

Dr. Szűcs Lászlóné Dr. Siska Katalin

A nemzetközi jog alapkérdései a nemzetközi
kapcsolatok elméletének és történetének viszonylatában

DR. SZÚCS LÁSZLÓNÉ DR. SISKA KATALIN

A nemzetközi jog alapkérdései a nemzetközi kapcsolatok
elméletének és történetének viszonylatában

DUPress

DUPress

DEBRECENI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
JOGTÖRTÉNETI TANSZÉK

DR. SZÚCS LÁSZLÓNÉ DR. SISKA KATALIN

A nemzetközi jog alapkérdései
a nemzetközi kapcsolatok
elméletének és történetének viszonylatában

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2010

Lektor:
DR. PAPP IMRE
az ELTE Alkotmányjogi Tanszék tanára,
az Igazságügyi Minisztérium volt helyettes államtitkára

Borító:
DR. NAGY ZOLTÁN DÉNES

Technikai szerkesztő:
DR. KARASI ZSOLT
LÓRINCZ LAJOS

Kézirat lezárva: 2010. november 30.

ISBN 978 963 318 085 3

© Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press,
beleértve az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is

Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press
Felelős kiadó: Dr. Virágos Márta
Készült a DE sokszorosítóüzemében, 2010-ben
10-622

Tartalomjegyzék

Előszó.....	10
I. A nemzetközi kapcsolatok fogalma és története	11
<i>I/1. A nemzetközi kapcsolatok fogalma.....</i>	<i>11</i>
<i>I/2. A nemzetközi kapcsolatok alakulása a hidegháború után.....</i>	<i>12</i>
<i>I/3. A nem állami szervezetek megjelenése a nemzetközi kapcsolatokban .....</i>	<i>12</i>
<i>I/4. Nemzetközi kapcsolatok az „új világrendben” .....</i>	<i>13</i>
II. A külügyi (köz)igazgatás.....	14
<i>II/1. A külügyi igazgatás szerepe, fogalma .....</i>	<i>14</i>
<i>II/2. A külügyi igazgatás specifikumai .....</i>	<i>14</i>
<i>II/3. A külügyi igazgatás szervezete.....</i>	<i>15</i>
<i>II/4. A minisztérium szervezete.....</i>	<i>15</i>
<i>II/5. A Külügyminisztérium vezetése.....</i>	<i>16</i>
<i>II/6. A külképviseletekre vonatkozó különös szabályok.....</i>	<i>22</i>
<i>II/7. A diplomáciai és konzuli kapcsolatok joga.....</i>	<i>24</i>
<i>II/8. A diplomáciai védelem szerepe és eszközei .....</i>	<i>36</i>
III. A globalizáció és a nemzetközi rendszer	48
<i>III/1. Bevezetés.....</i>	<i>48</i>
<i>III/2. A globalizáció, mint fogalom.....</i>	<i>48</i>
<i>III/3. Gazdasági globalizáció.....</i>	<i>49</i>
<i>III/4. Pénzügyi globalizáció .....</i>	<i>52</i>
<i>III/5. Kulturális globalizáció.....</i>	<i>54</i>
<i>III/6. Globális üzleti kultúra.....</i>	<i>55</i>
<i>III/7. Globális értelmiségi kultúra.....</i>	<i>55</i>
<i>III/8. A „Mc World” kultúra.....</i>	<i>56</i>
<i>III/9. Az evangéliumi protestantizmus kultúrája.....</i>	<i>56</i>
<i>III/10. Információs globalizáció.....</i>	<i>57</i>

III/11. Nyelvi globalizáció.....	58
III/12. Összegzés.....	58
IV. A terrorizmus.....	59
IV/1. A terrorizmus meghatározása	59
IV/2. A terrorizmus fajtái	60
IV/3. A terrorizmussal kapcsolatos nemzetközi jog fejlődése, eseményei.....	62
IV/4. A terroristák általános céljai	62
IV/5. Az államok gyakorolhatják-e önvédelmi jogukat terrorszervezet támadása esetén?	63
IV/6. A terrorizmus elleni küzdelem.....	64
IV/7. Teendők a terrorizmus kapcsán	67
V. A háborúkról.....	69
V/1. A háborúk természete.....	69
V/2. A háború típusai.....	71
V/3. A jelenkor háborúi, az „új” háborúk hozadéka.....	82
VI. A globális pénzügyi rendszer kialakulása.....	86
VI/1. Út a pénzügyi uralom felé.....	86
VI/2. Az adósságháló kiépülése	87
VI/3. A gazdasági világválság kibontakozása	88
VI/4. A dollár egyeduralmának kialakulása	90
VI/5. Gazdasági helyzet napjainkban – jövőkép?	93
VII. Az Európai Unió külpolitikai tevékenysége	95
VII/1. A közös külpolitika kezdetei.....	95
VII/2. Az EU kül- és biztonságpolitikája	97
VII/3. A Lisszaboni szerződés külpolitikai újításai	98
VII/4. Az EU nemzetközi kapcsolatai	99
VII/5. Az EU és az ENSZ.....	99
VII/6. Magyarország Európában.....	100

VIII. Kultúra és vallás a nemzetközi kapcsolatokban.....	102
<i>VIII/1. A terület alapfogalmai.....</i>	<i>102</i>
<i>VIII/2. A jelen fő civilizációi és jellemzőik.....</i>	<i>104</i>
<i>VIII/3. A civilizációk kapcsolatai a nemzetközi kapcsolatok és a kultúra szempontjából .....</i>	<i>109</i>
<i>VIII/4. A civilizáció, a kultúra, a vallás és a globalizáció összefüggései.....</i>	<i>110</i>
<i>VIII/5. Fundamentalizmus.....</i>	<i>111</i>
IX. A nemzetközi szervezetek és az NGO-k a nemzetközi kapcsolatokban.....	113
<i>IX/1. A nemzetközi szervezetek tipizálása .....</i>	<i>113</i>
<i>1/1. Univerzális jellegű, általános hatáskörű nemzetközi szervezet, az ENSZ.....</i>	<i>114</i>
<i>1/2. Univerzális jellegű, speciális hatáskörű nemzetközi szervezet.....</i>	<i>115</i>
<i>1/3. Regionális jellegű, általános hatáskörű nemzetközi szervezet .....</i>	<i>121</i>
<i>1/4. Regionális jellegű, speciális hatáskörű nemzetközi szervezet .....</i>	<i>122</i>
<i>IX/2. A nem kormányzati szervezetek (NGO-k) .....</i>	<i>125</i>
<i>2/1. A nem kormányzati nemzetközi szervezetek kialakulása .....</i>	<i>125</i>
<i>2/2. A nem kormányzati nemzetközi szervezetek főbb sajátosságai .....</i>	<i>125</i>
<i>2/3. A nem kormányzati szervezetek főbb típusai .....</i>	<i>126</i>
<i>2/4. Az NGO-k szerepe a humanitárius segítségnyújtásban.....</i>	<i>128</i>
<i>2/5. A nem kormányzati szervezetek szerepe az emberi jogok védelmében .....</i>	<i>128</i>
X. A humanitárius intervenció és a konfliktusok kapcsolata.....	130
<i>X/1. A humanitárius intervenció fogalma .....</i>	<i>130</i>
<i>X/2. A humanitárius intervenció és a nemzetközi fegyveres összeütközés.....</i>	<i>131</i>
<i>X/3. A humanitárius intervenció és az önvédelem .....</i>	<i>132</i>
<i>X/4. A humanitárius intervenció és a békefenntartás .....</i>	<i>132</i>
<i>X/5. A humanitárius intervenció és a humanitárius segítségnyújtás .....</i>	<i>133</i>
<i>X/6. A humanitárius intervenció megindításának jogszerűsége .....</i>	<i>133</i>
<i>X/7. A humanitárius intervenció gyakorlata .....</i>	<i>134</i>
XI. Preventív diplomácia és a globalizáció.....	138

<i>XI/1. Az egyén és a társadalom biztonsági kérdéseinek fejlődése.....</i>	<i>138</i>
<i>XI/2. A preventív diplomácia az intézkedési lehetőségei.....</i>	<i>140</i>
<i>XI/3. Az emberi jogok nemzetközi jogi védelmének alapvető elvei .....</i>	<i>142</i>
<i>XI/4. A nemzetközi viták rendezése békés eszközökkel .....</i>	<i>143</i>
XII. Környezetvédelem a nemzetközi jogban.....	153
<i>XII/1. Fogalmak tisztázása.....</i>	<i>153</i>
<i>XII/2. A nemzetközi környezetvédelmi jog története és forrásai .....</i>	<i>154</i>
<i>XII/3. A nemzetközi környezetvédelmi jog elvei.....</i>	<i>155</i>
<i>XII/4. A nemzetközi szervezetek szerepe a környezetvédelemben.....</i>	<i>157</i>
<i>XII/5. A nemzetközi környezetvédelmi jog történetének folytatása az 1972-es stockholmi konferenciától.....</i>	<i>163</i>
<i>XII/6. Várható jövőképek .....</i>	<i>180</i>
XIII. A multikulturalitás, az emberi jogok és a globalizáció kapcsolata	182
<i>XIII/1. A multikulturalitás és a globalizáció .....</i>	<i>182</i>
<i>XIII/2. A világvárosok szerepe a multikulturalizmus világában .....</i>	<i>186</i>
<i>XIII/3. A globalizáció, a fenntartható fejlődés és az emberi jogok .....</i>	<i>188</i>
<i>XIII/4. A kultúra a globalizációs folyamatok rendszerében.....</i>	<i>192</i>
XIV. A kisebbségek kialakulása és védelme	201
<i>XIV/1. A kisebbség, mint gyűjtőfogalom, kisebbség- többség viszonya.....</i>	<i>201</i>
<i>XIV/2. Kisebbségi jogviszony, kisebbségi jogok csoportosítása .....</i>	<i>201</i>
<i>XIV/3. A klasszikus kisebbségvédelem időszaka .....</i>	<i>203</i>
<i>XIV/4. Az ENSZ és a kisebbségvédelem .....</i>	<i>206</i>
<i>XIV/5. Az európai kisebbségvédelem .....</i>	<i>210</i>
<i>XIV/6. A kisebbségek és az anyaország közötti kapcsolat .....</i>	<i>214</i>
XV. Nemzetközi menekültjog, migráció és menedékjog a magyar és az uniós jogban	217
<i>XV/1. A menekültügy nemzetközi történetéből.....</i>	<i>217</i>
<i>XV/2. A migráció és a menedékjog .....</i>	<i>218</i>

<i>XV/3. Nemzetközi dokumentumok a menekültjogra vonatkozóan.....</i>	<i>220</i>
<i>XV/4. Fogalmak, menekült definíciók a Genfi Egyezményben .....</i>	<i>221</i>
<i>XV/5. Menekéjog az Európai Unióban .....</i>	<i>224</i>
<i>XV/6. A menekéjog magyar szabályozása.....</i>	<i>227</i>
XVI. A világ súlyos problémái.....	236
<i>XVI/1. A klímaváltozás .....</i>	<i>236</i>
<i>XVI/2. A vízhiány, mint nemzetközi jogi probléma .....</i>	<i>237</i>
<i>XVI/3. A szegénység kialakulásának okai.....</i>	<i>238</i>
Felhasznált és ajánlott irodalom, jogszabályok.....	241

ELŐSZÓ

A bolognai folyamat eredményeként hazánkban is át kellett alakítani a felsőoktatás képzési rendszerét az Európai Unió igényeinek megfelelően, mely elvárás célja, hogy bármely tagállamban megszerzett tudás az egész Közösség területén alkalmazható legyen. Ezen követelményeknek való megfelelés érdekében Magyarországon elsőként a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara szervezte meg az igazgatásszervező szakos képzést, mely a bolognai rendszernek megfelelően alap- és mesterszakra tagozódik. Hatalmas szervező munkát igényelt a képzés tantárgyi tematikáinak összeállítása - mivel a képzés jogi és közgazdaságtani elemeket is tartalmaz - és az oktatáshoz leginkább megfelelő szakirodalom kiválasztása. Jelenleg is folyamatban van az említett követelményeknek megfelelő tankönyvek kidolgozása. Ezért aktuális kíváncsággal jelen tankönyv kiadása, amely a közigazgatási mesterszakos hallgatók - A nemzetközi kapcsolatok elmélete és története - elnevezésű tantárgyának tematikájához igazodik. A szerző célja a tárgy tematikájával összhangban, hogy a nemzetközi jog fejlődésének bemutatásán kívül ismertesse az olvasókkal az aktuális nemzetközi jogi problémákat és az államok külpolitikájának működési mechanizmusát. A nemzetközi jog már az európai kultúra egyik alappillére jelentő római jogban is fontos szerepet játszott, mivel a *ius gentium* (népek joga) adta a római birodalom különböző népei között a gazdasági és társadalmi kapcsolatok működésének keretét. A napjainkban is folyamatban lévő európai integráció megértéséhez nélkülözhetetlen a nemzetközi jog ismerete, melybe az uniós joganyag is beletartozik. A tankönyv anyagának összeállításában a szerzőt nemzetközi közjogi oktatói tapasztalata és külföldi szakmai útjai segítették, s a tankönyv összeállítása során figyelemmel volt a legfrissebb magyar és nemzetközi jogi változásokra is. Jelen tankönyv nem kívánja teljes egészében ismertetni a nemzetközi jog valamennyi kutatási területet, célja egy alaptudás megszerzésének lehetővé tétele, melynek birtokában a tárgyat hallgatók és mindenki, aki érdeklődik a témakör iránt képet kap ezen tudományág alapismereteiről.

I. A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK FOGALMA ÉS TÖRTÉNETE

I/1. A nemzetközi kapcsolatok fogalma

A **nemzetközi kapcsolatok fogalmának** meghatározására számos megközelítés képzelhető el. Egyes szerzők szerint a nemzetközi kapcsolatok **az államok közötti politikai kapcsolatokat jelentik**. Emiatt elsősorban a háború és a béke, a konfliktus és az együttműködés kérdései adják a tartalmát. E felfogásban nem a nemzet, hanem az állam a releváns egység, amely a szuverenitás következtében, képes önállóan fellépni a nemzetközi szinten. Mások szerint a nemzetközi kapcsolatok elsősorban **határokon átlépő tranzakciók**. Szerintük a nemzetközi kapcsolatok megjelölésére, a „transznacionális kapcsolatok” kifejezés lenne a legalkalmasabb. Egy harmadik megközelítésben egyesek a nemzetközi kapcsolatok értelmezésében a **világtársadalom megközelítést részesítik előnyben**. Figyelmüket a globalizáció folyamatának következményeire összpontosítják. A globális termelési és pénzügyi rendszert, a globális kommunikációs hálózatot állítják vizsgálódásuk fókuszába. E megközelítésben a nemzetközi kapcsolatok elsősorban a társadalomközi érintkezéseket jelentik, melyek fontossága folyamatosan nő az államközi rováására.

Leopold von Ranke berlini történész szerint nemzetközi kapcsolatokon a jól körülírható **politikai tradícióval rendelkező csoportok közötti interakciók** összességét értjük, ahol a csoportok önmagukat többséginek, egymást pedig kölcsönösen kívülállónak tekintik. E meghatározás szerint a nemzetközi kapcsolatok nem korlátozódnak csupán államok közötti kapcsolatokra vagy külpolitikai érdekeltségekre, hanem magukba foglalnak mindenféle kapcsolatot mindenféle csoport között, ha a csoportok tagjai az őket megjelenítő intézmények iránt lojálisak, illetve bizonyos politikailag releváns tradíciók iránt elkötelezettek.

K. J. Holsti a nemzetközi kapcsolatok fogalmának meghatározása során **elhatárolja a külpolitikát, a nemzetközi politikát és a nemzetközi kapcsolatokat**. A külpolitika esetében a hangsúly egy adott állam politikai céljaira kerül, a nemzetközi politika esetében viszont a két vagy több állam közötti interakcióra. E megközelítésben a nemzetközi kapcsolatok fogalma a nemzetközi politikánál tágabb jelentésű, mert magában foglal minden olyan kapcsolatot, amely az egyes országok között létrejön, legyen az akár kormányközi jellegű, akár nem. A **külpolitika** az államnak az a tevékenysége, amely érdekeinek nemzetközi téren történő érvényesítésére, védelmére, helyzetének alakítására irányul. Egy állam külpolitikája azokat a célkitűzéseket és elveket fejezi ki, amelyeket a más állammal való kapcsolatában kíván érvényesíteni. A külpolitikának **három elemét** különböztethetjük meg, amelyek egymásra épülnek. Ilyen a **nemzeti érdek** és a **nemzeti szerepek meghatározása**; az érdekeken alapuló **külpolitikai orientációk kijelölése**; valamint a **konkrét külpolitikai cselekedetek tervezése és**

végrehajtása. Egy állam külpolitikájáról akkor mondható el, hogy eredményes, ha sikerül a nemzetközi kapcsolatait úgy rendeznie, ahogy leginkább megfelel az érdekeinek. A külpolitika érvényesítésének egyik legjellemzőbb területe a **diplomáciai tevékenység.**

I/2. A nemzetközi kapcsolatok alakulása a hidegháború után

A hidegháború időszakában a realista szemléletű, az államok versenyén alapuló nemzetközi kapcsolatok meghatározója a gazdasági, illetve a katonai hatalom volt, melynek hagyományos szereplői az államok, a kormányok és a diplomaták voltak. A kétpólusú világrend felbomlását követően a nagyhatalmi politizálásról áttevődött a hangsúly a nemzetközi szervezetek szerepére, a nemzetközi normák kialakítására és megszilárdítására és az államok közötti együttműködés fontosságára. Az államok mellett új szereplők jelentek meg a nemzetközi szintén. Mindinkább fontos tényezőivé váltak a nemzetközi kapcsolatoknak a nem kormányzati szervezetek (NGO-k), a multinacionális vállalatok és a nemzetközi jog egyéb szereplői. Egyre inkább előtérbe került a szolidaritás, az emberi jogok tiszteletben tartása, a tudományos, kulturális és gazdasági kapcsolatok támogatása, illetve különböző nemzetközi szervezetek felállítása.

A 90-es évek óta nagyon sokat változott, alakult a nemzetközi kapcsolatok világa. Morgenthau Hans J. szerint az országok gazdasági és katonai erejük maximálása révén igyekeznek biztosítani nemzeti érdekeik érvényesítését. Így egy anarchikus viszonyrendszer alakul ki az államok között, mely kapcsolat-rendszert továbbra sem az univerzális alapértékek, alapjogok vezérlik, hanem az erő és az érdekek.

I/3. A nem állami szervezetek megjelenése a nemzetközi kapcsolatokban

A nemzetközi kapcsolatok elsődleges szereplői továbbra is az államok, hiszen csak az államok rendelkeznek megfelelő eszközzel – szuverenitásukból fakadóan –, hogy elkötelezettséget, esetleg konfliktust vállaljanak fel. A nemzetközi kapcsolatok szereplői tehát főként az **államok**, de megjelennek **nem-állami szereplők** is, akik akár államokkal, akár egymással is egyre intenzívebb kapcsolatokat létesítenek. A civil társadalom léte egy demokratikus társadalmi berendezkedésben elengedhetetlen. Hatékony civil külpolitikát csak olyan államok tudnak folytatni (pl.: Kanada, Svájc), amelyek állami szinten képesek hitelesen képviselni olyan értékeket, mint a tolerancia, a szolidaritás, az emberi jogok. Jónai Erzsébet szerint a civil külpolitika folytatásának egyik **alapfeltétele**, hogy az ország pozitív imázssal rendelkezzen a nemzetközi szintén, hiszen csak így tud hosszú távon kamatozó gazdasági, kulturális vonzerőt jelenteni. Egy másik alapfeltétel a hatékony, konstruktív és proaktív részvétel a nemzetközi szintén. Ehhez tartozik a **multilateralizmus**, **nemzetközi konferenciák**, **deklarációk**

indítványozása, a közvetítő szerep vállalása, a békés politikai változások támogatása és részvétel békefenntartó feladatok ellátásában.

I/4. Nemzetközi kapcsolatok az „új világrendben”

Az „új világrend” fogalmának használata az 1900-as évek elejére nyúlik vissza és megfogalmazását **Cecil Rhodes** nevéhez kötik, aki megfogalmazta azt az igényt, hogy a tartós béke biztosítása érdekében a Brit Birodalom és az Amerikai Egyesült Államok alakítsanak egy szövetségi világkormányt. Ez az elmélet hatással volt **Woodrow Wilson** elnökre is, aki olyan világrendet képzelt el, amely a kollektív biztonságra, a demokráciára és az önrendelkezésre épült.

Kondorosi Ferenc szerint az új világrend kifejezés 1988-ban került újra előtérbe, amikor **Gorbacsov** az ENSZ Közgyűlésén 1988. december 7-én mondott beszédében egy olyan új világrendről beszélt, amely a nukleáris leszerelés és a hagyományos fegyverzet csökkentése, az erőszak vagy az azzal való fenyegetés alkalmazásától való tartózkodás mellett, az ENSZ szerepének megerősítésére és a nagyhatalmak együttműködésére épül.

Érdekesen határozza meg az „új világrend” fejlődési irányát **Anne-Marie Slaughter (1997)**, aki a nemzetközi szervezetek szerepének növekedése mellett nem a nem állami szereplők hálózatainak megerősödését, hanem a kormányok együttműködésének hálózatosodását, „kormányközi hálózatok” létrejöttét vetíti előre. Ezek a hálózatok elsősorban liberális demokráciák között alakulhatnak ki és a nemzetközi együttműködésnek ez a formája erősítené a nemzetközi szervezeteket, ugyanakkor kellő flexibilitást hagyna az államoknak a számukra legkedvezőbb részvételi formák kiválasztásában.

A politikai közbeszédben **Gordon Brown**, brit miniszterelnök elevenítette fel a fogalmat 2007-ben Új-Delhiben, amikor egy olyan új világrendről beszélt, amely tükrözi Ázsia felemelkedését és a növekvő aggodalmat a globális felmelegedés miatt.

Az új világrend egy új történelmi korszakot jelez, amelyben alapvetően megváltozik a korábbi politikai gondolkodás és jelentősen eltolódnak a korábbi hatalmi egyensúlyok. A nemzetközi jog szempontjából ez a nemzetközi jog alanyainak és a nemzetközi kapcsolatok rendszerének változásában, valamint a nemzetközi szabályozás súlypontjainak eltolódásában, új szabályozási igények megjelenésében érhető tetten (Kondorosi Ferenc 2009.).

II. A KÜLÜGYI (KÖZ)IGAZGATÁS

II/1. A külügyi igazgatás szerepe, fogalma

Minden államnak szerves része a külügy és rendkívül fontos feladata a külügyek igazgatása. A külügyi hatalom mindazon hatalmi körök összessége, amelyek egy államnak a többi államhoz, valamint más nemzetközi jogalanyokhoz való közvetlen kapcsolatainak alakítására vonatkozik. A külügyi tevékenységhez tartozik például a nemzetközi szerződések kötése, nemzetközi szervezetekben való részvétel; az állam nevében való külföldre irányuló, jogilag kötelezettséget hordozó nyilatkozatok megtétele; és nem utolsósorban a más államokkal való diplomáciai, konzuli kapcsolatok felvétele és fenntartása. Belátható, hogy egy állam létehez alapvetően hozzátartozik a külügy, hiszen e nélkül nem tudnának fennmaradni, működni. A külügynek pedig egyik eszköze a külpolitika, amely az adott ország kormányprogramjának szerves része, és mely szorosan kapcsolódva hozza magával a külügyi igazgatás intézményét, melynek **fogalmát** meghatározhatjuk **szűkebb** (a külügyi igazgatás az alkotmányjog és a kormányzat politikai és közigazgatási tevékenysége által behatárolt kör, amelyet a külügyminiszter, mint a külpolitika professzionálisan, elsősorban diplomáciai eszközökkel végrehajtó közigazgatási tevékenysége jellemez), illetve **tágabb** értelemben (az állam és annak összes szerveinek külügyi külpolitikai tevékenysége, ideértve az önkormányzatok, civil szervezetek ilyen irányú tevékenységét is). A külügyi igazgatás szervezete a külügyminisztériumból, valamint a fogadó államokba küldött diplomáciai és konzuli képviselőkből, illetve a nemzetközi szervezetek mellé rendelt missziókból tevődik össze. A diplomata nemzeti és nemzetközi jogi státusza vitathatatlan, hiszen az állami szuverenitás megtestesítője, helyzete alkotmányjogi jellegű, hiszen külső államok felé saját államát képviseli, ezen kívül pedig tagja saját állama külügyi igazgatásának, az állami végrehajtó hatalom, azaz a kormányzat által irányított közigazgatás része, annak köztisztviselője.

II/2. A külügyi igazgatás specifikumai

- A külügyek igazgatása a politikai közigazgatás fogalomkörébe tartozik (a politikai jelző azt jelenti, hogy a közigazgatás részt vesz a politikai döntési folyamatban, ehhez információkat gyűjt és rendszerez, döntési alternatívákat dolgoz ki és a döntéshozókat döntési pozícióba hozza).
- Az állami akarat megfogalmazásában kialakult illetékesség és az ennek deklarálására vonatkozó illetékesség markánsan elválnak egymástól (pl.: Anglia: a miniszterelnök írja a kormányprogramot, amit a királynő olvas fel a parlament előtt).

- A külügyi igazgatás összekapcsolódik a külügyi hatalommal (a mérlegelésnek új dimenziói kapcsolódnak be a döntési folyamatba: a nemzetközi jog, a külpolitikai érdek, a külpolitikai hatalmi viszonyok, a biztonságpolitika).

- A külügyek igazgatásának majdnem minden eleme nemzetközi jogi eredetű, vagy összefügg a nemzetközi joggal.

II/3. A külügyi igazgatás szervezete

Az állam külső cselekvésének egyik központi, kifejezetten a külügyek igazgatására szakosodott kormányzati szerve, a Külügyminisztérium. A külügyi tárca szervezeti és működési szabályzatát (SZMSZ) a külügyminiszter 14/2010. (X.29.) utasítása tartalmazza.

Az utasítás alkalmazásában:

- **központ:** a **Külügyminisztérium** belföldön működő szervezeti egységei,
- **külképviselőt:**
  - a Magyar Köztársaság **diplomáciai képviselőte,**
  - **konzuli képviselőte,**
  - **a nemzetközi szervezet mellett működő állandó képviselőte,**
  - a nemzetközi jog alapján létesített **más képviselőte,**
- **konzulok,**
- **diplomaták.**

II/4. A minisztérium szervezete

A Külügyminisztérium önálló szervezeti egységei:

- a **területi főosztály** (az általános nemzetközi kapcsolatok fenntartásával foglalkozik),
- a **szakmai főosztály** (a nemzetközi kapcsolatok valamely szakmai részterületével foglalkozik),

- **a funkcionális főosztály** (a minisztérium működési feltételeinek biztosításával, szervezésével és összehangolásával foglalkozik),
- **külképviselő** és
- **állami vezetők titkársága.**

Nem önálló szervezeti egység az osztály.

II/5. A Külügyminisztérium vezetése

- a) **a miniszter,**
  - b) **a közigazgatási államtitkár,**
  - c) **az államtitkárok** (parlamentari államtitkár, EU-ügyekért felelős államtitkár),
  - d) **a kabinetfőnök,**
  - e) **helyettes államtitkárok** (a gazdálkodási és igazgatási ügyekért felelős helyettes államtitkár, a biztonságpolitikáért felelős helyettes államtitkár (politikai igazgató), a globális ügyekért felelős helyettes államtitkár, az EU kétoldalú kapcsolatokról, sajtóról és kulturális diplomáciáért felelős helyettes államtitkár és az európai uniós ügyekért felelős helyettes államtitkár (európai igazgató).
- a) A **miniszter** a Kormány általános politikájának keretei között vezeti a minisztériumot. A miniszter mint a minisztérium vezetője különösen
- meghatározza a minisztérium szervezeti felépítését és működésének főbb szabályait, valamint utasításokat ad ki,
  - meghatározza, létrehozza és – a közigazgatási államtitkár útján – működteti a folyamatba épített, előzetes és utólagos és vezetői ellenőrzést (FEUVE), kialakítja és irányítja, működteti a belső ellenőrzést,
  - meghatározza és jóváhagyja a minisztérium munkatervét és az ágazati célkitűzéseket,
  - jóváhagyja a minisztérium éves költségvetését és zárszámadási javaslatát,
  - jogszabályban meghatározott körben előterjesztést tesz a köztársasági elnöknek, és ellenjegyzői határozatot,
  - a Kormányhoz, valamint a köztársasági elnökhöz címzett előterjesztések tervezeteiről,
  - a főkonzulok kinevezéséről és a kinevezés visszavonásáról,
  - a tiszteletbeli konzuli megbízásról és azok visszavonásáról,
  - a kitüntetési javaslatok jóváhagyásáról és az általa alapított kitüntetések adományozásáról,
  - a Kormány által a minisztérium rendelkezésére bocsátott humanitárius segélyezési keret felhasználásáról,
  - dönt a diplomata-útlevelék és a külügyi szolgálati útlevelék kiadásáról,

- megbízza a minisztérium biztonsági vezetőjét.

A minisztert akadályoztatása esetén a **parlamenti államtitkár** helyettesíti. A miniszter helyettesítését a parlamenti államtitkár akadályoztatása esetén az **EU-ügyekért felelős államtitkár** látja el.

b) A közigazgatási államtitkár vezeti a minisztérium hivatali szervezetét, biztosítja annak összehangolt működését. A miniszter által átruházott hatáskörben irányítja és felügyeli a minisztérium működésének belső ellenőrzését. Koordinálja a minisztériumon belül a több helyettes államtitkár területét érintő, projektjellegű feladatok végrehajtását. Felügyeli a választási eljárásról szóló - 1997. évi C. törvényben meghatározott – a minisztérium számára előírt feladatok végrehajtását és figyelemmel kíséri a Kormány jogalkotási tervét és ennek alapján meghatározza a helyettes államtitkárok és főosztályvezetők munkarendjét.

A közigazgatási államtitkár **irányítja:**

1. a biztonságpolitikáért felelős helyettes államtitkár (politikai igazgató) tevékenységét,
2. a globális ügyekért felelős helyettes államtitkár tevékenységét,
3. az EU kétoldalú kapcsolatokért, sajtóért és kulturális diplomáciáért felelős helyettes államtitkár tevékenységét és
4. a gazdálkodási és igazgatási ügyekért felelős helyettes államtitkár tevékenységét.

A közigazgatási államtitkár **irányítja:** a Jogi és Közigazgatási Főosztály, a Személyügyi Főosztály, az Ellenőrzési Főosztály és a Konzuli Főosztály vezetőjének a tevékenységét. A közigazgatási államtitkárt, akadályoztatása esetén, a **gazdálkodási és igazgatási ügyekért felelős helyettes államtitkár** helyettesíti.

c) Az államtitkárok

A helyettes államtitkárok tekintetében szakmai politikai irányítási feladatokról látnak el, intézik a miniszter által számukra meghatározott egyedi feladatokat (ezen belül koncepciót és megoldási javaslatokat dolgoznak ki). A miniszter utasításainak megfelelően ellátják a minisztérium sajtóképviselését, közreműködnek a miniszter döntéseinek külpolitikai megalapozásában és azok végrehajtásában. Koordinálják a miniszter státúmusában szereplő feladatokkal, összkormányzati, illetve ágazati felelősségi körbe tartozó teendőket.

kapcsolatos irányjelölő, stratégiai munkákat, ágazati és részágazati stratégiák kialakítását. Ellátják mindazokat a feladatokat, amelyekkel a miniszter állandó vagy eseti jelleggel őket megbízza.

A parlamenti államtitkár

Közvetlenül irányítja a minisztériumnak az országgyűléssel kapcsolatos tevékenységét, elősegíti a miniszter országgyűlési képviselőjét. Előzetesen véleményezheti a miniszter döntését igénylő anyagokat, ennek érdekében szükség szerint megkapja a miniszternek címzett ügyiratokat, feljegyzéseket, táviratokat és tájékoztató anyagokat. A parlamenti államtitkár - együttműködve a miniszterrel - irányítja a Miniszteri és parlamenti Államtitkári Kabinet vezetőjének a tevékenységét. A parlamenti államtitkár a - kabinetfőnökkel együttműködve - **irányítja** az Információs Főosztály, a Stratégiai Tervezési Főosztály, a Parlamenti Kapcsolatok Főosztálya és a Kisebbségi Jogi Főosztály vezetőjének a tevékenységét. A parlamenti államtitkárt – ha nem a minisztert helyettesítő jogkörében jár el – akadályoztatása esetén a **biztonságpolitikáért felelős helyettes államtitkár** helyettesíti.

Az EU-ügyekért felelős államtitkár

Felel az Európai Unió politikáiból eredő és az európai uniós tagsághoz kapcsolódó kormányzati feladatok tárcaközi összehangolásáért, ennek keretében gondoskodik a kormány Európa-politikájának előkészítéséről, koordinációjáról és végrehajtásának nyomon követéséről. Ellátja az európai uniós tagsággal kapcsolatos kormányzati tevékenység általános koordinációját. Felelős a kormányzati Európa-politikáért, az európai uniós tagsággal összefüggő feladatokért, az EU döntéshozatali eljárásában képviselendő tárgyalási álláspont kialakításáért, az Európai Koordinációs Tárcaközi Bizottság működtetéséért, valamint a miniszter feladat- és hatáskörébe tartozó uniós politikákkal kapcsolatos ügyekért (a politikai igazgató hatáskörébe tartozó kül- és biztonságpolitikai kérdések kivételével). Felel a 2011-es magyar EU-elnökségi felkészülésért, annak kormányzati előkészítéséért, végrehajtásáért, koordinációjáért, beleértve az elnökségi felkészülés tartalmi, személyügyi szervezeti feltételeit (a politikai igazgató hatáskörébe tartozó kül- és biztonságpolitikai kérdések tartalmi előkészítésének kivételével). Irányítást gyakorol az EU mellett működő Állandó Képviselőt tekintetében (a brüsszeli EU Állandó Képviselőt Közös Kül- és Biztonságpolitikai Hivatala kivételével). Az EU-ügyekért felelős államtitkár irányítja az **európai uniós ügyekért felelős helyettes államtitkár** tevékenységét.

Az EU-ügyekért felelős államtitkár **irányítja** az EU Elnökségi Kommunikációs Főosztály, az EU Elnökségi Rendezvényszervezési Főosztály,

az EU Elnökségi Gazdálkodási Főosztály és az európai ügyekért felelős államtitkár titkársága vezetőjének tevékenységét. Az EU-ügyekért felelős államtitkár az európai uniós ágazati politikát felügyelő tanácsi formációk tárcaközi koordinációjáért felelős miniszteri biztos közreműködésével irányítja az EU Ágazati Politikák Főosztálya és az EU Belső Piaci és Jogi Főosztály vezetőjének a tevékenységét. Az EU-ügyekért felelős államtitkárt – ha nem a minisztert helyettesítő jogkörében jár el – akadályoztatása esetén az **európai uniós ügyekért felelős helyettes államtitkár** helyettesíti.

d) A kabinetfőnök

Ellátja a miniszter és a parlamenti államtitkár által meghatározott feladatokat és meghatározza a Miniszteri és Parlamenti Államtitkári Kabinet munkarendjét, közvetlenül vezeti a kabinetet. Irányítja a miniszteri és parlamenti államtitkári titkárság vezetőjének a tevékenységét és részt vesz a Kormány politikai döntéseinek az előkészítésében. A miniszter vagy a parlamenti államtitkár utasítása alapján eseti jelleggel ellátja a minisztérium képviselőtét meghatározott ügyekben és elősegíti a miniszter és a parlamenti államtitkár országgyűlési munkáját, kapcsolatot tart a pártok képviselőcsoportjaival és a pártokhoz nem tartozó képviselőkkel. Feladatai hatékony végrehajtása érdekében folyamatos és közvetlen kapcsolatot tart a minisztérium vezető munkatársaival és a miniszter tanácsadó testületeivel, illetve – az illetékes állami vezető útján – intézkedéseket kérhet a minisztérium önálló szervezeti egységeinek vezetőitől.

A kabinetfőnököt a Kabinet általa kijelölt kormánytisztviselője helyettesíti.

e) A helyettes államtitkárok

A minisztériumban

1. a gazdálkodási és igazgatási ügyekért felelős helyettes államtitkár,
2. a biztonságpolitikáért felelős helyettes államtitkár (politikai igazgató),
3. a globális ügyekért felelős helyettes államtitkár,
4. az EU kétoldalú kapcsolatokért, sajtóért és kulturális diplomáciáért felelős helyettes államtitkár,
5. az európai uniós ügyekért felelős helyettes államtitkár (európai igazgató) működik.

A helyettes államtitkár az általa irányított önálló szervezeti egységek feladatkörébe tartozó, valamint a miniszter által meghatározott egyéb ügyekben – az érintett helyettes államtitkárokkal, valamint az államtitkárokkal együttműködve –

gondoskodik a minisztérium szakmai álláspontjának kialakításáról és képviseli azt. Közvetlenül irányítja a szakterületén működő önálló szervezeti egységek vezetőinek tevékenységét, ellenőrzi a szakterületén a miniszter irányítása vagy felügyelete alá tartozó szervek, illetve intézmények feladatainak végrehajtását, rendszeresen beszámoltatja ezek vezetőit és meghatározza tevékenységük irányát. A helyettes államtitkár **feladat- és hatáskörei** elsősorban a következők: feladatkörében, illetve megbízás alapján képviseli a minisztériumot és szakterületén gondoskodik a feladatok meghatározásáról, végrehajtásáról, programok, koncepciók kidolgozásáról. Feladatkörével összefüggésben utasítási joga van, irányítást gyakorol és körlevelet ad ki, valamint véleményt nyilvánít a feladatkörét érintő előterjesztések, jogszabályok tervezetéről. Feladatkörében, illetve megbízás alapján képviseli a minisztériumot az Országgyűlés bizottságainak ülésén, társadalmi és állami szervek előtt, tárcaközi bizottságokban, valamint hazai és nemzetközi szervezetekben. Az irányítása alá tartozó területeken irányítja és ellenőrzi a jogszabályok, az állami irányítás egyéb jogi eszközei, valamint a miniszter és az államtitkár döntéseinek végrehajtását, és ennek érdekében kezdeményezi a szükséges intézkedéseket. Gondoskodik a feladatkörébe tartozó miniszteri rendeletek kihirdetésre való megküldéséről, együttműködik a többi helyettes államtitkárral és a miniszteri biztosokkal.

1. A gazdálkodási és igazgatási ügyekért felelős helyettes államtitkár

Felelős a gazdálkodásért, a költségvetési törvényben meghatározott költségvetési támogatás, a betervezett és realizált intézményi bevétel és az eseti bevétel optimális felhasználásáért. Közvetlenül irányítja és felügyeli a gazdasági szervezetet, ellátja a gazdasági vezetői feladatokat. Iránymutatást ad a szervezeti egységek esetleges gazdálkodási munkájához, gazdasági intézkedéseket hoz. Ellátja a költségvetés-tervezéssel és végrehajtással hatáskörébe tartozó feladatokat, valamint az állami vagyonnal kapcsolatban valamennyi vagyongazdálkodási, illetve használói feladatot. Felügyeli a munkaerő-gazdálkodás tekintetében az illetmény-számfejtési és bérszámfejtési feladatok ellátását. Ellát még üzemeltetési, működtetési, beruházási feladatokat is, valamint felel az iratkezelésért, informatikáért és távközlésért, a protokollért, a pályáztatásért és a közbeszerzések lebonyolításáért, továbbá a létesítménygazdálkodással kapcsolatos feladatok ellátásáért. **Irányítja** a Létesítménygazdálkodási Főosztály, a Biztonsági, Informatikai és Távközlési Főosztály, a Dokumentációs Főosztály, a Gazdálkodási és Pénzügyi Főosztály, valamint a Protokoll Főosztály vezetőjének a tevékenységét.

2. A biztonságpolitikáért felelős helyettes államtitkár (politikai igazgató)

Felelős az általános kül- és biztonságpolitikai kérdésekért, ezen belül kiemelten az európai uniós közös kül- és biztonságpolitikai ügyekért és biztonságpolitikáért. A politikai igazgató felelős az amerikai földrész államaival fenntartott kapcsolatokért,

a kelet-európai, közép-ázsiai és kaukázusi országokkal meglévő kapcsolatokért, illetve a nyugat-balkáni országokkal meglévő kapcsolatokért. **Irányítja** a Közös Kül- és Biztonságpolitikai Főosztály, a Biztonságpolitikai és Non-prolifерációs Főosztály, az Amerikai Főosztály, a Nyugat-balkáni Főosztály és a Kelet-európai és Közép-ázsiai Főosztály vezetőjének a tevékenységét.

3. A globális ügyekért felelős helyettes államtitkár

Felelős a globális nemzetközi szervezetekért, az emberi jogi kérdésekért, valamint a nemzetközi és európai uniós közjogi ügyekért. Felelős még a nemzetközi fejlesztési együttműködésért és humanitárius segítségnyújtásért, illetve a kereskedelempolitikáért, a nemzetközi energiabiztonságért és a globális kihívásokért, valamint az ázsiai, óceániai és afrikai államokkal folytatott kétoldalú kapcsolatokért. **Irányítja** az Afrikai és Közel-keleti Főosztály, az Ázsiai és Csendes-óceáni Főosztály, a Nemzetközi Jogi Főosztály, a Nemzetközi Szervezetek és Emberi Jogok Főosztály, a Nemzetközi Fejlesztési Együttműködési és Humanitárius Segítségnyújtási Főosztály és a Kereskedelempolitikai és Világgazdasági Főosztály vezetőjének a tevékenységét.

4. Az EU kétoldalú kapcsolatokért, sajtóért és kulturális diplomáciáért felelős helyettes államtitkár

Felelős az EU és az EGT tagállamaival, Svájjal, Horvátországgal, Liechtensteinnel, a Szentszékkal, Monacóval, San Marinóval, az Andorrai Hercegséggel és a Szuverén Máltai Lovagrenddel fenntartott kétoldalú kapcsolatokért, illetve a kormányzat regionális együttműködési politikájának kidolgozásáért és gyakorlati megvalósításáért. Szakmai irányítást gyakorol a fent felsorolt országokba akkreditált külképviseletek tekintetében és felügyeli a külképviseletek utasítási és jelentési rendjét. Felel továbbá a sajtó és kulturális ügyekért. **Irányítja** az I. Európai Főosztály, a II. Európai Főosztály, a Sajtó Főosztály és a Kulturális és Tudománydiplomáciai Főosztály vezetőjének a tevékenységét.

5. Az európai uniós ügyekért felelős helyettes államtitkár (európai igazgató)

Ellátja az EU-ban az európai igazgatókhoz delegált képviselési feladatokat, képviseli a Kormányt az EU intézményei előtt, a tagállamok és harmadik országok irányában. Koordinálja a Kormány Európa-politikájának előkészítésével és végrehajtásával kapcsolatos feladatokat és ellátja az EKTB-titkári teendőit. **Irányítja** az EU-Elnökségi és Koordinációs Főosztály, az EU Bel- és Igazságügyi és Bővítési Főosztály és az EU Gazdaságpolitikai Főosztály vezetőjének a tevékenységét.

II/6. A külképviseletre vonatkozó különös szabályok

A külképviselet tagjai

- A) a külképviselet vezetője,
- B) a diplomáciai, illetve hivatásos konzuli személyzet tagjai,
- C) az igazgatási-műszaki személyzet tagjai, a konzuli alkalmazottak,
- D) a kisegítő személyzet tagjai (a továbbiakban kirendeltek) és
- E) a helyi alkalmazottak.

A külképviselet vezetője:

- a nagykövet vagy követ,
- a hivatalvezető,
- az állandó ügyvivő,
- a főkonzul.

A **külképviselet vezetője** a külképviselet vezetésére szóló megbízás, továbbá a minisztériumtól kapott utasítások alapján vezeti a külképviseletet. Gondoskodik az egységes külképviseleti rendszer működését szabályozó, a minisztérium és az egyes szaktárcák között létrehozott együttes utasítások végrehajtásáról, valamint arról, hogy a külképviselet személyzete megtartsa a nemzetközi jog normáit, a fogadó ország törvényeit, a hazai jogszabályokat, az állami irányítás egyéb jogi eszközeit, valamint az egyéb rendelkezéseket. Meghatározza a külképviselet munkarendjét és a munkavégzés szabályait, a minisztérium által meghatározott körben dönt a külképviselet valamennyi ügyében. Közvetlenül munkáltatói utasítást ad az irányítása és felügyelete alá tartozó külképviselet kormánytisztviselőinek és munkavállalóinak, munkaköri leírást készít számukra, évente értékeli munkateljesítményüket és javaslatot tesz szabadságuk kiadásának időpontjára vonatkozóan. A külképviselet vezetője felelős a külképviselet gazdálkodásának megszervezéséért, irányításáért, felügyeletéért, a külképviselet eszközeivel való szabályszerű gazdálkodásért. Feladata az általa kezelt előirányzatok vonatkozásában a takarékosági intézkedések megtétele, azok következetes végrehajtása, feladatai ellátása érdekében a minisztérium bármely vezetőjétől tájékoztatást kérhet. A külképviselet vezetőjét – amennyiben feladata ellátásában akadályoztatva van, vagy nem tartózkodik a fogadó állam területén, illetőleg ha állása átmenetileg nincs betöltve – az **ideiglenes ügyvivő** helyettesíti.

Az ideiglenes ügyvivőre a külképviselet vezetőjére vonatkozó szabályok irányadók.

Az első beosztott

A külképviselet vezetőjét rangban elsőként követő diplomata vagy konzuli rangú kirendelt. Több azonos rangú kirendelt közül az első beosztottat – a külképviselet vezetőjével egyeztetve – a minisztérium jelöli ki. A külképviselet vezetője a döntési jogkörébe tartozó ügyekre nézve az első beosztottat döntési jogkörrel ruházhatja fel.

A munkavégzés

A külképviselet kormánytisztviselőinek, ügykezelőinek és fizikai alkalmazottainak (a továbbiakban: **kirendeltek**) munkakörét a kirendelő okirat és a külképviselet-vezető által készített munkaköri leírás határozza meg. A munkakör csak a kirendelt egyetértésével és az illetékes területi főosztály, valamint az adott munkakör szakmai irányítását ellátó funkcionális főosztály vezetőjének egyetértésével, a munkáltatói jogkört gyakorló helyettes államtitkár jóváhagyásával változtatható meg. A helyi alkalmazottak munkakörét a munkaszerződésben kell rögzíteni. Az ilyen szerződések megkötésére külön miniszteri utasítás adható.

A diplomataértekezlet

A külképviselet vezetőjének tanácsadó testülete. Állandó tagjai a külképviseleten diplomáciai képviselőként vagy konzuli tisztviselőként szolgálatot teljesítő kirendeltek. Az értekezletre a tevékenységi körüket érintő kérdések megtárgyalásakor meghívhatók a fogadó országban működő magyar képviseletek vezetői és munkatársai is.

A diplomáciai és konzuli képviseletek vezetőinek együttműködése

A diplomáciai képviselet vezetője összehangolja a fogadó államban működő konzuli képviseleteknek a fogadó állammal fennálló politikai kapcsolatokra kiható tevékenységét. Ha a konzuli képviseletnél olyan ügy merül fel, mely a fogadó állammal fennálló politikai kapcsolatokat lényegesen érinti, a konzuli képviselet vezetője a diplomáciai képviselet vezetőjével egyeztet. A konzuli képviselet vezetője a konzuli kerületen belül önállóan jár el a kereskedelmi, gazdasági, kulturális, tudományos és baráti kapcsolatok fejlesztésével összefüggő, valamint a minisztérium által közvetlenül rábízott egyéb feladatok teljesítése és az ezekkel kapcsolatos jelentőmunka során. A diplomáciai és konzuli képviselet közötti hatásköri összeütközés esetén – ha az egyeztetés nem vezet eredményre – az eljáró külképviseletet a minisztérium 24 órán belül kijelöli.

A külképviseletek irányítása

A miniszter jogszabályban, valamint az egységes külképviseleti rendszer működését szabályozó, a minisztérium és az egyes szaktárcák között létrehozott együttes utasításokban meghatározott irányítási és felügyeleti jogát közvetlenül, vagy a minisztérium vezetői, valamint a Központ szervezeti egységei útján gyakorolja. A külképviseletek általános irányítását és felügyeletét a szervezeti egységek a **hatásköri jegyzék** szerint végzik. Az illetékes szervezeti egységek feladat- és hatáskörükben végzik a külképviseletek egyes tevékenységeinek szakmai irányítását és felügyeletét. Feladat- és hatáskörében a minisztérium bármely szervezeti egysége **utasítást** adhat a külképviseleteknek. A külképviseletek munkavégzését a felügyeletet gyakorló szervezeti egység rendszeresen, de legalább **évente egy alkalommal** írásban értékeli és iránymutatást ad.

II/7. A diplomáciai és konzuli kapcsolatok joga

A diplomáciai kapcsolatokról szóló Bécsi Egyezmény 1961. (a továbbiakban BDE) és a **konzuli kapcsolatokról szóló Bécsi Egyezmény 1963. (a továbbiakban: BKE)** a legfontosabb részei azoknak a nemzetközi jogi normáknak, amelyek az államok állandó diplomáciai és konzuli képviseleteken keresztül tartott kapcsolatait rendezik.

7/1. A diplomáciai kapcsolatok felvétele és a diplomáciai képviseletek létesítése

A BDE szerint: „Az államok között diplomáciai kapcsolatok felvétele és állandó diplomáciai képviseletek létesítése kölcsönös megegyezéssel történik.”

A diplomáciai kapcsolatok létesítését, mint az államok szabad elhatározásán alapuló szuverén döntését a Hágai Nemzetközi Bíróság is megerősítette (pl.: az USA teheráni diplomáciai és konzuli személyzetének ügye).

A BDE az állandó diplomáciai képviseletek létesítésének feltételeit a diplomáciai kapcsolatok felvételével egyezően határozza meg. (Nem jelent egyidejűséget: a diplomáciai kapcsolatok felvételét követően nem minden esetben kerül sor állandó képviselet létesítésére. Ez az államok gazdasági teherviselő képességétől függ.)

7/2. A diplomáciai kapcsolatok megszakadása

A diplomáciai kapcsolatok megszakítása alapesetben a küldő állam egyoldalú akaratnyilatkozatával történik, melyet – a viszonyosságra tekintettel – követ a fogadó állam hasonló nyilatkozata (nem jelenti feltétlenül az államközi kapcsolatok más formáinak a megszakadását is, pl.: a konzuli kapcsolatok nem szakadnak meg).

A klasszikus nemzetközi jog szerint a hadüzenet átnyújtása együtt járt a diplomáciai kapcsolatok megszakításával. Mivel a modern nemzetközi jog a

háború tilalmának alapján áll, ezért az államok a köztük lévő tényleges háborút sem nevezik háborúnak és nem szakítják meg a diplomáciai kapcsolatokat (pl.: 1965-ben India és Pakisztán közötti háború).

7/3. A diplomáciai képviselet

A diplomáciai kapcsolatok alapintézménye a külképviselet vagy a diplomáciai képviselet. A diplomáciai képviseletek fogalmát és fajtáit a BDE nem határozza meg. Az államok a képviseletek vezetőinek osztályba sorolására figyelemmel **belső jogukban** határozzák meg a képviseletek általuk használt formáit (nem megszokott is lehet: Líbiai Népi Iroda). Az általános diplomáciai gyakorlat szerint a képviselet székhelye a kormány székhelyével esik egybe.

7/4. A diplomáciai képviselet személyzete

A képviselet személyzete tekintetében a BDE fogalom-meghatározásokat alkalmaz, erre épülnek az egyezményben meghatározott kiváltságok és mentességek.

1. A diplomáciai **képviselet vezetője** (az a diplomáciai képviselő, akit a küldő állam megbízott azzal, hogy e minőségben tevékenykedjék),
2. A diplomáciai képviselet diplomáciai személyzetének tagjai (**diplomáciai képviselők**),
3. Az **igazgatási és műszaki személyzet** tagjai (pl.: gépíró, a vámmentesség terjedelme tekintetében jogi következménye van),
4. A **kisegítő személyzet** tagjai (pl.: portás, sofőr),
5. **Háztartási alkalmazott** (aki a képviselet valamely tagjának háztartásában áll és nem a küldő állam alkalmazottja).

A kiváltságok mentességek mértékéről a különféle színű igazolványok adnak tájékoztatást, melyeket a fogadó állam készít.

A **képviselet vezetőjének** (általában a nagykövetnek) jelentős a szerepe a diplomáciai kapcsolatokban. Ez okból a BDE rendkívül részletesen szabályozza a rájuk vonatkozó jogi normákat.

A küldő államnak meg kell győződnie arról, hogy a fogadó állam megadta – e az **agrément**-et annak a személynek, akit a fogadó államban levő képviselete vezetőjeként akkreditálni szándékozik (a fogadó állam nem köteles megindokolni az agrément megtagadását).

7/5. A képviselet vezetőjének (nagykövet) kinevezési sorrendje:

- egy alapvetően politikai eljárás keretében a kinevezendő nagykövet meghallgatása,
- a külügyminiszter javaslatot tesz a Kormánynak a nagykövet kinevezésére,
- a Kormány nem publikus határozatban foglal állást, ha egyetértés van, felhatalmazza a külügyminisztert, hogy tegyen előterjesztést a Köztársasági Elnökhöz,
- a külügyminiszter előterjesztést tesz a Köztársasági Elnökhöz, aki határozatban dönt,
- agrément-kérés (notifikációs eljárás): a fogadó állam előzetes beleegyezése,
- a Köztársasági Elnök határozatának a Magyar Közlönyben történő közzététele,
- a külügyminiszter elkészíti a nagykövet beutazó vízumát (ha vízumkötelezettség van) és a megbízólevelet, melyet a Köztársasági Elnök ír alá,
- a nagykövet megérkezése után értesítik a fogadó állam külügyminisztériumát a megérkezésről és megállapodnak a megbízólevél átadásáról,
- a nagykövet átadja megbízólevelét a fogadó állam államfőjének, a működést ettől az időponttól kell megkezdettnek tekinteni, de a kiváltságok és mentességek a határ átlépésének időpontjától megilletik.

A képviseltek vezetői három osztályba tartoznak:

1. az államfőhöz akkreditált nagykövetek vagy nunciosok és az ezekkel egyenrangú egyéb képviseltek vezetőik osztályába,
2. az államfőhöz akkreditált követek, miniszterek és internunciosok osztályába,
3. a külügyminiszterhez akkreditált ügyvivők osztályába.

A képviseltek vezetői között osztályba tartozásuk alapján – a rangsor-elsőbbiséget és a szertartásrendi kérdéseket kivéve – nem tehető megkülönböztetés. A képviseltek vezetőik osztályba sorolásának ma már inkább történeti értéke van.

A BDE szerint a **misszióvezetők** alkotják a szűkebb értelemben felfogott **diplomáciai testületet**, amelynek élén a rangidős misszióvezető (**doyen**) áll. Jogállása nemzetközi jogilag nincs egyértelműen tisztázva, tevékenysége főként nem politikai, hanem inkább érdekképviseleti, protokolláris, illetve adminisztratív jellegű.

Tágabb értelemben a **diplomáciai testület** alatt a fogadó államban működő összes diplomatát (**diplomáciai képviselőt**) kell érteni.

A külképviselet állandó vezetését ellátó ügyvivői rang mellett, a BDE az ún. **ideiglenes ügyvivő** funkciót is ismeri, mely két esetben áll a képviselet élén: vagy a nagyköveti állás betöltetlensége esetében, vagy a vezető tényleges helyettesítése esetén.

Az ideiglenes ügyvivő nem diplomáciai rangot jelöl, hanem a misszió egy diplomata tagját, aki a misszióvezetőt távollétében helyettesíti.

Az ideiglenes ügyvivő nevét általában a képviselet vezetője, ritkábban a küldő állam külügyminisztériuma jegyzékben közli a fogadó állam külügyminisztériumával. A kijelölt személy nem teheti meg a bejelentést.

7/6. Persona non grata

A diplomáciai kapcsolatok jogának egyik legérdekesebb intézménye a nem kívánatos személlyé nyilvánítás.

Itt is a nemzetközi jog, tehát az államok egymás közötti kapcsolatainak jogilag szabályozott rendjében érvényesülő intézményről van szó. A nem kívánatos személlyé nyilvánítás politikai jellegű intézmény. A diplomatát az esetben is nem kívánatos személlyé lehet nyilvánítani, ha illegális tevékenysége abszolút nem bizonyított vagy nem áll fenn (indokok lehetnek: vétett a fogadó állam jogszabályai ellen, közlekedési balesetet okozott, kémkedett stb.).

7/7. A diplomáciai képviselet feladatköre

- **képviseli** a küldő államot a fogadó államban,
- **védelmezi** a fogadó államban a küldő állam, valamint a küldő állam polgárainak érdekeit a nemzetközi jog által megengedett keretekben,
- **tárgyal** a fogadó állam kormányával,
- **tájékoztat** minden megengedett módon a fogadó államban levő viszonyokról és fejleményekről, és ezekről jelentést tesz a küldő állam kormányának,

- **előmozdítja** a baráti kapcsolatokat a küldő és fogadó állam között és fejleszti a gazdasági, kulturális és tudományos együttműködésüket.

7/8. A képviseletek kiváltságai, mentességei

A **BDE** kodifikációja után a két fogalmat mindig együtt használják.

a) lobogó- és címerhasználat

A képviseletnek és vezetőjének joga van arra, hogy kitűzze a küldő állam lobogóját és címerét a képviselet helyiségeire, a képviselet vezetőjének lakására és közlekedési eszközére.

b) a sérthetlenség

A képviselet helyiségei sérthetetlenek. A fogadó állam hatósági közegei a képviselet helyiségébe nem léphetnek be, kivéve, ha ahhoz a képviselet vezetője hozzájárult. A képviselet helyiségei, azok berendezése és az ott levő egyéb vagyontárgyak, valamint a képviselet közlekedési eszközei mentesek a kutatás, igénybevétel, foglalás vagy végrehajtás alól. A képviselet irattárai, okmányai és hivatalos levelezése szintén sérthetetlen.

A fogadó államnak különös kötelessége, hogy minden megfelelő intézkedéssel megvédje a képviselet helyiségeit bármely behatolás vagy kártétel ellen, és megakadályozza a képviselet nyugalmának megzavarását vagy méltóságának megsértését.

c) a diplomáciai poggyász és a futár sérthetlensége

A **diplomáciai poggyászt** nem szabad sem felnyitni, sem visszatartani, a jellegükre utaló látható külső jellel kell ellátni, azok csak diplomáciai okmányokat, vagy hivatalos használatra szolgáló tárgyakat tartalmazhatnak.

A **diplomáciai futár** (akit olyan hivatalos okmánnyal kell ellátni, mely futári minőségét feltünteti: diplomata-útlevelel, futárigazolvány) személye sérthetetlen és ellene a letartóztatás vagy visszatartás semmiféle formája sem alkalmazható.

d) **diplomáciai menedék**: a diplomáciai képviseleteknek az a jogosultsága, hogy humanitárius okokból azoknak a személyeknek, akik a fogadó állam hatóságai által nem ellenőrzött erőszakos cselekmények elől menekülnek és életük közvetlen veszélyben van, addig az ideig, ameddig ez a közvetlen veszély el nem múlik, a konzuli és a diplomáciai képviseleteken menedékjogot biztosítsanak (egyres szerzők ezt a speciális esetet humanitárius menedéknek nevezik. pl.: Haya de la Torre-ügy).

e) adómentesség, könnyítések

A küldő állam és a képviselet vezetője a képviselet helyiségeit illetően – akár tulajdonjog, akár bérlet alapján bírja azokat – **mentesek minden** országos, regionális vagy községi **adó és illeték fizetése alól**, ide nem értve a szolgáltatások fejében járó díjakat. A képviseletek által hivatalos ténykedéséért beszedett díj és költség adó- és illetékmentes.

A külképviseletek elhelyezésére szolgáló ingatlanok megszerzését a fogadó állam **köteles megkönnyíteni**.

7/9. A diplomáciai képviselő kiváltságai és mentességei

A BDE 29. cikke szerint: A diplomáciai képviselő személye sérthetetlen. A letartóztatás vagy őrizetbe vétel semmiféle formája sem alkalmazható ellene. A fogadó állam illő tisztelettel bánik vele és minden megfelelő intézkedést megtesz a személye, szabadsága és méltósága bármely sérelmének megakadályozására.

A diplomáciai képviselő magánlakását, iratait, levelezését, vagyonát (kivétel, ahol magánszemélyként szerepel) és gépjárművét ugyanaz a sérthetlenség és védelem illeti, mint a képviselet helyiségeit.

1. a diplomáciai képviselők immunitása

A diplomátákat többféle bírósági és hatósági eljárás alóli mentesség, azaz a fogadó állam joghatóságának kizárása illeti meg.

2. a diplomáciai képviselő büntető joghatóság alóli mentessége

A diplomáciai képviselő mentes a fogadó állam büntető joghatósága alól.

3. a diplomáciai képviselő polgári és államigazgatási joghatóság alóli mentessége

A diplomáciai képviselő a fogadó állam polgári és államigazgatási joghatósága alól is mentes, kivéve: a) a fogadó állam területén fekvő, magántulajdonban álló ingatlanra vonatkozó dologi jogi pert (ha az ingatlant nem a küldő állam javára, a képviselet céljára tartja birtokában),

b) az olyan hagyatéki eljárással kapcsolatos pert, amelyben a diplomáciai képviselő magánszemélyként, mint végrendeleti végrehajtó, hagyatéki gondnok, örökös vagy hagyományos és nem a küldő állam képviselőjeként szerepel,

c) az olyan pert, amely a diplomáciai képviselő által a fogadó államban, hivatalos tevékenysége körén kívül folytatott bármilyen szabadfoglalkozással vagy kereskedelmi tevékenységgel kapcsolatos.

4. a tanúvallomás alóli mentesség

A tanúzási kötelezettség alóli teljes mentességet jelenti, hiszen a diplomatával szemben a megjelenést kikényszeríthető eszközök sem alkalmazhatók.

5. mentesség a végrehajtás alól

Csak azokban az esetekben, ahol a fogadó állam polgári joghatósága megengedett, a bankszámlára vagy a diplomata tulajdonában lévő és közterületen parkoló gépkocsijára lehet végrehajtást foganatosítani.

6. a küldő állam joghatósága - a diplomáciai képviselő tekintetében is fennáll.

7. a mentességek kezdete és vége

A kiváltságok és mentességek az azokra jogosult személyeket attól az időponttól kezdve illetik meg, amikor állásuk elfoglalása céljából belépnek a fogadó állam területére, vagy ha már ott vannak, akkor attól az időponttól, amikor kinevezésüket a külügyminisztériummal közölték.

A kiváltságok és mentességek akkor szűnnek meg, amikor az illető az országot elhagyja, vagy amikor az evégre adott ésszerű határidő lejárt.

8. lemondás a joghatósági és végrehajtási mentességről

A küldő állam lemondhat a diplomáciai képviselő és a más mentességet élvező személy joghatóság alóli mentességéről. A lemondásnak mindig kifejezettnek kell lennie.

9. **más mentességek:** mentes a képviselő a **társadalombiztosítási szabályok** alól, minden személyes vagy tárgyi, országos, regionális vagy községi **adó és illeték** alól, kivéve: az áruk vagy szolgáltatások árába rendszerint belefoglalt közvetett adókat, vagy a fogadó állam területén fekvő, magántulajdonban álló ingatlan után járó adókat és illetékeket, hacsak nem a képviselő javára tartja fenn. A fogadó állam **köteles mentesíteni** a képviselőt minden személyes szolgáltatás, **közmunka, katonai terhek, beszolgáltatás, beszállásolás** alól. A fogadó állam engedélyezi a behozatalt és **mentességet biztosít** minden **vám és adó**, valamint a kapcsolatos **közterhek** tekintetében (ide nem értve a raktározási, fuvar és hasonló szolgáltatások díját). A képviselő **személyi poggyásza is mentes a vámvizsgálat alól** (kivéve, ha olyan tárgyakat tartalmaz, amelyekre nem terjednek ki a mentességek).

7/10. A fogadó állam törvényeinek tiszteletben tartása

A kiváltságokban és mentességekben részesülő minden személynek kötelessége, hogy tiszteletben tartsa a fogadó állam törvényeit és más jogszabályait és tartózkodjon a fogadó állam belügyeibe való beavatkozástól.

A fogadó állam szabályainak „tiszteletben tartásaként” megfogalmazott individuális kötelezettség a küldő állam, a fogadó állam és a nemzetközi jog normái között teremt kapcsolatot.

7/11. A konzuli kapcsolatok joga

A konzuli kapcsolatok jogának ismertetésekor az előzőekben ismertetett Bécsi Egyezmény (BKE) fogalom-meghatározásait elemezzük, kiegészítve ezeket az egyezmény megértéséhez szükséges más alapfogalmakkal.

A konzuli kapcsolatok **fogalma**: az államok között fennálló azon kapcsolatokat nevezzük konzuli kapcsolatoknak, amelyeknek keretei között, a két állam megállapodása alapján, az egyik állam közigazgatási tisztviselői a másik állam felségterületén konzuli feladatokat végeznek.

A konzuli kapcsolatok felvételére akkor is sor kerülhet, ha az államok között nem áll fenn diplomáciai kapcsolat, de a diplomáciai kapcsolatok felvétele általában magában foglalja a konzuli kapcsolatok felvételét is.

A diplomáciai kapcsolatok megszakadása azonban nem vonja maga után automatikusan a konzuli kapcsolatok megszakadását.

A konzuli kapcsolatok felvétele és megszűnése – a diplomáciai kapcsolatokhoz hasonlóan – jellegét tekintve egy politikai döntés, amely általában a végrehajtó hatalom gyakorlóját (kormány, vagy elnök) illeti meg.

7/12. A konzuli képviseltek

Konzuli képviselőnek nevezzük azt az intézményt, amelyet a konzuli tisztviselő vezet, és amely a fogadó állam területén a konzuli funkciókat végzi.

A konzuli feladatok tekintetében – kivéve azt az esetet, ha két állam között kétoldalú konzuli egyezmény létezik – a BKE minden esetben a BDE háttér joganyaga (szukcesszív szabálya).

A konzuli képviselő **rangja** és **székhelyének meghatározása**, valamint a **konzuli kerület** megállapítása elsősorban a küldő állam döntési körébe tartozik, de szükséges hozzá a fogadó állam hozzájárulása is (hasonló szabályok vonatkoznak a rang, a székhely vagy a konzuli kerület későbbi megváltoztatására).

A konzulátusok létesítése tekintetében egyes államok belső szabályaikban korlátozhatják a küldő államok által létesíthető konzulátusok számát és esetleges székhelyét is.

A konzuli képviseleteket a BKE **négy rangosztályba** sorolja:

- **főkonzulátusok,**
- **konzulátusok,**
- **alkonzulátusok és**
- **konzuli ügynökségek.**

Ugyanezek az osztályok érvényesek a **konzuli képviseletek vezetőire** is (főkonzul, konzul, alkonzul, konzuli ügynök).

Nem tekintendő önálló konzuli képviseletnek az ún. konzuli hivatal, amely a konzuli képviselet hivatali egysége.

Területi értelemben a konzuli képviselet **fogalma** (hasonlóan a diplomáciai képviselethez) átfogja mindazokat az épületeket, épületrészeket és a hozzájuk tartozó ingatlant, függetlenül annak tulajdonviszonyaitól, amelyeket kizárólag a konzuli képviselet céljára használnak.

A konzuli képviselet vezetőjének lakása – szemben a diplomáciai képviselet vezetőjének lakásával – nem tartozik a konzuli helyiségek közé (de adómentes).

A konzuli helyiségek meghatározása különös fontossággal bír, mert a helyiségek a BKE 31. cikke alapján **sérthetetlenséget** élveznek.

A fogadó állam hatóságai csak a konzuli képviselet vezetőjének engedélyével léphetnek be a képviselet kizárólag hivatali célra használt helyiségeibe (de **tűzoltószabály!**) A fogadó állam alapvető kötelezettsége, hogy megfelelő intézkedéssel biztosítsa a konzuli helyiségeket minden behatolás vagy károkozással szemben, és megakadályozza a képviselet nyugalmának megzavarását vagy méltóságának csorbitását.

A konzuli helyiségek, ha azok tulajdonosa vagy bérlője a küldő állam, mentesek minden országos, regionális, vagy községi adó alól (a mentesség nem terjed ki azokra az adókra vagy illetékekre, amelyeket meghatározott szolgáltatások ellenértékéért kellene fizetni. Pl.: az adójellegűen beszedett közüzemi díjak).

7/13. A konzuli képviselet személyzete

A konzuli képviselethez tartoznak mindazok a személyek, akik a képviseleten tevékenykednek. A BKE összefoglaló néven: **a konzuli képviselet tagjainak** nevezi őket, melyhez tartoznak:

- **a konzuli tisztviselő,**
- **a konzuli alkalmazott, és**
- **a kisegítő személyzet.**

A **konzuli tisztviselő** minden olyan személy, ideértve a konzuli képviselet vezetőjét is, akit e minőségében megbíztak konzuli feladatok végzésével (tagja az őt küldő állam külügyi közigazgatásának, annak tisztviselője vagy hivatalnok).

7/14. A konzuli képviseletek vezetőinek kinevezése

A küldő állam a konzuli képviselet vezetőjének kinevezése esetén kinevezési okiratot (konzuli pátens) állít ki, amelynek a néven kívül tartalmaznia kell a kategóriát és az osztályt, amelybe a kinevezett tartozik, valamint a konzuli kerületet (az a földrajzi terület, ahol egy konzuli képviselet a konzuli feladatok végzésére jogosult) és a képviselet székhelyét.

7/15. A konzuli képviselet vezetőjének hivatalba lépése

A hivatalba lépés a fogadó állam **exequaturnak** nevezett **felhatalmazása** útján történik. Ez azt jelenti, hogy a fogadó állam a küldő állam kinevezését elfogadta. Az exequatur megtagadását a fogadó állam nem köteles indokolni.

Az exequatur személyhez kötött okirat, és a hivatali tevékenység befejeztével érvényét veszti.

A konzuli személyzet tagjainak kinevezése a küldő állam belső rendelkezései alapján történik. A konzuli tisztviselőnek a **küldő állam állampolgárának kell lennie.**

7/16. A konzuli tisztviselő (konzuli képviselet tagjának) működése megszűnik:

- az érintett személy halálával,
- ha a küldő állam értesíti a fogadó államot e működés megszűnéséről,
- ha a fogadó állam az exequaturt visszavonja,
- ha a fogadó állam értesíti a küldő államot, hogy az érintett személyt nem tekinti többé a konzuli személyzet tagjának.

7/17. Konzuli feladatok, érintkezés a küldő állammal, valamint a fogadó állammal

- A fogadó állam a konzuli képviselet minden tagja számára területén szabad mozgást köteles biztosítani.
- A fogadó állam megengedi és védelemben részesíti a konzuli képviselet szabad érintkezését minden hivatalos ügyben, a képviselet hivatalos levelezése sérthetetlen.
- A BKE a rejtjelzett kapcsolattartást (fax, telex, távíró stb.) a küldő állammal biztosítja, de rádióállomás létesítésére csak a fogadó állam engedélyével van lehetőség.
- A BKE garantálja a küldő állam honosaival való kapcsolattartást a hivatalos helyiségeken kívül és belül.

7/18. A tiszteletbeli konzuli intézmény

A tiszteletbeli konzuli intézmény fakultatív jellegéből következik, hogy részletes szabályozása az alkalmazó államok részéről mindenképpen valamilyen belső szabályozást igényel.

A magyar szabályozás: a 2/1995. (III.24.) KüM rendeletben található.

A tiszteletbeli konzult a külügyminiszter nevezi ki és felügyeletét a diplomáciai vagy konzuli képviselleteken keresztül látja el.

Magyar tiszteletbeli konzulnak a fogadó vagy harmadik állam állampolgára, illetőleg a fogadó államban élő magyar állampolgár nevezhető ki, aki közmegebecsülést élvez, és társadalmi állása, vagyoni helyzete, büntetlen előélete és képzettsége alapján alkalmas a tisztséggel járó feladatok ellátására.

A tiszteletbeli konzul működését az **exequatur** kézhezvétele után kezdi meg, kinevezését követően a külügyminiszter vagy megbízottja jelenlétében ünnepélyes nyilatkozatot tesz.

7/19. A tiszteletbeli konzuli kinevezés megszűnik:

- a konzuli tisztviselő halálával,
- a lemondással és
- a kinevezés visszavonásával.

A külügyminiszter visszavonhatja a kinevezést:

- érdekmúlás miatt (erről 30 nappal a megszűnés előtt értesíteni kell a tiszteletbeli konzult),
- a fogadó állam visszavonja az exequaturt, ha a tiszteletbeli konzul munkáját nem megfelelően végzi,
- ha előzetes engedély nélkül 3 hónapot meghaladó időtartamra szünetelteti működését,
- ha ismételten és súlyosan sérti a magyar állam vagy a fogadó állam jogszabályait és emiatt büntetőeljárás indult ellene,
- ha a feladatok ellátására alkalmatlanná válik.

A magyar **tiszteletbeli konzuli** tisztviselők **feladatai:**

- a magyar állampolgárok és jogi személyek és „jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek” érdekvédelme,
- a kereskedelmi, gazdasági, idegenforgalmi, kulturális és tudományos kapcsolatok fejlesztése,
- tájékozódás és jelentéstétel a BKE által meghatározott körben,
- érdekvédelem a hagyatéki ügyekben, ideértve a jogi személyiséggel nem rendelkező magyar szervezetek érdekeit is,
- gyámsági, gondnoksági ügyek,
- az állampolgárok hatóságok és bíróságok előtti képviselete a BKE rendelkezéseinek megfelelően,
- segítség és támogatás nyújtása a magyar állampolgárok, jogi személyek és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek részére,
- segítség és támogatás nyújtása a magyar felségjelű tengeri és folyami hajóknak, valamint a Magyarországon lajstromozott repülőgépeknek és ezek személyzetének,
- a közjegyzői feladatok közül a felülhitelesítés, aláírás hitelesítése, okiratmásolat hitelesítése, életbenléti, lakóhelyi és házastársak együtt- és különéléséről szóló tanúsítványok kiállítása és fordítás-felülhitelesítés a külügyminisztertől kapott felhatalmazás keretei között,

- útlevél- és vízumkérelmek átvétele, melyeket három napon belül meg kell küldeni az irányítását ellátó külképviseletnek.

7/20. A tiszteletbeli konzuli működés feltételei

A működés tárgyi feltételeinek megteremtése a tiszteletbeli konzul feladata, ennek költségeit ő viseli.

A hivatalos bélyegzőt, az állami zászlót és a képviselet megnevezését tartalmazó címerpajzsot, valamint a feladat ellátásához szükséges irányelveket és útmutatásokat a felügyeletet ellátó külképviselet biztosítja a konzuli képviselet részére. Tevékenységéért díjazásra nem jogosult.

7/21. Egyéb diplomáciai missziók és képviseletek

Az ENSZ égisze alatt több egyezmény született:

- A különleges diplomáciai missziókról szóló 1969. évi New Yorki Egyezmény,
- A nemzetközi szervezetek mellé akkreditált missziókról szóló 1975. évi Bécsi Egyezmény.

1946-ban New Yorkban külön egyezményt kötöttek az ENSZ-t megillető kiváltságokról és mentességekről és ugyanott 1947-ben egy másikat a szakosított intézmények kiváltságairól és mentességeiről.

II/8. A diplomáciai védelem szerepe és eszközei

8/1. A diplomáciai védelem feltételei és eszközei

Diplomáciai védelem: egy államnak az a jogosultsága, hogy állampolgárai érdekében egy másik állammal szemben, avagy kivételesen egy nemzetközi szervezettel szemben, sokoldalú módon eljárjon, ha az idegen állam a védelmet nyújtó állam állampolgárát megkárosítja vagy valamiféle módon annak hátrányára jár el. (Diplomáciai védelem természetes és jogi személyek érdekében egyaránt nyújtható!)

A) Természetes személyek esetén a diplomáciai védelem szorosan kapcsolódik az állampolgársághoz.

A Hágai Nemzetközi Bíróság a Nottebohm-ügyben – lásd később – hozott ítéletében az **állampolgárság nemzetközi jogi fogalmát** a következőképpen határozza meg: „...az állampolgárság egy jogi kapcsolat, amelynek alapja egy tényleges társadalmi kötődés, egy valódi az életmódhoz, az érdekekhez és az érzelmekhez kötődő kapcsolat, amelyhez kölcsönös jogok és kötelezettségek járulnak. Azt mondhatjuk, hogy jogi kifejeződése annak a ténynek, hogy az egyén,

amely ezt az állampolgárságot – közvetlenül a jog által vagy pedig a hatóságoknak az aktusa következtében – megszerzi, valójában szorosabban kapcsolódik az állampolgársága szerinti állam népéhez, mint bármely más államéhoz.”

Fő szabály szerint az állam **csak saját állampolgárainak** nyújthat diplomáciai védelmet. Kivételes esetben nemcsak saját, hanem idegen állam polgárait is védelemben részesítheti.

Ezeknek a **kivételeknek 2 csoportja** van:

1. **„Funkcionális védelem”** (amikor az állam az idegen állampolgárokat azok funkciója miatt részesíti védelemben, pl.: ha a: külföldi az állam hadseregének a tagja vagy a lobogóját viselő hajó személyzetéhez tartozik).
2. Amikor az **állampolgárság szerint illetékes állam** nincs abban a helyzetben, hogy diplomáciai védelmet nyújtson.
  - Ez a helyzet, ha két állam között megszakadnak a diplomáciai kapcsolatok és az érintett államok érdekeik képviselőit, az állampolgáraik védelmét idegen államokra bízzák (**speciális megbízás**).
  - Szintén ez a helyzet amikor az állam egy olyan terület vagy állam polgárainak védelmét látja el a nemzetközi jog alapján, amelynek nemzetközi jogi cselekvési képessége korlátozott (pl.: a két világháború között a speciális státusú **Danzig** szabad város lakóinak védelmét Lengyelország látta el).

Az **állampolgárság** és a **diplomáciai védelem** kapcsolatrendszerében két fontos **elv** játszik szerepet:

- a) a **folyamatosság elve** azt jelenti, hogy a diplomáciai védelemben részesített egyénnek az őt ért kár bekövetkezésétől egészen az igényérvényesítési eljárás végéig (pl.: a választott bíróság döntéséig) az igényt érvényesítő állam állampolgárságával kell rendelkeznie. Az állampolgárság megváltoztatása esetén, ha például a jogaiban sértett egyén új állampolgárságot szerez és elveszti a régit, ha ez az őt ért sérelem után következik be, új állama nem veheti át az előző állam helyét a már folyamatban lévő ügyben. (Ha viszont a sértett személy meghal, a megítélt kártérítést az örökösök kapják, ha azok nem a felelősségi igénnyel megtámadott állam polgárai.)
- b) az **effektivitás (ténylegesség) elve** (a többes, illetve kettős állampolgárság kapcsán került meghatározásra). Annak az országnak a jogát kell alkalmazni, annak az állampolgárának kell

a kettős állampolgárt tekinteni, ahol a szokásos fő lakóhelye van, amely államhoz a leghatékosabb kapcsolatok fűzik.

Az a kérdés, hogy az hatéktívitás elve a diplomáciai védelemre való jogosultság szempontjából is alkalmazható lenne – amit a Hágai Nemzetközi Bíróság a Nottebohm ügy (1955. április 6.) ítéletében kimondott – a nemzetközi jogban már erősen vitatott. Ellene azt hozzák fel, hogy minden állam alapvető szuverén joga annak eldöntése, hogy kit tekint saját állampolgárának. Az pedig, hogy a saját állampolgára érdekében fellépjen-e, azaz éljen a diplomáciai védelem eszközével, ugyancsak szuverén döntés eredménye. Ebből következően van olyan vélemény is, hogy a kettős állampolgár esetében, mindkét állam élhet a diplomáciai védelem eszközével.

Nottebohm ügy: Nottebohm hamburgi születésű német állampolgár 1905-ben letelepedett Guatemalában, ahol a Nottebohm-Hermanos cég társtulajdonosa lett. 1939-ben röviddel a háború kitörése előtt Liechtensteinbe utazott és kérte a honosítását. Kérte a felmentését a honosítás előfeltételét alkotó helybenlakás alól és ezt meg is kapta, miután nagyobb összeget fizetett a neki községi illetőséget biztosító Mauren község javára. Mindezek alapján elnyerte a Liechtensteini állampolgárságot, és 1940-ben visszatért Guatemalába. Guatemala 1941-ben a szövetségesek oldalán belépett a háborúba és zár alá vette Nottebohm vagyonát. 1943-ban Nottebohmot letartóztatták és az USA-ba szállították, a vagyonát elkobozták. Liechtenstein fellépett a nemzetközi bíróság előtt Nottebohm védelmében – mint semleges állam – és állampolgára vagyonának visszaadását és kártérítést követelt. Guatemala azt adta elő, hogy Liechtenstein perlési jogosultsága megalapozatlan, mivel Nottebohm a liechtensteini állampolgárságot az ottani törvényekbe ütköző módon, illetve a nemzetközi jogelvekbe ütköző módon szerezte meg. A bíróság arra a döntésre jutott, hogy Liechtenstein nem nyújthat Guatemalával szemben diplomáciai védelmet Nottebohmnak. Ennek nyújtásához ugyanis nem csupán formális, hanem szoros és hatéktív kapcsolaton nyugvó állampolgárság szükséges. (Dr. Haraszi György 1958.)

A Nottebohm-ítéletben a Hágai Nemzetközi Bíróság azt az álláspontot képviselte, hogy az állam a diplomáciai védelem nyújtásakor saját jogait érvényesíti még abban az esetben is, ha állampolgárának személyét éri a sérelem. A nemzetközi jog abból a fikcióból indul ki, hogy a diplomáciai védelem esetén, tehát ha egy állam saját polgárának érdekeit magáévá teszi, az ügy teljesen függetlenedik az egyén esetlegesen fennálló érdekeitől. Az tehát, hogy a fellépő állam saját jogait érvényesíti, az alapja annak, hogy az állampolgár erről az igényről nem mondhat le.

A diplomáciai védelemről történő **lemondás** a nemzetközi jogban kétféle értelemben használt:

- Az állam nemzetközi szerződéssel természetesen lemondhat erről az igényéről. Erre elsősorban a kollektív diplomáciai védelemmel összefüggésben kerülhet sor. Így például Ausztria a náci kényszermunka áldozatainak önkéntes kártalanítást fizetett, melynek egyik előfeltétele volt, hogy az érintett országok (pl.: Lengyelország, Ukrajna), akik a kényszermunkát elszenvedett állampolgáraik érdekeinek védelmében diplomáciai védelemmel éltek, erről nemzetközi szerződésben mondjanak le. Ez a lemondás meg is történt.

- Arra a kérdésre, hogy az érintett személy egy polgári jogi szerződéshez fűzött záradékkal (**Calvo-clausula**) lemondhat-e erről a jogáról, a nemzetközi jog nemleges választ ad. Az ún. **egyenlő elbánás elve** a dél-amerikai nemzetközi jogban, elsősorban Carlos Calvo argentin jogtudós munkáiban került megfogalmazásra.

A Calvo elmélet szerint a gyengébb államok területén lévő idegen állampolgárok a saját, erősebb államaiktól (pl.:USA) igényelt védelem révén egyenlőtlen helyzetbe hoznák a belföldieket.

A Calvo-záradéknak nevezett kikötésnek az a lényege, hogy a külföldi beleegyezik abba, hogy a szerződésből származó jogvitákat a belföldi bíróságok döntsék el, és előre lemond arról, hogy az őt ért jogsérelem miatt államának diplomáciai védelmét kérje.

A legtöbb nemzetközi jogász nem teszi magáévá ezt az okfejtést, mivel az egyén diplomáciai védelemre való jogosultsága nem olyan alanyi jogi értelemben áll fenn, hogy arról az érintett személyesen lemondhatna.

B) A jogi személyek diplomáciai védelme esetén szintén fontos a kapcsolat a jogi személy és azon állam között, amelyik a védelmet nyújtja. Ezt a kapcsolatot a jogi személy **honosságának** nevezzük. A jogi személy honossága a nemzetközi magánjog elvei alapján többféle minősítő elv alkalmazásával állapítható meg. (A jogi személy honosságának kérdései részben túlmutatnak a nemzetközi magánjog szféráján, mivel a **diplomáciai védelem** tekintetében nemzetközi jogi aspektusuk is van.)

Az **elvek** a következők:

1. „**bejegyzés**”, a regisztráció (inkorporációs elv): például az **angolszász** államok joga szerint azon jogi személyek rendelkeznek honossággal, amelyek az állam joga szerint jöttek létre, és mint ilyeneket az államban bejegyezték, függetlenül attól,
  - a) hogy milyen állampolgárságú személyek alapították,
  - b) hogy hol van a székhelye vagy működési területe,

c) vagy hogy kié a társaság alaptőkéje.

2. „székhely” elve: általában az **európai országok** gyakorlata szerint: akkor ismerik el saját honosuknak a jogi személyt, ha azt területükön hozták létre és ott van a székhelye.
3. az „**ügyvezetés helye**” is lehet meghatározó elv.

A nemzetközi multinacionális vállalatok világméretű elterjedése egy újabb kisegítő elv elterjedését az ún. **kontroll elv** egyre nagyobb jellegű előretörését segítette elő. Arról van szó, hogy a valóságos és személyi ellenőrzés tényleges gyakorlásának lehetősége alapján minősítik a multinacionális cégeket. A kontroll elvet a nemzetközi jogban inkább kisegítő jelleggel használják, ha a hagyományos minősítő elvek alkalmazásával a jogi visszaéléseket nem lehet kiküszöbölni. A mai multi és transznacionális cégekkel átszótt gazdasági rendben az anyavállalat diplomáciai védelme a leányvállalat javára a kontroll elv nélkül szinte megoldhatatlan lenne.

A gyakorlatban többször okozott problémát a **részvénytársaságok** jogi védelme, pontosabban annak eldöntése, hogy a részvényesek érdeksérelme és a nekik nyújtható diplomáciai védelem lehetősége mennyiben kapcsolódik az RT-nek, mint jogi személynek nyújtott védelemhez.

Barcelona Traction jogeset: egy Spanyolországban működő, de kanadai alapítású és honosságú jogi személy volt, részvényeinek többségét (88%) azonban belga állampolgárok birtokolták. A társaságot a spanyol hatóságok aktusai miatt ért kárért Kanada egy ideig diplomáciai védelemben részesítette, de később megszüntette ezt a védelmet.

Belgium ekkor 1958-ban kelt keresetében megpróbálta átvenni a társaság diplomáciai védelmét, azonban a bíróság 1964-ben kelt ítéletében elfogadta Spanyolország azon kifogását, hogy Belgium nem jogosult egy nem belga honosságú jogi személy védelmében fellépni.

Ezután Belgium 1967-ben egy másik keresetet nyújtott be a Nemzetközi Bírósághoz, és ebben módosítva álláspontját, már nem a kanadai társaság, hanem a belga részvényesek érdekében lépett fel. Ebben a második keresetében Belgium Spanyolországot azzal vádolta, hogy a spanyol hatóságok jogsértő döntései miatt, nevezetesen egy spanyol bíróság által lefolytatott csődeljárás következtében, anyagi kár érte nemcsak a Barcelona Tractiont, mint jogi személyt, hanem a belga részvényeseket is, és kérte a bíróságot, hogy kötelezze Spanyolországot a részvényeseknek okozott kár megtérítésére.

A bíróság által eldöntendő egyik kérdés az volt, hogy joga volt-e Belgiumnak diplomáciai védelemben részesíteni saját állampolgárait annak dacára, hogy a

kifogásolt cselekményeket a spanyol hatóságok nem a részvényesek, hanem a társaság, mint önálló jogi személy ellen követték el, amely utóbbi viszont nem belga, hanem kanadai honosságú volt.

A bíróság véleménye szerint lehet, hogy egy jogi személynek okozott sérelem érinti a részvényeseket is, de a szimpla tény, hogy mind a társaság, mind a részvényesek kárt szenvedtek, még nem jelenti azt, hogy mind a kettőnek joga lenne reparációt kérni.

Különbséget kell tenni jogsérelem és érdeksérelem között. Felelősség nem jön létre pusztán érdeksérelem miatt, azt csak jogsérelem keletkeztetheti. Vagyis ha ez a jogsérelem csak a jogi személy ellen irányult, úgy csak ennek állama jogosult fellépni.

Más lenne a helyzet, mondja a bíróság ítélete, „ha a panaszolt aktusok a részvényesek, mint ilyenek saját jogai ellen irányultak volna (ilyen pl.: a részvényesnek az a joga, hogy a társaság ülésén részt vegyen, ott szavazzon, hogy megkapja a társaság felszámolása után őt megillető vagyonmaradékot). Ezen jogok megsértése esetén a részvényeseknek joga lett volna külön jogorvoslatra, és lehetőségük lett volna külön diplomáciai védelemre is.

A diplomáciai védelem feltételezi a sérelmet okozó állam nemzetközi **jogellenes** magatartását.

A nemzetközi jogi normák megsértése lehet **szándékos** vagy **gondatlan**, és független attól is, hogy a sérelmet okozó állam mely szerve okozta azt, ideértve a **törvényhozó**, a **végrehajtó** vagy a **bírói** szerveket is.

A sérelmet okozó állam cselekményének nemzetközi jogi jogellenessége bekövetkezhet egy **nemzetközi szerződéses kötelezettség megsértése** által, de állhat az **általános nemzetközi jogi szabályok megsértéséből** is (pl.: kártalanítás nélküli kisajátítás, rabszolgatartás, a rendes jogvédelmi út elutasítása, a szabadság önkényes megvonása stb.).

Az 1930. évi Hágai Konvenció 4. cikke tartalmazza, hogy „az állam nem nyújthat diplomáciai védelmet állampolgárának olyan állammal szemben, amelynek az állampolgárságát az ilyen személy szintén birtokolja.” (a fent említett kettős állampolgárság esete!)

A nemzetközi jog 1930 óta az alábbi változást hozta: kivételes egyedi körülmények között és a nemzetközi jog szabályait betartva, egy állam nyújthat diplomáciai vagy konzuli segítséget vagy védelmet olyan állampolgára javára, aki egy másik állampolgárságnak is birtokosa, például a **gyerekrablások** bizonyos eseteiben.

A másik változás az, hogy az **Európai Unió** nyújthat diplomáciai vagy konzuli segítséget egy másik európai uniós tagállam állampolgárának, amennyiben az utóbbi állam nem képviselteti magát egy harmadik ország területén.

A nemzetközi jog szabályai egységesek abban, hogy a diplomáciai védelem nyújtására a fellépő állam részéről csak abban az esetben van megalapozott lehetőség, ha a jogsérelem orvoslására rendelkezésre álló **belső** - a sérelmet okozó állam szabályai szerint fennálló – **jogorvoslati lehetőséget** a sérelmet szenvedett fél kimerítette (ez a szabály abból az egyszerű okból adódik, hogy az államnak meg kell adni a lehetőséget, hogy az esetleges hibákat korrigálja).

8/2. A diplomáciai védelem eszközei (az alkalmazott eszközök arányosak legyenek a jogsérelemmel, valamint az eszközök megválasztásában szerepet játszhat a sérelem nagysága, valamint a fellépő állam gazdasági és politikai érdekeinek mérlegelése is):

- elsősorban a diplomáciai úton történő felvilágosítás és magyarázatkérés,
- tiltakozás,
- jóvátétel követelése,
- megtorlás és represszália (pl.: a gazdasági segítségnyújtás megszüntetése).

Nagyon fontos kérdés, hogy az államnak a diplomáciai védelem csupán joga avagy kötelessége is, illetve ha igen, ez a védelem az állampolgárokat alanyi jogon illeti-e meg?

Az erre a kérdésre adott válasz igen sokrétű és összetett. A végkövetkeztetés abban foglalható össze, hogy kizárólag a belső alkotmányjog kérdéskörébe tartozik annak eldöntése, hogy az állam milyen mértékben és terjedelemben biztosítja polgárainak az alanyi jogosultságot a diplomáciai védelem kikényszeríthetősége tekintetében (a német ún. weimari alkotmány az elsők között volt, amely ezt a jogosultságot alkotmányjogi alapelvként megfogalmazta.).

8/3.A diplomáciai védelemhez való jog elvesztése

- az idegen állam katonai szolgálatába lépett személy elveszíti azt a jogát, hogy igényt nyújtson be ezzel az állammal szemben,

- korlát még a „tiszta kéz” (clean hands) elve is. Ez az elv angolszász eredetű és azt jelenti, hogy az egyénnek csak akkor van joga diplomáciai védelemre, ha korrekt magatartást tanúsított, azaz nem sértette meg sem a tartózkodási állam belső jogát, sem a nemzetközi jogot.

Ez az elv érvényesült 1935-ben az I'm Alone nevű kanadai hajóval kapcsolatos választott bírósági döntésben. A választott bíróság úgy vélte, hogy a csempészés, mint jogellenes cselekmény következtében a hajó és a rakományának elvesztése miatt nem kell kártérítést fizetni, miután azonban a hajó személyzete is életét vesztette, ez utóbbi miatt kártérítést ítélt meg Kanadának.

8/4. A konzuli védelem, mint a diplomáciai védelem kiegészítője

Konzuli védelem esetében a fellépés alapjának nem előfeltétele a külföldi állam valamiféle nemzetközi jogellenes cselekménye, sőt annak teljesen jogszerű eljárásai esetén is igénybe vehető.

Tartalmilag a konzuli védelem **két elemet** foglal magában:

- a) a küldő állam honosainak (természetes és jogi személyeinek) védelme és
- b) a küldő állam honosai részére segítség és támogatás nyújtása.

A konzuli védelemre való alapvető állampolgári jog tartalmát, gyakorlásának feltételeit, a konzuli szolgálat eljárását a konzuli védelemről szóló 2001. évi XLVI. törvény (a továbbiakban Kotv.) tartalmazza. A Kotv. szerint a Magyar Köztársaság a magyar állampolgár érdekeinek védelmét külföldön a **konzuli szolgálat** útján látja el (konzuli védelem).

A nemzetközi gyakorlatban általánosan elfogadott, hogy konzuli feladatokat a konzuli képviselők mellett a diplomáciai képviselők is ellátnak. A szervezeti formák (diplomáciai és konzuli képviselők) különbözősége miatt célszerű egy olyan közös nevező megtalálása, amely egyértelművé teszi, hogy a különféle konzuli feladatokat meghatározó normáknak kik a címzettjei. A Kotv. 2. § (2) bekezdése szerint ez a személy a **konzuli tisztviselő**.

A konzuli védelemre a magyar állampolgár **alanyi jogon** jogosult. E védelemnek – noha valamennyi életszerű esetre gyakorlatias és jogszerű megoldást kell találnia – elsősorban az alábbi tevékenységekre kell kiterjednie:

1. Tanácsadás és segítségnyújtás

A konzuli szolgálatok az állampolgárok növekvő igényének megfelelően széles körben, mindenki számára hozzáférhető módon adnak tanácsot és nyújtanak tájékoztatást az állampolgáraik alapvető jogait és érdekeit érintő viszonyokról más országokban. Az ezekről való felvilágosítás eszköztárába az ügyfél kérésére adott személyes tájékoztatáson túl beletartozik a korszerű tömegtájékoztatás valamennyi eszköze, beleértve az interneten történő megjelenést is.

2. Bajba jutott magyar állampolgárok védelme

A szociális és egészségügyi ellátáson túlmenően, önhibáján kívül anyagi segítségre szorulhat az ideiglenesen külföldön tartózkodó állampolgár gépkocsibalesetek esetében, vagy azért, mert bűncselekmény áldozatává válik. A konzuli segítség csupán az **önsegélyhez** nyújt segílyt. Aki tehát hazájában megfelelő anyagi eszközökkel rendelkezik, annál a konzuli segítségnyújtás csupán arra korlátozódik, hogy pénzéhez a lehető leggyorsabban hozzájusson, illetve az átmeneti időre úgynevezett **konzuli kölcsön** formájában hitelhez jusson. A konzuli kölcsön adók módjára behajtható köztartozás. Nyújtásának két együttes előfeltétele van, egyrészt a késelem súlyos érdeksérelmet jelentene (pl.: az érintett személyt őrizetbe vennék) és a hazatérés elősegítésének más módjaira nincs lehetőség (pl.: bankjával felvegye a kapcsolatot, hogy saját pénzéhez hozzájusson).

3. Segítségnyújtás baleset vagy erőszakos bűncselekmény áldozatainak, illetőleg súlyos, sürgős ellátást igénylő betegnek

Tömegszerencsétlenség (pl.: hajó- vagy repülőszerencsétlenség) esetén a konzuli tisztviselő helyszíni eljárását a fogadó állam hatóságai kötelesek lehetővé tenni, más balesetek vagy bűncselekmények helyszínén erre csak a fogadó állam szabályai és gyakorlata által biztosított mértékben van mód.

4. Segítségnyújtás katasztrófa, háború vagy fegyveres összeütközés esetén

A magyar állampolgárok életét, testi épségét külföldön közvetlenül fenyegető természeti katasztrófa, háborús cselekmények vagy fegyveres összeütközések esetén a konzuli szolgálat megteszi az adott körülmények között elvárható intézkedéseket az érintett magyar állampolgárok tájékoztatása, és a velük való folyamatos kapcsolattartás érdekében. Szükség esetén a Külügyminisztérium javaslatot tesz a Kormánynak a magyar állampolgárok hazatérésének elősegítésére vagy evakuálására.

5. Személyes szabadságukban külföldön korlátozott magyar állampolgárok védelme

A konzuli védelem egyik leggyakrabban előforduló formája a küldő állam polgárainak támogatása az ellenük folyamatban lévő büntetőeljárásokban. A konzuli szolgálat figyelemmel kíséri a fogvatartás körülményeit, azt, hogy a magyar állampolgárral szemben folytatott eljárás során tiszteletben tartják-e a nemzetközi jogi szabályokat és a fogadó államnak a kényszerintézkedések elrendelésére és foganatosítására vonatkozó rendelkezéseit. (Rendelkezhet a fogvatartott óvadék fejében történő szabadlábra helyezése kapcsán az óvadékul szolgáló pénz előteremtésében. A konzuli kölcsönt óvadék céljára nem lehet felhasználni!)

6. Haláleset

Ha az érintett személy a fogadó államban lakik, és ugyancsak ott élő hozzátartozói gondoskodnak az eltemetetéséről, a konzulnak ilyenkor csak a haláleset hazai anyakönyvezéséről kell gondoskodnia. A Kotv. végrehajtásáról szóló KÜM rendelet tartalmaz egy speciális közigazgatási feladatot arra az esetre, ha a külföldön elhunyt magyar állampolgár holttestét az eltemetetésre kötelezett Magyarországra kívánja szállítani: ilyenkor a konzuli tisztviselő halottszállítási engedélyt állít ki és segítséget nyújt az eltemetetésre kötelezett és a halottszállítást végző szervezet közötti kapcsolat felvételéhez.

7. Kiskorú vagy cselekvőképességében korlátozott magyar állampolgár védelme

Kiskorú vagy cselekvőképességében korlátozott személy védelme ügyében a konzuli szolgálat soron kívül jár el. Amennyiben a konzuli szolgálat arról értesül, hogy magyar állampolgár számára gyám vagy gondnok rendelése válik szükségessé, erről haladéktalanul értesíti a magyar gyámhatóságot.

8. Távollevő személy képviselete

A fogadó állam bírósága vagy más hatósága előtti eljárásban a konzuli tisztviselő fellép a magyar állampolgár képviseletében, vagy intézkedést tesz a képviseletének biztosítására avégből, hogy e hatóságok ideiglenes intézkedést hozzanak a magyar állampolgár jogainak és érdekeinek megóvására. Ennek a fellépésnek azonban az a feltétele, hogy a magyar állampolgár távolléte miatt, vagy más elháríthatatlan okból nem képes jogait és érdekeit időben személyesen vagy meghatalmazottja útján érvényesíteni.

9. Okirat-kiállítás, tanúsítványkészítés és letét kezelése

A legrégebbi konzuli feladatok közé tartozik a hagyatéki ügyek intézésében való részvétel. Az elhunyt magyar állampolgár után külföldön maradt hagyatéknak esetén a konzuli tisztviselő csak a legszükségesebb intézkedéseket teszi meg (pl.: tisztázza az örökható személyi adatait, a hagyatékhhoz tartozó vagyont stb.), az ideiglenesen külföldön tartózkodó magyar állampolgár halála esetén, ha a fogadó állam hatóságai a hátra maradt vagyontárgyakat a konzuli tisztviselőnek átadják, azokat a külföldi hagyatéki eljárás bevétele nélkül átveszi és a Konzuli Főosztálynak hazaküldi.

10. Diplomáciai felülhitelesítés

A külföldön kiállított közokirat, illetőleg a külföldi bíróság, közigazgatási szerv, közjegyző vagy közhitelességgel felruházott más személy által hitelesített magánokirat magyarországi felhasználása céljából a hivatásos konzuli tisztviselő felülhitelesítheti a fogadó állam hatóságának az okiraton szereplő aláírását és bélyegzőlenyomatát, feltéve, hogy ezen hatóság aláírás- és bélyegzőmintájával

rendelkezik. Külföldi felhasználás céljából a miniszter felülhitelesíti a magyar központi államigazgatási szervek vagy közigazgatási hatósági jogkör gyakorlására törvényben vagy kormányrendeletben feljogosított szervezetek, köztestületek vagy személyek által kiállított okiraton szereplő aláírást és bélyegzőnyomatot, feltéve hogy e hatóságok aláírás- és bélyegzőmintaival rendelkeznek.

11. Adatvédelem, adatszolgáltatás

A jelenlegi magyar jogban nem található olyan szabály, amely előírná, hogy a konzulátusoknak valamiféle nyilvántartást kellene vezetniük a konzuli kerületben lakó állampolgárokról, bár több kétoldalú egyezményünk kifejezetten lehetővé teszi a nyilvántartások vezetésének lehetőségét (magyar- finn, magyar-görög konzuli egyezmény).

A konzuli szolgálat a konzuli védelem során a védelemre szoruló személy következő személyes adatait kezelheti:

- a természetes személy azonosító adatai,
- magyarországi lakóhelye,
- állampolgársága,
- személyazonosító okmányának okmányazonosító adatai,
- a védelem biztosításához szükséges egyéb adatok.

12. Közigazgatási hatósági eljárási szabályok

A konzuli szolgálat feladat- és hatáskörébe tartozó közigazgatási hatósági jogkört a miniszter által erre felhatalmazott konzuli tisztviselő, valamint a miniszter gyakorolhatja. A tiszteletbeli konzuli tisztviselő közigazgatási hatósági jogkört nem gyakorolhatja, a miniszter azonban a megbízásban felhatalmazást adhat számára kérelmek átvételére.

A konzuli tisztviselő a konzuli védelem ellátása érdekében a következő közigazgatási hatósági ügyekben jár el:

- úti okmányok kiállítása,
- konzuli kölcsön nyújtása,
- halottszállítási engedély kiállítása.

8/5. Az Európai Unió állampolgárainak a diplomáciai és konzuli képviselőkön keresztüli védelme

A Tanács 1995. december 19-én elfogadott határozata, amely 2002. május 3-án lépett életbe, rendelkezik az uniós állampolgárok védelméről. A védelem nyújtására megkeresett diplomáciai és konzuli képviseletek a megkereső személynek védelmet nyújtanak, amennyiben a kérelmező személyi igazolvánnyal vagy útlevéllel igazolni tudja, hogy az unió államának állampolgárságával rendelkezik. A védelmet nyújtó képviseletek a védelem nyújtása során a védelemért folyamodót ugyanúgy kezelik, mintha saját állampolgárukról lenne szó.

DUPress

III. A GLOBALIZÁCIÓ ÉS A NEMZETKÖZI RENDSZER

III/1. Bevezetés

Napjainkban talán nincs még egy olyan szó, amely a **globalizációhoz** hasonló világkarriert futott volna be. Egy csapásra korunk központi kérdése lett: egyszerre kárhoztatják és magasztalják. A globalizáció kora két törvényt parancsol. Aki kimarad, az lemarad - leszakad gazdasági versenyképességben és életszínvonalban. A másik törvény pedig azt mondja: aki csak passzívan befogad, és nem tesz hozzá semmit saját adottságaiból, értékeiből, erőforrásaiból a globális hálózatokhoz, az szintén lemarad. Mi ilyen passzív befogadók voltunk az elmúlt tizenöt évben. Befogadtuk a **külföldi tőkét**, és csak az olcsó hazai munkaerőt adtuk hozzá. Ebből pedig nem lehet felzárkózni, de ezért nem a globalizáció a felelős, hanem az a gazdaságpolitika, amely csak olcsó bedolgozóként tudta integrálni a világba a magyar munkaerőt és a vállalkozókat. A feladat tehát nem a globalizáció kárhoztatása - ez egyébként is csak szimpla piacellenesség -, hanem olyan gazdaságpolitika megteremtése, amely növeli a hozzáadott hazai szellemi értéket. Tizenöt esztendő passzív alkalmazkodása után épp itt az ideje annak, hogy végre hazai tudással, vállalkozói szellemmel és kulturális értékekkel "kitámadjunk" a nagyvilágba. Mert ezt várja el tőlünk a globalizáció, és ezt várja el a gazdasági felzárkózás követelménye is.

III/2. A globalizáció, mint fogalom

Globalizáción a nyugati civilizáció kezdeményezésére történő világszintű egységesedési (univerzalizálódási) folyamatokat, és azok következményeit értjük az élet számos területén:

- gazdasági globalizáció,
- pénzügyi globalizáció,
- kulturális globalizáció,
- szimbólumok globalizációja,
- információs globalizáció,
- nyelvi globalizáció.

A globalizációs folyamatot a nemzetek közötti megállapodások és nemzetek feletti intézmények szabályozzák. A globalizáció állandó növekedéssel jár. Gyorsuló tempóban formálja át egész civilizációnkat, a termelés és fogyasztás szféráit, az érintkezés és a kultúra világát, az együttélés mozzanatait. Kiveti a társadalmat a hagyományos kerékvágásból az életmód és életvitel, a fogyasztás és kulturális szokások terén. Megrendíti a hagyományos képzeleteket, és felborítja a társadalom korábbi szerkezetét. Át rajzolja a politikai térképet, és alaposan átrendezi a gazdasági és hatalmi erőviszonyokat hazai és nemzetközi vonatkozásban egyaránt.

A globalizáció fogalma a termelési és a beruházási folyamatok korábbiaknál magasabb szintű egységesedésével, a nemzetközi kereskedelmi és pénzügyi liberalizáció kibontakozásával párhuzamosan, annak köszönhetően vált a világrendszer-elemzés kulcsfontosságú alapproblémájává az elmúlt negyedszázad során. A globalizációval szemben kritikus irodalmat pedig a nemzetközi pénzügyi válságok, a globális gazdasági egyensúlyhiányok és a növekvő jövedelmi egyenlőtlenségek egyre magasabb hullámai lendítették fel a legutóbbi másfél évtizedben.

III/3. Gazdasági globalizáció

A tőkének, amely a gazdasági tevékenység immanens mozgató tényezője, örök törekvése, hogy optimálisan helyezkedjen el a lehetséges befektetések között (ami a közgazdaságtan alaptörvényei szerint akkor következik be, ha minden részegysége egyformán hatékony). Az örökké változó feltételekhez való alkalmazkodás igénye miatt ehhez igen nagy mozgékonyásra van szüksége. Mindent, ami ennek útjában áll, igyekszik eltávolítani - beleértve az országhatárokat is. Ahhoz, hogy átlássuk, hogyan, milyen mechanizmusokon keresztül képes a tőke a maximális - tehát a globalitást feltételként megkövetelő - allokáció felé mozogni, egészen **Adam Smith**-hez, a közgazdaságtan atyjához célszerű visszanyúlnunk. Ő volt az, aki a XVIII. században elsőként fejtette ki (Smith, 1992) következetesen a **társadalmi munkamegosztás** jelentőségét a hatékonyság szempontjából - rámutatva, hogy e hatékonyság alapvető tényezője a gazdasági **szereplők specializációja** s az erre épülő **csere**, a tevékenységek (eredményének) cseréje. A specializáció és a tevékenységcsere együtt elvezet a **koordináció igényéhez**: a társadalomban szükség van olyan koordinációs mechanizmusokra, amelyek keretet adnak e cserefolyamatoknak. A piaci koordináció sok évszázada jelen van az emberiség történelmében - nem új jelenségről van tehát szó. Érdekes azonban figyelmet fordítanunk arra, mi az oka a kiterjedésének, annak, hogy az elmúlt évtizedekben az országhatárokon átnyomulva globálissá válik. Természetesen bonyolult (sok oldalról megközelíthető) összefüggéslánc vezethetett ide, ebből én két olyan tényezőt emelnék ki, amelyeket az üzleti világ szempontjából a legfontosabbnak tartok (jelentőségük túl is mutat az üzleti világon). A **fogyasztói szükségletek robbanásszerű bővülése** (általános növekedése és választéki szélesedése) szükségessé tette a termelés és a fogyasztás egyre kiterjedtebb nemzetköziesedését, a **technikai fejlődés** (mindenekelőtt az informatika és a logisztika fejlődése) pedig a lehetőségét teremtette meg a globális gazdaságnak. Leggyorsabban és legmélyebben hatóan a pénzügyi szféra globalizációja ment végbe a nemzetközi gazdaságban, valószínűleg nem kis mértékben okozva azt, hogy az elmúlt évtizedekben a **pénzügyi befektetések** - nagyjában és egészében - számottevően nagyobb hozamot hoztak, mint a **reálfelvetések**. Többen úgy látják, hogy a **reálszféra** tetején úszik egy pénzügyi buborék, amely a világban mozogva

különböző zavarokat okoz. A pénzügyi és a reálfolyamatok elszakadnak egymástól, és az előbbieket ott is problémákat okoznak, ahol ezt a reálszféra működése egyáltalán nem indokolná. A reálszféra nagyon sokat lépett előre a globalizálódás felé, ebben az informatika valamint **logisztika** fejlődésének volt nagy szerepe, de a globalizálódás mértékében ez a szféra elmarad a pénzügyi szférájától (ez nem is igen lehetne másként: a pénz gyakorlatilag korlátlan mozgékonyságával az anyagi folyamatok nem versenyezhetnek). Meghatározó hatása van a világ fejlődésére az a tény, hogy - érthető okokból - a munkaerőpiac globalizációja csekély mértékben indult be, s néhány piaci szegmenstől eltekintve, belátható időn belül nem is várható. Ez egyrészt a munkaerőnek még az áruvilágénál is csekélyebb mobilitása, másrészt éppen a politikai szféra és a bürokratikus koordináció jóval nagyobb szerepe miatt természetesnek tekinthető. Végül az **információ**, mint erőforrás, piacának robbanásszerű globalizálódása alapvetően változtatja meg a többi részpiac belső működését és egymással meglévő kapcsolatait egyaránt, ezzel újabb, igen nagy kihívást jelent mind a piaci, mind a bürokratikus koordinációnak. Ez a robbanás, mint közismert, napjaink jelensége, ma még gyakorlatilag felbecsülhetetlen következményekkel.

Ha a fenti aspektusból akarjuk értékelni a globalizációt, célszerű abból kiindulni, hogy önmagában semmi nem jó vagy rossz, a globalizáció sem: vannak kedvező és kedvezőtlen hatásai egyaránt. Régóta evidens, hogy a különböző nemzeti kultúrák, az eltérő civilizációk egymástól különböző gazdasági és gazdálkodási értékekre, paradigmákra épültek/épülnek, s hogy ennek a nemzetközi kereskedelemben szerepe van. Az újdonság a globalizáció következtében megváltozott gazdasági kapcsolatrendszer új minőségében van: ez a civilizációknak sokkal szorosabb kapcsolatát eredményezi. Ennek lényege, hogy míg az eltérő civilizációkat képviselő gazdasági szereplők korábban diszkrét pontokon, rendszerint valamilyen - például termelési - folyamatot lezáró tevékenységcserében (ennek tipikus formája az **áruvilág vételi/eladási aktusa**) kerültek egymással kapcsolatba, ma a gazdasági tevékenység folyamatában kell együttműködniük. Az eddigi, általában egysíkú (többnyire vevő-eladói, ritkábban tulajdonosi-munkavállalói) kapcsolatok helyére sokrétű, sokféle szerepet kínáló, illetve megkövetelő **multikulturalitás** lép. A gazdasági értelemben vett globalizáció voltaképpen nem más, mint a **világgazdaság** mind több, egyre inkább valamennyi országra kiterjedő és szerves rendszerré **formálódásának folyamata**. A globalizáció folyamatai kihívásokat és lehetőségeket tárnak az emberiség elé. Igaz az utóbbi kevesebbet szerepel a nyilvánosság előtt, sokkal gyakoribb a kihívásokkal támasztotta veszélyek emlegetése a médiában, sőt a különféle szakmai körökben is. Pedig a globalizáció új lehetőségeket sejtet a gazdaságban azzal, hogy globalizálódik a kereskedelem, a beruházások, a tőkemozgások, az információs technológiák, s új lehetőségek nyílnak a népek – nemzetek közötti kapcsolattartásban is. Ezek azonban csak a fenntarthatóság széleskörű érvényesítésével valósíthatók meg, amely a kedvezőtlen fejlődési folyamatok megváltoztatásának, a Glóbusz megmaradásának az alapja.

Azt, hogy milyen gazdaságpolitikával lehetne tartós sikert elérni a gazdaságban és a társadalomban egyaránt, biztosítva ezzel az emberek számára folyamatosan javuló életszínvonalat és életminőséget, **döntően függ a kormány munkájától**. Minél rosszabb egy kormány munkájának a minősége, annál rosszabb körülmények között élnek az emberek. Az emberek életkörülményeit például erőteljesen befolyásolja az is, hogy hogyan viselkednek egy országban a **cégek**: mit engednek meg maguknak a munkavállalókkal, a természettel, és a közösséggel szemben.

A globalizáció akár pozitívan, akár negatívan, de mindenképpen erőteljes hatást gyakorol a célországokra. A legfontosabb **pozitív hatások** a következők:

- tőkeimport, amely segíti a folyó fizetési mérlegek egyensúlyát,
- a foglalkoztatás növelése,
- a választék növelése (a kereskedelemben),
- technológia-transzfer,
- a hazai cégek beszállítóként való alkalmazása,
- a környezetbarát technológiák megismertetése és terjesztése,
- modern menedzsment ismeretek terjesztése,
- terület- és infrastruktúra-fejlesztés.

Nem hanyagolhatók el a **negatív hatások** sem:

- a kisvállalkozások kiszorítása (elsősorban a kereskedelemben, de a bankrendszer által is),
- a megtermelt jövedelmek egy részének visszavitele az anyaországba,
- a nagy politikai lobbierő folytán kedvezőbb törvények, gyengébb ellenőrzés,
- a profit számukra legkedvezőbb helyen való kimutatása,
- az erősödő közlekedés és szállítás folytán növekvő környezetszennyezés.

A globalizáció, a nyitott határok, a szorosabb nemzetközi gazdasági kapcsolatok változásokra kényszerítik a cégvezetőket is. Ennek során a vállalati folyamatok egyetlen része sem marad érintetlen. A növekvő verseny és a termékek csökkenő életciklusa arra kényszeríti a vállalatokat, hogy keményebben dolgozzanak a jobb megkülönböztetés és a magas színvonalú kiszolgálás érdekében. A világszerte

megváltozott fogyasztói igényekkel kell a vállalatoknak szembesülniük a globális folyamatokban erőteljes szerepet vállaló országok esetében. Mára a fejlett világban nem jellemző a hiány sem a termékek, sem a szolgáltatások terén, a vásárlók számos forrásból elégíthetik ki szükségleteiket, miközben a **helyettesítő termékek** sokasága áll rendelkezésükre. A verseny idő alapúvá vált, az igény jelentkezésekor (vagy azt megelőzően) a megfelelő minőségű áruval kell kiszolgálni a vevőt, különben a konkurens vállalatok termékeit fogják fogyasztani. A sikeres és sikertelen vállalkozások közötti különbség fő okait kutatva megállapítható, hogy az a képesség a legfontosabb, hogy egy adott cég milyen mértékben tudja kielégíteni az állandóan változó vevői igényeket az adott időben és helyen. Ez pedig nagymértékben függ attól, hogy a vállalatok ki tudnak-e fejleszteni ellátási láncokat és ezeket a láncokat képesek-e a vállalati stratégia integrált részeként kiaknázni. Az **ellátási lánc** azt a kapcsolódási sorozatot fejezi ki, amelyben a vállalatok valamilyen viszonyban vannak a beszállítóikkal és a vevőikkel. Fontos megjegyezni, hogy a lánc minden egyes tagja hatással van a teljesítményre és a létrehozott termékre, szolgáltatásra.

III/4. Pénzügyi globalizáció

Laikusok és közgazdászok, világhírű szerzők és a világ pénzügyi központjaiból kiszorult országok publicistái, rezignált bölcselkedők és lelkes aktivisták foglalkoznak a pénzügyi rendszer zsákutcás fejlődésével. Magyarországon különösen az elmúlt két évben erősödött fel a pénzügyi rendszer fejlődésével, az új **pénzügyi instrumentumokkal**, a „pénzvilág” túlzott befolyásával kapcsolatos kritikai hang. Ez részben a magyar bankrendszer elmúlt évekbeli hosszan tartó válságával, a sorozatos **bankbotrányokkal** és **konzolidációkkal** magyarázható, de a „közírók” fokozott gyanakvása alighanem összekapcsolódik a „nagy átalakulás” menete és kilátásai felett érzett csalódással. Gyakran személyes sérelmek, a túlzott pátoz és a kritika morális megfellebbezhetetlenségébe vetett hit is csökkentti a vita tárgyilagosságát. E szemlélet az elmúlt években már helyet követelt magának a képes magazinokban, az újságok vasárnapi mellékletében, ahonnan már csak egy lépésre van az, amikor a „kisember” is a „pénzvilág uralmát”, a bankárokat, a tőzsdét okolja saját helyzete rosszabbra fordulása miatt. A pénz társadalmi intézményével kapcsolatos félelem, gyanakvás, nem új keletű, már **Arisztotelész** is értekezik a **Politika** első könyvében arról, mikor válik a pénzhasználat - és azon belül a „pénzkeresés” - veszélyessé a közösség számára. A középkori viták az uzsoráról, a korlátok nélküli pénz-pénz ügyletekről, vagy az újkor filozófusainak vitája a pénz és a szabadság, a pénz és az egyenlőség kapcsolatáról, mind ennek az új keletű „nagy borzongásnak” az előfutárai. A pénzről szóló viták ugyanakkor mindig többrétegűek voltak, hiszen az egyes pénzügyi technikákkal, így a papírpénz használatával, vagy az arany nemzetközi pénzügyi szerepének megszűnésével kapcsolatos félelmek, kritikák mögött gyakran ott rejtőzött a korabeli társadalom kritikája, magának a modernizációnak az

elvetése.

A pénzügyi rendszer „elfajulásával” kapcsolatos eszmefuttatásokat **három csomópont** köré csoportosíthatjuk. Az **első** az **uralmi tézis** a „pénzvilág” szereplőinek a reálgazdaság szereplőivel szembeni egyoldalú hatalmát, jó érdekérvényesítési lehetőségét mondja ki. A **második** „tézis” – amely tipikusan az előbbi premisszája – a **pénzügyi rendszer elszabadulását, öntörvényűvé válását** mondja ki. Itt általában azokra a felvetésekre gondolunk, melyek a pénzügyi közvetítők „valós” világtól való elszakadását, a pénzügyi folyamatok mennyiségi robbanását és „önálló életet élő virtuális valóságként” való létezését hangsúlyozzák. A **harmadik** csomópontot a kritikákban – explicit vagy implicit módon – gyakran felbukkanó **állami beavatkozás iránti igény** jelenti. A **marxi elmélet** egyik fontos tétele szerint a tőkés rendszer kétféleképpen válik társadalmivá a pénz és a munka által. Az értékek éppúgy, mint az érték többlet, a profit, a kamat egyidejűleg keletkeznek az áruk és a pénz körforgásában és a termelő munka során. Még ha a gazdaság valamilyen általános "virtualizálását" feltételezzük is, munkavégzés attól még folyik. A piaci verseny korlátaiból következően, a munkanélküliség is azonnal megjelenik. A pénz egyfajta követelés, tehát tulajdonjogot testesít meg, mellyel szemben szükségszerűen kötelezettségek állnak. Először tehát a **pénzügyi eszközöket** kell megvizsgálni, mobilizálhatóságukat, rugalmasságukat a világ pénzpiacán. Mindezek végső soron egy **„másodlagos kapitalizmus”** kialakulásához vezetnek. A pénzügyi eszközök tulajdonosai idő és tér tekintetében gyakorlatilag korlátlan urai vagyonuknak. A „hagyományos” kapitalizmus korszakában még léteztek helyi vagy nemzeti korlátok. Ma már normális dolognak tekintik, ha nem járulnak hozzá a közösség életéhez (például adóelkerüléssel élve), ha éppen ez az útja vagyonuk növelésének. Ők azok, akik **globális versenyt** gerjesztenek a valuták között, arra kényszerítve a központi bankokat, hogy megőrizzék az érintett valuta értékét a globális valutaversenyben, a **„tőkekimenekítés”** elkerülése végett. Mindezt csakis restriktív **monetáris politikával** tehetik meg, melyet kiegészít a kormányok restriktív **költségvetési politikája**, különösen a szociális kiadások területén. A globális pénztársadalom uralmának következményei a helyi munkatársadalomra nézve végzetesek. A pénzvagyon másik oldala az **adósság**. Mivel a pénzügyi eszközök jórészt magánjellegűek, a (nettó) adósság csakis állami lehet. Más szavakkal, a globális monetáris vagyon gyors növekedése az államadósság ugyanilyen mértékű növekedését eredményezi a gazdag ipari országokban ugyanúgy, mint a „harmadik világban” vagy Kelet-Európában. Csupán a nettó külföldi adósságokat összeadva, világviszonylatban az összeg 200 milliárd dollár. A monetáris vagyon és az adósság kapcsolata egészen egyenlőtlen társadalmi viszonyokat és a kizsákmányolás új formáit hozza létre. Mindezek miatt tisztázni kell a **Nemzetközi Valutaalap** és a **Világbank** szerepét is, vagyis meg kell magyarázni: hogyan működik a pénzvagyon és az államadósság kapcsolatának ellenőrzése.

III/5. Kulturális globalizáció

A világpiacon kibontakozása mélyrehatóan befolyásolja a kultúrákat, az identitásokat és az életstílusokat. A gazdasági tevékenységek globalizációját a kulturális transzformáció hullámai kísérik, melyeket „**kulturális globalizációnak**” nevezünk.

A nemzeti kultúrák nagyon sajátosak, egyben hasonlóak is. A legelején, az emberiség, bölcsőjében, mikor azonosak voltunk még az állatokkal, onnan kezdett kifejlődni a kultúránk. A történeket ábrázoló barlangrajzokkal, ahogy megörökítették a sikereiket, készítették eszközeiket, félték, vagy bíztak isteneikben. Mind-mind átadták a következő generációnak, így az szállt generációról - generációra. Amint a megszerzett tudás egyik nemzedék tapasztalatait át tudta adni valamilyen formában, megszületett a kultúra. A régi tapasztalatokat bővítették az újakkal, esetleg a hasznosabb dolgok javára elvetették a haszontalanná váltakat. Megindult a kultúra fejlődése. Sikeresebbek lettek, sokasodtak, egyre jobban alkalmazkodtak a környezetükhöz, és egyre jobban benépesítették a földet. Minél jobban elszigetelődtek egymástól, annál különbözőbbé váltak kultúráik. Mégis azonosságok fedezhetőek fel a kultúrák között. Sok birodalom jött létre szinte a semmiből, vagy tűnt el a semmiben, kultúrájuk egy része elveszett, más része pedig nem. Talán innen származnak az azonosságok. Másként az írással együtt kialakult az első **kulturális forradalom**. Ezt követte sok azonos, és más jellegű kulturális forradalom napjainkig. A fejlettebb hatalmak mindenféle eszközzel a maguk kultúráját erőltették az általuk leigáztakra. Egyre globálisabbá váltak a hasonlóságok kultúráik között. Elképzelhető, hogy mai korunk vívmányait felhasználva kultúránk más bolygókon is megjelenik, vagy kultúránk vívmányait, civilizációkat megsemmisítjük, a kultúránk segítségével. A magyarok többsége értékeli a globalizáció előnyeit, a nemzetközi átlagnál nagyobb részüket ugyanakkor veszélyeztetve látja a hagyományokat és a kultúrát, és aggódik az értékek megváltozása miatt. Honfitársaink kétharmada a globalizáció előnyének tartja, hogy a **multinacionális vállalatok** ugyanolyan minőségű áru kínálatához és szolgáltatásaihoz juthat hozzá, mint a világon bárki más. Ugyanakkor a többség tart attól, hogy a globalizáció terjedése fenyegeti a helyi hagyományokat és kultúrát, továbbá felgyorsul, elszemélytelenedik az élet. A kulturális globalizáció diszkrét történelmi szakaszokban zajlott le, amelyekben a kultúrának más-más intézményes közvetítése és terjedési logikája érvényesült. Más volt a kulturális diffúzió természete az első nagy civilizációk kialakulása idején, más a nagy birodalmak és a világvallások kifejlődése idején, megint más az újkorral kezdődő európai expanzió és gyarmatosítás, a nemzetállamok kialakulása, a világpiacon és világtörténelem, illetve a mai, politikai értelemben vett világrendszer létrejötte idején. Elvileg mindegyik szakaszra alkalmazhatjuk a globalizáció fogalmát, amennyiben az emberi közösségek közötti interakciók egyre nagyobb kiterjedtségét és intenzitását

tekintjük a lényegének, de mégsem azonos értelemben voltak globálisak ezek a szakaszok. A globalizációt ezért helyesebb úgy felfogni, mint olyan új jelenséget, amely igazán a XX. század közepétől vagy utolsó harmadától kezdődött el, még akkor is, ha tudjuk, hogy egy hosszú történelmi folyamat utolsó fázisáról van csupán szó. Az új helyzet új fogalom után kiált, ezért vált általánossá a globalizáció terminusa, nem pedig valami felszínes tudományos divat kedvéért.

A globalizáció kulturális koncepcióját ma egyetlen szóval szokás jellemezni: **multikulturalizmus**, „sokkultúrájúság”.

III/6. Globális üzleti kultúra

A „**Davos-kultúrának**” is nevezett áramlat a globális gazdaság fejlődésével párhuzamosan terjed. Hordozója a nemzetközi üzleti élet. Ennek a kultúrának a tagjai értenek a számítógéphez, a mobiltelefon használatához, a tőzsdéhez és a valutaárfolyamokhoz. Nagyjából azonos divat szerint, elegánsan öltözködnek, szívélyes közvetlenséggel érintkeznek másokkal, humorral oldják fel a feszültséget, és természetesen a legtöbbjük angolul értekezik. Mivel ez a kulturális áramlat nyugati (leginkább amerikai) eredetű, a máshonnan származóknak fel kell venniük ezt a viselkedésmintát, gondoljunk csak a nyugatiasan öltözködő, angolul folyékonyan társalgó japán vagy koreai menedzserekre, vagy akár az egész kelet-ázsiai gazdaság „nyugatiasodására”. Hiba volna azt hinni, hogy a „Davos-kultúra” csupán az irodákban, a tárgyalótermekben és a nemzetközi üzleti élet helyszínét biztosító szállodákban zajlik. Beépül a résztvevők életébe és értékrendjébe is, a modern üzleti élet rohamtempója hatalmába keríti az üzletemberek családi életét és szabadidejét. Az olyan fogalmak, mint költség, haszon, profitmaximálás, a munkából átkerülnek a magánéletbe is.

III/7. Globális értelmiségi kultúra

Amíg a globális üzleti kultúra számítógép-rendszereket próbál meg eladni a mindennapos élelmiszergondokkal küzdő fejlődő országok számára, addig a főként amerikai egyetemekről kiáramló új értelmiségi kultúra a **feminizmust** vagy a **környezetvédelmet** népszerűsíti ugyanott. Ennek a mozgalomnak a hordozói főként a nem állami szervezetek: alapítványok, nonprofit szervezetek, multinacionális ügynökségek, amelybe az **ENSZ** nem egy tagszervezete (pl. az UNESCO) is beletartozik. A „**Tanszéki Klub Internacionálé**”-nak is nevezett mozgalom elsősorban a közoktatáson, a jogrendszeren és a tömegkommunikáción keresztül népszerűsíti nézeteit és értékrendjét. A globális üzleti és értelmiségi kultúra között több ponton is nyilvánvaló érdekellentét feszül. A dohányipar érdekei szöges ellentétben állnak a dohányzásellenes mozgalommal. Tágabban nézve pedig mind a feminizmus, mind a környezetvédelem ütközésben áll azzal, amit a nemzetközi gazdasági elit gazdasági hatékonyságot növelő tényezőként tart

számon. Ezen kívül természetesen vannak feszültségek a globális értelmiségi kultúra és az őshonos kultúrák megőrzéséért küzdő mozgalmak között is, amely háttérét jelenti annak a jelenségnek, amelyért a nyugati emberi jogi csoportok gyakran oly erős helyi ellenállásba ütköznek a harmadik világ országaiban.

III/8. A „Mc World” kultúra

A globális kultúra harmadik, populáris változatát **Benjamin Barber** keresztelte el találóan „**McVilág**”-nak az 1995-ben megjelent „**Szent Háború a McVilág ellen**” (Jihad vs. McWorld) c. könyvében. Erre a kultúrára illik leginkább az elnyugatiasodás címkéje, mivel az egész nyugati, pontosabban amerikai eredetű. A fiatalok világszerte amerikai zenére táncolnak amerikai farmerben, és különféle angol feliratokkal tarkított pólókban járnak. Még az idősebb generáció is amerikai szappanoperákat és mozifilmeket néz. Mindenki, idős és fiatal egyaránt, amerikai gyorséttermekben tömi a bendőjét. A „**kulturális imperializmus**” ezen ellenzői rájöttek arra, hogy a „McVilág” elterjedése nem pusztán külsődleges jegyek átvételét jelenti, hanem hitvilágot és értékrendszert is közvetít. Vegyük például a rockzenét. Vonzereje nem csupán a hangos, erőteljes ritmusú zenében és az ehhez kapcsolódó táncmozdulatokban rejlik. A rockzene ezen kívül sajátos értékrendszert is hordoz, amelynek alapelemei: a mindenfajta tekintély és hagyomány elleni lázadás; a szexuális promiszkuitás; az önpusztítás; az önmegvalósítás és önkifejezés korlátlan szabadsága, amely nem egyszer mások érdekeit is sérti. Világszerte megfigyelhető, hogy a globális kultúrák ezen populáris változata szinte korlátlanul terjed, amelyben természetesen jelentős szerepet játszik a globális üzleti kultúra, hiszen annak elemi érdekei fűződnek az ilyen típusú fogyasztói magatartás elterjesztéséhez, főleg a fiatalok körében.

III/9. Az evangéliumi protestantizmus kultúrája

Az elemzők a globális civilizáció egyik meghatározó elemének tekintik az **evangéliumi protestáns mozgalmakat**, különösen azok **pünkösdi-karizmatikus** (a Szentlélekre és annak valóságos működésére nagy hangsúlyt fektető) változatát, amely a világszerte meglévő **neoprotestáns** felekezetek kb. 80%-át teszi ki. Megfigyelők a hasonló ütemben terjeszkedő iszlámmal szemben az evangéliumi kereszténység javára írják, hogy míg az előbbi nem tud tartós sikereket elérni a tradicionálisan mohamedán országok határain kívül, addig a neoprotestáns mozgalmak olyan területeken is tért hódítanak, ahol a kereszténység mindaddig ismeretlennek számított. Bár a mozgalom őshazája az Egyesült Államok, a gomba módra szaporodó egyházközösségek rövid idő alatt elszakadnak és függetlenné válnak az őket létrehozó missziós szervezetektől és önálló arculattal rendelkező csoportokat alkotnak, amelyeket azonban **spirituális** szinten szoros kötelék fűz össze. Az evangéliumi protestantizmus – vallják a tudományos elemzések – valóságos kulturális forradalmat jelent azokon a területeken, ahol sikerül gyökeret

vernie. Radikális változásokat eredményez a férfi–nő kapcsolatokban, a gyermekek iskoláztatásában és felnevelésében, valamint a társadalom hagyományos struktúráihoz való viszonyban. Megfigyelők még fontosabbnak tartják azt, hogy beleneveli az emberekbe azt a „**protestáns etikát**”, a munkához való fegyelmezett, racionális hozzáállást, amelyet **Max Weber** a modern kapitalizmus kialakulásának egyik alappilléreként határozott meg. Annak ellenére, hogy az evangéliumi kereszténység fő hajtóerejére a személyesen, családi szinten és/vagy egy szűkebb egyházközösségben megélt hit, ez a fajta neoprotestantizmus egy új, nemzetközi kultúrát hoz létre, melynek erőteljes gazdasági, szociális, sőt politikai kihatásai is vannak, amelyek általában kedvezőek a pluralizmus, a piacgazdaság és a demokrácia szempontjából nézve.

III/10. Információs globalizáció

Az utóbbi években aligha volt forgalomban olyan kifejezés, amely hasonló intenzitású visszhangot és vitákat váltott volna ki, mint a „médiá”, az „információ” és a „globalizáció”. Egyre gyakrabban hallhatjuk e szavakat s „**globális médiáról**” vagy „globális informatikai társadalomról” beszélnek a szakemberek, a politikusok. Ha a médiarendszer fejlődését mai globális formájában vizsgáljuk, kombinálnunk kell a média- és a kommunikációs elméleteket a globalizációs tanulmányokkal. Mindenekelőtt: a **mediarendszerek** kölcsönhatásban vannak nemcsak az egész társadalom fejlődésével, hanem az egyéb médiumokra gyakorolt hatásuk tekintetében is. A nyomtatott sajtó fejlődése jól bizonyítja ezt a szoros összefüggést. Az elektronikus média növekvő hozzáférési lehetősége és jelenléte egy olyan – a történelem folyamán még korábban nem látott – állapothoz fog vezetni, ahol a média több tudás, a könnyebb hozzáférhetőség, valamint a korlátozásoktól mentes véleménynyilvánítás szimbóluma lesz. Ahogy az ember a **tudatos tanulással** szerzi meg a leghatékonyabban ismereteit, a vállalatok ugyanígy tudatosan törekuszenek arra, hogy minél jobban megismerjék környezetüket. Amikor a piac nem túl nagyméretű, viszonylag zárt és kevésbé változik, akkor ennek a legjobb módja, ha olyan embereket alkalmaz, akik régóta jelen vannak az adott területen, és kézenfekvő, hogy információszerzésre a vállalatok is igénybe veszik az internetet, amely hihetetlenül nagy globális információhalmaz. Csak akkor hasznos, ha megtaláljuk a releváns, megbízható és naprakész információkat. Az internettel persze új osztálykülönbségek születtek: egyre jobban elválik egymástól az, akinek van (számítógépe, angol tudása, hozzáférési lehetősége) és az, akiknek nincs (és fogalma sincs arról, mi az?). A két csoport anyagi-szellemi státusa, életformája egyre jobban szétart: akiknek nincs - leszakadnak, előbb csak ezt-azt nem tudnak, aztán gettóba záródnak. Akár hogy is, az átalakult a kultúra, az internetben megtestesülő tudásanyag és az általa biztosított hozzáférési lehetőség hihetetlen mértékben gyorsítja meg a kulcsinformációk megszerzését.

III/11. Nyelvi globalizáció

A globalizáció és a nyelv kapcsolata egyaránt témája a nyelvészetnek, illetve a nyelvészeti szempontból laikus közéletnek. A közbeszédben a globalizációt gyakran a Gonosz új szinonimájaként emlegetik. Az itt gyakran megjelenő nézet szerint a **globalizáció**, pontosabban az annak szimbólumává előléptetett amerikai angol nyelv kiszorítja, de legalábbis **pusztítja az anyanyelvet**; idegen szavakkal, értelmezhetetlen, érthetetlen kifejezések tömkelegével árasztja el. Ennek a diskurzusnak állandó elemeként fogalmazzák meg azt a félelmet, hogy egy idő után anyanyelvünk „elangolosodik”, hogy a végén „meg sem értjük majd egymást”, s hogy végül „elveszítjük magyar nyelvünket” is. A legutóbbi évtizedekben bekövetkezett technikai fejlődés a távközlés és a tömegtájékoztatás olyan új lehetőségeit bontakoztatta ki, amelyek jelentős hatással vannak minden nemzet nyelvére. Az állandósult és megsokasodott idegen nyelvi hatásokkal a magyar nyelv nehezen képes megbirkózni. A nyelv fejlődése elengedhetetlen társadalmi szükséglet. A nyelv „rongálódása” vagy „romlása” a nemzet függetlenségét (legalábbis szellemi önállóságát) veszélyezteti és „a nemzeti kultúrát rombolja”; anyanyelvünk „kincs” és „örökség”, melyet meg kell őriznünk és tovább kell adnunk.

III/12. Összegzés

Egy széles körben osztott értelmezés szerint a **globalizáció olyan átfogó, mindenkit érintő problémák tudománya, amelyek az egész emberiséget új módon, kvalitatívan, tendenciájában egzisztenciálisan is érintik**. Ennek szellemében a globalizáció legitim területe például az ökológiai problematika, a nyersanyaghelyzet, a migráció, a világ közös, mert határok közé már nem szorítható egészségügyi problémái, a népesedés pozitív vagy negatív világtendenciái, az energiahelyzet, a fegyverkereskedelem és a kábítószerkrízis, az integráció és a világgazdaság dilemmái. Mindezek okán a globalizáció problematikája a poszt-szocialista rendszerváltás egyik alapvető vetülete, s egyben a magyar társadalom előtt álló egyik legfontosabb feladat, illetve kihívás is. A globalizációval kapcsolatos egyik legfontosabb probléma, hogy mindenütt a gazdaság dominál. Egy másik fontos probléma, hogy az egész világon uralkodóvá vált életforma, életstílus kulcskérdése a fogyasztás. A globalizáció következtében felgyorsult élettempó miatt egyre kevesebb ideje jut az embereknek arra, hogy nyugodtan leüljenek főzni, otthon vacsorázni, felhőtlenül szórakozni stb. A globalizáció egy mókuserék, melyből nincs kiút. Sebesség, gyorsaság, felgyorsult élet, globális kereskedelem, az erőforrások túlhasználata, az élöhelyek elfoglalása, tönkretétele, a hulladék felhalmozása. Tehát a mókuserékből nem lehet kiszabadulni, mert mindig újabb és újabb feladatokat kell megoldani a fejlődés, a magasabbra helyezkedés érdekében.

IV. A TERRORIZMUS

A **terrorizmus** napjainkban az egyik, a közvéleményt leginkább foglalkoztató negatív társadalmi és globális jelenség. A közvélemény és az átlag állampolgárok mindennapjaikban személyesen is állandó fenyegetettség formájában találkoznak vele, vagy a világ szerencsésebb tájain a médiumok közvetítése által naponta értesülnek a terrorizmus egyre sokrétűbb és egyre kegyetlenebb megnyilvánulásairól. Nyilvánvaló, hogy a társadalmi elvárások egyrésztől jogosan szólnak arról az igényről, hogy mindenki számára alapvető emberi jog a létbiztonság, viszont sok állampolgár – társadalmi, nemzeti, anyagi - helyzetének kilátástalanságát értékelve azonosulni tud esetleg a nem szimpatikus eszközöket igénybe vevő terrorista szervezetek célkitűzéseivel. A terrorizmus fenyegető volta, nagyon összetett és határozott cselekvést igényel az államoktól, az illetékes politikai szereplőktől, a nemzetközi szervezetek képviselőitől, a nemzetközi jogásztól stb. A terrorizmus jellemzően nemzetközi volta elengedhetlenné teszi magának a jelenségnek a nemzetközi fórumokon történő kezelését és a nemzetközi jog folyamatos finomításának és alakításának szükségességét.

IV/1. A terrorizmus meghatározása

A terrorizmus kifejezés latin eredetű (a *terrere*, illetve a *deterre* szóból származik), a szavak jelentése: megrémíteni, illetve elrettenteni. „Az ENSZ-ben végül az a meghatározás talált konszenzusra, mely szerint a terrorizmus politikai-ideológiai célból az állam és a társadalmi rend meggingatására törekvő személyek vagy csoportok fegyveres erőszakot alkalmazó tevékenysége.” Az **Európai Unióban** elfogadott 2001/931/KKBP közös álláspont 1. cikkének (3) bekezdése meghatározza a „terrorcselekmény” jelentését. E szerint a „terrorcselekmények” olyan **szándékos cselekmények**, amelyek jellegük vagy összefüggéseik révén **súlyos kárt okozhatnak** egy országnak vagy egy nemzetközi szervezetnek, és amelyeket a nemzeti jog **bűncselekményként** határoz meg. Ezek közé tartoznak a következők: Az **emberélet elleni merényletek, személyek testi épsége elleni merényletek, emberrablás, vagy túszedés, kormányzati, vagy egyéb közintézmény, közlekedési rendszer, infrastrukturális létesítmény súlyos károsodásának előidézése. A légi jármű, hajó vagy más közlekedési vagy áruszállítási eszköz elfoglalása, fegyverek, robbanóanyagok vagy nukleáris, biológiai vagy vegyi fegyverek gyártása, birtoklása, megszerzése, szállítása, rendelkezésre bocsátása vagy felhasználása, valamint biológiai és vegyi fegyverek kutatása és fejlesztése, részvétel terrorista csoport tevékenységében, ideértve információk vagy anyagi erőforrások rendelkezésre bocsátását, vagy a csoport tevékenységének finanszírozását bármilyen módon, annak tudatában, hogy az hozzájárul a csoport bűnöző tevékenységeihez. Ahhoz, hogy ezek a cselekmények terrorcselekményeknek minősüljenek, abból a célból kell elkövetni őket, hogy a lakosságot jelentősen megfélemlítsék, vagy egy kormányt, egy nemzetközi**

szervezetet jogellenes módon arra **kényszerítsenek**, hogy az **valamilyen cselekményt tegyen**, vagy **ne tegyen meg**, vagy **súlyosan megingassák**, vagy **lerombolják egy országot** vagy **egy nemzetközi szervezet** alapvető politikai, alkotmányos, gazdasági vagy társadalmi felépítését.

Az **Európa Tanács** keretében **2007. áprilisában** rendezett konferencián megfogalmazottak alapján a **terrorizmust elősegítő okok** között tarthatjuk számon a következőket:

- a gyökértelenné váló emberek elidegenedése és identitásválsága,
- a gyors társadalmi és politikai változások és az ezzel járó nehézségek, amelyeket az erőszakos célokat kitűző politikai szereplők kihasználnak,
- szélesebb körű politikai konfliktusok, amelyekre, úgy tűnik, nincs igazságos megoldás,
- az igazolás és a mozgósítás érdekében visszaélés a vallással,
- szelektív történelmi leírások, amelyek a terrorizmust a megalázásra és elnyomásra adott igazságos válaszként mutatják be,
- a szólásszabadsággal és a sajtószabadsággal való visszaélés az erőszakra buzdítás érdekében,
- kettős erkölcsi mércék létezése.

IV/2. A terrorizmus fajtái

1./ **Egyéni terrorizmus:** a terrorizmus e válfaja a XIX. század vége felé bukkant fel. A jellemzően egyéni, magányos terroristák által végrehajtott terrorcselekmények, melyeket gyakran bosszú is motivált, a közszereplő, emblematikus személyiségek ellen irányultak, vagyis politikusok, pénzemberek, papok, rendőrök, katonák ellen, akiket a politikai elnyomásért felelősnek tartottak. Úgy gondolták, ezek az akciók képesek az elnyomó gépezetben félelmet, zavart kelteni, azt meggyengíteni. Napjainkban az egyéni terrorizmus leggyakrabban etnikai, vagy vallási motivációjú, szintén fontos szerepet kap benne a felháborodás, a bosszúvágy.

2./ **Illegális szervezetek terrorizmusa:** a titkos, illegális szervezetek által kitervelt és végrehajtott terrorcselekmények esetén szervezett terrorizmusról beszélhetünk, az emberek gondolkodásában jellemzően ez a terrorizmus-fogalom szinonimája. Egy csoport terrorcselekményeket általában akkor kezdeményez, ha más eszközökkel nem tudja érdemi tárgyalásra bírni a hatalom élenjáróit, kilátástalannak látja helyzetét, hogy elérje jogos vagy jogosnak vélt követelését. Nemzeti, vallási, forradalmi-ideológiai terrorcsoportok sokasága alakult és működött a XX. század folyamán. Gondot okozhat a magukat felszabadító, forradalmi, szeparatista, gerilla stb. mozgalomnak nevező tényezők azonosítása a terrorizmussal, vagy megkülönböztetésük attól. A **60-as, 70-es években** a szélsőbaloldali, illetve kisebb mértékben a szélsőjobboldali ideológiájú terrorizmus

vált meghatározóvá, ebben az időben jött létre a **nemzetközi terrorizmus** fogalma, jelentek meg új elkövetési módok, mint például a repülőgépek elpusztítása, eltérítése, a levélbomba stb. A korszak legismertebb képviselői az NSZK-beli Vörös Hadsereg Frakció (más néven **Baader-Meinhof csoport**), az olasz **Vörös Brigádok**, a francia Action directe (**Közvetlen Akció**). E csoportok egymással, illetve közel-keleti szervezetekkel (**Fatah**) is szoros kapcsolatokat építettek ki. A dél-amerikai gerillamozgalmak, mint például a perui **Fényes Ösvény** is gyakran folyamosítottak terrorisztikus módszerekhez. Az 1990-es évektől a szélsőbaloldali, jellemzően marxista ideológiájú terrorszervezetek eltűntek, nagyrészt a kelet-európai rendszerváltozásokkal összefüggésben.

A mai terrorizmus **alapvetően etnikai-vallási és szeparatista** indíttatású. Legjelentősebb és legveszélyesebb megjelenési formája a globalizálódó „iszlámista”, „dzsihádistá” terrorizmus, amely egyfajta muszlim vallási fundamentalizmushoz kapcsolódik. Legismertebb példa erre az **Al-Kaida** terrorszervezet által 2001. szeptember 11-én az Amerikai Egyesült Államok területén eltérített utasszállító repülőgépekkel végrehajtott támadássorozat.

A XX. században megjelent környezetvédelmi aktivisták egy része - a radikális zöldek - alapvetően bizalmatlanok a tudománnyal, elsősorban a technológiával szemben. Úgy gondolják, a tudomány nem tartja tiszteletben az emberek természettel való kapcsolatát – amelyet ők mélyen átéreznek. Általánosan a célpontjuk valamely cég vagy annak vezető képviselői. Ezt a fajta terrorizmust szokták még bio-terrorizmusnak is nevezni.

3./ **Államterrorizmus:** amikor az állami vezetés, kormány, diktatúra igyekszik belső vagy külső ellenfeleit fegyverrel és egyéb eszközökkel megrémiszteni és így meghátráltatni. „A hatalmon lévők többnyire belső ellenfélként ítélik meg a hátrányosan megkülönböztetett egyén vagy csoport fellépését az emberi méltóságért és az esélyegyenlőségért. Az államok által elkövetett, a terrorizmus ismérveit magukon hordozó cselekményeket gyakran szokás leválasztani a terrorizmus fogalmáról, azokat eufemisztikus módon meghatározni („nemkonvencionális hadviselés”, sőt „terrorellenes harc”, „megtorlás” stb.). Az államterrorizmus szókapcsolatot eredetileg baloldali politikusok honosították meg a **hidegháború** idején, kezdetben a Dél-Amerikában meghirdetett **Kondor-hadműveletet** jellemezték vele, amely a kontinens baloldali forradalmi mozgalmainak megfékezését, visszaszorítását célozta az 1970-es években. A különböző dél-amerikai autoriter rezsimek szoros együttműködésben ebben az időben titkosszolgálati akciók során emberek sokaságát gyilkolták meg, kínozták meg, tüntették el máig nyomtalanul, köztük olyanokat is, akiknek semmi közük nem volt a baloldali mozgalmakhoz.

Napjainkban az államok, vagy titkosszolgálatuk által végrehajtott terrorisztikus akciókat jelöli, például az 1988-as **Lockerbie-i merénylet**, amelyet a líbiai

titkosszolgálat hajtott végre, de a legtágabb értelemben ide tartozhat minden olyan katonai akció, amely **katonai jelentőség nélküli célpont ellen** irányul.

IV/3. A terrorizmussal kapcsolatos nemzetközi jog fejlődése, eseményei

Az első szervezett terrorista alakulatról **XI. századi** források számolnak be. A Kaszpi-tenger déli partján, az Elburz-hegység, Alamut erődjében a „Hegyi Öreg” parancsára hasissal elkábított fiatalok követtek el merényleteket. 1326-1835-ig működött a „thug”-ok (orgyilkosok) szervezete, akik Indiában több millió ember halálát okozták. Az első klasszikus értelemben vett terrorcselekményt **1855-ben** követték el Franciaországban III. Napóleon császár ellen. Ennek már nemzetközi jogi következményei is voltak, ugyanis az elkövetők Belgiumba menekültek, azonban a franciák követelésére kiadatásukra nem került sor, mivel a belga hatóságok álláspontja szerint olyan politikai bűncselekményt követtek el, amelyre a kiadatás nem vonatkozik. Belgiumban ennek ellenére **1866-ban** olyan törvényt hoztak, amelynek értelmében a külföldi uralkodók és családtagjaik ellen elkövetett merénylet nem tekinthető politikai bűncselekménynek, ezért a kiadatás vonatkozásában a köztörvényes bűnözőkre vonatkozó tételek léptek életbe. Ez a törvény **Belga Merényleti Záradék** néven került be a nemzetközi jog történetébe.

A két világháború közötti időszakban több alkalommal és aspektusból foglalkoztak a terrorizmus kérdésével, büntetőjogi szinten. A **Brüsszelben 1930-ban** megtartott tanácskozások alkalmával előterjesztettek egy 5 cikkelyből álló tervezetet, mely hivatalosan először használta a terrorizmus kifejezést. **Párizsban 1931-ben, Madridban 1934-ben** és **Koppenhágában 1935-ben** fogadták el és ajánlották állásfoglalásukat a nemzetközi törvényekben történő alkalmazásra. **1934-ben**, a **Nemzetek Szövetségének ülésén**, vetődött fel egy átfogó nemzetközi egyezmény elfogadásának a gondolata. Felállítottak egy bizottságot, amelynek feladata volt egy olyan nemzetközi konvenció kidolgozása, amely alkalmas a politikai terrorizmus céljából elkövetett bűncselekmények üldözésére és megfelelő szankcionálására. A több éven keresztül folyó bizottsági tevékenység **1937 novemberében** zárult le, egy összehívott kormányközi értekezleten, ahol **két egyezményt** és egy **zárásközlést** fogadtak el. Itt definiálták először a terrorizmus fogalmát. Az egyezmény sajnos nem lépett életbe, mert a szerződő felek közül hárman nem írták alá.

IV/4. A terroristák általános céljai

Detre Zoltán szerint a terroristáknak **öt** általános célja van:

- a) A nyilvánosság széles körű figyelmének magukra vonása, amelyben kiemelkedő szerepe van a médiának, mert az esetleges követelésekről a média által értesülhetünk a leggyorsabban. A napi híradások biztosítják a

terroristák számára, hogy a világon mindenki tudomást szerezzen cselekedetükről.

- b) Félelemkeltés, melynek jelentőségére már egy ősi kínai stratégia, Szun-Ce is felhívta a figyelmet, aki azt mondta: „ölj meg egyet és félemlíts meg tízezret!”
- c) További követők, illetve szimpatizánsok inspirálása vagy a média útján rejtett üzenetek továbbítása. Az úgynevezett „alvó sejtek ébresztése”, mozgósítása.
- d) A törvényes hatalom agresszív fellépésének kiprovokálása majd zsarolása, amelyből akár politikai előnyt is ki lehet csikarni.
- e) Terrorcselekmények, robbantások által egyes közösségek közötti gyűlölködés és konfliktus szítása, mintha a másik fél követte volna el a merényletet.

IV/5. Az államok gyakorolhatják-e önvédelmi jogukat terrorszervezet támadása esetén?

Rada Mátyás szerint a kérdés létjogosultságát az ENSZ Alapokmányának helyenként homályos megszövegezése veti fel. Az 1945-ben elfogadott Alapokmány a 2. cikk 4. bekezdésében általánosan kizárja az erőszak alkalmazásának lehetőségét a Szervezet tagjainak nemzetközi érintkezése során. Az Alapokmány azonban **két indokkal** lehetővé teszi a tilalom feloldását:

- a) az ENSZ BT felhatalmazása alapján,
- b) egy megtámadott állam önvédelmi joga gyakorlásának lehetőségeként

A *ius ad bellum* – a háború indításának joga – tehát ezen okok valamelyikének a megléte esetén áll fenn. Az **51. cikk** kimondja, hogy a Szervezet valamelyik tagja ellen elkövetett fegyveres támadás esetében az államnak megnyílik a joga az **önvédelem** gyakorlására. Mivel a megfogalmazás nem határozza meg, hogy konkrétan kinek a fegyveres támadásáról van szó, így felmerül az a gondolat, hogy nemcsak államok, hanem esetlegesen **nem állami szereplők** támadása esetén is lehetne önvédelmet gyakorolni.

Konkrétan a **terrorszervezetek** vonatkozásában érdemes két körülményt megvizsgálni. A **nemzeti terrorszervezet** esetén, mivel a terrorcselekményt az állam ellen saját állampolgárai követik el, így a rendvédelmi szervek lépnek fel a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárás törvény vonatkozó rendelkezései alapján. Más a helyzet egy **nemzetközi terrorszervezet** által idegen állam ellen

elkövetett támadás esetén, ugyanis a fentiek értelmében a megtámadott állam önvédelmi jogát gyakorolva megindíthatná csapatait. A probléma az, hogy a terrorszervezet **nem rendelkezik állammal**, melynek területén a fegyveres konfliktust meg lehetne vívni és **nem rendelkezik lakossággal** sem, amelynek védelme érdekében a hadiszabályokat be kellene tartani. A megtámadott állam tehát kénytelen lenne belemenni egy olyan háborúba, ahol a másik fél **korlátlan eszközökkel**, megalkuvás nélkül harcolhat, illetve a konfliktus esetleg érintené **más állam** területét is, melynek nem feltétlenül volt köze a merényletnek.

Egy nemzetközi fegyveres konfliktus (háború) a nemzetközi jogi gyakorlat jelenlegi állása szerint **kizárólag államok között** állhat fenn. **Kardos Gábor** szerint **egy nem állami szervezet** fegyveres akciója, bármely súlyos is, **nem vezet háborúhoz**. Tehát elmondható, hogy a terrorszervezet támadása nem viseli magán azon kötelező jegyeket, amelyek indokoltá tennék egy katonai offenzíva megindítását. Mégis – ha a **betudhatóság** kérdését vizsgáljuk, miszerint azt kell vizsgálni, hogy az állam milyen módon működött közre egy bizonyos cselekmény megvalósulásában – a terrorista szervezet számára erőforrások biztosítása, területén kiképző bázisuk megtűrése vagy tagjainak menedék nyújtása, megalapozhatja az **állam felelősségét** (pl.: Afganisztán – al-Kaida).

IV/6. A terrorizmus elleni küzdelem

Nemzetközi kitekintés vonatkozásában elsősorban az **ENSZ** és az **Európai országok** törekvései számottevőek.

4/1. Az ENSZ Alapokmánya már konkrétan foglalkozott a terrorizmussal. A ratifikáló államok tekintetében egyértelmű **tiltás** jelenik meg a terrorcselekményekben való részvételt, vagy annak támogatását illetően. Az **1954-ben** elfogadott **ENSZ Kódex** e tevékenységeket a **nemzetközi bűncselekmények kategóriájába** sorolta, azonban az elkövetkező hidegháborús időszak megnehezítette a probléma nemzetközi szintű kezelését. Az USA javaslata alapján - **1972-ben** - került az ENSZ Közgyűlés napirendjére a terrorizmussal kapcsolatos kérdések értelmezése és az arra adandó válaszok. A Közgyűlés határozata alapján létrehozott bizottság vizsgálta a problémát, amely foglalkozott a terrorizmus ideológiai, politikai okaival, valamint a terrorizmus elleni küzdelem lehetőségeivel. Az **ENSZ fennállásának 50. évfordulóján** a **terrorizmus elleni küzdelmet** a szervezet egyik fő feladatának jelölték meg. A különböző javaslatok és határozatok ellenére sem sikerült egyetemes érvényű nemzetközi egyezményt alkotni és a terrorizmus fogalmát meghatározni, a szervezet gyűlése a terrorizmus elleni küzdelem tekintetében a frázisok szintjén maradt. Az ENSZ égisze alatt folytatott küzdelemben **több nemzetközi egyezményt dolgoztak ki** és fogadtak el, így többek között a **nemzetközi polgári légi közlekedés biztonságát veszélyeztető cselekményekkel szembeni fellépésre**. Ezt az egyezményt **1947-ben Chicagóban 44 ország írta alá**, amelyhez jelentős késéssel **Magyarország 1969-ben csatlakozott**.

Fontos állomást jelent az **1973. december 1-én** elfogadott egyezmény, a **nemzetközileg védett személyek** — beleértve a diplomatákat is — **ellen elkövetett bűncselekmények megelőzéséről és megbüntetéséről**. Az ENSZ keretei között fogadták el az **1979. december 18-án** aláírt **tűszeszedés elleni egyezményt**, valamint az **1977. december 15-én** elfogadott **egyezményt a terrorista bombatámadások visszaszorításáról**.

Az **1989-es ENSZ Közgyűlésen**, melyen elismerték az önrendelkezés alapján a nemzeti liberális mozgalmak jogosságát, jogtalanak minősítettek minden olyan tevékenységet, amely bármely terrorista cselekményt foglal magába, legyen az elkövetője bárki (ENSZ határozat 44/29, 1989. december 4.).

Az **ENSZ 2006. szeptember 20-án** elfogadott **globális terrorizmus elleni stratégiája** elsőként a terrorizmust kiváltó okoknak a felszámolásához szükséges intézkedéseket foglalta össze. Az ENSZ keretében még nem sikerült elfogadni a nemzetközi terrorizmus elleni átfogó egyezményt, amelynek kidolgozása az 1990-es évek **közepe óta napirenden van**.

4/2. Európában is számos törekvés indult el különböző szervezetek vonatkozásában, a terrorizmussal kapcsolatos problémák megoldása érdekében. A regionális együttműködés első kényszerű időpontja **1950-re** datálódik, amikor az **Európa Tanács tagállamai** megállapodtak a **terrorizmus veszélyeinek deklarálásával** kapcsolatosan. Az elkövetkező években növekvő terrorizmus és annak diverzifikációja újra középpontba helyezte a problémát.

Az **Európa Tanács** tagállamai **1977-ben** írták alá az „**Európai egyezményt a terrorizmus visszaszorítására**.” Az egyezmény jogsegélyt biztosít a tagállamok között, valamint kölcsönösen érvényes kiadatási kötelezettséget ír elő. Az úgynevezett **Konvenciót** a Magyar Köztársaság az **1997. évi XCIII. törvénnyel** hirdette ki. Az 1980-as évek végén a nemzetközi szervezett bűnözés jelentős mértékű felerősödésének a hangsúlyozása nyilvánvalóvá tette, hogy e bűnözési forma elleni fellépés érdekében elengedhetetlen a rendőri együttműködés fejlesztése. Az **Europol** felállításának ötletét 1991-ben, a Tanács luxemburgi ülésén, Helmut Kohl német kancellár vetette fel. Az **Európai Rendőrségi Hivatal** felállításáról 1992-ben első ízben az Európai Uniót alapító **Maastrichti Szerződés VI. címe K1. cikkének 9. pontja** rendelkezett. A tagállamok a Maastrichti Szerződésben foglaltak megvalósítása érdekében **1995. július 26-án** aláírták az **Europol Egyezményt** (Európai Rendőri Hivatal), amely az elhúzódtó ratifikációs eljárások miatt csak 1998. október 1-én lépett hatályba. A szervezet tényleges és teljeskörű működése 1999. július 1-én vette kezdetét, amely a hagyományos bűnüldözési feladatok mellett, a terrorizmussal kapcsolatos felderítés, megelőzés vonatkozásában is illetékes.

Az **1995. november 23-án** az Európai Unió Tanácsa által elfogadott úgynevezett **La Gomera Nyilatkozat** szerint a demokrácia, az emberi jogok szabad gyakorlása,

valamint a gazdasági és társadalmi fejlődés számára egyaránt fenyegetést jelentő terrorizmus tekintetében az EU egyetlen tagállama sem tekinthető védettnek. A terrorista tevékenység intenzívebbé vált a fundamentalizmus terjedésének következtében. Azt is megállapították, hogy a terrorizmus stratégiákat dolgoz ki és a nemzetközi szervezett bűnözés módszereit alkalmazza, ezért a terrorista tevékenység megelőzése és elhárítása érdekében alapos koordinálásra van szükség.

Természetesen a 2001. szeptember 11-i események után még inkább más megvilágításba került a terrorizmussal kapcsolatos kérdéskör. Az **Európai Unió** először 2001 decemberében – a 2001. szeptember 11-i terrortámadások hatására – fogadott el korlátozó intézkedéseket a terrorcselekményekben részt vevő személyek és szervezetek ellen, melyek közül a legfontosabbak a következők:

Az ENSZ alapokmányának VII. fejezete alapján elfogadott **1373 (2001) ENSZ BT-határozat** végrehajtása érdekében az **Európai Unió** elfogadta a terrorizmus leküzdésére vonatkozó különös intézkedések alkalmazásáról szóló **2001/931/KKBP tanácsi közös állásponot**, valamint a terrorizmus leküzdése érdekében egyes személyekkel és szervezetekkel szemben hozott különleges korlátozó intézkedésekről szóló **2580/2001/EK tanácsi rendeletet**.

1./ A **2001/931/KKBP közös állásponot** meghatározza a terrorcselekményekben részt vevő személyek, csoportok és szervezetek listára vételének kritériumait, és beazonosítja a terrorcselekményeknek minősülő cselekményeket, amelyekre a rendőrségi és igazságügyi együttműködés keretében fokozott intézkedések vonatkoznak.

2./ A **2580/2001/EK tanácsi rendelet** a jegyzékben szereplő személyek, csoportok vagy szervezetek valamennyi pénzeszközének, vagyoni értékének és gazdasági erőforrásának befagyasztásáról rendelkezik. Megállapítja továbbá, hogy semmiféle pénzeszközt, egyéb vagyoni értéket és gazdasági erőforrást – sem közvetve, sem közvetlenül – nem lehet a rendelkezésükre bocsátani. Előír azonban humanitárius célú mentességeket is, amelyek bizonyos körülmények között (például élelmiszerek, gyógyszerek vagy jogi költségek kifizetése) lehetővé teszik a pénzeszközök felhasználását.

A terrorista fenyegetettség állandósulása, valamint a jelenség összetettsége szükségessé tette az információ minden eddiginél nagyobb arányú cseréjét. Ezért az **Európai Unió Tanácsa 2005-ben** elfogadott **(2005/671/IB)** határozatával megállapította, hogy az információcsere kereteit ki kell terjeszteni a büntetőeljárás minden szakaszára, beleértve a büntetőítéleteket is, illetve minden magányszemélyre, személyegyesülésre, csoportra és szervezetre, aki vagy amely ellen terrorista bűncselekményért nyomozás vagy büntetőeljárás indult, vagy aki vagy amely ellen büntetőítéletet hoztak.

Az Európai Unió Tanácsa 2010. május 25-én megfogalmazta prioritásait az ENSZ Közgyűlésének 65. ülészakára (2010. szeptember 14-30). Az EU hangsúlyozta, hogy minél előbb le kell zárni a **nemzetközi terrorizmus elleni átfogó egyezmény**vel kapcsolatos tárgyalásokat és továbbra is készen áll arra, hogy hozzájáruljon az **ENSZ terrorizmus elleni globális stratégiájának** a végrehajtásához és támogatni fogja a **terrorizmus áldozatai** szükségleteinek kezelését célzó erőfeszítéseket. Az Unió a **transzverzális fenyegetések** (szervezett bűnözés, kábítószer-kereskedelem, emberkereskedelem, korrupció) **elleni küzdelem** tekintetében tevékenyen részt fog venni az **ENSZ bűnmegelőzési és büntetőjogi jogérvényesítési programjának megerősítéséről szóló ENSZ-határozat** (A/RES/64/179) végrehajtásában.

IV/7. Teendők a terrorizmus kapcsán

Napjainkban szükséges egy mindent átfogó jogi szabályozás a terrorizmus ellen, amely az állampolgári jogok korlátozása árán is hatékonyabb – talán drasztikusabb - eszközöket ad a bűnüldöző, a terrorizmust elhárító szervek kezébe.

A terrorizmus elleni „harc” eszközeit **Tálas Péter** - az ENSZ klasszifikálását alapul véve - az alábbiak szerint rendszerezi:

- politikai, kormányzati,
- gazdasági és szociális,
- pszichológiai-kommunikációs-oktatási,
- katonai,
- bírósági és jogi ,
- rendőrségi és büntetés-végrehajtási,
- titkosszolgálati.

Ezen eszközök az operatív harc elemei. Ezek részselekvései lehetnek:

A fokozott nemzetközi együttműködések, melyeknek alapja lehetne egy nemzetközi terrorizmus elleni **átfogó ENSZ-egyezmény** elfogadása. Az egyezmény normáinak, az elfogadott intézkedéseknek összhangban kell lenniük az emberi jogok, a demokrácia és a jogállamiság követelményeivel, valamint a társadalmi igazságosság elveivel. Az intézkedések kizárólag és közvetlenül csak a terrorcselekmények elkövetői ellen irányulhatnak, nem valamely nemzeti, etnikai vagy vallási közösség ellen. A világ különböző régióiban történt terrorista cselekmények és megnyilvánulások értelmezésénél és értékelésénél el kell kerülni a politikai, etnikai vagy vallási alapokon nyugvó kettős mérce alkalmazását.

Fórumrendszert kell létrehozni és fenntartani, amelyben legális úton kifejeződéhetnek a sérelmek, melynek keretei között garantálni kell az **emberi jogok védelmét** és a **demokrácia működését**. Hatékony intézkedéseket kell tenni a különböző fejlődési szintű, földrajzilag és kulturálisan különféle képpen

determinált egyenlőtlenségek kezelésére, továbbá a szélsőséges ideológiák ellensúlyozására, az azok vonzerejét növelő kockázati tényezők csökkentésére. A közvéleményt tájékoztatni kell a terrorizmus veszélyeiről, és be kell vonni a megelőzésbe, mely tevékenységben a helyi és a globális médiának jelentős szerepe van. **Párbeszéd és egyeztetés** útján – békés eszközökkel - orvosolni kell a megoldatlan konfliktusokat, az emberi jogok megsértéséből, a jogállamiság hiányából, az etnikai, nemzeti, vallási diszkriminációból, a politikai kirekesztésből és a társadalmi-gazdasági marginalizációból és kilátástalanságból adódó nemzetközi vitákat. Fokozni kell a béketeremtés és békefenntartás tevékenységeit. Nagyon fontos a kultúrák, vallások közötti párbeszéd, megértés előmozdítása, valamint oktatás és tájékoztató kampányok útján a vallási tolerancia növelése. A jelenlegi gazdasági recesszió ellentételezéseképpen nagyon fontos, a **szegénység felszámolásának**, a gazdasági növekedés előmozdításának megkísérlése a 3. világ országaiban, a **fenntartható fejlődés biztosítása** a feltörekvő, de elmaradott régiókban. Az **Európai Unió** példáját követve be kell indulniuk globális társadalmi felzárkóztatási programoknak, a fiatalok munkanélküliségének kezelése mellett az emberi életcélok és boldogulás elősegítése kiemelt cél kell legyen. A megfelelő kormányzás, az emberi jogok és a jogállamiság előmozdítását célzó programok, bevezetése, valamint a terrorista cselekményre felbujtást tiltó intézkedések életbe léptetése alapvető követelmény.

V. A HÁBORÚKRÓL

V/1. A háborúk természete

A háború, a háborúskodás már az emberiség történetének kezdetétől létezik és a civilizáció fejlődésével együtt fejlődik. A háborúknak történelemalakító szerepük van, hiszen a háború nyomán emelkedik fel vagy bukik el egy nép, nemzet és kerül világhatalmi pozícióba egy állam. A történelem során megszámlálhatatlan háború, fegyveres összecsapás volt, és bár minden korban igyekeznek azt elkerülni, mégsem lehet, mert szervesen hozzá tartozik a nemzetek és a nemzetközi rendszer fejlődéséhez. **Quincy Wright** a háborúról készített tanulmányában 1480 és 1941 között 278 háborút talált, míg egy másik szerző, **Beer** úgy becsülte, hogy az emberiség általa ötezer éves történelme során 94%-ban mindig volt háború.

A nemzetközi rendszert alapvetően az anarchia jellemzi, azonban az államok között fennáll egyfajta erőegyensúly, amelynek megléte a nemzetközi rendszer működéséhez is elengedhetetlen. Az **erőegyensúly-politika** egyik eszköze lehet a háború. Bár az államok elsősorban a háborúk megakadályozására törekszenek, azonban vannak olyan helyzetek, amikor a megbontott egyensúlyt csak a háborúval lehet helyreállítani. Természetesen a háborúk oka nemcsak az egyensúly fenntartása, hanem a szemben álló felek érdekeinek érvényesítése, amely lehet területszerzés, a másik ország gazdasági erőforrásainak megszerzése vagy éppen egy vallási, politikai ideológia elterjesztése. A háború az erőszak alkalmazásának egyik eszköze. Természetesen az államok közötti konfliktusok rendezése nem azonnal háborúval történik, a szakirodalom az erőszak alkalmazásának négy szintjét különbözteti meg:

1. A **diplomácia megerősítéseként**. Vannak olyan esetek, amikor pusztán a katonai erő demonstrálása elegendő ahhoz, hogy elrettentse a másik felet a konfrontálódástól. Az erőszak alkalmazásának ez a szintje akkor használatos, amikor egyértelmű, hogy az egyik fél katonai ereje sokkal nagyobb, mint a másiké és így biztos, hogy ő győzne.
2. Az **ellenfél nyílt megfenyegetése**. A diplomáciai csatornák révén az ellenfél tudomására lehet hozni, hogy a másik fél a katonai fellépéstől sem riad vissza, ha szükséges. Ennek több formája lehet: az egyik fél nyíltan fenyegethet, de lehet egy jelzés, üzenet, azonban sok esetben az is elég, ha megemeli a fegyveres erők készenléti szintjét.
3. A **katonai erő demonstratív célú korlátozott alkalmazása**. Ez már több a fenyegetésnél, a fegyveres erők tényleges használatát jelenti, de csak a megfélemlítés szándékával.
4. **Közvetlen katonai akció: háború**. Ez az erőszak alkalmazásának legmagasabb szintje. A katonai erők teljes bevetésével jár, a cél pedig az ellenfél legyőzése.

Alapesetben az államok akkor alkalmaznak közvetlen katonai akciót, ha az első három szint nem járt eredménnyel. Azonban lehetséges, hogy az államok kombinációban alkalmazzák a négy szintet. Erre lehet példa az amerikai vietnami háborúja. Miközben az Egyesült Államok katonái **Dél-Vietnámban** harcoltak (ez a közvetlen katonai akció), a **Nixon-kormányzat** elaknásította az észak-vietnami Haiphong kikötőjét (ez a katonai erő korlátozott alkalmazása) és fenyegetőzött (ez a fenyegetési szint), hogy a hanoi kommunista vezetésnek komolyabban kellene venni a tárgyalásokat, mert különben az egész amerikai hadsereg bevetésre kerül (ez pedig a diplomácia megerősítésére küldött üzenet). **Carl von Clausewitz** aki másoknál sokkal hosszabb ideig és sokkal alaposabban foglalkozott a háború kérdésével, „igazi kaméleonnak” nevezte a háborút, hiszen állandóan változtatja megjelenési formáját. Clausewitz a háború - kaméleonkarakterét arra a tényre vezette vissza, hogy összjelenségként – ahogyan írta – egy „bámulatra méltó szentháromság”-ból áll. A háborúnak ezt a hármasságát pedig a következőképpen értelmezte: **elemeinek erőszakossága**, a **véletlen** és a **valószínűség játéka** és végül **politikai eszköz jellege**. Clausewitz a háború három alapvonását – a saját korának megfelelő fogalmi rendszer szerint – **ösztönnek**, **léleknek** és **értelemnek** nevezte. Véleménye szerint a következő összetartozó párokat lehet felállítani a fenti két csoport hármasságaiából:

1. az **erőszak** és az **ösztön**,
2. a **véletlen** és a **valószínűség játéka** és a **lélek**,
3. az **eszköz** és az **értelem** kategóriái.

Végül pedig mindezt úgy konkretizálta, hogy **azonosította az erőszakot a néppel, a valószínűség, s a véletlen játékát a hadvezérrel, a háború eszközjellegét pedig a kormányzattal**. A hármasság bizonyára alkalmas arra, hogy a XIX. századi, s talán még a XX. századi háborúkat is teoretikusan értelmezni tudjuk. Azonban ezen kategóriák történeti konkretizációi, ahogyan **Martin van Creveld**, Clausewitz ellenében felvetette, a XX. század második felének háborúiban már elvesztették analitikus jellegüket; ennek legfőbb oka a háborúk formáiban beállt változás. A változások az erőszak állandóan változó összjátékából erednek, amit az erő mértéke alakít, és amelynek megvalósítása **kreativitást**, a háborús célok követése pedig **racionalitást** igényel. A **felhasznált erőszak jellege**, amely meghatározza a harcolók összeütközéseit és célját, **folyamatosan változik**. Természetesen már Clausewitz is észrevette – annak ellenére, hogy kaméleonnak nevezte -, hogy minden háborúban vannak közös vonások; mégpedig az, hogy **két egyenlő akarat küzd egymással**. Ezt a két egyenlő akaratot ellentétes szándék vezérli, ezért semmi esetre sem hozhatóak összhangba, sőt erőszakos eszközökkel próbálnak hatni egymásra. **Clausewitz** a következőképpen **definiálta a háborút**: a háború egyre bővülő kettős küzdelem és az említett művében választ adott a háború politikai értelmezésére is - és a fent leírtak szerint - a háború politikai eszközjellegét is

kifejtette. Véleménye szerint tévedés azt gondolni, hogy a háború csak az öncélú erőszak megnyilvánulása, mert „valódi politikai eszköz, politikai tevékenység folytatása más eszközökkel”. Tehát a háború nem a politika végét jelenti, hanem annak kifejtését erőszakos eszközökkel. A háború elindítása mögött mindig létezik valamilyen politikai cél. Véleménye szerint **a háború három tényezőn nyugszik**, ezek: az **ellenség iránti ellenszenv**, amit a **nép** biztosít, a **szükséges technikai feltételeken**, amit a **hadsereg** jelent; és a **célok** és **terveken**, amelyeket a **politikai vezetés** szab meg. Ezt a három szintet soha nem szabad összeeserélni. Elutasította az erőszak önkényes és mértéktelen alkalmazását, és kiállt a fegyveres erők feletti civil kontroll eszméje mellett. A háború folyamán be kell tartania mindkét félnek a játékszabályokat. A háborút pedig nem lehet a diplomácia helyett alkalmazni, a fegyveres konfliktusok során is nyitva kell állnia a kommunikációs csatornáknak, hogy a feleknek lehetősége legyen kompromisszumokra, vagy a legjobb esetben a békekötésre.

V/2. A háború típusai

A háborúk jellege folyamatosan változott a történelem alakulásával együtt. Természetesen a háborúk változásának oka a civilizáció fejlődése. A szakirodalom szerint két tényező játszott megkülönböztetett szerepet a változásban: egyrészt a **technológiai fejlődés**, másrészt pedig a **nemzettudat** kialakulása. A technológiai fejlődés nem igényel magyarázatot, hiszen a háborúkban használt fegyverek a technika fejlődésével folyamatosan fejlődtek az ókori lándzsáktól a XXI. század nukleáris fegyveréig. A modern nemzeti eszme kialakulása azonban ugyancsak megváltoztatta a háborúk természetét. Míg a XIX. század előtt a háborúkat a királyi családok és a nemesek vívták egymással és a lakosság csekély része vett részt a harcokban, addig a francia forradalmat követően a háborúk nemzetek közöttivé váltak és már a lakosság tömeges részvételével zajlottak. A következőkben a háborúk **típusai** kerülnek bemutatásra különböző szempontok szerint.

2/1. Területi kiterjeszkedés szerint:

1. **globális háború** (az egész Földre kiterjedő háborús helyzet, tipikusan az atomháborúra mondható, ilyen még nem volt),
2. **világháború**,
3. **helyi háború**
  - polgárháború (egy államon belüli különböző népcsoportok vagy politikai oldalak közötti fegyveres konfliktus),
  - etnikai háború (olyan háború, amelyet kifejezetten etnikai alapon vívnak).

2/2. A résztvevők megítélése szerint beszélhetünk **igazságos** és **igazságtalan** háborúról. Az igazságos háború doktrínájának alkotóelemei a római jogból, a vallási enciklikákból, a katonai elméletből és gyakorlatból, a modern

politikaelméletből és filozófiából, valamint a nemzetközi jogból és tudományból származnak. A nyugati gondolkodásban gyökerei megtalálhatóak a klasszikus erkölcsi, jogi, történelmi forrásokban és tartalmazzák mind a skolasztikus hagyományokat, mind a lovagiasság és becsület középkori felfogását. Kezdetben az erőszak alkalmazása megengedett volt, ha megegyezett az isteni akarral. Az igazságos háborút **Szent Ágoston** például úgy határozta meg, mint az elszenvedett károkkal kapcsolatos elégtételt, ha a másik fél megtagadja a jóvátételt. Tehát a háború csak a békés **status quo** fenntartását tűzte ki célul. Az európai nemzetállamok kialakulásával az igazságos háború megítélése is megváltozott. Összekapcsolódott az államok szuverenitásával és a keresztény államok egymás elleni háborúiban rejlő ellentmondásaival. Mindkét fél meg volt győződve saját igazáról. Felmerült az igény, hogy a feleknek meg kell próbálniuk békés úton rendezni vitás kérdéseiket és a háború csak akkor lehet igazságos, ha az ártatlan emberek védelmére irányul és az erőszak az ellenállás mértékével arányos. Ennek oka, hogy a nemzetközi rendszerben már kialakult egyfajta erőegyensúly, amelynek megtartására törekedtek. Az igazságos háborúban való részvétel feltételeit először **Hugo Grotius** összegezte a XVII. században. Szerinte **hat** feltétel megléte szükséges: (1) legyen egy igazságos indok, (2) legyen egy megfelelő legitim hatalom, (3) legyen megfelelő szándék az erőszakot alkalmazó feleknél, (4) az erőszak legyen az utolsó lehetőség a megoldásra, (5) a háború megkezdésekor annak célja a béke legyen, tehát nem lehet öncélú, (6) legyen ésszerű remény a sikerre. A **vesztfáliai békeszerződést** követően kialakult európai hatalmi egyensúly keretei között az igazságos háború elve eltűnt. Az államok egyenlők és szuverének lettek, így egyik sem formálhatott jogot annak megítélésére, hogy egy másik állam ügye igazságos-e vagy sem. A nemzetközi közösség számára jogi szempontból lényegtelené vált, hogy egy háború igazságos-e vagy sem, az alapkérdés inkább a körül forgott, hogy fennáll-e hadiállapot. Jóllehet a hódítás Európában már a XIX. század közepétől tilos volt, az európai hatalmak ezt Európán kívüli hódításokkal pótolták. Európán belül fennmaradt egy leginkább **porosz eszmeáramlat**, amely szerint a hódítás elve, hogy mindig az erősnek van igaza, elegendő okot adott az igazságos háborúra. A XIX. században kialakult hatalmi egyensúly rendszerének az I. világháború vetett véget és újra előkerült az igazságos háború kérdése. A **Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya** határozta meg az igazságos és igazságtalan háborút. Az Egyezségokmány **10. cikke** értelmében „a területi épség és politikai függetlenség” elleni háborúk tiltottak. Az Egyezségokmány továbbá kinyilvánította, hogy jogellenes háborút indítani azelőtt, hogy megpróbálták volna a vitát békés úton rendezni, illetve a nemzetközi bírósági, választottbírói, vagy tanácsai döntést követő három hónapon belül tilos. Jogosnak vagy igazságosnak minősítettek minden olyan háborút, amelyet nem minősítettek tiltottnak, továbbá jogosan lehetett háborút viselni „a nemzetközi jog által az állam kizárólagos belső joghatósági körébe utalt” jog védelmében (15. cikk 8.§), illetve a jogos önvédelem gyakorlásaként.

A két háború közötti időszakban az egyezségokmány hézagainak áthidalása állandó problémát jelentett. Ugyanakkor folyamatosan törekedtek arra, hogy a nemzetközi jogban megvalósítsák a háború teljeskörű tilalmát. Ez vezetett végül **1928-ban** az „Általános szerződés a háború igénybevételéről történő lemondásról” címet viselő szerződés aláírásához, melyet **Briand-Kellog paktumnak** neveztek. Az egyezmény aláírásával a részes felek elítélték a háború alkalmazását és egyetértettek abban, hogy egymás közötti viszonyaikban lemondanak a háborúindítás jogáról. Természetesen az egyezséget a felek nem tartották be, amely a második világháború szörnyűségeihez vezetett. Azonban a szerződés még ma sem veszítette hatályát, így az igazságos háború doktrínája beépült a nemzetközi jog alapelvei közé.

A II. világháborút követően újragondolásra került az államok háborúindításának joga és ezzel együtt az igazságos háború kérdése is. Az **ENSZ Alapokmánya**, nemcsak a háborút tiltotta meg, hanem kiterjesztette a tilalmat az erőszak alkalmazására is. Tehát az igazságos háború kifejezést az **erőszak jogszerű alkalmazása** váltotta fel. Az Alapokmány 2. cikkének 4. bekezdése az erőszak mindenfajta alkalmazását tiltja, nemcsak a háborút. Lefekteti, hogy a területek erőszakos elfoglalása megengedhetetlen. Az Alapokmány **51. cikke** – ahogy fentebb már írtam - meghatározta az **igazságos háborúk körét** is. A cikk szerint csak az lehet igazságos háború, amelyet jogos önvédelemből folytatnak agresszió esetén az ENSZ e cikkének felhatalmazásával. Mindezek alapján elmondható, hogy igazságtalan háborúnak minősül minden olyan cselekmény, amely nem az agresszió elleni fellépés elleni jogos önvédelem körébe tartozik. Az Egyesült Államoknak a vietnami háborúban való részvétele és magatartása keltett igen nagy vitát az igazságos háború megítélésében. A vitában annak megállapítására tettek kísérletet, hogy az Egyesült Államoknak a háborúban való részvétele eredendően, vagy csak a megvívásának módját tekintve volt igazságtalan.

2/3. A harci tevékenység hevességének foka és a politikai végcél alapján beszélhetünk: kis és nagy háborúról.

A „**nagy**” háború alatt a teljes erőfelfejtással viselt, az ellenség szétzúzására, területének elfoglalására és az uralkodó megbuktatására irányuló háborút értjük. A „**kis**” háború az ellenség kimerítésére irányul, célja az erődemonstráció, vagyis az, hogy az ellenség döntő ütközet nélkül elfogadja a vele szemben támasztott feltételeket. Ezek közé tartozik a **partizánháború** is.

A XX. században jelent meg a „**helyi háború**” kifejezés. Ez méretében alatta marad a „nagy” háborúnak, amely elnevezést egyre inkább a földrésznyi, esetleg a világ egészére kiterjedő összecsapásokra kezdtek használni. A kis területre korlátozódó háborúkra alkalmazták a „helyi háború” elnevezést. Itt kell megemlítenünk a konvencionális és nem konvencionális háborút. A szuverén államok számának növekedésével egyre inkább nőtt a konfliktusok száma is. A

konvencionális háborúk kirobbanásában az új regionális középhatalmak játszottak szerepet. Nagy létszámú, hagyományos fegyverzettel felszerelt hadsereget építettek ki és olykor nukleáris küszöbhatalomként is jelentkeztek. A háború, mint a politika egyik eszköze, egyre nagyobb szerepet játszik a gazdasági, politikai célok elérésében. A múlt század konvencionális háborúi India és Pakisztán, Izrael és Egyiptom, vagy India és Kína egymással vívott háborúi.

A konvencionális háború jellemzői, hogy határozott kezdete és vége van, azaz hadüzenettel kezdődik és békekötéssel fejeződik be. Reguláris csapatok között, meghatározott frontvonalakon - a hátszántól elválasztottan - katonai eszközökkel és bevált stratégiával (amely a legtöbb esetben a döntő ütközet kicsikarása) megvívott háború.

A múlt században a hagyományos háborúkat magas szinten megvívni képes nyugati hadseregek sorra vereséget szenvedtek a katonai képzettséggel alig rendelkező, rosszul felszerelt felkelőktől. Ez jelentette a **nem konvencionális háborúk** megjelenésének korszakát. Ilyen volt **Mao Cetung** népi háborús elve, **Giap** vietnami tábornok és **Che Gueara** kisháborús elmélete. A klasszikus nyugati elméletekkel szemben – melyekben a döntő csata kikényszerítése állt a középpontban -, a **maoista doktrínában** a hosszan elhúzódó, be nem fejeződő hadviselésen van a hangsúly, amelyben a frontok sem láthatóak pontosan, így a háború menete sem ellenőrizhető. Ennek a nem konvencionális háborúnak a lényege az, hogy a háború szorosan összekapcsolódik a társadalmi élet egész területével a politikától a termelésig, s így valóban egy igen széles népi ellenállásra épül.

A hagyományos hadviselés hívei először az erők mennyiségi növelésével próbálták a sikert kicsikarni (vietnami háború). Ennek eredménytelensége azonban stratégiaváltást követelt. A katonai megoldás kizárólagossága ellenében rájöttek, hogy meg kell nyerni a lakosságot az ügynök.

Fontos kapcsolat volt a háborúk időtartama és sikere között. A három évnél rövidebb forradalmi háborúk általában vereséget szenvedtek, a három és kilenc év közöttiek már jórészt sikeresek voltak, a tíz évnél hosszabbak általában kedvező módon rendeződtek el. Ez állította a középpontba az „**elhúzódó konfliktus**” elvét. A forradalmi háborúk sikerének egyik záloga ugyanis a belső vagy külső ellenség kifárasztása, vagy a társadalmi rend destabilizálása. Természetesen e háborúk során is szükséges a hagyományos elemek használata, azonban csak csekély mértékben.

A nem konvencionális háborúk egyik jellegzetes fajtája a **gerilla háború**. Ezek a háborúk a nemzeti felszabadító háborúk részeként jelentkeznek és jellemzőik, hogy lassan örlik fel az ellenséget. Itt, szemben a hagyományos háborúkkal, nem az erők összevonása, hanem szétaprózása áll a középpontban. Emellett a lélektani hadviselés fontos formái: az ellenség állandó zaklatása, utánpótlásvonalainak támadása, az egyes katonák ellen alkalmazott erőszak, a laktanyák, közellátási intézmények elleni akciók.

A gerilla-hadviselés különleges fajtája a **városi harc** (pl. IRA). A csoportok kis létszámúak (4-5 fő), s olyan célpontokat támadnak, melyekkel a lakosság kevésbé

rokonszenvez (bankok, rendőrörsök). Az itt szerzett fegyverrel, pénzzel erősítik magukat. Akcióik a tömegkommunikáció csatornáin mindenhová eljutnak és példaként szolgálhatnak más gerillacsoportok számára is. Sejt jellegük gátolja azonban őket abban, hogy tömegmozgalmat építsenek ki, így a tevékenységük vagy csendben abbamarad, vagy egyre kíméletlenebb terrorista akciókra kényszerülnek, melyek során az ellenük bevetett speciális alakulatok lassacskán felmorzsolják őket. Ezeknek a csoportoknak a felszámolása az állam számára is igen nehéz feladat. Mivel a hadsereget ellenük a hagyományos módon nem lehet bevetni, ezért gyakran a polgári lakosságra sújt le az államhatalom, mivel őket tartják a gerillák rejtegetőinek. Ez a módszer azonban néha pont az ellenkezőjét váltja ki, a tömegek szimpátiája felerősödik az üldözöttek iránt (pl. Algéria). Nagyobb sikerrel kecsegtet, ha a hatalom felismeri, hogy a céljukat akkor érhetik el, ha a lakosság támogatását ők szerzik meg, s nem a gerillák. A **gerillacsoportokkal** kapcsolatos állami akciók kétféleképpen alakulhatnak: a katonák általában a támadás mellett vannak, melyekben az átfésülő akciókkal, a gépesített egységek bevetésével vélik a kérdést megoldhatónak. A polgári logika inkább a védelem felé hajlik, a helyi erők megerősítését szorgalmazza, erősítik a járőrözést, drótakadályokkal megerősített őrhelyekkel szűkítik a gerillák mozgásterét.

Az USA azt a tanulságot vonta le a vietnami háborúból, hogy az önállóságra és szociális igazságosságra törekvő népek elleni nyílt, elnyomó háborúkat politikailag nem lehet megnyerni. Ezért fejlesztették ki az úgynevezett **alacsony intenzitású konfliktus-stratégiát**. Ennek lényege, hogy a katonaságot csak a háttérben vetik be, s inkább halálbrigádokat szerveznek és támogatnak, politikailag elszigetelik az érintett országot, destabilizálják gazdaságát, valamint rossz hírbe hozzák az érintett kormányokat. A fő törekvés az ellenség összeomlásának kierőszakolása minden eszközzel. Itt már nincsenek frontok, a katonai események az ország bármely pontján felfolghatnak. **Destabilizációs háborúnak** is nevezik, mert a cél az adott ország gazdasági-társadalmi szerkezetének megingatása, mivel a rövid távú erőszakos hatalomátvétel valószínűtlennek tűnik. A vereséget valamelyik fél politikai célkitűzéseinek feladása jelenti, ilyen háborúk folytak Nicaraguában a kontrákkal, vagy Sri Lankán a tamilokkal. Az Öböl-háborúban ez a koncepció kiegészült a **közepes intenzitású háborúskodás stratégiájával**. Ezzel a "harmadik világ" azon felemelkedő államait akarják féken tartani, amelyek a modern technológiák segítségével úgy fejlődnek, hogy fenyegetést jelenthetnek az ipari országok világpiacon monopóliumára, mint pl. Irak az olajárak tekintetében.

2/4. Az alkalmazott haditechnika szerint beszélhetünk hagyományos vagy tradicionális, illetve totális háborúról. Egyéb megnevezés szerint lehet beszélni nem nukleáris, illetve nukleáris háborúról.

Hagyományos háború

A hagyományos háborúk többnyire korlátozott háborúk is, azaz céljuk korlátozott, nem törekednek az ellenfél államának teljes felszámolására és lakosságának totális alávetésére.

Bármely állam indíthat korlátozott háborút, az erre irányuló szándékát tettei, vezetőinek nyilatkozatai, egyoldalú deklarációi vagy kétoldalú egyezmények tehetik egyértelművé. A korlátozott háború több dolgot is jelenthet: lehet, hogy a támadó állam csak bizonyos területeken belül akar megütközni az ellenségével, nem akar más államot bevonni a konfliktusba szövetségesként, nem akar egyes, a rendelkezésére álló fegyvereket bevetni a harc során, és például csak bizonyos típusú katonai infrastruktúrát akar lerombolni, például az ellenséges állam egy radarállomását. A hagyományos jelző pedig azt jelenti, hogy a háborút csak hagyományos fegyverekkel vívják, tehát nem használnak ún. ABC- fegyvereket (nukleáris, biológiai, vegyi fegyverek). A hagyományos háborúban a szembenálló felek elsődleges **célja** az ellenfél katonai erejének megtörése, így a civil lakosság és a nem-katonai célpontok elleni támadások korlátozottak, vagy egyáltalán nincsenek is. A harcok során tiszteletben tartják a háborúzás exclipit és imclipit szabályait. Ezekbe beletartozik a katonák és a polgári lakosság szigorú megkülönböztetése is. A XX. századot megelőzően a háborúkból a civil lakosságot teljes egészében kizárták. A tradicionális háborúkban a hadban álló feleket és a semleges államokat élesen elhatárolják egymástól. A hadviselő felek ugyan tarthatnak fenn diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatot a semleges államokkal, azonban ez a harmadik állam nem avatkozhat be a két fél konfliktusába, például nem engedheti át területét egyik katonai félnek sem.

Holsti szerint a háborúk szabályainak meghozatalával (**ius in bello**) a XVIII. században intézményesítették a háborút, amelynek háttérében a véres és kegyetlen harmincéves háború jövőbeni megismétlődésének elkerülése állt. A hagyományos háborúk során - ellentétben a XX. század totális háborúival - még egyik felet sem az elvakult gyűlölet hajtotta. Így a békekötések során nem az volt az elsődleges cél, hogy a győztes fél a vesztes felet teljesen megalázza „ünnepelje” győzelmét.

Korlátozott háborúkat még a XX. században is találunk. Ilyen volt a Nagy-Britannia és Argentína közötti 1982-es fegyveres konfliktus, abban az értelemben, hogy Nagy-Britanniának megvolt a lehetősége csapást mérni Argentína központi területeire, ezt azonban mégsem tette. Egyetlen más államot sem vontak be a konfliktusba. Nagy-Britannia pedig a Falkland/Malvin-szigetekre korlátozta a háborút, hogy a szemben álló, de semleges egységeket meg lehessen különböztetni a harcolóktól.

Totális háború

A XX. század háborúi már merőben más képet mutatnak. Bár számos nemzetközi egyezmény és szerződés született a háborúk tilalmáról, a „játékszabályok”

betartásáról, azonban minél több szabály volt, a részes államok annál többet szegtek meg. Ez vezetett az első, majd a második világháború kitöréséhez is. A hagyományos háborúkat a XX. század technikai fejlődése totális háborúkká változtatta.

Totális háború esetén a támadó fél már nemcsak az ellenfél katonai erejének megtörésére törekszik, hanem államának teljes felszámolására, valamint lakosságának totális alávetésére. A totális háború során a hadviselő felek országuk erőforrásainak maximális mértékű mozgósításával folytatnak háborút. A vezetők az államot teljes egészében alávetik a háborús céloknak. Ezáltal átalakul az állami termelés jellege is, tehát az állam elsődleges célja a katonai termelés lesz, a hadsereg ellátása élelmiszerral, fegyverzettel, ruházattal és - ellentétben a hagyományos háborúval -, a civil lakosságot is bevonják a háborús tevékenységbe.

A XX. században jelentősen kibővült a hadviselés célpontjainak köre is. Előtérbe került a nem katonai célpontok és a civil lakosság támadása is. Ez a fejlemény összefügg az egyes országok népességének és gazdaságának növekvő fontosságával, hiszen a totális háborúban ezek a tényezők a katonai erő legfőbb támaszai. Tehát az **új stratégia lényege**, hogy ha sikerül meggyengíteni az ellenfél hátszögét, akkor katonai ereje is gyengül. Megfigyelhetjük, hogy a múlt században, és sajnos még napjainkban is, a fegyveres konfliktusokban megtámadott és elhunyt civilek száma egyre több. A század utolsó harmadának háborúiban, elsősorban Afrikában és Ázsiában, az áldozatok csaknem 90%-a a polgári lakosság köréből került ki.

A második világháború során történt beavatkozásukat tekintve, **az amerikaiak** így jellemezték a totális háborút: a világháború során az összes rendelkezésre álló gazdasági és katonai erőforrás mozgósítását jelentette a háborús törekvést támogató társadalom számára. Az ellenséggel bármilyen földrajzi területen vagy bármilyen rendelkezésre álló fegyverzettel történő szembeszállás, illetve olykor néha a **felperzselt föld taktikájának** saját területen való alkalmazását is jelentette. **Nagy-Britannia** abban az értelemben használta a totális háború kifejezést, miszerint az az ellenség hadereje és gazdasági infrastruktúrája ellen, annak teljes területét átfogó, az ellenség hadviselését ily módon megbénító háború.

A totális háború további jellemzője, a **tömegpusztító fegyverek** bevetése a harcok során. A háborúban a hagyományos fegyverek mellett már megjelentek a nukleáris, biológiai és vegyi fegyverek. Az ENSZ már 1948-ban bevezette a tömegpusztító fegyverek kategóriáját (WMD, weapons of mass destruction), így különböztetve meg ezeket a konvencionális fegyverektől. A második világháború után kitört **fegyverkezési verseny** egyre fokozódott, és a hidegháború még jobban kiélezte azt.

Összességében a bipoláris világrend fennállásának utolsó évtizedében (1980-1990) az USA GDP-jének 5,2 %-át, Nagy-Britannia 4,9 %-át, Franciaország 3,9 %-át, a Szovjetunió 12-13%-át, Kína pedig 9,5%-át költötte katonai kiadásokra. Azonban egyes ázsiai és afrikai országok esetében ez a szám sokkal nagyobb volt. Izrael

bruttó nemzeti termékének 31%-át fordította fegyverkezésre, Szíria 22%-ot, Szaúd-Arábia 15%-ot, Egyiptom pedig 13,5%-ot.

A nukleáris fegyverek, mint a totális háború új formái

A totális háború egyik egészen sajátos formája a nukleáris háború, erről azonban csak hipotetikusan beszélhetünk, mert bár még nem történt meg, egy újabb világháború már biztosan ilyen formát öltene. A nukleáris energia felfedezése és „megszelídítése”, az ember szolgálatába állítása a XX. század egyik legmeghatározóbb eseménye volt, nemcsak tudományos és műszaki, hanem politikai és biztonságpolitikai, katonai és gazdasági szempontból is. Birtoklása hatalmat és védelmet, fejlettséget és modernizációt jelentett és jelent ma is.

A nukleáris korszak kezdete – bár a tudományos elméletek és kutatások már a XIX. század második felétől megalapozták azt – az 1940-es évekre tehető: az első atommáglyát **Enrico Fermi** 1942-ben építette meg, míg az első nukleáris kísérleti robbantást 1945-ben hajtották végre. A második világháború végét a keleti/ázsiai fronton a Hirosimára és Nagaszakira ledobott atombombák jelentették. 1945. augusztusában **Truman** parancsára japán városok ellen vetettek be először atomfegyvereket. A Little Boyt **Hirosimára**, a Fat Mant **Nagaszakira** dobta le két a B-29 Superfortress, az Enola Gay és a Bock's Car.

Bár a világ több országában folytattak komoly nukleáris kísérleti programokat, az atomfegyver monopóliumával, valamint az „**atomtitokkal**” az Egyesült Államok rendelkezett 1949-ig. Próbálkozott is a megtartására, de hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a fejlődést nem lehet megállítani. A másik szuperhatalom, a Szovjetunió is kifejlesztette atomfegyverét, majd 1952-ben Nagy-Britannia, 1960-ban Franciaország, és 1964-ben Kína is. A nemzetközi közösség az új fegyver elterjedését oly módon kívánta korlátozni, hogy az a civil fejlődést ne akadályozza, azaz ne legyen több államnak, mint amennyinek már van. Megindult az ún. **atomsorompó rendszer** kiépítése, melynek középpontjában az 1968-ban aláírásra megnyitott **atomsorompó-egyezmény** állt. Ez a szerződés alapvetően három feltételen nyugszik:

- ha egy (atomfegyverrel nem rendelkező) állam lemond a nukleáris fegyverek opciójáról (2. cikk),
- és aláveti magát a nemzetközi ellenőrzésnek (3. cikk),
- cserében szabad hozzáférést kap a nukleáris energia civil felhasználásával kapcsolatos anyagokhoz, berendezésekhez és technológiákhoz (4. cikk).

Az 1. cikk arra kötelezte az atomhatalmakat, hogy nukleáris fegyverekkel kapcsolatos tudást a velük nem rendelkező államoknak ne adjanak tovább, a 6. cikk pedig arra, hogy jóhiszemű tárgyalásokat folytassanak atomfegyverkészletük leszerelésére. Tehát az atomsorompó-szerződés lényegében legálisnak ismerte el a fent említett öt állam atombirtoklását. Ezen kívül a nukleáris hatalmak vállalták, hogy nem vetnek be atomfegyvert az ilyen eszközökkel nem rendelkező államok ellen, hacsak nem éri őket nukleáris támadás azok területéről. Az ENSZ 1957-ben

létrehozta a **Nemzeti Atomügynökséget**, amelynek feladata a nukleáris technológia terjedésének ellenőrzése.

A hidegháborús korszakban a nukleáris fegyverzetkorlátozás, mely a fejlett világ két katonai tömbje, de elsősorban a két szuperhatalom érdekeitől függött, az ő „játékterük” volt, alkalmas terepnek és eszköznek bizonyult a közöttük lévő feszültségek enyhítésére.

Az **1962-es kubai válság** eredménye a **részleges atomcsend-egyezmény** lett (1963), de az **atomsorompó szerződés** is több olyan kompromisszumhoz vezetett, melyek az enyhülést szolgálták (pl. a nuclear sharing feladását a NATO-n belül stb.).

Az atomfegyverek terjedésével párhuzamosan szélesedett azon országok köre is, amelyek képessé váltak a szükséges hordozóeszközök előállítására. Az ötvenes évektől elkezdtek a ballisztikus rakéták kifejlesztését. Ez pedig felvetette a rakétaelhárító rendszerek kiépítésének gondolatát. Ezek az anti-ballisztikus rakéták már a levegőben meg tudják semmisíteni az ellenség rakétáit. Az 1972-ben a Szovjetunió és az Egyesült Államok által megkötött szerződés, az ún. **ABM-egyezmény** (Anti-Ballistic Missile Treaty) a rakétaelhárító védelmi rendszerek korlátozására irányult. A szerződés – egy módosítás után – egy-egy rakétaelhárító védelmi rendszer kiépítését engedélyezte mindkét nagyhatalom számára. A Szovjetunió Moszkva, az Egyesült Államok az észak-dakotai interkontinentális ballisztikus rakétakomplexum körül telepítette a rendszert. Az amerikaiak 2002 decemberében egyoldalúan felmondták a szerződést.

A közép-hatótávolságú nukleáris fegyverekről (Inter-mediate range Nuclear Forces Treaty, INF) 1987-ben állapodott meg a két szuperhatalom, s ennek nyomán előirányozták, hogy az összes 500 és 5500 km közötti hatótávolságú rakétát megsemmisítik. 1995-ben az **atomsorompó-egyezmény** hatályát határozatlan időre kiterjesztették. 1996-ban pedig aláírásra került az **átfogó atomcsend-egyezmény** (Comprehensive Test Ban Treaty, CTBT), mely minden körülmények között tiltja nukleáris kísérleti robbantások végrehajtását.

A hidegháborút követő időszakot két alapvető változás jellemezte. A többpólusúvá váló nemzetközi rendszerben a fegyverzetkorlátozás válságát éli. Az Egyesült Államok egyoldalúan felmondta az ABM szerződést, és máig nem ratifikálta a CTBT-t, Oroszország viszont az INF és a CFE szerződések felmondásával fenyegetőzik. Miközben a fegyverzetkorlátozás alapvetően multilaterális gyakorlat, éppen azok az államok, melyek korábban e kérdésben kiemelkedő szerepet játszottak, fordulnak el a releváns nemzetközi fórumoktól. Másrészt, a hidegháborús szembenállás megszűnése látszani enged(ett) olyan fejleményeket, melyeket a katonai konfrontáció veszélye elfedett: nevezetesen, hogy a nukleáris fejlődés, fejlesztések és programok súlypontja globálisról regionális szintre helyeződött át. Mára a korábban „fejlődő országokként” megnevezett államok maguk is eljutottak a műszaki, technikai – beleértve a nukleáris – fejlődés olyan szintjére, mely korábban csak a fejlett országok privilégiuma volt. Az 1991-es **Öböl-háborút** követő United Nations Special

Commission (UNSCOM) –melyet az ENSZ BT állított fel - ellenőrzések során derült fény az iraki titkos nukleáris programra. George W. Bush 2002-ben Irakot a „**Gonosz tengelyéhez**” sorolta, részben a vélt, de akkor már nem létező tömegpusztító fegyverek okán, amelyek miatt 2003-ban háborút is indított ellene. Jóllehet Irak több arab ország számára komoly fenyegetést jelentett, az 1991-től hatályos szankciók, majd a világos ENSZ-felhatalmazás nélkül megindított háború, és nem utolsósorban a rendezés eddigi sikertelensége ennek még az emlékét is eltörölte. 1993-ban a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség egyik rutinellenőrzése feltárta, hogy Észak-Korea **yongbyoni** nukleáris létesítményében a nukleáris hulladékból plutóniumot vontak ki és rejtettek el. Észak –Korea 2003-ban formálisan is kilépett a nukleáris fegyverek terjedését tiltó egyezményből és 2005-ben azt közölte, hogy van nukleáris fegyverzete.

1998-ban India és Pakisztán kísérleti robbantásokkal deklarálta nyíltan nukleáris képességét. 2002-ben pedig Irán a nemzetközi tiltakozások ellenére atomdúsítási programba kezdett. Nem csatlakozott az atomsorompó-szerződéshez a köztudottan nukleáris potenciával rendelkező Izrael sem.

A nukleáris fegyverek birtoklása néhány állam számára azért is vonzó, mert a katonai erő hagyományos forrásait (ezek a népesség, terület, gazdasági kapacitás) viszonylagosan leértékeli, és ez által az országok közötti kisebb-nagyobb különbségeket is csökkenti. A nukleáris fegyverek szimbolikus jelentőségét számos szakértő az úgynevezett **elrettentési funkciójában** látja, amelynek lényege, hogy ezen fegyverek birtoklása megakadályozza a szemben álló feleket a közvetlen összecsapástól, hiszen a támadó fél számíthat arra, hogyha ő beveti nukleáris fegyvereit, akkor az ellenféltől is számíthat ellencsapásra. Ezt a jelenséget elnevezték „**kölcsönösen biztos megsemmisítésnek**”, hiszen a hidegháború során mindkét szuperhatalom tisztában volt azzal, hogy ő maga óriási mennyiségű atomfegyverzettel rendelkezik, azonban azt csak sejtette, hogy a másikkal mennyi nukleáris fegyver áll rendelkezésére; azonban feltételezte, hogy ketten együtt olyan mennyiségű atomfegyverzettel rendelkeznek, amely nemcsak a másikat, hanem az egész földet el tudná pusztítani.

Az elrettentés speciális esete az úgynevezett **kiterjesztett elrettentés**, amelynek lényege, hogy az egyik állam nukleáris erejének demonstrálásával elrettent egy másik államot attól, hogy megtámadjon egy harmadik államot.

Már az első atomfegyverek megalkotásától kezdve a nemzetközi jog egyik legmeghatározóbb kérdése a **nukleáris fegyverek jogszerűségének kérdése**. Vannak, akik úgy vélik, hogy jogszerű, tehát a hadijog szabályaival összhangban lehet alkalmazni azokat. Az Egyesült Államok például már harminc éve azt hangoztatja, hogy elismeri a nukleáris fegyverek alkalmazására vonatkozó következő elveket: a konfliktusban a részes felek szabadsága nem korlátlan a háború eszközeinek megválasztásában, tilos a polgári lakosság ellen indított bármilyen közvetlen támadás; minden esetben különbséget kell tenni a harcosok és a polgári személyek között és az utóbbiakat minden körülmények között kímélni kell.

Azok között, akik az ilyen fegyverek jogellenességét állítják, sok nem kormányközi szervezetet találunk, mint például a **Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága**, de néhány állam is ide tartozik. Ők azzal érvelnek, hogy a nukleáris fegyverek alkalmazása során a polgári lakosság védelme nem lehetséges, hiszen nem védhető ki az, hogy a polgári lakosok is sérüljenek. 1994-ben több, az atomfegyverek jogellenessége mellett érvelő szervezet az ENSZ Közgyűléséhez fordult, hogy az kérje ki a Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleményét a használatukkal kapcsolatban. A Bíróság 1998. július 8-án kifejtett véleménye szerint, nem ismeri el jogosnak a nukleáris fegyverek használatát, viszont arra vonatkozóan sem hozott pozitív döntést, hogy azok használata egyértelműen tilos (a jogos önvédelemre hivatkozva). Tehát a Bíróság nem engedi, viszont nem is tiltja az atomfegyverek használatát.

Biológiai és vegyi fegyverek

Az ENSZ a tömegpusztító fegyverek körébe sorolta a **kémiai és biológiai fegyvereket** is, amelyeknek kifejlesztését a XX. század tudományos fejlődései tették lehetővé. Először a németek használtak vegyi fegyvert 1917 júliusában **Ypernél**, ahol mustárgázt vetettek be.

Több egyezmény is szabályozza a világban a biológiai fegyverek használatát, alkalmazását. Az egyik ilyen az 1899-ben, 26 állam által megalkotott **Hágai Egyezmény**, mely egyben megtiltotta robbanó lövedékek alkalmazását is. Az 1925-ös **Genfi Egyezmény** megtiltotta a bakteriológiai fegyverek elsőként való használatát, azonban a tiltás nem érintette a kutatást, a fejlesztést és a gyártást sem. Miután **Richard Nixon** 1969-ben leállította az USA biofegyver programjait, nemzetközi tárgyalásokat kezdeményezett, hogy más hatalmakat is erre a döntésre késztesse. Végül 1975-ben lépett hatályba a **Biológiai - és Toxinfegyver Egyezmény** (BTWC - Biological and Toxin Weapons Conventions), melyet 103 ország írt alá és ratifikált. Az egyezmény tiltja a biológiai - és toxinfegyver kutatást, fejlesztést, gyártást, tárolást, kereskedelmet és alkalmazást, valamint célul tűzte ki, hogy elérje a korábban felhalmozott készletek nyilvános bejelentését és megsemmisítését.

Bár már az 1925-ös genfi egyezmény megtiltotta a mérges gázok előállítását, a XX. században több mint hetven féle vegyi fegyvert állítottak elő. Az 1980-ban kirobbant **irak-iráni háborúban** már a kezdetektől fogva alkalmazott az iraki hadsereg ilyen jellegű fegyvereket. Már a kezdeti szakaszban bevetették ezeket, főként mustárgázt és tabunt. Becslések szerint az áldozatok öt százaléka ezeknek a fegyvereknek a használata során halt meg. Egyes adatok alapján iráni részről mintegy 100 ezer katona esett áldozatul a vegyi támadásoknak. A legtöbb áldozatot a mustárgáz szedte. 20 ezer katona azonnal meghalt. Ugyanakkor a hivatalos becslések nem tartalmazták a civil áldozatok számát. 80 ezer túlélő közül mintegy ötezer szorult állandó orvosi kezelésre. Ők vér- tüdő és bőrelváltozásokban szenvedtek.

A biológiai fegyverek a baktériumok és a vírusok lehetséges gyilkos hatásait hasznosítják. Ezeket a biológiai fegyvereket már 1972-ben betiltották. A katonai szakértők szerint a biológiai fegyverek alkalmatlanok a hadviselésre, mert nemcsak a megtámadott félnek okoznak kárt, hanem bevetésük során a támadó fél katonái is megfertőződhetnek a különböző vírusokkal és baktériumokkal.

V/3. A jelenkor háborúi, az „új” háborúk hozadéka

Összességében elmondhatjuk, hogy a háborúk képe a történelem fejlődésével folyamatosan változik. Napjainkban hagyományos háborút már nem találunk. Az államok egymás közötti konfliktusaik rendezésére, inkább békés eszközöket próbálnak alkalmazni.

A háborúk is új szintre kerülnek és már nem államok között folynak, hanem egy állam és különböző csoportosulások között (polgárháborúk, gerillaháborúk). A nukleáris és vegyi fegyverek alkalmazása esetében is újkeletű probléma jelentkezik. Ezen fegyverek terroristák kezébe kerülve súlyos következményekkel járhatnak.

Azonban nem szabad elfelejtenünk az ázsiai országok atomfegyverkezését sem, hiszen egy esetleges háború során, amelyben céljuk lehet, akár egy új világrend kialakítása, komoly hatalomhoz juthatnak.

Az **Izrael** és **Irán** közötti konfliktus elmélyülését jól nyomon lehetett követni az elmúlt esztendőben – emelte ki Nógrádi György. Hangsúlyozta, hogy a konfliktus alapja az, hogy mindkét ország fél a másiktól és évek óta tartó verbális háborút folytatnak egymással, sőt mind Iránnak, mind pedig Izraelnek regionális vezetői ambíciói vannak a térségben, s mindkét fél úgy érzi, hogy a másik veszélyezteti ezen célok elérését. Az izraeli-iráni konfliktust mindezek mellett jó néhány dolog árnyalja. Az egyik ilyen, hogy teljesen más **Kína**, **Oroszország** és az **USA** érdeke a kérdésben. Amíg Oroszország és Kína számára rendkívül fontos a gazdasági kapcsolat Iránnal, addig az USA-ban 2008 óta törvény rögzíti az Izrael melletti elkötelezettséget. Ha más országok hozzáállását is megvizsgáljuk, akkor **Törökország** egyértelműen bejelentette, hogy nem engedné át légtérén az Iránt támadó amerikai és izraeli repülőgépeket, sőt a nemzetközi embargó ellenére a perzsa országot üzemanyaggal is ellátná. **Egyiptom**, az Iránnal szövetséges Hámászbán saját belpolitikai ellenfeleit látja, **Szaúd-Arábia** pedig retteg Irántól, de mégis kételyei vannak, hogy átengedje-e légtérét az amerikai és az izraeli gépeknek. Nógrádi György azt is kiemelte, hogy ráadásul maga az iszlám világ is megosztott, hiszen szemben állnak egymással a síták és a szunniták, Irán pedig az egész szunnita világgal.

Az „új” háborúk hozadéka: a napjainkban zajló fegyveres konfliktusok csaknem háromnegyedében jelen lévő **gyerekkatonák** óriási száma (számukat a világban 250-300 ezer főre becsülik).

Szijj Dóra szerint a gyerekkatonaság modern kori formája az 1990-es évek közepéig szinte ismeretlen maradt a világ közvéleménye előtt, majd a nagy áttörést

a kérdés kapcsán **Graca Machel** mozambiki politikus 1996-os „A fegyveres konfliktusok gyermekekre gyakorolt hatásai” című tanulmánya hozta el, amelyet az akkori ENSZ-főtitkár, Boutros Boutros-Ghali kérésére készített el. Machel felhívta a figyelmet arra, hogy az egykori gyarmati országok területén a szegénység, az éhínség és a káosz mellett számottevő a nőkkel és a gyermekekkel szemben alkalmazott erőszak, sőt még a fegyveres konfliktusokban való kényszerített és önkéntes részvétel is. Machel művének megjelenését követően az ENSZ érintett szervei (UNICEF, Gyermekjogi Bizottság) és számos nem kormányzati szervezet (pl.: Human Rights Watch, Save the Children) nagy érdeklődéssel fordult a kérdés felé és megfogalmazódott a gyerekkatonaság definiálásának igénye.

1997-ben készült el az ENSZ által is elismert alapidokumentum a **Fokvárosi Alapelvek (Cape Town Principles)**, amely szerint „gyerekkatona az a 18 év alatti természetes személy, aki reguláris vagy irreguláris fegyveres erőkhöz tartozik.” Ezután több dokumentum született a kérdéssel kapcsolatban. A legújabb szabályozó dokumentum **2007-ben** született meg **Párizsi alapelvek és ajánlások (The Paris Principles and Guidelines on Children Associated with Armed Forces or Armed Groups)** címen. A dokumentum a gyerekkatonaság vonatkozásában **három csoportot** különít el:

1. azok a gyerekkatonák, akik fegyverüket nyíltan viselik és használják is (a gyermek kombattánsok = harcolók),
2. a „fegyveres (állami) erők/fegyveres (nem állami) csoportok tevékenységében érintett” gyermekek (ez foglalja magában a fokvárosi alapelvekben leírt gyerekkatonák csoportját = kombattánsok + a katonai táborokban különböző tevékenységeket (szakács, hordár, hírvívő) folytató gyermekek is),
3. a besorozásra nem kerülő, de a fegyveres harcokban mégis érintett gyermekek (ide tartoznak azok a gyermek- és fiatalok is, akik a fegyveres konfliktusok következtében váltak menekültté, (fél)árvává, utcagyerekké).

A legismertebb gyerekkatonaság ellen küzdő szervezet a **Coalition to Stop the Use of Child Soldiers (Koalíció a gyerekkatonák bevetésének megállítására)** vezetésével készült el a **Child Soldiers Global Report 2008**-as jelentés több gyermekvédelemmel is foglalkozó nem kormányzati szervezet közreműködésével. A jelentés elkészítése előtt 197 országot és térséget vizsgáltak meg a témával kapcsolatban és megállapítást nyert, hogy Földünk legfontosabb krízisterületei **Burundi, Csád, Elefántcsontpart, Fülöp-szigetek, India, Indonézia, Irán, Izrael, Jemen, Kolumbia, Kongói Demokratikus Köztársaság, Líbia, Mianmar, Nepál, Peru, Szomália, Szudán, Uganda és Zimbabwe**, ahol a gyerekek mind a kormányerők, mind a paramilitáris szervezetek oldalán harcolhatnak. Szijj Dóra szerint a jelentés „feketelistáján” nem szerepelnek azok az államok, ahol a gyermekek nevelésének részét képezik a törvényi keretek között szabályozott katonai tréningek, menetgyakorlatok (pl.: **Észak-Korea, Oroszországi Föderáció, Argentína, Bolívia, Brazília, Egyiptom, Honduras, Kazahsztán, Nicaragua, Türkmenisztán, Ukrajna, Vietnám**) vagy az önkéntes

katonáskodást akár 16-17 éves kortól szülői engedéllyel megengedő: **Egyesült Királyság, USA, Kanada.**

Az „új” háborúkkal kapcsolatban a gyerekkatonaság vizsgálata két aspektusból is fontos: a) az „új” háborúk elemei szinte kivétel nélkül fellelhetők a gyerekkatonaság által egykoron vagy ma is érintett, posztkoloniális országok harcaiban (pl.: Kongói Demokratikus Köztársaság: a 2003 és 2007 közötti időszakban körülbelül 30 ezer gyerekkatonára harcolt),

b) az egyre inkább „civil” jelleget öltő háborúkban gyakran előfordul, hogy a helyi hadurak katonai magánvállalatok, zsoldosok segítségével védelmezik meg magukat. A hadúr anyagi forrásai végesek, ezért a költségek csökkentése céljából fordulnak például a könnyen és olcsón beszerezhető gyerekkatonaság intézményéhez, akik sokszor a biztos megélhetés reményében állnak be katonának.

A gyerekkatonaság felszámolása, illetve mérséklése nem valósítható meg egyik napról a másikra. Nemcsak a nemzetközi közösség tehet ezért fontos lépéseket, hanem a gyerekkatonákat alkalmazó országoknak is fel kell ismerniük, hogy milyen bünt követnek el, ha nem tartják be a gyermekek jogaira vonatkozó nemzetközi egyezmények szabályait. A tartós békére és a háborúk elkerülésére törekvés minden államnak érdeke és fontos egy olyan állami szociális-gazdasági védőhálónak a kialakítása, amely biztosítja a megélhetést és csökkenti a gazdasági okokból kirobbanó háborúk lehetőségét és a háborút megélhetési formának tekintő személyek számát is.

A legfrissebb esemény, amely aggodalomra ad okot a **2010. november 23-i észak-koreai tüzéségi támadás.**

Több nemzetköz szakértő szerint a fegyveres összecsapásról pontos elemzés azért nem adható, mert az észak-koreai rendszer annyira elzárt a világ elől, hogy motívumait elég nehéz feltárni. Több elmélet létezik, melyből néhány fontosabb:

- Észak-Korea a támadással arra a dél-koreai **hadgyakorlatra válaszolt**, amely közel hetvenezer katonát mozgató meg (a probléma az, hogy az említett gyakorlat nem azon a területen volt, ahol a tüzéségi támadás lezajlott).
- Az észak-koreai akció **belpolitikai indíttatású** volt, amely igazodik a kommunista államban jelenleg is zajló hatalom-átvételi folyamathoz. Ezzel az akcióval arra is törekedtek, hogy elfogadtassák a váltást Kim Dzson Il és Kim Dzsong Un között. Mások pontosan az ellenkezőjét gondolják, miszerint az akció az észak-koreai tisztikar egyfajta tiltakozása volt a vezetőváltás ellen.
- Észak-Korea ezzel a tüzéségi támadással **saját nemzetközi pozícióját** próbálta építgetni és fel akarta hívni magára a figyelmet (mások tovább mennek és azt mondják, hogy nem véletlen, hogy most került sor a támadásra, hiszen a G-20-ak ötödik csúcstalálkozója november 11-12-én volt Szöulban, amelyet eléggé nehezen viselt el az északi vezetés és ezzel a támadással akarta felkelteni a nemzetközi média figyelmét).

- Tálás Péter azt emelte ki indokként, hogy az eddigi események azt mutatják, hogy Szöul nagyon erősen forszírozza a két Korea közötti közeledést. A **két ország közötti kapcsolatot** eddig nem tudták annyira visszavetni a provokációk, hogy a déliek ne tettek volna ajánlatot északnak gazdasági- és humanitárius segélyekre, befektetésekre. Éppen ezért könnyen előfordulhat, hogy a mostani támadással Phenjan olyan akciót akart, amely hosszabb időre lehűtené a két Korea közötti viszonyt.

Több biztonságpolitikai szakértő egyetért abban, hogy a környező országok számára potenciális problémát jelent a két Korea egyesülése, mert az egységes Korea néhány évtizeden belül regionális nagyhatalom lenne, amely ráadásul atomfegyverrel is rendelkezik. A gazdaság is felfuthatna a nagy mennyiségű olcsó munkaerő rendelkezésre állása miatt. Az esetleges egyesülés komoly problémát jelentene Kínának, Oroszországnak és Japánnak is, azzal csak Dél-Korea és az USA járna jól. Mindenesetre mindenkinek az az érdeke, hogy csituljanak az indulatok és Észak-Koreának is lépéseket kellene tennie a nemzetközi közösség felé.

VI. A GLOBÁLIS PÉNZÜGYI RENDSZER KIALAKULÁSA

VI/1. Út a pénzügyi uralom felé

A XIX. század elejére a bankok már behálózták egész Európát, és mire a kormányok rádöbbsentek, hogy maguk is bocsáthatnának ki országos érvényű, államilag garantált és általánosan forgalmazott papírpénzeket, már késő volt. Addigra ugyanis a bankok mindenhatóvá tették az általuk kibocsátott pénzt és a névlegesen „államinak” nevezett jegybankokat is a magánbankok szervezték meg, s hozták létre a nemzeti valutákat. Kevesen tudják, hogy az Egyesült Államoknak nincs igazi értelemben vett Nemzeti Bankja. Az amerikai jegybank, a **Federal Reserve Bank**, a nagy nemzetközi bankházak privát vállalkozása, az Egyesült Államok törvényhozásában 1913. december 22-én rengeteg vita és szívós háttér munka után kieroszakolt törvényben (Federal Reserve Act 1913) kizárólagos bankjegykibocsátási joggal felruházott részvénytársaság, melynek részvényesei és igazgatói a mai napig a létrehozó nagy bankok és azok szakemberei. Megalakításának hátterében a Rothschild-ház állt: értelmi szerzője **Paul Warburg** németországi pénzügyes, aki a ház belső köreiből tartozott. Paul és testvére, Felix Frankfurtból Amerikába történő kivándorlása egy előre kitervelt és már évtizedekkel előbb megindított, világméretű manőver szerves része volt, amely végső céljaként az Egyesült Államok pénzügyei fölötti hatalom megszerzését tűzte ki célul. Ehhez volt szükséges, hogy a Rothschild érdekeltségek New York tőke centrumában, a **Wall Streeten** megalapozzák uralmukat, majd mikor ez megtörtént, saját kezelésben létrehozzák az amerikai központi jegybankot. Gyakorlatuk volt már ebben, hiszen Nathan Meyer Rothschild a XIX. század első felében sikeresen ellenőrzése alá vonta a szintén magánvállalkozásnak számító **Bank of Englandot**, és azon keresztül az egész angol birodalom pénzügyeit. A Rothschild-ház szervezte meg és irányítja mindmáig a **Londoni Klub** (hivatalos nevén London Acceptance Council) néven ismert, 17 nemzetközi bankból álló tőke tömörülést is. A jól átgondolt Wall Street-i terv kivitelezéséhez persze szükség volt hasonló elképzelésekkel és tőkével rendelkező társakra is, amelyek közül a legfontosabb a **Rockefeller** dinasztiával kiépített szoros kapcsolat volt. Ennek gyümölcse volt a Rockefeller-birodalom New York-i Chase Bankja és a Rothschild-rokon Kuhn és Loeb bankház Manhattan Bankjának egyesülése **Chase-Manhattan Bank** néven, mely évtizedek óta a világ egyik legjelentősebb pénzintézete. Mindezek mellett szükséges volt a megfelelő gazdasági légkör megteremtése, amely **John Pierpont Morgan** feladata volt, mikor pedig már Paul Warburg kellőképpen beilleszkedett az amerikai pénzügyvilág felső köreiből, különböző manőverekkel hatalmas pánikot keltettek a tőzsdén, majd amikor ennek kihasználásával legveszélyesebb vetélytársaikat anyagilag tönkretették, az általuk mesterségesen szított válságot egy csapásra megszüntették. Ezzel a manőverrel egyidejűleg Paul Warburg megindította az amerikai közvélemény megpuhítását a

javasolt „banki reform” érdekében. A következő hat évben csaknem minden idejét pénzügyi cikkek írásának és széleskörű előadások tartásának szentelte, amelyeknek fő témája az volt, hogy - okulva az 1907-es gazdasági válságból - az Egyesült Államoknak sürgősen szüksége van egy központi bankrendszerre. A nagy szívóssággal és körültekintéssel folytatott kampány az amerikai dollár kézbekerítéséért 1913 végén el is érte célját az említett törvény által. Az idegen tőkések által így felállított „amerikai” jegybank 1914. november 16-án kezdte meg működését és a Wall Streeten tömörült nemzetközi bankárok megkaparintották a világhódítás minden fegyvernél hatékonyabb eszközét, az amerikai dollárt. 1914-ig a szabad piac jellemezte a világgazdaságot és érvényesültek a klasszikus liberalizmus elvei. Az alacsony adókhöz alacsony állami kiadások párosultak, így az államoknak nem volt jóléti funkciója.

VI/2. Az adósságháló kiépülése

A dollár fölötti egyeduralom megszerzésével egyidejűleg a Londoni Klub megkezdte az Egyesült Államoknak világhatalommá való emelését az I. világháborúba való beavatkozásával és az európai politikába való, egyre fokozódó beavatkozásával. Mindez rövid távon a Wall Street-i pénzmágnások mesébe illő meggazdagodását, hosszú távon világhódító terveik megvalósítását szolgálta. Paul Warburg amerikai missziójának első célkitűzése, azaz a Federal Reserve Bank létrehozása, sikeresen megvalósult, azonnal hozzáláttak a második fázishoz: a pénz segítségével az Egyesült Államok politikai és gazdasági szerkezete fölötti hegemonia megszerzéséhez. Sikert ért el is **Woodrow Wilson** elnököt belemanőverezni a központi hatalmak elleni hadüzenetbe. A **War Industries Board** (Hadiipari Bizottság) elnöki tisztjét és ezzel az egész amerikai hadiipar fölötti rendelkezési jogot az egyik vezető Wall Street-i bankár, **Bernard Baruch** nyerte el. Baruch azután más Wall Street-i pénzembereknek juttatta a több milliárdos fegyverrendeléseket, míg az ezek finanszírozására felállított **War Finance Corporation** (Háborús Pénzügyi Testület) vezetésével az elnök **Eugene Meyer** Wall Street-i bankárt, Baruch korábbi üzlettársát bízta meg, aki Baruchkal együtt a Rothschild-ház belső köreihez tartozott. Az amerikai jegybankot pedig, amely a mindezekhez szükséges pénztömegeket szolgáltatotta, továbbra is Paul Warburg tartotta ellenőrzése alatt. Az első világháború után az addigi nagyhatalmak (Egyesült Királyság, Franciaország) államháztartása egyensúlyvesztést szenvedett el a háborús költségek miatt, ezt a helyzetet pedig külföldi hitelfelvételekkel (elsősorban az Egyesült Államoktól) és fokozott bankjegykibocsátásokkal próbálták orvosolni. A kormányok már a világháború alatt felmondták a forgalomban lévő bankjegyek konvertibilitását, valutáikat túlértékelték, melyek helyrebillentését a vesztes hatalmaktól követelt jóvátételtől remélték. Több államban vizsgálták az aranyalapra való visszatérés lehetőségét, ettől remélve a gazdasági stabilitás helyreállítását.

VI/3. A gazdasági világválság kibontakozása

1927 elején Washingtonban kidolgozták az „**olcsó hitel**” politikáját, ennek eredményeként a Wall Street valósággal kioldotta a pénzeszsákokat, a kis és nagybefektetőknek korlát nélkül ontotta az alacsony kamatú kölcsönöket. A kölcsönök a bankárok szolgálatában álló brókercégek által a **New York-i tőzsdén** hatalmas reklámmal propagált spekulatív részvények és kötvények vételére irányultak. A Federal Reserve Bank maga is beszállt a játszmába a bankárok oldalán, és a dollár megfelelő manipulálásával 62 százalékkal növelte az Egyesült Államok pénzmennyiségét, miközben hivatalos és félhivatalos nyilatkozatokkal a befektetőket a „kitűnő lehetőségek” kihasználására sarkallta. Mikor ez a spekulációs hullám tetőfokára ért, a Londoni Klub 1929 szeptemberében „lehúzta a redőnyt”: egyik napról a másikra minden előzetes figyelmeztetés nélkül azonnali hatállyal felmondta a felszólításra (at call) fizetendő kölcsönöket – és a legtöbb ilyen volt –, a további kölcsönöket leállította, a kamatlábat pedig 20%-ra emelte. A bajbajutott spekulánsok százezrei ezt természetesen képtelenek voltak megfizetni, ezért tömegesen piacra dobták értékpapírjaikat, amelynek következtében ezek árfolyamai drámai zuhanásba kezdtek. 1929 októberében és novemberében az egyre fokozódó árfolyamesések folytán mintegy 160 milliárd dollárt kitevő értékvesztés jelentkezett a New York-i tőzsdén, amit természetesen nem a nagy bankárok, hanem az amerikai kisemberek milliói szenvedtek el. Paul Warburg, Bernard Baruch és más Wall Street-i pénzmágnások ugyanis már 1929 márciusától kezdődően figyelmeztették a hozzájuk közel álló nagybefektetőket, hogy jó lesz a ringből kiszállni, így ezek időben, mikor az árfolyamok még magasak voltak, meg is szabadultak összes spekulatív befektetésüktől és millióikat a biztos államkötvényekbe fektették, miközben a brókerek tovább hajszolták a mit sem sejtő amerikaiakat és a kisvállalkozásokat a New York-i tőzsde bizonytalan befektetéseibe. Így kezdődött a New York-i tőzsde teljes összeomlása, amelynek következtében **1929 és 1933 között** az Egyesült Államokban működő 26.401 bankból 11.630 csődöt jelentett és bezárt. (Ezek túlnyomó többsége kis és közepes bank és takarékpénztár volt, mivel az Egyesült Államok banktörvényei rendkívül megnehezítették a nagy pénzintézetek kialakulását.) Ez természetesen kisemberek további millióinak tönkremenetelével járt, mivel a bankokban elhelyezett megtakarított pénzüik nagyrésze véglegesen elveszett. A **válság** az Egyesült Államokból rohamosan továbbterjedt mind az öt kontinensre, és a világ minden országában súlyos megrázkódtatásokkal járt. A tanácstalanul tántorgó nemzetek sokhelyütt diktátorok karjaiba menekültek, akik elkerülhetetlenül belevezették őket egy újabb világégésbe. A világ vezető közgazdászai a mai napig nem találtak elfogadható magyarázatot ennek a gigantikus méretű gazdasági válságnak az okaira, de a **következő tények cáfolhatatlanok**:

1. Az 1929-es világválság a New York-i tőzsdéről indult ki.

2. A válság évekig tartott, és annak folyamán a Wall Streeten tömörült tőkeóriások még hatalmasabb vagyona és gazdasági hatalomra tettek szert, míg kisebb vetélytársaik sorra tönkrementek.

3. Az Egyesült Államok a válságból csak a II. világháborúba való belépéssel volt képes kilábalni.

4. A II. világháború eredményeként az Egyesült Államok lett a világ vezető politikai, katonai és gazdasági szuperhatalma, miközben valamennyi jelentős gazdasági vetélytársa - Anglia, Németország, Franciaország és Japán - padlóra került.

A gazdasági világválságból az Egyesült Államok került ki a leggyorsabban, mivel gazdaságpolitikájában képes volt alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez. Az USA kormánya erősen beavatkozott a piaci folyamatokba a mesterségesen generált kereslettel és a foglalkoztatás állami növelésével. A következő lépés, a **Wall Street-i** központ világhatalmához elengedhetetlen nemzetközi pénzügyi szervezetek felállítása és az amerikai dollárnak New Yorkból való irányított felmagasztalása néhány évtizednyi kemény szervezést igényelt. Előzőleg ugyanis az angol **fontsterling** volt a nemzetközi pénzügyi központi valutája, és ezt korábbi privilegizált helyzetéből nem lehetett nemzetközi pénzgazdálkodás jelentős sterilizálása nélkül azonnal elmozdítani. Az első fontos lépés ebben az irányban közvetlenül a II. világháború végső kifejelete előtt, 1944 júliusában történt, mikor is a Wall Street kezdeményezésére az amerikai **Bretton Woodsban** az Egyesült Államok és szövetségesei, összesen 44 hadbalépett ország, közöttük a Szovjetunió részvételével összehívták az **Egyesült Nemzetek Monetáris és Pénzügyi Konferenciáját**. Ennek **célja** az volt, hogy az **egész világgazdaságra** kiterjedő **pénzügyi megoldásokat** dolgozzon ki a háború utáni újrakezdés elősegítésére és rendezett lefolytatására - Németország és Japán akkor már biztosra vett vereségét követő állapotok között -, valamint segítsen megelőzni egy újabb világgazdasági válságot. Végig azt harsogták, hogy egy újabb 1929-es méretű világgazdasági válság elkerülése végett az egész világ pénzügyeit és monetáris politikáját szorosan össze kell hangolni és központi irányítás alá kell vonni, természetesen a bankárok ellenőrzése alatt, mert ők értettek igazán a pénz kezeléséhez. A bankárok arra is utaltak (elvileg helyesen), hogy a különböző nemzeti valuták árfolyamingadozásai káros hatással vannak a nemzetek közötti kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatokra, és ezért szükséges egy általánosan elfogadott központi mértékegység kialakítása, melyhez közös megegyezéssel a világ valamennyi valutáját viszonyítják. Ennek a szerepnek a betöltésére a bankárok **az aranyalapra helyezett dollárt** javasolták, amit a Bretton Woodsi értekezleten képviselt országok gyanútlanul el is fogadtak. Abban a helyzetben és időben nem is igen tehettek mást, hiszen mindannyian a szövetségesek egész háborús erőfeszítését finanszírozó és a hadviselésben is domináns szerepre emelkedett Egyesült Államok kezében voltak.

Ilyen elvek alapján dolgozták ki Bretton Woodsban két nemzetközi ikerszervezet, a **Világbank** (World Bank), teljes nevén Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank, és a **Nemzetközi Valutaalap** (International Monetary Fund) tervezetét. Ezeket ráadásul a szintén Wall Street-i érdekeltséggel létrehozott **Egyesült Nemzetek Szervezetébe** ágyazták be, mint annak „szakosított intézményeit”. A **Világbank** célja az volt, hogy **hosszú távú hitelekhez** juttassa azokat az államokat, melyek a világegés rombolásai után sürgősen rászorultak az ilyen segílyre. A **Nemzetközi Valutaalap** a nemzetközi fizetések rövid távú egyensúlyhiányait – más szóval: **a tagok ideiglenes fizetési nehézségeit – volt hivatott finanszírozni**, a különböző valutaárfolyamok stabilizálása érdekében. A két világszervezet csupán **1948-ban** kezdte meg a tényleges működését, amikor már világszinten is teljessé vált az adósságháló, melybe a mindenható pénz Wall Street-i urai az egész emberiséget be akarták fogni. Meyer Amschel Rothschild nagy álma most megvalósulhatott. A II. világháború végén már Amerika rendelkezett a porban heverő Európa fölött, és miután azt szovjet szövetségeseivel a bankárok által gondosan előkészített és mindkét oldalon beépített „tanácsosaik” révén előre egyeztetett csúcskonferenciákon kettéosztotta, a kontinens nyugati, értékesebb felét saját politikai, katonai és gazdasági hegemoniája alá vette. A végcél azonban egy globális méretű, színlag az Egyesült Államok vezetése alatt működő, de valójában a bankárokkal egybefonódott nemzetközi szabadkőművesség által irányított és minden tevékenységében **szigorúan ellenőrzött világbirodalom** kiépítése volt. Ennek a hatalmi politikának szerves része volt a Londoni Klub ellenőrzése alatt álló Wall Street-i tőkés központnak az egész világ pénzgazdálkodási irányítójává tétele és ezzel párhuzamosan az **amerikai dollár** központi valutává, vagyis minden nemzetközi pénztranzakció elszámolási alapjává emelése.

VI/4. A dollár egyeduralmának kialakulása

A Világbank és a Nemzetközi Valutaalap létrejötte után már két pénzügyi központja és központi valutája volt az emberiségnek: London a fontsterlinggel és New York a dollárral. Megkezdődhetett hát az angol font lépcsőzetes leépítése és a dollár egyeduralmának megvalósítása. Ezt a műveletet a bankárok két oldalról közelítették meg: a háborúból megerősödve kikerült amerikai nemzetgazdaság átütő fölényére támaszkodva, rohamlépésekben tolták előre a dollárt az újraépülő világ gazdaság valamennyi frontján, Angliát pedig ugyanolyan erőltetett menetben bontatták le az Egyesült Nemzetek Szövetségébe beépített ügynökeik révén. A hosszú hadviselés eredménye a brit politikai imázs és valuta vesztes hanyatlása lett, amely végül is jelentette, hogy az 1960-as évek közepére az **amerikai dollár** lett a földkerekség központi valutája és minden más valuta mércéje és mértékadója. Az amerikai népre ugyanakkor ez a tény súlyos anyagi terheket rótt, hiszen a dollár nemzetközi tekintélyét megfelelő politikai és katonai szerkezetek működtetésével kellett alátámasztani és tartósítani, amelyeknek a költsége viszont túlnyomó részben az amerikai államháztartásra hárult. A Wall Street egyre terebélyesedett, és

két nemzetközi nyúlványán, a Világbankon és a Valutaalapon keresztül az egész világ pénzgazdálkodását hatalmába kerítette, az adóssághálókat szivós kiépítésével valóságos gyarmatbirodalmakat létesített mind az öt kontinensen. A világ közvéleményében elhintett képzet, hogy mindez az emberiség békés együttélése és általános boldogsága érdekében történik – meg a fejlődő világ megsegítésére –, kellő ráhatást gyakorolt a tőkés országokra, hogy még több pénzt csikarjanak ki adófizetőikből a nemzetközi szervezetek forrásának növelésére. Így viszont a bankárok egyáltalán nem a saját pénzüket tették kockára, hanem az adott népek megkuporgatott összegén tudtak befurakodni az áldozatul kiszemelt országok legfelsőbb pénzügyi kormányzataiba és jegybankjaiba, és szinte észrevétlenül meg akarták kaparintani azok egész nemzetgazdaságának irányítását. Ekkor pedig a két világszervezet mögött álló Londoni Klub tagjai már közvetlenül nyújtottak további, sokkal jelentősebb összegű kölcsönöket közvetítettek a mohó politikai vezetőknek, uralkodóknak. Ekkor előtérbe került a minősítés torz eszköze is, ugyanis a nemzetközi hitelképességi minősítések adását a két világszervezet gondosan magának tartotta fenn. A kölcsönéhes gazdag tőkés országoknak megnyitottak a Londoni Klub csapjai, ám ez csak szigorú előírások betartásával és egyre nyomasztóbbá váló utasítások végrehajtásával volt ellentételezhető, mellyel fokozatosan domináns befolyásra, sőt teljes hegemóniára tettek szert klienseik gazdasági és politikai életében. Az első nemzetközi kölcsönöket kedvező feltételekkel és bőkezűen nyújtották az adósoknak, akik – előre láthatóan – nem voltak képesek időben visszafizetni azt. Ekkor a bankárok újabb hitelkereteket nyitottak meg, de most már keményebb feltételekkel és szigorúbb ellenőrzés mellett. Idővel már az egyre magasabbra srófolt kamatokat is kölcsönökből voltak kénytelenek az adósok finanszírozni, már csak azért is, mert a bankárok gyakorta olyan gazdasági intézkedéseket és termelési terveket írtak elő számukra, melyek veszteségeseknek és más szempontokból is károsnak bizonyultak. Törvényszerűvé vált, hogy az adósságok mocsarába rántott országok termékei és javai a bankárokkal szövetkezett tőkéseknek gazdagították, és egyre növekvő mértékben ezek vásárolták fel, messze áron alul, az adósok nemzeti vagyonát is. Ez a jelenség fokozatosan az egész földkerekséget elborította.

A Világbank és a Valutaalap létjogosultsága a 70-es évek végén tulajdonképpen megszűnt, mert a nagy tőkés országok az Egyesült Államokkal együtt már 1971-ben letértek az aranyalapról, (mivel az USA 1971-ben bejelentette, hogy a dollár nem lesz aranyra váltható) és a Bretton Woodsban létrehozott árfolyamegyeztető rendszer összeomlott. A nemzetközi piac az évtized végére teljesen áttért a szabad tőkemozgás elvére, úgyhogy a pénzforrásokat kereső országok számára nyitva állt az út nagy összegű államkölcsönök felvételére, a nemzetközi pénzügyi szervezetek jóváhagyása nélkül is. A két világszervezet azonban olyan erősen bele volt már ágyazva az egész világ monetáris és gazdasági rendszerébe, hogy felszámolásuk gondolata fel sem merült. Ráadásul 1989-ben a Szovjetunió és az általa létrehozott gazdasági blokk, - a KGST, angolul **Comecon** - összeomlott, ami újabb feladatokat

adott a Világbanknak és a Valutaalapnak. **Brian Wilshire** neves ausztrál publicista ezt a magyarázatot adta a nemzetközi adósságválságra: „A hetvenes években az olajtermelők megnégyszerezték a nyersolaj árát és a nyugati bankok arra ösztönözték a fejlődő országokat, hogy vegyék kölcsön a bőséges petrodollárokat alacsony kamatlábak mellett. A fejlődő országokban, a kamatlábakkal együtt az adósságok is emelkedtek, a (nemzeti) jövedelem esett, a bankok beszüntették a kölcsönzést és a befektető tőke gyakorlatilag kiapadt. Amikor egy nemzet „fizetéseképtelensége” a Nemzetközi Valutaalap beavatkozását eredményezi, az adók és a létszükségleti cikkek árainak drámai emelkedése várható, és a szociális juttatásokat megnyirbálják. Az **IMF** által elrendelt „strukturális módosítás”-programok ugyanakkor nagy nélkülözéseket okoztak a Fülöp-szigeteken, Bolíviában, Jamaikában, Egyiptomban, Szudánban és Zambiában, Venezuelában pedig még lázongáshoz is vezettek. A hetvenes évek „energiakrízise” egy üzleti összeesküvés forgatókönyvének valamennyi elemét tartalmazta: a fő haszonélvezők a bankok voltak, melyek most képesek végrehajtást indítani a harmadik világ adósságainak behajtására.” Az amerikai katolikus püspöki kar már 1986-ban aggódva szemlélte a Világbank és Valutaalap működését, és felhívta a figyelmet a szervezet által okozott súlyos károkra, különösen a fejlődő országok nemzetgazdaságában és életkörülményeiben. Az utóbbi években viszont már annyira nyilvánvalóak voltak a Világbank és a Valutaalap működésében mutatkozó visszasságok és ezek tragikus kihatásai, hogy az 1994-es **vatikáni értekezlettel** egyidejűleg az **Európa Tanács** is kénytelen volt nemzetközi konferenciát összehívni az eladósodott országok ügyében. Az ott megjelent gazdasági szakértők szinte egyöntetűen elítélőleg nyilatkoztak a két világszervezet országaikban kifejtett tevékenységéről. Ők viszont töretlenül haladva előre egy ország fizetéseképtelenné válása esetén adósságait átutemezték és részben el is engedték, az így keletkezett veszteségeiket pedig – melyek egyébként is csupán papíron álltak fenn, hiszen mire a gyászos esemény bekövetkezett, már az eredeti kölcsönök többszörösét beszédtek a szerencsétlen adóstól – a tagságukhoz tartozó tőkés országoktól, illetve azok adófizető polgáraitól hajtották be. Természetesen a Világbank és a Valutaalap most már szigorú ellenőrzés alá vonta államháztartásukat és pénzügyi rendszerüket, sőt úgyszólván valamennyi kormánytevékenységükbe beavatkozott. Az említett eseményeken kívül még egy jelenség is hozzájárult a globális pénzügyi rendszer kialakulásához ez pedig a **multinacionális vállalatok** térhódítása. Ezek jellemzője, hogy a székhelyállamon kívül, más országokban is rendelkeznek termelő vagy szolgáltató egységekkel és ezek az egységek egymással folyamatos kereskedelmi kapcsolatban állnak. Világgazdasági jelentőségük abban áll, hogy a nemzetközi kereskedelem döntő többsége a kereteiken belül bonyolódik le.

A 2001. június 8-án tartott tokiói "Ázsia jövője" konferencián **Dr. Mahathir bin Mohamad** malajziai kormányfő szolt a globalizáció és a demokrácia összefüggéseiről is:

"Túlságosan messzire megyünk a globalizációval. Azt akarjuk, hogy az teljesen szabályozatlan legyen, és kizárólag a piac kormányozza. A piac azonban profitra törekszik, maximális profitra. Ebben a folyamatban minden valószínűség szerint hatalmas pusztulást és tragédiákat okoz. De mindez nem számít, a fontos, hogy a globalizáció a piac deregulációja közepette menjen végbe. Ameddig nincs szabályozva a világpiac, nem számít, hogy mi történik a népekkel. A rendszer fontosabbá vált, mint a nép, amelyet állítólag szolgál..."

A szemünk előtt kibontakozó első globális méretű gazdasági világválságról az egyik lehetséges kiutat a következő javaslatában látja:

„Egy olyan nemzetközi valutát kell létrehozni, amely egyetlen egy országhoz sem tartozik. Az átváltási arányokat erre az egyetlen valutára kell alapozni, amelyet a nemzetközi kereskedelemben minden fizetésnél lehet használni. Az ebben a valutában szerzett jövedelmet azonnal el kell helyezni a nemzet központi bankjába, és helyi devizát kell kibocsátani, a lokális kereskedelmi ügyletek számára. A tartalékokat nemzetközi valutában kell tartani, nem pedig több valutából álló valutakosárban.”

Tehát az új pénz csak a nemzetközi kereskedelem lebonyolítására vonatkozó elszámolási egység lenne. Értékét olyan alapvető cikkekből álló árucosár alapján határoznák meg, amely elsősorban a fizikai gazdaság szempontjait venné figyelembe. Kihangsúlyozta, hogy a valutákkal nem szabad kereskedni, mint árucikkkel. Mivel a hét legfejlettebb ipari ország nem hajlandó felelősséget vállalni a haldokló Nemzetközi Valutaalap újjászervezésére, ezért Mahathir a fejlődő országok aktivizálásával próbált alternatívát kidolgozni a nemzetközi pénzrendszer válságának a leküzdésére.

VI/5. Gazdasági helyzet napjainkban – jövőkép?

A Nemzetközi Valutaalap (IMF) mélyreható reformjáról állapodtak meg 2010. október 23-án a G20 csoport pénzügyi vezetői kjongdzsui tanácskozásukon. A Valutaalap hatalmi viszonyainak átrendezésével az IMF hatékonyabb és hitelesebb szervezet lesz és a világgazdaság tényleges erőviszonyai kapnak hangsúlyt: az egyre nagyobb gazdasági erőt képviselő küszöbországok – köztük Kína és India – tényleges gazdasági potenciáljuknak megfelelően vehetnek részt a szervezetben. Kína a reform nyomán a 187 tagú szervezet harmadik számú tagja lesz, az eddigi hatodik helyről előrelépve. India az IMF nyolcadik legnagyobb tagjává lesz, Oroszország a kilencedik, míg Brazília a tizedik tagja lesz.

Európának – az új rendszer szerint – két helyet kell átadnia a továbbra is 24 tagú Végrehajtó Tanácsban. Az EU-tagországok és Svájc jelenleg összesen kilenc hellyel rendelkeznek a tanácsban: Németország, Franciaország és Nagy-Britannia önálló hellyel bír, Belgium, Hollandia, Spanyolország, Olaszország és Dánia pedig

a tagállamok egy-egy csoportját képviselik (Magyarország Belgium csoportjához tartozik).

November 11-12-én a G20-ak Szöul-ban tartott csúcsértekezletén megállapodtak arról, hogy a résztvevő országok elkerülik a „versenyt szolgáló leértékelést” és helyette „indikatív irányelveket” vezetnek be, hogy megbírkózzanak a kereskedelmi egyensúlyhiány negatív hatásával. Robert Zoellick, a Világbank elnöke azt mondta, hogy a jövőben olyan új pénzügyi rendszer alakulhat ki, amelyben a dollár csak egyike a számos tartalékvalutának a jüan és a font mellett. Véleménye szerint az arany jelenleg biztonsági megoldás, hiszen a valuták tekintetében – a jüant kivéve – bizonytalanok a növekedési kilátások, márpedig a jüan nem szabadon váltható. Vagyis a nemesfém azok számára vonzó, akik biztonságos helyet keresnek a pénzüiknek. Szerinte az arany használata azt jelzi, hogy a legnagyobb gazdaságoknak növekedéspárti politikára, strukturális reformokra, nyitott kereskedelemre és a protekcionizmust kizáró programra van szükségük.

VII. AZ EURÓPAI UNIÓ KÜLPOLITIKAI TEVÉKENYSÉGE

VII/1. A közös külpolitika kezdetei

Az **Európai Gazdasági Közösség** tagállamai közötti integráció kezdetben csak gazdasági és belpolitikai területekre terjedt ki, de a hatékony együttműködés igényelte, hogy a Közösség harmadik államok irányában is egységesen lépjen fel. **1969-ben** a **hági értekezleten** a tagállamok vezetői megbízták külügyminisztereiket egy összefoglaló jellegű jelentés készítésével, a külpolitikai együttműködés lehetőségeinek feltérképezéséről. **1970-ben** a **Davignon-jelentés** elfogadása, az **Európai Politikai Együttműködés** megindulását jelentette. A 80-as években új erőre kapott az európai integráció mélyítésének és kibővítésének dinamikája. Amellett, hogy új tagállamok csatlakoztak a Közösséghez, elfogadásra került az **1986-os Egységes Európai Okmány**, mely dokumentum fontos mérföldkő volt a **Közös Kül- és Biztonságpolitika** kialakulásában. Amint az az elnevezésből is kitűnik, ettől az időponttól kezdve, nemcsak a közös külpolitikai érdekérvényesítésen és képviselésen volt a hangsúly, hanem a védelmi célokon is. A továbbiakban az integráció tovább mélyült és már nemcsak az egységes piac kiépítése került a közösségi törekvések homlokterébe, hanem a gazdaságpolitikák tényleges egységesítésével az **Európai Gazdasági és Monetáris Unió** megteremtése is konkrét feladatként fogalmazódott meg. Mindez közvetve már egy föderális jellegű **Európai Unió** perspektíváját vetítette előre, amelynek világkereskedelmi szuperhatalomként növekvő szüksége volt egy határozott és erős közös külpolitika nyújtotta támogatásra. Ezt az igényt hangsúlyozta a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján Európában végbement **geopolitikai áttrendeződés** is: a kommunista rendszerek összeomlása, a posztoszocialista államok kül- és biztonságpolitikai orientáció-váltása, Németország újraegyesítése, a Szovjetunió felbomlása. Európának alkalmazkodnia kellett a két szemben álló hatalmi blokk felbomlásához és ahhoz az elváráshoz, hogy önállóan képes legyen a globális érdekérvényesítésre.

A **Közös Kül- és Biztonságpolitika (CFSP)** elvét az **1992-es Maastrichti Szerződés** rögzítette hivatalos formában. A szerződés meghatározta azokat a diplomáciai és politikai tevékenységeket, amelyeket az EU-nak a konfliktusok megelőzése és megoldása terén kell felvállalnia. Ez jelentős lépés volt Európa globális szerepnövekedését illetően, mivel a tagállamok innentől kezdve saját külpolitikai gépezetükön belül maguk mögött tudhatták az egész Unió támogatását. A balkáni háború, majd a koszovói válság történéseiből okulva, a diplomácia összehangolásán túl, immár a katonai fellépések közös megszervezése is igényként vetődött fel. Ez azért volt fontos, hogy szükség esetén az Unió képes legyen megvédeni magát külső támadásokkal szemben, és amennyiben szükséges, részt vehessen békefenntartó műveletekben környezetének stabilizálása érdekében. Az **Amszterdami Szerződés (1997)** létrehozta a **Közös Kül- és Biztonságpolitika** Főképviseletének a posztját, melyre **Javier Solana**t nevezték ki (1999. október 18-

2009. november 30-ig töltötte be ezt a funkciót), őt **Catherine Ashton** követte 2009. december 1-től, aki a Lisszaboni Szerződés szerint egyben a **Bizottság külügyekért felelős alelnöke** is lett. A **kölni csúcserőkezeslet (1999. június 3-4.)** a **szabadság**, a **jog**, és a **biztonság térsége** definiálásával a közös védelmi politika lefektetésében játszott kulcsszerepet. Az **1999. december 10-11.** között **Helsinkiben** megtartott uniós csúcserőkezeslet fontos lépés volt a közös európai biztonság- és védelempolitika kialakításában. Megfogalmazták a „**Headline Goal**”-t („**Fő célkitűzés**”): nemzeti, illetve többnemzetiségű katonai erő felállítása, mely 60 napon belül bevezethető és telepíthető mintegy 50-60 ezer fővel. Az **Európai Tanács 2003. decemberében** fogadta el az **Európai Biztonsági Stratégia (EBS)** című dokumentumot, melynek elsődleges célja volt az alapvető biztonság megteremtése, és a főbb konfliktusgócok felszámolására alkalmas haderő felállítása. A dokumentum **először foglalta keretbe** a nemzetállamokhoz hasonlóan a **biztonságpolitika kihívásait**, az **Unió céljait** és a **végrehajtás eszközeit**. Megszületett a KKBP keretén belül az **Európai Biztonsági és Védelmi Politika (EBVP)** Végső soron már ekkor megfogalmazták egyes szakértők azt a kívánságot, hogy a **NATO-tól független védelmi rendszert** hozzanak létre, de egyelőre még rendkívül erős a NATO befolyása a kontinensen. A NATO-tól független közös fegyveres szervezet felállítása azért nélkülözhetetlen, mivel a szintén NATO-tag **Amerikai Egyesült Államoknak eltérőek a biztonságpolitikai prioritásai** és a NATO-n belül ez gyakran okoz feszültséget, ami **gátolja az Unió gyors reagálását** egy tagállamait érintő fenyegetésre. Ezen célok jegyében ma már a tagállamok nemcsak külpolitikai álláspontjaikat, lépéseiket hangolják össze és együtt jelennek meg a nemzetközi porondon, hanem közös haderő felállítását is megkezdték, amelynek feladata elsősorban az Európát érintő válságok kezelése lesz. Az **EBS végrehajtásával foglalkozó jelentést 2008. december 11-én** fogadta el az **Európai Tanács**. A végrehajtási jelentés újdonsága, hogy újraértékelte az EBS-ben felsorolt, az unió biztonságára alapvető fenyegetést jelentő tényezőket. Míg az **EBS** öt kulcsfontosságú fenyegetéssel számolt (terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek proliferációja, regionális konfliktusok, működésképtelen államok, szervezett bűnözés), a **végrehajtási jelentés** a tömegpusztító fegyverek proliferációját, a terrorizmust és a szervezett bűnözést (ez utóbbit kettőt együtt és ezen belül külön felhívta a figyelmet az informatikai rendszerek elleni **cyberbűnözésre**), az energiabiztonságot és az éghajlatváltozást emelte ki. Külön hangsúlyt kapott a végrehajtási jelentésben a **biztonság** és a **fejlődés** közötti szoros kapcsolat és ebben az összefüggésben került elő a **működésképtelen államok** problémája, valamint a szervezett bűnözés egyik formájaként a **kalózkodás**. A végrehajtási jelentés kiállt az EBS-ben megfogalmazott hatékony **multilateralizmus** mellett és kiemelte, hogy a nemzetközi rendszer középpontjában az **ENSZ** áll.

Az Európai Parlament 2010. március 10-i állásfoglalása az európai biztonsági stratégiáról, és a közös biztonság- és védelempolitika végrehajtásáról kiemeli az

Európai Unióra leselkedő legnagyobb veszélyeket és az előtte álló legnagyobb kihívásokat:

- a tömegpusztító fegyverek terjedése,
- terrorizmus és szervezett bűnözés,
- regionális konfliktusok,
- az állam kudarca,
- tengeri kalózkodás,
- kézfegyverek és könnyű lőfegyverek, kazettás bombák és taposóaknák,
- energiabiztonság,
- az éghajlatváltozás és a természeti katasztrófák következményei,
- számítógépes biztonság,
- szegénység;

VII/2. Az EU kül- és biztonságpolitikája

Az **EU-nak** egyértelműen meg kell határoznia a világban betöltött szerepét. Nem arra kell törekednie, hogy az Egyesült Államokhoz hasonló szuperhatalommá váljon, hanem **garantálnia kell saját biztonságát**, a stabilitásért kell munkálkodnia és hozzá kell járulnia egy globális biztonsági rendszer kialakításához az **Egyesült Nemzetek Szervezetének** keretein belül. A többoldalú világrend dinamikus fejlődésében az európai országok együtt, közösen meghatározó tényezővé válnak.

Az előzőekben bemutatott rövid kronológiai eszmefuttatás is arra enged következtetni, hogy az Európai Unió napjainkban túlmutat egy gazdasági érdekszövetségen. A **Maastrichti Szerződésben** megjelölt politikai unió jegyében a **tagállamok a kilencvenes évek elejétől** fokozatosan a **közös kül- és biztonságpolitika megteremtésére** töreksznek. A jogi keretfeltételeket a szerződés biztosítja, az egységes fellépés ettől kezdve csak politikai elhatározás kérdése. Az **EU-nak** nagyobb befolyása van a nemzetközi szinten, ha nemzetközi ügyekben **egységes hangon szólal meg**. Az európai integráció további fejlődése érdekében az Uniónak **kezelnie kell a globális gazdasági, biztonsági és környezetvédelmi kihívásokat**, élnie kell a globalizáció lehetőségeivel, mérsékelnie kell a kedvezőtlen hatásokat, szembe kell néznie a regionális konfliktusokból, a terrorizmusból, a tömegpusztító fegyverek terjedéséből, a szervezett bűnözésből és az illegális migrációból fakadó veszélyekkel. **Lépést kell tartania az amerikai gazdasággal**, ki kell aknáznia az ázsiai térség dinamizmusát. **Költségvetésének** biztosítania kell a meglévő **közösségi politikák finanszírozását**, és fel kell vértéznie az Uniót az új feladatoknak és kihívásoknak

megfelelő **pénzeszközökkel**. A modern kihívások **fokozódó szerepvállalást** tesznek szükségessé. A **harmadik világ országaiban a szegénység**, és az **éhezés** sújtja a lakosság jelentős részét. Az **EU-nak megvannak az eszközei**, hogy jobbra fordítsa a helyzetet. Ezen újfajta kihívások miatt már nem elegendő a hagyományos diplomáciai és katonai eszközöket alkalmazni, hanem törekedni kell a kiváltó okoknak a megszüntetésére. A szegénység és az egyenlőtlenségek csökkentésére **20 milliárd euró körüli támogatást** szán évente az **Európai Unió**, ez a **fejlett országok közül a legnagyobb** adomány, melyet **segélyezésre** fordítanak. Az EU fejlesztési együttműködésének elsődleges célja a szegénységnek a fenntartható fejlődés keretében történő felszámolása. A fő célja az alapvető fizikai és szociális infrastruktúra és a termelési potenciál javítása, valamint a demokratikus állam intézményeinek megerősítése. A **támogatás révén** a szegény országok kiaknázhatják a **nemzetközi kereskedelemben** rejlő lehetőségeket, és gazdasági alapjuk kiszélesítése érdekében **külföldi befektetéseket** terelhetnek maguk felé, amely segíthet megakadályozni egyes rétegek radikalizálódását, akik a terrorcselekmények potenciális elkövetői lehetnek. A világ **konfliktus-zónáiba egyre több katonai alakulatot** küld az EU, de a polgári lakosság segítségével, és az újjáépítésben is tevékenyen részt vállal. Az ún. **EBVP-missziók** döntően békefenntartó feladatokat látnak el. A **tömegpusztító fegyverek** elterjedése **elleni** küzdelemben az EU élen jár. Elsősorban a **prevencióra** helyezi a hangsúlyt, de finanszírozza a nukleáris arzenál leszerelését is. A multilaterális fórumokon vezető szerepet vállal a **nukleáris programok korlátozásában**, minél nagyobb méretű, és több országra kiterjedő leépítésében.

VII/3. A Lisszaboni szerződés külpolitikai újításai

A második pillér nagyon sok szempontból eltér a Közösség működési modelljétől, a döntések meghozatalában a kormányközi forma és a konszenzus dominál, míg egyébként a nemzetek feletti döntéshozatal a fő jellemzője az Unió működésének. A **Lisszaboni Szerződés (2009. december 1-én lépett hatályba)** számos, a kül- és biztonságpolitika, azon belül az európai biztonság- és védelempolitika területén folytatott együttműködés elmélyítésének irányába mutató újítást tartalmaz, és több fontos változást is hoz:

1.) Az Unió a különböző **multi- és bilaterális tárgyalásokon önállóan** képviselheti a tagállamokat.

2.) A **KKBP** területe alá tartozó esetekben a **szerződéseket vagy az Unió**, vagy egy **nemzetállam** fogja megkötni. Az Unió által megkötött szerződések jogilag **kötelező érvényűek lesznek a tagállamokban**. Az Unió **nemzetközi szervezetek teljes jogú tagja** lehet, amennyiben az adott nemzetközi szervezethez csatlakozhatnak nemzetközi intézmények. Ez természetesen nem jelenti az Unió tagságának kizárólagosságát, hiszen a **tagállamok** továbbra is **megőrizhetik** akár teljes jogú **tagságukat** a nemzetközi szervezetekben, de ha megvalósulhat az Unió

tagsága, sokkal hatékonyabb érdekérvényesítésre lesz majd lehetőség, mivel nem kell összehangolni minden egyes tagállamnak - az adott nemzetközi szervezetben képviselendő - álláspontját.

3.) Az Unió **aktív képviselete** megvalósulhat, ezzel az Unió diplomáciai tevékenysége, diplomáciai képviselete is növekedni fog. Az Unió nagykövetséggel képviseltetheti magát a határain túl, létrejöhet az európai diplomatákat képző **Diplomáciai Akadémia**.

A fentiekben szó volt **Catherine Ashton**-ról, akit 2009. november 19-én az EU 27 tagállamának vezetői a **Közös Kül- és Biztonságpolitika Főképviseletévé** választottak. A **külügyminiszterek 2010. április 26-án** politikai megállapodásra jutottak az **Európai Külügyi Szolgálat (EKSZ)** létrehozására irányuló javaslatról. Az EKSZ létrehozása a Lisszaboni Szerződés által bevezetett legjelentősebb változtatások egyike. **Célja**, hogy nagyobb összhangot biztosítson az EU **külső tevékenységei** között és javítsa azok hatékonyságát, valamint növelje az Unió **politikai és gazdasági** befolyását a világban. Az EKSZ **önálló uniós szerv**, személyzetét a **Tanács** és a **Bizottság** külkapcsolatokkal foglalkozó szolgálatának **tisztviselői** és a 27 uniós tagállam **diplomáciai szolgálatainak alkalmazottai** alkotják, mely le fog redukálódni – az utóbbira - a **tagállamok diplomatáinak** részvételére.

VII/4. Az EU nemzetközi kapcsolatai

A **KKBP** az elmúlt öt évben jelentős fejlődésen ment keresztül. Az Európai Unió mára a világ szinte **minden térségével** kialakította az intézményes párbeszéd valamilyen formáját.

Az Európai Unió külkapcsolatai meglehetősen szerteágazóak, hiszen a világ számos országával kötött **társulási, együttműködési** vagy **kereskedelmi megállapodást**, napirenden vannak a bővítési ügyek és az utóbbi időben nagyobb hangsúlyt kapott a **szomszédsági politika** is. A pénzügyi és technikai segítségnyújtás, amely **kezdetben Afrikára** összpontosult, az **1970-es** években kiterjedt **Ázsiára, Latin-Amerikára** és a **Földközi-tenger déli és keleti** részének országaira is. Ebben az időben kezdte meg az Unió a természeti és az ember által okozott katasztrófák áldozatainak **humanitárius segélyezését** is.

VII/5. Az EU és az ENSZ

A tagállamok összehangolják cselekvésüket a nemzetközi szervezetekben és nemzetközi konferenciákon. Az olyan nemzetközi szervezetekben, ahol nem vesz részt minden tagállam, a részt vevő tagállamok képviselik a közös álláspontokat, figyelemmel az Unió egészének érdekeire.

A nemzetközi rendszer élén az **ENSZ** áll, ezért az EU **aktív kapcsolatokat** tart fenn a szervezettel. Az együttműködés katonai iránya az **EBVP-missziókban** teljesedik ki.

Az EU szorosan együttműködött az **EBESZ**-szel és az **ENSZ**-szel a **dél-oszétiai**, illetve **abháziai** jelenléte tekintetében is, de szintén fontos volt az együttes jelenlét az **afrikai országok** konfliktusos zónáiban (pl.: Csád).

Az ENSZ-ben - az EU közreműködésével - jelentős számú halálbüntetéssel, a valláson vagy meggyőződésen, szexuális irányultságon és faji megkülönböztetésen alapuló, annak valamennyi megnyilvánulásával szembeforduló **határozatot** és kezdeményezést fogadtak el. Az EU egyre növekvő számú **harmadik országgal** továbbra is stratégiai és stabil partnerség kialakítására törekszik annak érdekében, hogy fokozza az **emberi jogok** kérdésére gyakorolt befolyását az ENSZ szintjén, amint azt az EP és számos civil társadalmi kezdeményezés ajánlotta.

VII/6. Magyarország Európában

Magyarország befolyása, érdekérvényesítési képessége attól is függ, hogy miként járul hozzá a közös célok eléréséhez. Az ország következő években történelmének kiemelkedő **nemzeti fejlesztési programját** valósíthatja meg, korszerűsítve infrastruktúráját, erősítve gazdasági és humán versenyképességét, növelve a foglalkoztatottak számát, javítva a környezet minőségét. Eredményesek csak úgy lehetünk, ha a **Közösség számára is fontos kérdésekben, a tagállamokkal szoros és konstruktív együttműködésben** teszünk javaslatokat. Ha a hangsúly túlzottan a hazai érdekek felé tolódik, visszafordíthatatlan csorbát szenvedhet nemzeti presztízsünk.

Az **uniós külkapcsolatok Magyarország külkapcsolatai** is. Az ország érdekeit befelé az integrációt erősítő, kifelé a nyitottságát megőrző külpolitika szolgálja. Ahogy az Unió egyre inkább valóságos globális politikai tényezővé válik, úgy tükröződnek Magyarország globális érdekei egyre hatékonyabban a közösségi politikákban, a közös kül- és biztonságpolitikában, az európai biztonság- és védelempolitikában. Magyarországnak, és a magyar külpolitikának **erős érdekérvényesítő fellépéssel** kell „észrevetnie” magát a nemzetközi palettán. Ehhez mindenekelőtt Európán belüli helyzetünket kell megfelelően képviselni. Ez történhet **diplomáciai eszközökkel, lobbitevékenységgel**, de sok esetben elegendő egy ésszerű indoklás, mely nemzeti érdekünket az Unió számára is elfogadható színben tünteti fel.

Hazánk **2011-ben tölti be a soros elnöki posztot**. Egy fél évig mi határozhatjuk meg az **EU külpolitikájának** jellegét, és a főbb csapásirányokat is nagyban befolyásolhatjuk. Ha a KKBP EU-keretek közötti megvalósítása sikeresnek nevezhető, és kapcsolataink jók, vagy legalábbis kielégítőek a nemzetközi politika alakítóival szemben, akkor úgy gondolom, hogy a mi dolgunk „csupán” a megkezdett tevékenység magas szintű továbbgondolása, nem lebecsülve persze a váratlan nemzetközi krízisek mindenkori lehetőségét.

Azonban addig is stratégiai jelentőséggel bírna, ha **szomszédságpolitikánkat egyértelművé** tudnánk tenni, és érvényt szereznénk számára. A **Nyugat-Balkán** európai integrációs törekvéseinek segítése előmozdíthatja ezen országokban a biztonság és stabilitás létrejöttét, a jogállamiság, és a demokrácia mielőbbi megszilárdulását. A térség nem egyszerűen az Unió közelmúltban kiterjesztett keleti határai mentén elterülő országok csoportja, hanem **stratégiai fontossággal** rendelkezik Európa, kiemelten Magyarország számára.

DUPress

VIII. KULTÚRA ÉS VALLÁS A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOKBAN

A nemzetközi rendszerben a hidegháború után nagymértékben megnövekedett a civilizáció és a kultúra, illetve a civilizációk és kultúrák szerepe. A XX. század végén nemcsak a kétpólusú nemzetközi rendszer ért véget, hanem a vesztfáliai típusú, az állam primátusán és a nemzetállami logikán alapuló nemzetközi rendszer is. A nemzetállam mellett új szereplők jelentek meg a nemzetközi szinten, amelyek közvetlen résztvevőivé váltak a nemzetközi kapcsolatoknak. Tulajdonképpen egyfajta „**kulturális robbanásnak**” lehetünk tanúi: míg a szovjet-amerikai szembenállásra épülő bipoláris világrendben az alapvető ellentétek elsősorban ideológiai alapon fogalmazódtak meg, az 1990-es évek elejétől a nemzetközi kapcsolatok új rendszerében az egyes országok, civilizációk közötti megkülönböztető jegyek kulturális tartalmúvá váltak. Az újraformálódó világrendben a nemzetállamok a hovatartozásukat ugyanúgy, mint az emberek, a vallás, a nyelv, a történelem, a szokások és értékek fogalmaival képesek meghatározni. Ha a nemzetközi kapcsolatok szereplőit vizsgáljuk, nemcsak az államok világát, a nemzetközi szervezeteket és a transznacionális kapcsolatokat vizsgálhatjuk, hanem megtehetjük ezt a civilizációk és kultúrák tekintetében is. E fogalmak nem függetlenek egymástól, hiszen a Föld egész területe államokra van felosztva, a civilizációk pedig általában államok sorát átfogó nagyobb egységek. Ugyanakkor nemcsak az államok és a civilizációk között szoros a kapcsolat, hanem a civilizáció illetve civilizációk, a kultúra és a vallás között is. Az alapfogalmak tisztázása után bemutatom a jelenkor fő civilizációit, a tudósok által általánosan elfogadott kínai, japán, hindu, iszlám, illetve nyugati civilizációkat, az azokat összetartó vallások legfontosabb jellemzőit, illetve az általuk képviselt legfőbb értékeket. Néhány mondatban ugyanakkor kitérek az ortodox, a latin-amerikai, illetve a vitatott létezésű afrikai, valamint zsidó civilizációra is.

VIII/1. A terület alapfogalmai

A civilizáció

A civilizáció meghatározó szerepet játszik az ezredforduló nemzetközi rendszerében. A mai világot tekinthetjük úgy, mint az „államok világa”, amelyben az államok egymás közötti viszonyát a nemzetközi jog szabályozza. A nemzetközi jog „nyelve” látszólag egy univerzális nyelv, amelyet az egész világon elismernek és elfogadnak. Ugyanakkor, ha a nemzetközi jogot egy másik megközelítésből vizsgáljuk, az államokon kívül találunk egy másik „világot”, amelynek határai nem esnek egybe az államhatárokkal. Ez a világ nem más, mint a civilizációk és a kultúrák világa. A civilizáció, mint fogalom nem újkeletű jelenség, eszméjét a XVIII. századi francia gondolkodók dolgozták ki, a barbárság állapotának ellentétéként. A francia szóhasználatban a kultúra szót használták a társadalom vonatkozásában, a „civilizációt” pedig a nevelés, jobbítás értelmében. A német

gondolkodás a kultúrát és a civilizációt teljesen elválasztotta egymástól: a kultúra ugyanis mindenekelőtt az intellektuális, szellemi teljesítményeket fejezi ki, míg a civilizáció a társadalom fejlődésének anyagi-technikai elemeire utal. Ugyanakkor az angoloknál maga a civilizáció kifejezés jelentette a kultúrát. Mindez a történelem során változott. Az emberiség történelme tulajdonképpen a civilizáció története, az egyes fogalmakat az egyes országokban, korokban másként értelmezték. A civilizáció fogalmának meghatározásakor ugyanakkor különbséget kell tenni a civilizáció **egyes**, illetve **többes** számban meghatározott fogalma között. Az **egyes számú civilizáció-fogalom** egyszerre fejezi ki az emberiség egységét, valamint különbözőségét. Mint ahogy fentebb láttuk, a civilizáció kifejezés a barbárság felvilágosodás korától létező ellenfogalmaként, egyfajta „felsőbbrendűséget” jelent. A barbársággal a primitív társadalmakat, míg a civilizációt egyes számban a Nyugat civilizált társadalmával azonosítja. **Többes számú** értelmezésében a civilizáció önálló világgéppel, életfelfogással, közös tradíciókban gyökerező közös történelmi múlttal rendelkező rokon kultúrák csoportosulása. Civilizáció és civilizációk egymással párhuzamosan létezhetnek, az egyes és a többes számú civilizáció-használat nem zárja ki egymást. A modern civilizáció felfogásban az amerikai **Samuel Huntington** professzor a civilizációt a „legtágabb kulturális entitásként” definiálja. A civilizáció fogalma szoros összefüggésben áll a kultúrával, hiszen a civilizáció a kultúrákat magába foglaló egység, melynek sajátosságait az őket alkotó kultúrák sajátosságai, történelmi fejlődései és változásai adják. Az általuk behatárolt földrajzi területnek egyfajta specifikumot kölcsönöznek, amely alapján meg lehet különböztetni az egyes civilizációkat egymástól. A civilizáció tehát „az emberek legmagasabb szintű kulturális csoportosulása”.

A kultúra

A kultúrának bár sok definíciója létezik, mégsem találunk olyan egységes fogalmat, melyet mindenki elfogad. Ez abból adódik, hogy komplex mivolta lévén a különböző kutatások számára mást és mást tartanak hangsúlyosnak, meghatározónak e kategórián belül. A kultúra ma elfogadott jelentésében modern terminus, eredete azonban visszanyúlik az **antikvitásra**. A filozofikus gondolkodás abból indult ki, hogy az ember önértelmező lény, aki folyamatosan értelemre törekszik, magatartását pedig a felismeréseihez igazítja. Ebből a feltevésből, vagyis az egyén megszerzett intellektuális tapasztalataiból, indul ki a kultúrakutatás. Az egyén pedig egy adott társadalom tagja, így a kultúra tulajdonképpen nem más, mint olyan jellemvonások együttese, amely az egyes társadalmi csoporthoz tartozókat megkülönbözteti a másiktól. A kultúra az identitás legalapvetőbb eleme. Közösen birtokolt értékrendje eligazítja az egyént, normarendje pedig szabályozza az egyén cselekvését. Így nyilvánvaló, hogy a kultúra értelmezése egy adott kulturális közösségben valósul meg. A kultúra hagyományokon keresztül marad fenn, mialatt állandóan változik és módosul. A kultúra sokszínű és összetett, vagyis nem beszélhetünk egy egységes, globális kultúráról. Azonban egy közös vonás

felfedezhető: **minden kultúra alapvető elemét az értékek alkotják.** Az értékek tulajdonképpen alapelvek, amelyek azt fejezik ki, hogy mit tart az adott kultúra jónak vagy rossznak. Az értékeken kívül a normák azok, amelyek a fogalmat a nemzetközi rendszer elemzésére is alkalmassá teszik. A normák szabályozzák az emberek viselkedését, illetve biztosítják az értékek érvényesülését. Az értékek azonban nemcsak a kultúrához, hanem a valláshoz is kötődnek.

A vallás

A vallás tulajdonképpen az emberiség kultúrájának egyik területe, illetve megjelenési formája, amely a kultúrák hasonlóságának és különbözőségeinek jellegzetességeit hordozza magán. Az egyes civilizációk alapjául a nyelv, a vallás, az élet-és gondolkodásmód, az elfogadott értékek és normák szolgálnak. A fentebb említett Huntington professzor mégis a nyelvet és a vallást tartja a kultúra, illetve a civilizáció központi elemének. A nagy civilizációk szinte kivétel nélkül vallások köré szerveződtek, **Christopher Dawson** konzervatív gondolkodó meghatározásában: „A nagy vallások a talapzatok, amelyeken a nagy civilizációk nyugszanak”. A vallások esetében az értékek tradicionális értékek, melyek évszázados múltra tekintenek vissza. Ezek az értékek segítenek eligazodni azokban a dilemmákban, mint a jó és a rossz, a helyes és a helytelen, az erkölcsös és az erkölcstelen, utat mutatván az adott vallási közösséghez tartozók számára. Nyilván minden vallásban megfogalmazódik az a gondolat, hogy a saját értékfelfogása az, ami természetes, mivel azonban a különböző kultúrák eltérő értékrendet fogalmaznak meg, így egyiket sem lehet kizárólagosnak tartani.

VIII/2. A jelen fő civilizációi és jellemzőik

A civilizációknak egyértelműen nincsenek határaik, nincs kezdetük és végük, hiszen folyamatosan fejlődnek, alkalmazkodnak. Bár a történelem során létezett civilizációk teljes száma gyakran képezi vita tárgyát a tudósok körében, a fő civilizációk kérdésében azonban egyetértenek. Megegyező a véleményük abban, hogy a tizenkét fő civilizáció közül hét már nem létezik. Ezek a **mezopotámiai, egyiptomi, krétai, klasszikus, bizánci, közép-amerikai, illetve az Andok-vidéki.** A jelen civilizációi közé tartoznak a kínai, a japán, a hindu, az iszlám, és a nyugati. Ezekhez hozzátehető az ortodox, a latin-amerikai, valamint vitatott az afrikai civilizáció, és szintén kérdéses zsidó civilizáció léte. A következőkben a jelen civilizációinak főbb vonásait, illetve a civilizációkat összetartó vallásokat tárgyaljuk.

Kína

A kínai civilizáció legalább Kr.e. 1500-ig nyúlik vissza, létezését minden kutató elismeri. Kína az egyetlen olyan ország, amelynek kultúrája kezdettől fogva ugyanazon a helyen található, folyamatosan fennmaradt, így tulajdonképpen az egyetlen folyamatos kultúra a világon. A kínai civilizáció területe

hozzávetőlegesen akkora, mint Európáé, Ázsiának mintegy 10 millió km²-ét foglalja el, beleértve Tibetet és a part menti szigeteket is. Etikai téren a kínai vallási és társadalmi életre a legnagyobb hatást a konfucianizmus gyakorolta, amelynek célja a rend és a harmónia a **jing-és a jang** megteremtése. Legfontosabb eleme a tanítók és a hagyományok tisztelete. Középpontjában nem Isten és az isteni kinyilatkozás áll, hanem egy olyan humanista tanítás, amely nyitott egy magasabb rendű erkölcsi törvény irányába. E tanítás alapján az uralkodók magukat az égi felhatalmazás megvalósítóinak tartották. Kínai vallások alatt azonban nem egy egységes hitrendszert értünk, hanem különböző vallási és filozófiai irányzatok összességét. Ezek közül négy tekinthető igazán jelentősnek, amelyből hármat együttesen „három-út” elnevezéssel illetnek. Ezek közül a kínaiak mindig azt választják, amelyet az adott esetben számukra legmegfelelőbbnek tartanak. A fentebb említett **Konfuciuszé** volt az első út. A második utat a taoizmus jelenti. Míg a konfucianizmus alapkérdése a „Mit kell tennem?” a taoizmusé a „Milyen emberré kell válnom?”. A vallás azért kapta a taoizmus nevet, mert megmutatja, hogy hogyan kell összhangban élni a **taoval**, vagyis együtt haladni az áramlással, ez jelképezi a cselekvő nem-cselekvést, ami a legfontosabb erény. Központi eleme a halhatatlanság keresése, amelyre vallásos szertartásokon keresztül kerül sor. A harmadik út a **buddhizmus**, amely eredetét tekintve indiai vallás, de a keresztény időszámítás kezdete körül Kínában is megjelent. A vallás rámutatott arra, hogy a világ mulandó, a benne lévő élet pedig szenvedés. A szenvedés pedig a vágyakozásra vezethető vissza, amelyet el kell fojtani. Mindez pedig csak megfelelő életmóddal, elmélyedéssel és megvilágosodással érhető el. Csak így lehet eljutni a **Nirvanaba**, a vágytalanság állapotába. Ennek következtében megnőtt a jelentősége az erényszerző rituáléknak, a meditációknak. Ugyanakkor létezik egy úgynevezett negyedik út is, amely a halottak és ősök tiszteletére épülő népi vallásosság, amelynek alapját a **feng-shui** adja.

Összefoglalva: a kínai hagyományt a taoizmus alapozza meg és a buddhizmus folytatja. A földművesek világában ez a két vallás az uralkodó, míg a városban, az írástudók világában a konfucianizmus hódít. A mai kínai kultúrában a hagyományos falusi élet a buddhizmus szokásai szerint zajlik.

Japán

Egyes tudósok összekapcsolják a kínai kultúrával, mint egyetlen távol-keleti civilizációt, azonban a legtöbb a japánt külön civilizációként kezeli, mint amely Kr.e. 100 és 400 között a kínai civilizációból fejlődött ki. A japánok a kínaiakhoz hasonlóan általában egyetlenegy vallás mellett sem kötelezik el magukat, hanem az adott alkalomhoz választják ki a megfelelő szertartásokat. A japán nyelvben egyetlen egy olyan kifejezést sem találunk, amely konkrétan a vallás szóra megfelelne, e kultúra úgy tartja, hogy „nekik hitük van, nem vallásuk.” A vallás helyett konkrét neveket említenek, mint: **sintoizmus**, **buddhizmus**, **konfucianizmus**. A sintoizmus ősi **panteisztikus** vallás, amely azonosítja az

istenségeket a természeti körforgásokkal. A japán hitvilág a XVI. században „**sinto**” néven vált ismertté. A sintoizmus a természeti erők tiszteletén, a császár és az ősök tiszteletén alapul, középpontjában pedig a mítoszok és a vallásgyakorlat állnak. Legfontosabb alapelve a tisztaság, legfőbb elemei pedig a tradicionális templomi, illetve otthoni szertartásokon, ünnepeken való részvétel. Ugyan a buddhizmus eredete Indiába vezethető vissza, de lassanként átterjedt Kínába, onnan Koreába, majd Japánba is. A buddhizmus lényegi vonásainak ismerete mellett, ki kell emelni a **zen-buddhizmust** is, amely bár Kínában fejlődött ki, Japánban maradt fent máig is. A zen-buddhizmus nem a szokásos értelemben vett vallás vagy filozófia, annak ellenére, hogy kolostorai és templomai vannak, nem rendelkezik kiépített dogmarendszerrel. Ennek az oka az, hogy a szabályokhoz való ragaszkodás meggátolja a tudat mélyére való behatolást, így ezt csak a zen-élményben való elmélyüléssel lehet megérteni. A harmadik legnagyobb szellemi hatást gyakorolta etikai téren Japánra, a fentebb ismertetett kínai konfucianizmus.

Hindu civilizáció

Az indiai szubkontinens ősi civilizációjára a hinduizmus nyomta rá a maga bélyegét, amelyről joggal jegyezték meg, hogy a hindu több egy vallási rendszernél, magát az indiai civilizáció magvát jelenti. A hinduizmus egy összefoglaló elnevezés, amelyet a XIX. században alkottak az Indiában létező vallásokra. Bár általános elképzeléseik sok közös vonást mutatnak, nincs olyan általános meghatározás, amely mindegyikükre általánosan érvényes volna. Saját állításuk szerint nincs kezdete a hinduizmusnak, amely nem más, mint a világegyetem alapvető törvényét követő örök út. Fontos szerepet játszanak az istenségek (**Siva, Visnu, Brahmá**), a szentiratok (bráhmanák), amelyek ún. **szertartás-magyarázatok** ; az istentiszteletek, amelyek magukban foglalják a képmások tiszteletét, az imaszövegek recitálását, valamint az univerzumot leképező ábrák használatát. A **zarándoklatok** szintén fontosak egy hindu ember életében, mivel a zarándoklat során megpillanthatják istenüket, aki akkor rájuk is tekint. A hindu közösségen belül a feszültségek enyhítésében meghatározó szerepet játszanak a hindu kalendárium ünnepei, amelyek az istentisztelet és a szórakozás keverékei. A hindu világot uraló erkölcsi törvény a **karma**, amelynek szabályai alapján születnek újjá a lelkek. Az újjászületés alól azonban léteznek megszabadulási módok, úgy, mint a tudás, bölcsesség útja, a helyes cselekedetek útja, az istennek való szentelődés útja. Bár a modern korban, Indiában jelentős muzulmán közösség élt, az indiai civilizációt mind a mai napig hindu néven emlegetik.

Iszlám

Az iszlám nem csupán vallási hittételeket jelent, hanem kultúrát, mindennapi életmódot, jogi normát és politikai nézetek összességét. Az iszlám **Arábiában** alakult ki a **VII. században**, amelyet Mohamed próféta isteni kinyilatkoztatásokra alapított, illetve szervezett meg. Ugyanakkor már a középkor hajnalán elterjedt és gyorsan meghonosodott a Közép-és Távols-Kelet egy részén, valamint Kelet,-

Nyugat és Észak-Afrikában. Az iszlám, mint civilizációs kulturális örökség erős identitással rendelkezik, a mai civilizációk közül talán a hagyományok itt játsszák a legerőteljesebb szerepet. Az iszlám egyik univerzális alapelve a társadalmi igazságosság, amely az iszlám szemlélet két alapvető tényezőjén nyugszik: egyik a **lét abszolút, igazságos és koherens egysége**, a másik pedig az **általános szolidaritás, kölcsönös felelősség az egyén és a társadalmak között**. Az iszlám társadalmi rendet valamint államot erőteljes morális megalapozottság jellemzi: a muszlim vallásgyakorlat alapja az iszlám öt pillére. Az iszlám nemcsak „egy kultúrát” jelent, **az iszlám jog az iszlám vallás alapszabályait követi**, az iszlámnak sajátos felfogása van például az emberi jogokról. A muzulmán világ egyfajta reformot hajtott végre: nem az iszlám alkalmazkodott az emberi jogokhoz, hanem ezeket próbálták a **Koránhoz** igazítani.

Nyugati civilizáció

A nyugati civilizáció kialakulásának idejét rendszerint i.sz. 700 és 800 körülre teszik. A tudósok általában **három fő alkotóelemét** különböztetik meg: az európai, az észak- illetve latin-amerikai. Ma a „Nyugat” kifejezés egyetemesen annak a kifejezésére használatos, amit korábban nyugati kereszténységnek neveztek. Történelmileg a nyugati civilizáció európai civilizáció. Mivel a Nyugat már Észak-Amerikát is magában foglalja, így a modern korban „észak-atlanti” vagy „euro-amerikai” civilizációról szokás beszélni. Míg Európa, Amerika, illetve az Észak-atlanti térség a térképen megtalálható, addig a Nyugat nem. Ez az egyetlen civilizáció, amelyet valamely égtájjal azonosítanak, és nem egy adott nép, egy vallás vagy földrajzi terület nevével. Az európai-amerikai civilizációt egyetemesen Nyugati civilizációként emlegetik, amelynek mint minden civilizációnak sajátos jegyei vannak, úgy mint **a jog uralma, a társadalmi pluralizmus megléte, a képviselői testületek létrejötte, individualizmus, a spirituális és világi tekintély körülválasztása**. E jellemzők adják az alapját a „nyugatiasodás” és a „nyugati-modernizáció” fogalmának. Később pedig láthatjuk, hogy ezek milyen szerepet töltenek be a civilizációk közötti kapcsolatok rendszerében. A nyugati civilizáció a zsidó, illetve a **keresztény valláson alapul**. Napjainkban a világ lakosságának közel egyharmada, nagyjából 1430 millió ember vallja magát kereszténynek. A vallás középpontjában a **názáreti Jézus** megváltó példája áll, akinek központi alakja határozza meg a vallás etikáját. A keresztény hit történeti formái rendkívüli fontosságot tulajdonítanak a szüntelen megújulásnak, mindezt elsősorban a **Biblia** segítségével, illetve a Jézus által meghatározott szentségek révén. A vallás közel-keleti környezetben született, a Földközi tenger medencéjében létrejött görög és római birodalmakban, valamint Észak-Nyugat Európában terjedt el tömegesen. Az arab világban vereséget szenvedett, amikor az arabok a VII. században átvették az előzőekben jellemzett iszlám vallást. A kereszténység nagy hatással volt a nyugati birodalomra és annak értékeire. A nyugati civilizációt jellemző másik nagy vallás a zsidó vallás (lásd később!).

Ortodox civilizáció

A kutatók többsége egyetért abban, hogy létezik egy külön **pravoszláv-ortodox** civilizáció, amelynek a magállama Oroszország. Az ortodox a római katolikus egyház egységéből kivált, illetve a görögkeleti egyházak gyűjtőfogalma. **Bizánci** eredete, illetve a politikai hatalommal való összefonódottsága révén elkülönül, ugyanakkor mentes maradt a nagy horderejű nyugati hatásoktól, mint a reformáció vagy a reneszánsz. Mégis az **ortodox** és a **nyugati kereszténység** fő **hitelvi közösek**.

Latin-Amerikai civilizáció

Bár Latin-Amerika a Nyugat leszármazottja, mégis meg kell különböztetni attól, hiszen Latin-Amerika **saját identitással** rendelkezik. Jellemző rá a **korporatizmus** és a tekintélyelvűség, amely Európában csak csekély mértékben, Észak-Amerikában pedig egyáltalán nem jelenik meg. További lényeges vonás az, hogy amíg a reformáció úgymond „nyomott hagyott” Európán illetve Észak-Amerikán, addig Latin-Amerikában a **„homogén katolicizmus”** volt a jellemző. A latin-amerikai kultúrába beépült az **őshonos indián kultúrák** számos eleme, amelyet Észak-Amerikában hatékonyan megsemmisítettek, Európában pedig egyáltalán nem is léteztek. Latin-Amerikát mindezek mellett tekinthetjük a nyugatihoz tartozó egyik alcivilizációnak, ugyanakkor megoszlanak a vélemények arról, hogy olyan önálló civilizáció-e, amely a többinél sokkal közelebb áll a Nyugathoz.

Afrikai (vitatott létezésű) civilizáció

A civilizációkutatók vitatják létezését, nem mindegyikük ismeri el külön afrikai civilizáció létezését. Ennek több oka is van. **„Fekete-Afrika”** népeinek hagyományos, természetvallásos hitvilága politeista. Különböző természeti jelenségek, halott ősök totemista tisztelete jellemzi. A XIX. században kibontakozó gyors európai hódítás háttere a fejlődés biztosítása és a civilizáció elterjesztése volt, amely tulajdonképpen egyet jelentett az afrikai kultúra lenézésével. Az európai gyarmati politika gyakran került összetűzésbe a hagyományos afrikai vallásokkal, mivel az afrikai kultúra elválaszthatatlan volt a vallástól. Az utóbbi évtizedekben a tradicionális afrikai vallások úgymond visszaszorultak, amellyel egyidejűleg a katolikus és az iszlám vallás toborzott híveket magának. A katolicizmus térnyerése a nyugati partvidéken kezdődött, a kereszténység elterjedésében a gyarmatosítás játszotta a legfőbb szerepet. Az afrikai kontinens keleti partján, illetve északi részén pedig az iszlám volt az uralkodó vallás. Sok helyen a keresztény tanok és a hagyományos hitvilágok ötvöződéséből úgynevezett **„félkeresztény egyházak”** is kialakultak. Mindezek ellenére Afrikában erősek a törzsi identitások, amellyel együtt az afrikaiak is kialakítanak egyfajta sajátos afrikai identitásérzetet, amely például az „afrikai reneszánsz”. Ez nem más, mint Afrika történelmi és kulturális értékeiből táplálkozó önismeret és öntudat megújítása, amelynek elindítója **Nelson Mandela**. Az afrikai reneszánsz legkonkrétabb eredménye, - leszámítva a kulturális manifesztumokat, az **Afrikai**

Kulturális Chartát -, mégis az ezredfordulón következett be, amikor az afrikai államok vezetői elfogadták az **Afrikai Unió Alapokmányát**. A tudósok szerint elképzelhető, hogy Afrika önálló civilizációvá fejlődik.

Zsidó civilizáció

A civilizáció-kutatók többsége alig tesz említést róla, mivel ha a lélekszámot tekintjük, a **judaismus** egyértelműen nem tartozik a fő civilizációk közé. Ha a történelmét tekintjük, kötődik mind a kereszténységhez, az iszlámhoz, az ortodox valláshoz, valamint a nyugati civilizációhoz. Izrael létrejötte óta a zsidók rendelkeznek mindazzal, melyek egy civilizáció objektív kellékei: vallás, nyelv, irodalom, szokások, intézmények, stb. Mindez azonban nem elegendő ahhoz, hogy önálló, elismert civilizációvá váljanak, mivel egy részük csak névlegesen fogadja el az identitást. Ezzel ellentétben mások teljesen „magukénak érzik” azt a zsidó civilizációt, amelyben élnek, a más kultúrában élő zsidók vagy „felveszik” annak a kultúrának a vallását, amelyben élnek, vagy pedig teljesen azonosulnak a judaizmussal.

VIII/3. A civilizációk kapcsolatai a nemzetközi kapcsolatok és a kultúra szempontjából

A civilizációk térben és időben elkülönültek. A XVI. századig gyakorlatilag semmilyen kapcsolat nem volt a civilizációk között, ha mégis, azok nagyon korlátozottak voltak, és legfeljebb eseti találkozások. A civilizációk földrajzilag is elkülönültek egymástól, ez pedig alapvetően korlátozta a közöttük lévő kereskedelmet, valamint kommunikációt. A technikai vívmányok, az eszmék egyik civilizációból a másikban való elterjedése gyakran évszázadokig is eltartott. Ha már a civilizációk közötti kapcsolatokat vizsgáljuk, a kommunikáción és kereskedelmen kívül ki kell térni a közöttük lévő legjelentősebb, erőszakos kapcsolatokra, vagyis azokra, amelyekben a civilizációk leigázták, megsemmisítették, vagy szolgásgba kényszerítették egy másik civilizáció tagjait. Az egyes civilizációk közötti kapcsolatokban nagy változást a **Nyugat** hozott, amely mint már korábban említettem a VIII-IX. században alakult ki, modernizálódni azonban csak a XVII-XVIII. században kezdett. A Nyugat társadalmi szerkezete, szervezettsége, fegyelmezettsége, a többi civilizációtól eltérő meghatározó vonásai segítették elő terjeszkedését, amely odáig vezetett, hogy majdnem fél évszázadon át a nyugati civilizáció dominanciája érvényesült. Ahogy ezt fentebb Afrikánál is láthattuk, mindez a vallásban is érvényesült. A nyugati civilizáció tulajdonképpen egyet jelentett magával a civilizációval. A Nyugat terjeszkedése elősegítette a társadalmak modernizációját, azonban erre nem minden civilizáció reagált egyformán. Három irányzat alakult ki, a **kemalizmus**, amely számára a modernizáció és a nyugatiasodás is egyaránt kívánatos, a **reformizmus** szerint a modernizáció kívánatos, azonban amennyire lehetséges nyugatiasodás nélkül, végül az **elutasító álláspont** mind a kettőt visszautasítja. A

legszélsőségesebben a **fundamentalisták** utasítják el mind a modernizációt, mind a nyugatiasodást. A Nyugat helyzete azonban megváltozott a XX. század végére, amelyben nagy szerepet játszott a Szovjetunió felbomlása, valamint a hidegháború befejeződése. Nyilván nemcsak ez a két tényező vezetett el a Nyugat befolyásának csökkenéséhez, hanem nagyban hozzájárult ahhoz, hogy folyamatosan zsugorodott a népessége, valamint csökkent a gazdasági összeteljesítménye. Nagy befolyást nyert az iszlám, mint kulturális-politikai jelenség, a „Nagy-Kína”, Oroszország, valamint az Európai Unió, mely kifejezések mind-mind civilizációs tartalmúvá váltak. A civilizációk közötti kapcsolatokra ekkor már a gyakoriság és az intenzitás a jellemző, azonban a civilizációk között számos törés létezik. Nemcsak a Nyugat és más civilizációk, hanem sok nem nyugati civilizáció között is. A kultúrának egy fontos jellemzője, hogy a társadalomban képes egyrészt egy integráló szerepet betölteni, másrészt megjelenhet akár egy társadalmat megosztó erőként is. Az ideológiailag elkülönülő, de kulturálisan egységes népek egymásra találnak (például Németország egyesülése), a civilizációjukban elkülönülő társadalmak pedig felbomlanak (például Szovjetunió).

A közös kultúrájú országokra épülő nemzetközi szervezetek (például: Európai Unió) sikeresebbek azoknál, amelyek megpróbálnak a kultúrák fölött átívelni. A már többször említett Huntington professzor szerint a XXI. században a világpolitika alapzatát fogják e kulturális törésvonalak biztosítani, és a legfontosabb csoportosulásokat nem az ideológiai táborok, hanem a világ hét vagy nyolc civilizációja tömöríti majd össze. Ezen elméletet látjuk a jelenben is beigazolódni, gondoljunk a már említett iszlám-nyugati, az arab-zsidó konfliktusra, vagy például az ukrán-orosz ellentétre.

VIII/4. A civilizáció, a kultúra, a vallás és a globalizáció összefüggései

A globalizáció, Földünk „összeshűkülése” egyre közelebb hozza egymáshoz az eltérő kultúrákat. Fogalma nem akkor született, mint a kultúráé, a civilizációé, vagy a társadalomé, hanem mai értelmében jóval később, a XX. század második felében. Amikor maga a jelenség kibontakozott, egyben az emberi világ egyik legnagyobb problémájává vált. Elsősorban a gazdaság, ehhez kapcsolódóan pedig a pénzügyi szférára terjedt ki, de több szempontból is kapcsolatban áll a civilizációval (civilizációkkal.) A globalizáció háttérben lényegében a nyugati civilizáció filozófiája, a nyugatiasítás illetve a nyugati modernizáció áll. Jóllehet a nemzetközi rendszerben a nyugati civilizáció szilárdan őrzi domináns pozícióját, a század második felére nagymértékben megnövekedett a nem nyugati civilizációk öntudata, s igényük arra, hogy önmagukról és a világról önálló véleményt formáljanak, szemben a korábbi, egyoldalú és szinte kizárólagos nyugati diskurzussal. Ezek pedig egyre erőteljesebben bírálják a nyugati civilizációt. Azonban ha technikai, illetve intézményi oldalról nézzük a modernitás globálissá válását, vitathatatlan, hogy ez a nyugati civilizáció érdeme. Azonban ez a fajta globalizáció nem azt jelenti, hogy napjainkban egységes globális civilizáció létezik, hiszen nem

beszélünk világcivilizációról, úgy ahogy világtársadalomról sem. Meglátásom szerint ehhez még nagyon sokat kellene fejlődnie az egyes civilizációknak, de mivel minden civilizáció saját magát tekinti úgymond a „világ közepének”, nem valószínű, hogy valaha is beszélhetünk világcivilizációról. Nyilván ez csak egy feltételezés, de ha végiggondoljuk, eddig egyetlen létező civilizáció sem vált globális civilizációvá. Ugyanakkor az a tény sem vitatható, hogy a világ a XX. század végére **multicivilizációssá** vált. A civilizációk és vallások közös értékeinek, pontjainak keresése azonban már egy lépés a globális civilizáció irányába. A vallásoknál létezik egy úgynevezett „arany szabály”, amely valamilyen formában minden vallásban megtalálható, az ember által követendő alapvető viselkedési normákat fogja össze tömör állítás formájában. A civilizációk és a kultúrák folyamatosan változnak, egyrészt belső, másrészt pedig külső tényezők miatt, például más civilizációkkal való kölcsönhatás következtében.

Az a tényel mindenki egyetért, hogy kivétel nélkül minden civilizáció modernizálódik, amivel múltjuk, hagyományaik átértékelődnek. A globalizáció következtében például a világon körülbelül azonos szintű technikák, valamint intézmények honosodnak meg. Ezek azonban nem változtatják meg (nem tudják megváltoztatni) teljesen az adott civilizációk hagyományait, de megkönnyítik közöttük a kommunikációt. Nyilván ennek vannak hátulütői is. Az információs társadalom korát éljük, a tér és az idő úgymond összeszűkül, gondoljunk a tömegkommunikációra, amely sokak szerint a multinacionális cégek segítségével előbb vagy utóbb egyetemes tömegkultúrát alakít ki. Ugyanakkor ezzel kapcsolatban azt is észre kellene vennünk, a globalizáció nem szünteti meg a kulturális sokféleséget, a tömegkommunikáció egyre kevésbé igazodik a nemzeti hagyományokhoz, amellyel felerősödhet a helyi kultúrák ellenállása, amely az etnikai és vallási hagyományok reneszánszához vezet. A globalizált modernítésre adott reakciónak tekinthető a vallási reneszánsz egy sajátos képződménye: a „**fundamentalizmus**” jelensége.

VIII/5. Fundamentalizmus

A fundamentalizmust sokan kizárólag vallási jelenségnek tartják, sokan kifejezetten pedig az iszlámmal azonosítják, holott a modern fundamentalizmus elsősorban **politikai**, illetve **civilizációs jelenség**. A fundamentalizmus Heller Ágnes megfogalmazásában: „a vallás kieroszakolt visszatérése a politikába”. A fundamentalizmus tágabb értelmezés szerint a vallási tanítások szó szerinti értelmezése. A gyökerekhez való visszatérést sürgető tendenciák, amelyek értékeiket, normáikat kizárólagosnak, mindenkire érvényesnek tételezik, a legtöbb vallásban megjelentek. Ez az egyetemesség jellemzi az **1054-es egyházszakadás** után a keresztény egyházakat. Emellett egyetemes igényű a hinduizmus vallási-társadalmi rendszere, valamint az univerzális iszlám, a „minden emberhez szóló vallás”. A nemzetközi kapcsolatok tekintetében a legnagyobb hatásúnak az iszlám

bizonyult. A fundamentalizmus manapság egyre szélesebb körben használatos fogalom (piaci fundamentalizmus, modernség fundamentalizmusa, stb.). Egyre erősödik a „kulturális fundamentalizmus” is, amely a tolerancia, a kisebbségnek biztosított pozitív diszkrimináció elveire épít, illetve a kultúrát beemeli a politikai diskurzusba. Az iszlám fundamentalizmus mozgalma az 1970-es években bontakozott ki, amely hadat üzent a nyugati civilizáció és kultúra minden formájának. A fundamentalizmus mozgalma az egyiptomi és pakisztáni egyetemeken indult, magvát az egyetemi diákságon kívül a művelt városi középosztály adta. A fundamentalisták a múlt szelleméhez fordultak, kiindulópontnak az iszlám eredeti formáját tekintették. Elméleti tevékenységük arra irányult, hogy az iszlám hit forrásaihoz visszatérjenek, hogy így megtisztuljanak az évszázadok folyamán ráakódott idegen elemektől. Tulajdonképpen az iszlám hit előírásaiban való hitet jelenti.

Nemcsak ideológiai-intellektuális szellemi mozgalom, hanem egy politikai-társadalmi mozgalom is egyben, politikai téren mindenütt elutasították a nemzetállamot és a demokráciát. Az iszlám fundamentalizmus alkotta a legkeményebb ellenzékét a hivatalos kormányzatokkal szemben. Az első fundamentalista rendszer az **1979-es iráni iszlám forradalom** során, a **siíta** egyház abszolutista törekvései során került hatalomra, amely a Korán előírásait tette meg a társadalmi berendezkedés alapjainak, valamint bevezetésre került a „**shariá**” az iszlám jog, valamint megalakult az **Iráni Iszlám Köztársaság**. Az iszlám radikálisok jelentős szerepet játszottak például Kabul új fundamentalista rendszerének születésében, vagy ezt mutatja az is, hogy a palesztinoknak az Izrael ellen folytatott harcát több külföldi muzulmán szervezet is támogatja, valamint támogatták az oroszokkal küzdő **csecseneket** is. Az iszlám kihívás a nemzetközi politika egyik legfontosabb tényezője. Az iszlám fundamentalizmus problémája napi téma, gondoljunk csak a 2001. szeptemberében történt rettenetes tragédiára. A legnagyobb kockázatot ma az arab-muszlim világ belső békéje szempontjából az jelenti, hogy az iszlám radikálisok képesek demagógiájukkal az utcára szólítani a felhevült tömeget. E helyzet megoldásának tekintetében ugyanakkor nem lehet leegyszerűsítő következtetésekre alapozni, hiszen az iszlám civilizáció nem azonosítható a radikalizmussal, ugyanakkor a modernitást pedig nem vetheti meg teljességgel, mivel azzal a saját hatékonyságát kockáztatná.

IX. A NEMZETKÖZI SZERVEZETEK ÉS AZ NGO-K A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOKBAN

IX/1. A nemzetközi szervezetek tipizálása

A nemzetközi szervezeteket többféle módon csoportosíthatjuk:

a) a résztvevők köre szerint a szervezetek lehetnek: **univerzálisak** és **regionálisak**. Az **univerzális** szervezet fogalma azt jelenti, hogy abban minden független állam részt vehet. A **regionális** nemzetközi szervezetben csak egy földrajzi tájegység országai vesznek részt. Ez a régió lehet csupán néhány országot magában foglaló vidék, pl. Észak-Európa, vagy lehet akár egy egész kontinens, mint pl. Ázsia.

b, Az osztályozás másik kritériuma, a **szervezet hatásköre** szintén **kétféle** lehet: **általános jellegű**, amely azt jelenti, hogy a szervezet minden olyan ügyel foglalkozhat, amely tagjainak egymás közötti kapcsolatában vagy más nemzetközi szervezettel összefüggésben felvetődik. A **speciális jellegű** hatáskör ezzel szemben csupán egy-két ügycsoportra vonatkozik (pl. katonai, egészségügyi).

Miután ezek a csoportok egymással is kombinálhatók, ezért **négyféle** nemzetközi szervezetről beszélhetünk:

- A) **Univerzális jellegű, általános hatáskörű nemzetközi szervezetek**, amelyek közül egyszerre csak egy létezhet egy időben, mert hatásköri összeütközésre kerülhet sor. Ilyen az ENSZ.
- B) **Univerzális jellegű, speciális hatáskörű nemzetközi szervezetek**. Ezek száma több lehet, de itt is szükség van egyeztetésre, mert az általános hatáskörben elvileg minden speciális kérdés benne lehet. A gyakorlatban egy sor ilyen szervezet az ENSZ-szel szerződéses kapcsolatban van, ezeket az ENSZ **szakosított szervezeteinek** nevezzük (pl.:a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet – ILO-).
- C) **Regionális jellegű, általános hatáskörű nemzetközi szervezetek**. Ezek egy-egy földrajzi tájegység vagy államcsoport konkrét problémáinak elintézésére hivatottak az ENSZ Alapokmányával összhangban. Tehát ezeknek a szervezeteknek együtt kell működniük az ENSZ-szel, és azt tájékoztatni kell tevékenységükről (pl. Afrikai Egységsszervezet, Arab Liga).
- D) **Regionális jellegű, speciális hatáskörű nemzetközi szervezetek**. Ezeknek a száma a legnagyobb, különböző

speciális kérdésekkel foglalkoznak: kulturális, katonai, gazdasági stb. (pl. a NATO, az Európa Tanács, az Európai Unió).

1/1. Univerzális jellegű, általános hatáskörű nemzetközi szervezet, az ENSZ.

Az „Egyesült Nemzetek” elnevezés az Amerikai Egyesült Államok elnökétől, **Franklin D. Roosevelt**től származik. Először a második világháború idején az Egyesült Nemzetek **1942. január 1-i** nyilatkozatában használták, amikor 26 nemzet képviselői kormányaik nevében kötelezettséget vállaltak, hogy együtt folytatják a harcot a tengelyhatalmak ellen. Az Egyesült Nemzetek Szervezete az 1919 és 1945 között működött **Népszövetség utódszervezeteként** jött létre a II. világháború után. Az ENSZ Alapokmányát **1945. június 26-án San Franciscóban** írták alá, s még ugyanabban az évben október 24-én lépett hatályba. (51 alapító tag hozta létre az ENSZ-t, Magyarország 1955. december 14-én csatlakozott). Az ENSZ-nek jelenleg 192 tagállama van, **székhelye: New York. Főtitkára: Ban Ki Mun.** Az ENSZ létrejöttének és működésének **célja** – az alapokmány szerint –, hogy fenntartsa a nemzetközi békét és biztonságot, fejlessze a nemzetek közötti kapcsolatokat, megoldja a gazdasági, szociális, kulturális vagy emberbaráti jellegű nemzetközi feladatokat, valamint, hogy az egyes nemzetek által a közös célok elérése érdekében kifejtett tevékenységek egyeztető fóruma legyen.

Az ENSZ fő szervei:

- a **Közgyűlés:** valamennyi tagállam legfeljebb 5-5 képviselőjéből áll. A Közgyűlés plenáris ülésein csak általános vita és a javaslatok feletti szavazás van. A tényleges munkát – a sokrétű feladatokra tekintettel – bizottságokban végzi.
- a **Biztonsági Tanács:** a szervezet 15 tagból áll. Ebből 5 állandó tag: Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Kína, Nagy-Britannia és Oroszország. A további 10 tagot a Közgyűlés 2 évre választja, éspedig úgy, hogy évente választ 5 új tagot. (Magyarország 1968-69 és 1992-93-ben volt BT-tag.) Az **öt állandó** tagnak **vétőjoga** van minden kérdésben. A Biztonsági Tanács főbb **feladatai:** a béke és biztonság fenntartása és közreműködés az államok közötti viszályok elintézésében.
- a **Gazdasági és Szociális Tanács:** az állandóság és a jólét megteremtésén fáradozik. Céljai közé tartozik az életszínvonal emelése, a teljes foglalkoztatás, valamint a gazdasági és szociális haladás és fejlődés feltételeinek a megteremtése. Tagjait a Közgyűlés választja 3 évre (54 tagú).
- A **Hágai Nemzetközi Bíróság:** tagjait 9 évre választják, de megbízatásuk lejártával újraválaszthatók. **15** állandó bíró alkotja a testületét, akik mind különböző államok állampolgárai. Az ENSZ mindegyik tagja, amely

kötelező érvényűnek fogadja el magára nézve a bíróság döntéseit, kötelezi magát, hogy minden olyan jogvitában, amelyben félként szerepelt, alkalmazkodni fog a Nemzetközi Bíróság döntéséhez. Jelenleg a 192 ENSZ tagállamból csupán 58-nak van érvényben ilyen nyilatkozata.

- az ENSZ **Titkárság**: a főtitkárból és a tisztviselői karból áll. A főtitkárt a Biztonsági Tanács ajánlására a Közgyűlés nevezi ki 5 évre. Ő a szervezet legfőbb igazgatási tisztviselője. A főtitkári funkció politikai jellegű feladat, amely aktivitást, jó diplomáciai készséget igényel. Az ENSZ eddigi és jelenlegi főtitkára:
  - Trygve Lie (Norvégia) 1946 – 1952
  - Dag Hammarskjöld (Svédország) 1953 – 1961
  - U Thant (Mianmar) 1961 – 1971
  - Kurt Waldheim (Ausztria) 1972 – 1981
  - Javier Pérez de Cuéllar (Peru) 1982 – 1991
  - Boutros Boutros-Ghali (Egyiptom) 1992 – 1996
  - Kofi Annan (Ghána) 1997 – 2006
  - Ban Ki Mun (Dél-Korea) 2007 –

1/2. Univerzális jellegű, speciális hatáskörű nemzetközi szervezetek

Számos ilyen szervezet működik és számuk fokozatosan emelkedik. Ezek közül csak az ENSZ-családhoz tartozó, főbb **szakosított szervezeteket** tekintjük át.

a) Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO)

Törekvése támogatni a szociális igazságosságot és a nemzetközileg elismert **emberi és munkajogokat**. **1919-ben** alapították, és 1946-ban vált az ENSZ első szakosított intézményévé.

Nemzetközi munkaügyi politikát és programokat dolgoz ki, hogy előmozdítsa a **munka- és életkörülmények javítását**; nemzetközi **munkaügyi szabványokat** készít, amelyek a nemzeti hatóságoknak irányelvként szolgálnak e politika megvalósítása során; széleskörű technikai együttműködési programot hajt végre, hogy segítse a kormányoknak az említett politika hatékony gyakorlati alkalmazását; továbbá képzést, oktatást és kutatást folytat a fenti erőfeszítések előmozdítása érdekében.

A világszervezetek közt **egyedülálló** abban, hogy politikája kialakításában a **dolgozók és munkáltatók** képviselőinek a **kormányokéval azonos beleszólása** van.

Három részlegről áll:

- A **Nemzetközi Munkaügyi Konferencia:** minden évben összehozza a kormányzat, a munkáltatók és a dolgozók képviselőit a tagországokból. Nemzetközi munkaügyi szabványokat dolgoz ki, és az egész világ számára fontos szociális és munkaügyi kérdések fórumaként tevékenykedik.
- A **Kormányzó Tanács:** kétszer ülésezik évente és irányítja az ILO működését, előkészíti a programot és költségvetést, továbbá megvizsgálja az ILO szabványok megsértésének eseteit.
- A **Nemzetközi Munkaügyi Hivatal:** a Szervezet állandó titkárságaként szolgál.

Tanulmányok folytatására és képzésre a **Nemzetközi Képzési Központban** van lehetőség **Torinóban**, Olaszországban.

1969-ben, megalakulásának ötvenedik évfordulója alkalmából **Nobel-békedíjat** kapott.

Az ILO 2500, több mint 110 nemzetiségű tisztviselőt és szakértőt alkalmaz **genfi központjában** és 40 területi irodájában világszerte.

b) Az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO)

A mezőgazdaság, az erdészet, a halászat és vidékfejlesztés vezető intézménye az ENSZ-rendszerben. Azon munkálkodik, hogy **enyhítse a szegénységet** és az éhínséget a mezőgazdasági fejlesztés, a jobb táplálkozás és az élelmiszerbiztonságra való törekvés révén. Ez a biztonság akkor létezik, amikor bárki bármikor hozzáférhet megfelelő, **biztonságos és tápláló élelemhez**.

A **FAO** fejlesztési segítséget ajánl, politikai és tervezési tanácsokat nyújt kormányoknak, információt gyűjt, elemez és terjeszt, valamint az élelmezési és mezőgazdasági kérdések **nemzetközi vitafórumául** szolgál. Speciális programok segítik az országok felkészülését váratlan élelmiszerválságra, és szükség esetén segítyt nyújtanak.

A szervezetet a tagállamok Konferenciája irányítja, amely két évente ül össze. A **Konferencia** egy 49 tagú **Tanácsot** választ, amely a két ülés között az irányító testület. A FAO-nak 3600 alkalmazottja van, akik a központban és a területen dolgoznak.

Az **élelmezési világnapot** évente **október 16-án** ünneplik, amely a FAO alapítását jelöli.

c) Az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO)

1946-ban hozták létre azzal a céllal, hogy az emberiség intellektuális és erkölcsi szolidaritására alapozva a **tartós világbékét** építse. Munkaterülete az **oktatás, természettudományok, társadalom- és bölcsészettudományok, kultúra és kommunikáció.**

Az UNESCO programjainak a **célja** a béke, az emberi- és fenntartható fejlődés kultúrájának támogatása. Programjai középpontjában áll: az **oktatás mindenki számára** történő elérése; támogatja a természet és társadalomtudományi kutatást **nemzetközi és kormányközi tudományos programok** révén; támogatja a **kulturális identitás kifejezését**; védi a világ **természeti és kulturális örökségét** és öregbíti hírnevét; támogatja az **információ szabad áramlását** és a **sajtószabadságot**, valamint erősíti a fejlődő országok kommunikációs kapacitását.

Az UNESCO 192 nemzeti bizottságot tart fenn, amelyeket 4000 UNESCO-társaság, - központ és - klub támogat. Közel 340 nemzetközi nem kormányzati szervezettel van hivatalos kapcsolata, és mintegy 25 alapítvánnyal és hasonló intézménnyel. 7900 oktatási intézmény hálózatával is együttműködik 176 országban.

Az UNESCO irányító testülete a kétévente ülésű **Általános Konferencia**, amelynek mind a 192 tagállam tagja. A **Végrehajtó Tanács**, amely a Konferencia által választott 58 tagból áll, felelős a Konferencia által elfogadott program felügyeletéért.

d) A Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (ICAO)

1944-ben alapították a nemzetközi polgári repülés biztonságának és szabályos fejlesztésének a támogatására. A **légi közlekedés biztonságára**, védelmére, hatékonyságára és rendszerességére, valamint a légi közlekedés **környezetvédelmére** vonatkozó nemzetközi szabványokat és szabályokat fogad el. A polgári repülés valamennyi területén az együttműködés fórumaként szolgál a 190 szerződő állam között.

Van szuverén **Közgyűlése**, melyet a szerződő államok delegátusai alkotnak, a **Tanács** pedig a Közgyűlés által választott 36 ország képviselőiből áll. A Közgyűlés háromévente **legalább egyszer** ülést tart és határoz az **ICAO** politikájáról, továbbá megvizsgál minden olyan ügyet, amelyet kifejezetten nem utalt a Tanács hatáskörébe. A Tanács az ICAO végrehajtó testülete, a Közgyűlés utasításait hajtja végre.

e) Az Egészségügyi Világszervezet (WHO)

Az **1948-ban** alapított világszervezet támogatja a technikai együttműködést a nemzetek között az **egészségügy** területén, **betegségek ellenőrzésére** és **megszüntetésére** vonatkozó programokat hajt végre, és arra törekszik, hogy **javítsa az életminőséget. Feladata** még megfelelő **egészségügyi technológia, információ és szabványok kifejlesztése** és átadása. Továbbá kiterjedt

segélynyújtási, kutató- és irányítási tevékenységet végez az egészségvédelem minden területén, különösen a **fertőző betegségek**, a **járványok**, a **gyermekbetegségek**, a **szív- és keringési zavarok**, a **rák** és az **AIDS** okainak feltárása, a betegségek természete, megelőzése és gyógyításuk terén. **Célja**, hogy mindenki az egészség lehető legmagasabb szintjét érje el.

A **WHO** irányító testülete a 192 tagállamból álló **Közgyűlés**, amely minden évben ülésezik. Döntéseit és politikáját a **Végrehajtó Testület** valósítja meg, amely kormányok által kinevezett 34 egészségügyi szakemberből áll, és évente kétszer ülésezik.

f) A Nemzetközi Valutaalap (IMF)

A **Bretton Woods-i Konferencián 1944-ben** jött létre. **Fő feladatai:**

- előmozdítani a nemzetközi pénzügyi együttműködést,
- támogatni az árfolyam-stabilitást és a szabályozott deviza-megállapodásokat,
- segíteni a multilaterális fizetési rendszer létrehozását és a devizakorlátozások megszüntetését,
- átmenetileg pénzügyi források nyújtásával segíteni a tagokat a fizetési mérlegük egyensúlyhiányának korrigálásában.

Az **IMF**-nek joga van **nemzetközi pénzügyi tartalékokat képeznie** és kihelyeznie a tagokhoz. **Pénzügyi forrásai** elsősorban a 185 **tagországának jegyzéseiből** állnak.

Az IMF **fő pénzügyi szerepe** abban áll, hogy **kölcsönt ad** fizetési mérleg problémákkal küszködő országoknak. Ez a pénzügyi segítség lehetővé teszi, hogy **újjáépítsék nemzetközi tartalékaikat**, stabilizálják fizetőeszközüket, folytassák az importért való fizetést és **helyreállítsák az erős gazdasági növekedés feltételeit**. Viszonzásul a Valutaalaptól kölcsönző országok elfogadják, hogy **politikai reformokat** vezetnek be és korrigálják azokat a problémákat, amelyek e nehézségek mögött vannak. Az összeg, amelyet a tagok kölcsönvehetnek, korlátozott a kvótájukhoz viszonyított mértékben. Az IMF enedgményes segítséget is ajánl az alacsony jövedelmű országoknak.

Az IMF irányító testülete az évente ülésező **Kormányzó Tanács**, amelyben minden tagország képviselve van. A mindennapi munkát a 24 tagú **Végrehajtó Tanács** végzi. A **Nemzetközi Monetáris és Pénzügyi Bizottság**, amelynek 24 tagja a Kormányzó Tanács tagja, a hatáskörébe tartozó kérdésekben tanácsokkal segíti a Kormányzó Tanácsot.

g) Az Egyetemes Postaegyesület (UPU)

A nemzetközi postai szolgáltatások szabályozásának szakosított intézménye. Az 1874-es **Berni Szerződés** hozta létre, **1948-ban** lett az ENSZ szakosított intézménye.

Vezető szerepet játszik a **postai szolgáltatások** folyamatos **újjaélesztésének** támogatásában. 191 tagország vonatkozásában a postaszolgálatok közötti együttműködés elsődleges motorja. Ahol szükséges, **tanácsot ad, közvetít, és technikai segítséget nyújt.** Főbb **céljai** közt található az egyetemes postai szolgáltatás támogatása, a postai szállítmányok volumenének növelése a korszerű postai termékek és szolgáltatások biztosításán keresztül, az ügyfeleknek nyújtandó postai szolgáltatás minőségének javítása. Ezzel teljesíti az **UPU** az emberek közötti kommunikáció elősegítését és fejlesztését célzó alapvető küldetését.

Az UPU legfelsőbb szerve az **Egyetemes Postakongresszus**, amely **öt évente** ülésezik, megvizsgálja a postai szektort érintő stratégiai kérdéseket, és meghatározza az általános tevékenységi programot.

h) A Meteorológiai Világszervezet (WMO)

Az ENSZ szakosított intézménye **1951 óta**, hiteles tudományos információt szolgáltat az **atmoszféra, az időjárás, az édesvízű erőforrások és az éghajlat állapotáról**, valamint a kapcsolódó környezeti kérdésekről.

Nemzetközi együttműködés keretében a szervezet egy **globális megfigyelő rendszert** és globális, regionális és nemzeti központok hálózatát fejlesztette ki és működteti, amelyek időjárási, éghajlati és hidrológiai előrejelzési szolgáltatást nyújtanak. Ez az információs rendszer lehetővé teszi az **időjárással kapcsolatos gyors információcserét**, és támogatja a hidrológiával kapcsolatos tevékenységeket.

A **WMO** az időjáráshoz, az éghajlathoz, az atmoszférikus tudományhoz, az alkalmazott meteorológiához, a környezethez és a vízi erőforrásokhoz kapcsolódó **jelentős programokat** működtet. Ezek a programok képezik az alapját a legtöbb természeti veszélyre való jobb felkészülésnek és az előre történő figyelmeztetésnek, beleértve a zuhogó esőt, az erős szelet, a viharokat, a trópusi ciklonokat, az árvizeket, az erős tengeri hullámzást, a hőhullámokat, a szárazságot. A WMO a figyelem középpontjában lévő olyan kérdésekre is felhívta a figyelmet, mint az **ózonpajzs károsodása, a globális felmelegedés és a vízkészletek csökkenése.**

A WMO-nak 188 tagja van, amelyből 182 állam és 6 terület. Valamennyien saját meteorológiai és hidrológiai szolgálatot tartanak fenn. A WMO irányító testülete a **Meteorológiai Világkongresszus**, amely minden negyedik évben ül össze. A 37 tagú **Végrehajtó Tanács** évente ülésezik.

i) A Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (IMO)

1959-ben kezdett működni, a **nemzetközi kereskedelmet** bonyolító **hajózás biztonságáért és védelméért**, valamint a hajókból származó **tengerszennyezés megakadályozásáért** felelős. Gépezetet biztosít a kormányoknak az együttműködésre a nemzetközi hajózásra ható technikai kérdésekre vonatkozó

szabályozások és a gyakorlat kialakításában, megkönnyíti a **tengeri biztonságra** és a **navigáció hatékonyságára** vonatkozó leginkább megvalósítható szabványok elfogadását, és védi a tengeri környezetet a hajók által okozott szennyeződés megakadályozásával és ellenőrzésével.

A szervezet több mint 40 nemzetközi egyezményt és szerződést, továbbá mintegy 1000 jogszabályt és ajánlásokat dolgozott ki.

Az **IMO 1983-ban, Malmöben** alapította **tengerészeti egyetemét**, amely adminisztrátoroknak, oktatóknak és más hajózással foglalkozó magas beosztású személyeknek nyújt felsőfokú képzést. Az **IMO Nemzetközi Tengerjogi Intézetét 1989-ben** létesítették jogászok nemzetközi tengerjogi képzésére. Az **IMO Nemzetközi Tengerészeti Akadémiáját** szintén **1989-ben** alapították, amely különféle tengeri tudományágakban szervez speciális rövid kurzusokat.

Az IMO irányító testülete, a **Közgyűlés**, 167 tagállam képviselőiből áll, és két évente ülésezik. Megválasztja a 40 tagú **Tanácsot**, amely az IMO végrehajtó szerve és évente kétszer ülésezik.

j) A Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO)

1970-ben alapították, **1974-ben** lett az ENSZ szakosított intézménye. Célja a **szellemi tulajdon védelmének** támogatása az egész világon a 184 tagállammal való együttműködésen keresztül.

Fő **feladatai** a **szellemi tulajdon** (Intellectual Property – **IP**) vonatkozásában nemzetközi törvények és szabványok kifejlesztése, globális IP védelmi szolgáltatások nyújtása, az IP használatának ösztönzése gazdasági fejlődésre, az IP jobb megértésének elősegítése, és vitafórumról való gondoskodás az IP-vel kapcsolatos kérdésekről.

A szellemi tulajdonnak **két fő ága** van: **ipari tulajdon**, amely főleg újításokat, védjegyeket, ipari terveket és az eredet megjelölést foglalja magában, és a **szertői jog**, amely főleg irodalmi, zenei, művészi, fotó és audiovizuális munkákra vonatkozik. A WIPO három irányító testülete: a két évente ülésező **Közgyűlés**, a **Konferenciát** a valamennyi tagállam képviselőjéből álló, szintén két évente ülésező Konferencia és az évente ülésező 82 tagú **Koordinációs Bizottság**.

k) Az Idegenforgalmi Világszervezet (UNWTO)

A turizmus vezető nemzetközi szervezetét **1925-ben** alapították. Globális fóruma az idegenforgalom-politikai kérdéseknek. Tagjai között található 150 ország, továbbá több mint 300 kapcsolatban lévő tag, beleértve helyi közigazgatási szerveket, turista társaságokat és a magánszektorba tartozó olyan vállalatokat, mint légitársaságok, hotelláncok és utazási irodák.

Az **UNWTO**, az ENSZ által a **turizmus előmozdításával** és fejlesztésével megbízott kormányközi testület, **2003. december 23-án** vált az ENSZ szakosított intézményévé. A turizmuson keresztül az UNWTO **célja** az, hogy **serkentse** a

gazdasági növekedést és a munkahelyteremtést, ösztönözze a környezet és a turista célállomások örökségének védelmét, továbbá mozdítsa elő a békét és a nemzetek közötti megértést.

Az UNWTO **Közgyűlését** a tagok alkotják, két évente ülésezik, amikor is elfogadja a költségvetést és a munkaprogramot, és megvitatja az idegenforgalmi ágazat főbb kérdéseit. A **Végrehajtó Tanács** a világszervezet kormányzó testülete, a Közgyűlés által választott 29 rendes tagból, valamint egy állandó tagból, (Spanyolországból) áll. Évente kétszer ülésezik. A **hat regionális bizottság** – Afrika, Amerika, Kelet-Ázsia és Csendes-óceán, Európa, Közel-Kelet, valamint Dél-Ázsia – évente legalább egyszer ülésezik.

1/3. Regionális jellegű, általános hatáskörű nemzetközi szervezetek

a) az **Amerikai Államok Szervezete (DAS)**: eredete **1889-re** nyúlik vissza, de a mai struktúráját **1948-ban**, az úgynevezett **Bogotai Chartában** nyerte el. A Chartát az amerikai kontinens 21 állama írta alá és 1951-ben lépett életbe, székhelye: Washington. A szervezetnek 35 tagállama van, egyedül Francia Guyana nem tagja a kontinensen. Kanada csak 1990-ben lépett be a szervezetbe. Ülésein megfigyelőként 28 ország vesz részt, többek között Magyarország is.

b) az **Arab Liga**: eredetileg hét arab állam hozta létre **Kairóban 1945** márciusában. Később a függetlenség elnyerése után az új arab államok is csatlakoztak hozzá. Jelenleg 22 tagállama van és két megfigyelői státuszú állam (Eritrea, India) vesz részt az ülésein.

c) Az **Afrikai Uniót** 2002. július 9-10-én, a dél-afrikai Durbanban tartott afrikai államok vezetőinek csúcstalálkozóján alapították meg azzal az elsődleges feladattal, hogy az Afrikai egységsszervezet (AESZ) utódként küzdjön a szegénység ellen és segítse elő az emberi jogok biztosítását az egész kontinensen.

Az Afrikai uniónak 53 tagja van, ami azt jelenti, hogy gyakorlatilag az összes afrikai államot tömöríti a szervezet. Székhelye Etiópiában, Addisz-Abebában van.

Az Afrikai Unió közvetlen előzménye az ún. Új Partnerség Afrika Fejlődéséért (NEPAD) politikai és gazdasági program, mely Algéria, Egyiptom, Nigéria, Szenegál és a Dél-Afrikai Köztársaság elnökeinek közös kezdeményezéseként jött létre és célja az volt, hogy biztosítsa a demokráciát, a stabilitást, a jó kormányzást, a gazdasági fejlődés ösztönzését és az emberi jogokat az egész afrikai kontinensen.

1/4. Regionális jellegű, speciális hatáskörű nemzetközi szervezetek

- a) az **Európa Tanács: 1949. május 5-én Londonban** 10 ország képviselője írta alá az Európa Tanács **Statútumát, székhelyét Strasbourgban** jelölték ki. Kezdetben csak a nyugat-európai államok voltak a tagjai ennek a nemzetközi szervezetnek, a taglétszám a szocialista tömb összeomlásával ugrott meg jelentősen. **Magyarországot 1990 november 6.-án** helyezte letétbe a csatlakozási okiratot. Az Alapszabályt a magyar országgyűlés az 1991. évi LXXI. törvénnyel hirdette ki. Jelenleg 47 ország a tagja. **Feladat-és hatásköre:** a tagállamok közötti szorosabb egység megteremtése, az **emberi jogok** fejlesztése. Védelmi kérdésekkel kifejezetten nem foglalkozhat, míg a gazdasági kérdésekkel az Európai Unió foglalkozik. Az Európa Tanács **keretében** jött létre:
- az Európai Szociális Charta,
  - az Emberi Jogok Európai Egyezménye,
  - a Helyi Önkormányzatok Európai Chartája,
  - a Nemzeti Kisebbségek Védelmének Európai Keretegyezménye.

b) az **Európai Unió**

Hét legfontosabb intézményei:

- **Európai Tanács: 1974-ben** hozták létre az állam-, illetve kormányfők közötti megbeszélések nem hivatalos fórumaként. Hivatalos státusszal az **1992. évi Maastrichti Szerződés** óta rendelkezik, a **Lisszaboni Szerződés 2009. december 1-i** hatálybalépése óta az EU hét intézményének egyike. Az Európai Tanács a tagállamok kormány-, illetve államfőiből, valamint saját elnökéből és a Bizottság elnökéből áll. Munkájában részt vesz az EU külügyi és biztonságpolitikai főképviseelője is. Üléseit **félévente** tartja, általában **Brüsszelben**. Minősített többséggel **választja meg elnökét két és fél évre**, mely egy alkalommal meghosszabbítható (jelenlegi elnök: **Herman Van Rompuy**).
- **Európai Unió Tanácsa:** az EU **legfőbb döntéshozó** testülete. A Tanács a **tagállamokat képviseli**, ülésein az EU minden egyes nemzeti kormányából **egy-egy miniszter** vesz részt. A Tanács **jogalkotási jogkörrel** rendelkezik, melyet általában az **együtdöntési eljárásban a Parlamenttel** közösen gyakorol (együtt alkotják az EU költségvetését elfogadó költségvetési hatóságot). A Tanács munkáját a tagállamok **Brüsszelben** dolgozó állandó képviselői és azok helyettesei alkotta Állandó Képviselők Bizottsága (**COREPER**) készíti elő és koordinálja.
- **Európai Bizottság:** az EU **végrehajtó szerve**. Kidolgozza az új uniós **jogszabályok tervezetét** és végzi az uniós szakpolitikák végrehajtásával és az

uniós költségvetés kezelésével járó **napi teendőket**. A Bizottság kijelölt tagjait nem hivatalosan „**biztosoknak**” hívjuk és **különböző területekért** (pl.: mezőgazdaság, ipar, környezetvédelem) felelősek. A Bizottságot **öt évente** választják újra a tagállamok az Európai Parlament jóváhagyásával. A Bizottságot az **elnök** irányítja (jelenlegi elnök: **José Manuel Barroso**).

- **Európai Parlament: politikai csoportokból**, nem pedig országok képviselőiből áll. Ez azt jelenti, hogy az Európai Parlament **politikai pártjaiban** kap helyet **minden EU tagország** képviselője, azaz az Európai Parlamentben a független képviselőkön kívül **hét** nemzetközi politikai csoport működik. Az Európai Parlament **elnökét két és fél évre választja** meg a **Parlament** (jelenlegi elnöke a lengyel **Jerzy Buzek**). Az Európai Parlament **különböző szaktanácsadók**ból áll, másik egyeztető fóruma pedig az **Elnökök Konferenciája**, amely a parlamenti pártok elnökeiből álló testület. A Parlament **önállóan nem alkothat jogszabályokat**, de **egyetértését** számos témakörben **ki kell kérni**. Az Európai Parlament **székhelye Strasbourg**, de a **bizottságok üléseit Brüsszelben** tartják, a **titkársága** pedig **Luxembourgban** működik. Az EP választja meg az **Európai Ombudsmant**, akinek feladata az EU intézményeiben az **EU állampolgárokat ért bármilyen sérelem** kivizsgálása.

- **Európai Bíróság** (teljes nevén az Európai Unió Bírósága): az EU legfelsőbb **jogértelmező fóruma**. **Feladata:** az **uniós jog betartásának felügyelete**, a többi uniós szerv **törvényes munkájának ellenőrzése** és a **jogi viták elrendezése**. **Székhelye: Luxembourg** és **három igazságszolgáltatási fórumból** áll:

1. a Bíróság,
2. a Törvényszék (1988-ban hozták létre), és
3. a Közzolgálati Törvényszék (2004-ben hozták létre).

A Bíróság egyik **legfontosabb feladata** az uniós szabályok **örének** számító Európai Bizottság és a tagállamok közötti **vitás ügyek** elrendezése. A Bíróság ítélni is az európai intézmények közti vitás kérdésekben, tagállamok közötti vitákban, vagy esetleg személyek, vállalkozások és más szervezetek nézeteltéréseiben is.

- **Számvevőszék fő feladata a közös költségvetés végrehajtásának ellenőrzése** és felügyelete, az **EU-könyvvitel átvilágítása** és éves jelentés készítése a Számvevőszékről vagy bármely intézményről. A Számvevőszékbe minden **tagállam egy-egy képviselőt** delegál, akiket a Tanács nevezhet ki **hat éves**, megújítható ciklusokra. A tagok **három éves** időszakra maguk közül választanak elnököt (2008 januárjában a portugál **Vitor Manuel da Silva Caldeirát** választották meg elnöknek).

- Az **Európai Központi Bankot 1998-ban**, az EU-ról szóló szerződés keretében hozták létre. **Székhelye: Frankfurt, feladata**, hogy irányítsa az EU egységes valutáját, az **eurót**, és őrködjék az **árstabilitás** felett, valamint az EU **gazdasági és monetáris politikájának** megtervezése és végrehajtása. Az Európai Központi Bank tevékenységét a Központi Bankok Európai Rendszerével (**KBER**) együttműködésben fejti ki, amelynek tagjait a 27 uniós tagállam **jegybankjai** alkotják.

c) az **Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ)**

Az EBESZ **alapokmány nélküli** nemzetközi szervezet, tagjainak számát tekintve a világ legnagyobb biztonsági szervezete, amely Európa, Észak-Amerika és Közép-Ázsia 56 résztvevő államát fogja össze. Fontos szerepe van az európai béke és biztonság fenntartásában. **Mai formájában 1995** óta létezik, azt megelőzően mint rendszeres államközi fórum működött, Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (**EBEÉ**) néven.

1975-ben Helsinkiben konferenciát rendeztek, melyen az európai biztonság több területét tárgyalták meg. A konferencián elfogadott végső dokumentum a **Helsinki Záróokmány** nemzetközi jogi szempontból is kiemelkedően jelentős elveket fektetett le.

Az **1996-os** Lisszaboni Csúcstalálkozón döntés született az **Európai Biztonsági Charta** kidolgozásáról, melyet a következő csúcstalálkozón, **1999.** novemberében, Isztambulban fogadtak el. Az isztambuli csúcstalálkozó óta eltelt időszakban az EBESZ folyamatosan alkalmazkodott a változó biztonsági környezet okozta elvárásokhoz és tevékenységei sorába felvette a **terrorizmus**, az **ember- és kábítószer-kereskedelem**, a **szervezett bűnözés**, az **idegengyűlölet** és az **intolerancia elleni küzdelmet** is.

d) az **Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO)**

1949 április 4-én alapították Washingtonban, jelenleg 28 tagja van, közte Magyarország is, (Hazánk 1999-ben csatlakozott). A NATO alapvető **feladatai**:

- a szerződő felek tartózkodnak az ENSZ céljaival össze nem férő erőszaktól, és azzal való fenyegetéstől,
- a felek előmozdítják a **nemzetközi biztonságot** és stabilitást, a viták békés rendezését és támogatják a demokratikus intézményeket,
- a felek fenntartják és fejlesztik egyéni és kollektív védelmi képességüket,
- a felek egyikük vagy többük ellen irányuló fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintik és eszerint is fognak eljárni, az ENSZ Alapokmány 51. cikkével összhangban (**kollektív védelmi klauzula**).

IX/2. A nem kormányzati szervezetek (NGO-k)

A nem kormányzati nemzetközi szervezetek fontos szerepet játszanak abban, hogy egy jól működő demokrácia alakuljon ki. Boutros Boutros-Ghali, egykori ENSZ főtitkár szerint: „az NGO-k ma már a nemzetközi kapcsolatok teljes jogú résztvevői”. Ez alatt a nem kormányzati szervezetek társadalmi, jogi, politikai szerepvállalását kell értenünk. Szerepük azonban megkérdőjelezhetetlen a **nemzetközi béke fenntartásában** is. A nem kormányzati szervezetek megerősödését jól mutatja az **1909 és 1984 közötti** időszak, amikor is ezen szervezetek száma **105-szörösére** emelkedett. Ez a tendencia leginkább a fejlődő világban volt kimutatható. Az NGO kifejezés az angol non governmental organization elnevezésből ered. Azonban a nem kormányzati szervezetek megjelölésére számos más kifejezés is használatos, így többek között a **civil, társadalmi** vagy **karitatív** szervezet megjelölés. A nem kormányzati nemzetközi szervezetek **nem tekinthetők a nemzetközi jog alanyainak**, ennek ellenére azonban jelentős előrelépést jelentettek feltörekvésükkel a nemzetközi kapcsolatok kialakításában. Az NGO-k a belső jog szerinti jogalanyisággal rendelkeznek.

2/1. A nem kormányzati nemzetközi szervezetek kialakulása

A nem kormányzati szervezetek először **Európában** jöttek létre, s elsősorban **magánszemélyek kezdeményezésére**. Az NGO-k többféle célból jöhetnek létre. Sokszor bizonyos feladatok ellátására hozzák létre őket, olyanokra, melyeket az állam nem tud, vagy nem akar ellátni. Az NGO-k megjelenése **válasz lehet az állami működés és feladatellátás hiányosságaira** is. Ezeknek a szervezeteknek a csirái már a középkorban megjelentek, melyeknek kiindulópontjaként az egyházi kezdeményezések tekinthetők. A **Máltai Lovagrend**, melyet **1099-ben** alapítottak, olyan fontos feladat ellátására jött létre, mint a **betegek ápolása, zarándokok ellátása**. A XIX. század második felétől egyre gyakoribbá váltak az olyan konferenciák, melyeket magánszemélyek kezdeményeztek. Az **1859-es solferinói csatát** követően pedig **1863-ban létrejött** az első nem kormányzati szervezet, a **Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága**, melynek tevékenysége világszerte elismert. A közép-kelet-európai területeken a rendszerváltást megelőzően a civil szervezetek nem bontakozhattak ki kellőképpen. Ez alól kivételt a szakszervezetek és a Vöröskereszt jelentettek. A rendszerváltozás után azonban újabb megoldások kerültek előtérbe.

2/2. A nem kormányzati nemzetközi szervezetek főbb sajátosságai

Egységes definícióról még nem beszélhetünk az NGO-k tekintetében, hiszen rendkívül heterogének. Azonban vannak közös jellemzők, melyek igazak lehetnek ezekre a szervezetekre. Így a nem kormányzati nemzetközi szervezetek **nem bírnak közhatalmi funkciókkal**, magán- vagy vegyes kezdeményezésűek. **Tagjai**

különböző állampolgárságú **természetes** vagy **jogi személyek** lehetnek. Kialakulásukban a központi elem az **önszerveződés**, ebből kifolyólag a fizetés sem elterjedt a szervezeten belül dolgozók körében. Többek között szociális, kulturális, politikai, humanitárius, környezetvédelmi feladatokat látnak el. További jellemzői az NGO-knak az, hogy **nem profitorientáltak**, gyorsan reagálnak a változásokra, garantálják a társadalmi ellenőrzést. A nemzetközi NGO-k jogi meghatározására az **Európa Tanács 1986. évi egyezményében** került sor. Itt is a főbb jellemzők kiemelésére helyezték a hangsúlyt. Eszerint a nemzetközi nem kormányzati szervezet nem lehet profitorientált. A szervezetet az egyik részes állam szerinti belső jog alapján megfogalmazott okirat alapján kell létrehozni. A szervezetnek legalább két állam területén kell tevékenykednie. A szervezet székhelyére vonatkozóan az **Egyezmény** előírja, hogy az alapszabály szerinti székhelye az egyik részes állam területén kell, hogy legyen, a tényleges székhelye pedig ebben az államban vagy egy másik részes államban van. A **nem kormányzati nemzetközi szervezetek nemzetközi státusának elismertetésére először az Egyesült Nemzetek**, később az **Európa Tanács** keretében került sor.

2/3. A nem kormányzati szervezetek főbb típusai

Többféle szempont szerint is lehetséges a nemzetközi nem kormányzati szervezetek **csoportosítása**. Az egyik legjellemzőbb csoportosítási módszer a **tevékenység, feladatkör szerinti tipizálás**. Azonban a szervezetek heterogenitása miatt valamennyi típust megemlíteni itt nem szándékozom. Beszélhetünk **szakszervezetekről, politikai pártokról és mozgalmakról, környezetvédelemmel, biztonságpolitikával** foglalkozó szervezetekről. A **biztonságpolitika** területén érdemes kiemelni a **SIPRI-t**, vagyis a **Stockholmi Nemzetközi Békeutató Intézetet**, amely **1966-ban** jött létre. Alapítványként működik, de költségvetésében a svéd parlament is jelentős részt vállal. Kutatóit különböző országokból hívják meg, akiknek feladata a **nemzetközi béke, a leszerelés, a világ fegyvergyártásának, valamint a nukleáris és biológiai fegyvereknek** a tanulmányozása. Az NGO-k az általuk fontosnak tartott ügy érdekében **koalíciókat** is létrehozhatnak. Az **ICBL** nevű NGO-koalíciót így olyan szervezetek alkotják, mint a **Human Rights Watch**, vagy a norvég **People's Aid**. Ez a kampány a **gyalogsági aknák betiltását** célozta a sorozatos konferenciák megszervezésével, melyeken felhívást intéztek a kormányokhoz az **Ottawai Egyezményhez** való csatlakozás ügyében. Az egyezményt **Magyarország is** ratifikálta. A politikai mozgalmak közül érdemes kiemelni az **internacionálékat**, azon belül is a még ma is működő, viszonylag nagy múltra visszatekintő **Szocialista Internacionálét**. Székhelye **Londonban** van. Legfőbb döntéshozó szerve a háromévente összehívó **Kongresszus**. Fő célja egyfajta szociáldemokrata szellemiség kialakítása, s a nemzeti pártok politikájának összehangolása.

Rendelkezik nőszerkezettel, ifjúsági szerkezettel is. Egy következő csoportot alkotnak az **érdekvédelmi szervezetek**, melyeken belül különbséget tehetünk **szövetkezetek** és a **szakszervezetek** között. A szakszervezetek minősülnek a legősibb civil szerveződéseknek, hiszen a középkortól kezdve egészen az ipari forradalmon át megjelentek elődeik. A munkások helyzete az ipari forradalmat követően tovább romlott, így érdekeik védelme érdekében szakszervezetekbe tömörültek. Az **első szakszervezetek** Angliában és Franciaországban jöttek létre. A brüsszeli székhellyel működő **Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége** céljai közé tartozik többek között a munkavállalók szakszervezeti jogainak, globális érdekeinek képviselése. Az SZSZNSZ minősül a legnagyobb szakszervezeti központnak, melynek legfelső szerve a **Világkongresszus**. A fontos kérdések tárgyában állandó munkabizottságokat állítottak fel. New Yorkban, Bécsben, Rómában ágazati irodák is működnek. A magyar szakszervezeti központok javarészt szintén idetartoznak.

Egy következő kategóriát az **emberi jogi szervezetek** alkotnak, melyek körében fontos kiemelni két nemzetközi szervezetet is. Az egyik az **Amnesty International (AI)**, mely **1961-ben** jött létre. E kormányoktól független szervezet azt a nézetet vallja, hogy az emberi jogok nem ismernek nemzeti, kulturális, vallási határokat. **Célja a lelkiismereti foglyok szabadon bocsátása**, vagyis azon személyek szabadságának visszaadása, akiket saját politikai, lelkiismereti, vallási meggyőződésük miatt tartottak fogva. Az AI célul tűzte ki a **halálbüntetés** és **kínzás megszüntetését** is. E szervezet elsősorban az **egyének** biztonságát helyezi előtérbe, s nem az államokét. Kampányokat szervez céljai elérése végett, így például **1997-ben a menekültek védelme érdekében**. Eves világhíradéseiben nagy figyelmet szentel a halálbüntetések, eltűnések, az ítélet nélküli fogva tartások eseteinek bemutatására. Az emberjogi szervezetek közül érdemes megemlíteni még a **Human Rights Watch (HRW)** nevű amerikai székhelyű szervezetet is, amely **1978-ban** jött létre. E szervezetet eredetileg azzal a szándékkal hozták létre, hogy ellenőrizze azt, hogy a keleti blokk országai nem sértik e meg a **helsinki záróokmány** emberjogi rendelkezéseit. Székhelye **New Yorkban** található, de más nagyvárosban is működnek irodái. Az emberi jogok megsértése esetén tényfeltáró kutatásokat hajt végre. Vezetett többek között olyan nemzetközi koalíciót, mely a **gyermekkatona besorozása ellen** emelt szót. Kezdeményezte a **jugoszláviai** és a **ruandai** háborús bűnösöket elítélő nemzetközi törvényszék felállítását. A **környezetvédelmi szervek** tekintetében a legközismertebb szervezet az **1971-ben**, Kanadában létrejött **Greenpeace**. E szervezet gyakran szervez tüntetéseket, annak érdekében, hogy felhívja az emberek figyelmét a **környezet megóvására**, az **esőerdők megmentésére** és a különböző **állatfajok védelmére**.

A tevékenységi kör szerinti csoportosítás mellett ismertebb és sokkal egyszerűbb az a tipizálás, amely a **nemzeti** és a **nemzetközi NGO**-kat különíti el. A nemzetközi nem kormányzati szervezetek alkalmasabbak arra, hogy nemzetközi szinten tevékenységet fejtsenek ki. Az NGO fogalma tehát mindkét típust magában

foglalja. Mind a nemzeti, s mind a nemzetközi NGO-k tekintetében igaz az, hogy **nyitott, önkéntes alapon szerveződő szervezetekről** van szó, s olyan egyének alkotják, akik közös célok megvalósítására törekcszenek. A nemzetközi NGO-k ismérvei közé tartozik az is, hogy **több országot is érintő célkitűzéssel** bírnak, így ennek megfelelően több országból érkezik az anyagi támogatás és több ország képviselői adják a táságot.

2/4. Az NGO-k szerepe a humanitárius segítségnyújtásban

Itt elsősorban a **Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának (ICRC)** tevékenységét érdemes megemlíteni, annak a nem kormányzati szervezetnek a tevékenységét, amely a **Vöröskereszt** és a **Vörösféhold Nemzetközi Mozzalmának** alapítójaként ismeretes. E mozgalom tagjai közé sorolható még a Vöröskereszt és Vörös Féhold Társaságok Nemzetközi Szövetsége (IFRCRC) és annak tagszervezetei, valamint 181 Vöröskereszt vagy Vörös Féhold Nemzeti Társasága is. Az **IFRCRC** a **természeti csapások utáni rehabilitációban** vesz részt, míg az **ICRC** elsősorban **segítségnyújtóként** vállal szerepet a fegyveres konfliktusokban. E mozgalom kapcsán négyévente tartanak nemzetközi konferenciákat, amelyeken részt vesz a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának küldöttsége is. A Vöröskereszt akcióit **hét alapelv** alapján hajtja végre az alábbiak alapján: emberiség, pártatlanság, semlegesség, függetlenség, önkéntesség, egység és egyetemesség.

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (ICRC, VKNB) egy **független nem kormányzati szervezet**, mely **kettős szereppel** bír. Egyrészt a **humanitárius jog őrzőjeként**, másrészt a fegyveres összeütközések **áldozatainak védelmezőjeként** tekintünk rá. Egy pártatlan szervezetről van szó, mely 6000 alkalmazottnak nyújt munkalehetőséget. Az ICRC élén egy 25 tagú nemzetközi bizottság áll. A VKNB számos országban bír képvisellel. Tevékenységi körébe tartozik a védelem és a segítségnyújtás a rászorulóknak az ellenségeskedések színterén. Továbbá élelmiszert juttat el azokra a helyekre, ahol a leginkább rászorul a lakosság. Az **1977. évi kiegészítő jegyzőkönyvek** szerint az államoknak el kell fogadniuk, hogy a **humanitárius és a pártatlan segélyszállítmányok nem minősülnek ellenséges cselekedetnek**. A VKNB a menekültek védelmében is jelentős részt vállal, melynek során független közvetítőként lép fel.

2/5. A nem kormányzati szervezetek szerepe az emberi jogok védelmében

Az **emberi jogok** védelme érdekében gyakorolt tevékenységük jelentős mértékben hozzájárult az NGO-k szerepének megerősödéséhez. Ezek a szervezetek **szabadabban bírálhatják** a kormányokat, így bármikor szóvá tehetik az emberi jogi jogsértéseket is. Az emberi jogok védelmét elsősorban nemzeti szinten

érdemes garantálni. A **nemzetközi védelem csak másodlagos** kell, hogy legyen. Az emberi jogok terén **előrelépést tenni elsősorban nemzeti szinten** kell, s ezt a gyakorlatot kell követniük az NGO-knak is. A nem kormányzati szervezeteknek fontos feladatuk a **kormányok tevékenységének nyomon követése, a jogsértések észlelése**. E szervezetek elősegíthetik továbbá a különböző csoportok, mint például a **menekültek beilleszkedését** a társadalomba, valamint politikai mobilizációs szerepet is betölthetnek. Az emberi jogok védelme tekintetében kifejtett tevékenységükkel a **demokrácia erősödését** is szolgálják ezek a szervezetek. Amennyiben az NGO jogsértést észlel az emberi jogok területén, úgy azt jelzi a kormánynak, s felkéri a helyzet orvoslására, de **közvetítő szerepet is vállalhat** a sértett és a kormány között. Ezt a lépést a nyilvánosságtól elzártan teszik meg, de kivételesen, a nyomásgyakorlás eszközeként sor kerülhet erre a nyilvánosság előtt is. A **nyomásgyakorlásnak** része lehet a **sajtóközlemények, jelentések közzététele**, valamint a **nyílt vita** alkalmazása is. Azonban fontos a nyilvánosság más szempontból is, hiszen szükséges lehet az emberek folyamatos tájékoztatása az emberi jogokról, vagyis az **emberi jogi nevelés** elterjesztése. Ennek eszköze lehet a tájékoztató kiadványok terjesztése, valamint a ritkábban alkalmazott eszköz lehet a képzési programok szervezése. Az NGO-k eszköztárában fontos szerepet kap az **emberi jogi védelem jogi lehetőségeinek** igénybevétele is. Így igénybe vehető a hazai fórumok előtti jogérvényesítés is. Ennek keretében a nem kormányzati szervezetek jogi tanácsokat adhatnak a hozzájuk fordulóknak, másrészt jogi képviselést is biztosíthatnak. Előfordulhat az is, hogy a szervezet beavatkozó harmadik félként részt vehet a jogi eljárásban.

X. A HUMANITÁRIUS INTERVENCIÓ ÉS A KONFLIKTUSOK KAPCSOLATA

X/1. A humanitárius intervenció fogalma

A **humanitárius intervenció fogalmán**: olyan fegyveres beavatkozást értünk, amelyhez a beavatkozó állam nem kapta meg a célállam hozzájárulását, és amelynek **célja az emberi jogok védelme**. A humanitárius intervencióval foglalkozó irodalom általában **súlyos, tömeges** állandóságot mutató emberi jogsértésekhez köti a doktrína létjogosultságát (a népiirtás és az emberiség elleni bűncselekmények tartoznak ide). Mint tudjuk a nemzetközi jogban vannak olyan normák, amelyek az általános nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályai. Ezek az úgynevezett **ius cogens** normák, amelyeket az „államok nemzetközi közössége, mint egész olyanként fogadott el és ismert el, mint amelytől nem lehet eltérni, és amelyet csak a nemzetközi jognak az ugyanilyen jellegű későbbi szabályával lehet megváltoztatni.” Ezek után felmerül a kérdés, hogy a **beavatkozásról**, illetve **annak tilalmáról** mit mond a jog? Az államoknak joguk van szabadon és külső beavatkozás nélkül intézni ügyeiket, meghatározni politikai rendszerüket és biztosítani gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésüket. Nyilvánvaló, hogy az **intervenció lehetősége** ott kezdődik, ahol lényegileg a **belső joghatóság alá tartozó ügyek véget érnek**. Teljes bizonyossággal jelenleg csak azt állapíthatjuk meg, hogy az **ENSZ Biztonsági Tanácsának joga van fegyveres erővel beavatkozni, illetve beavatkozásra felhatalmazást adni egy államnak vagy** államok valamely, akár szervezetileg tömörült csoportjának, amennyiben a **súlyosnak ítélt jogsértések** a tények bizonyossága szerint a **nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztetik**. Az **ENSZ Alapokmány VII. fejezete** tartalmazza azokat az intézkedéseket, eljárásokat, amelyeket alkalmazhat a békét veszélyeztető vagy támadó tevékenységet folytató országokkal szemben. A béke és biztonság megsértése esetén a **Biztonsági Tanács**:

- nem kötelező ajánlásokat tehet az ENSZ Alapokmány 39. cikke szerint,
- ideiglenes szabályokat foganatosíthat a 40. cikk szerint, mielőtt döntést hozna,
- nem fegyveres szankciókat rendelhet el a 41. cikk értelmében és
- végső esetben katonai akciókat foganatosíthat a 42. cikk értelmében, légi, tengeri és szárazföldi erők felhasználásával.

Maga a kifejezés rendkívül találó, mivel egy jelzős szerkezetben megjelenik a tartalmat kitöltő állami cselekvés indítéka, célja és végrehajtásának módja, és a cselekvés megjelenési formája. Mind a „**humanitárius**”, mind az „**intervenció**” kifejezés több eltérő terjedelmű értelmet hordoz. A humanitárius intervenció kategóriáját tág idősíkon lehet vizsgálni. A nemzetközi jog az elmúlt évszázadok folyamán nagymértékű és minőségbeli változáson ment keresztül. Ennek megfelelően a klasszikus nemzetközi joghoz képest a kortárs nemzetközi jogban egy bővebb fogalom alakult ki. A humanitárius intervenciónak nincs általánosan

elfogadott fogalma. A témával foglalkozók különböző eltéréseket tartalmazó meghatározásokat alkottak. **Sulyok Gábor** szerint a **humanitárius intervenció** fogalma az alábbiak szerint adható meg:

- A humanitárius intervenció **alánya**, vagyis végrehajtója egy vagy több állam, vagy nemzetközi szervezet lehet.
  - A beavatkozó **érdektelenül** és visszaélésektől mentesen jár el.
  - A humanitárius intervenció **tárgya** minden esetben **egy állam**. További fogalmi elem, hogy a **célállam nem adja hozzájárulását a beavatkozáshoz**.
  - A humanitárius intervenció **kedvezményezettjei** a beavatkozó szempontjából idegenek. Minden esetben a **célállam saját polgárai**.
  - A humanitárius intervenció alapjául szolgáló jogsértések: legalapvetőbb **első generációs**, nem politikai jellegű **emberi jogok súlyos, tömeges és szándékos megsértése**, a nemzetközi humanitárius jog nem nemzetközi fegyveres összeütközésre irányadó legfontosabb emberiességi garanciáinak súlyos megsértése. A jogsértések súlyát különböző nemzetközi szervezeteknek, illetve nem kormányközi szervezeteknek is meg kell erősíteniük.
  - Az előbb vázolt jogsértésekért a célállam **aktív** vagy **passzív** magatartás következtében lehet felelős. Aktívan, ha az állam közhatalmi jogosítványokkal rendelkező **hivatalos szervei** e minőségükben eljárva hajtják végre a jogsértéseket. Passzívan, ha a jogsértéseket a **magánszemélyek egyes csoportjai** követték el.
  - A humanitárius intervenció **célja korlátozott**: leginkább a **jogsértések megállítása** és a további atrocitások megelőzése.
  - A humanitárius intervenció **eszköze** a fegyveres erőszak alkalmazása. Viszont a beavatkozás előtt valamennyi békés rendezési módot eredménytelenül ki kell aknázni.
  - A humanitárius intervenció lefolytatására a **humanitárius nemzetközi jog releváns szabályai vonatkoznak**.
  - Fontos kérdés, hogy a cél elérhető-e az államhatalom érintetlenül hagyásával. Ideális szituációban a kényszer sikerrel jár és a kormány jobb belátásra tér. Gyakoribb viszont az a példa, hogy a kormány elmozdítása nélkül nincs esély a sikerre.
- A felsorolt feltételek **objektív jellegűek**. Együttes fennállásuk esetén egy magatartás humanitárius intervenciónak minősül.

X/2. A humanitárius intervenció és a nemzetközi fegyveres összeütközés

A **nemzetközi fegyveres összeütközés** fogalma **tágabb** a **háború fogalmánál**. A humanitárius intervenció formailag egy nemzetközi fegyveres összeütközés. Korlátozott céljai miatt a humanitárius intervenció korlátozott hadműveletként jelenik meg és nem tipikus háborúként. A fentebb említett fogalmi elemekből

kitűnik, hogy **nem az ellenség megsemmisítése a cél**, hanem egy állapot minél kevesebb erőszak általi megvalósítása.

Tehát elmondható, hogy a humanitárius intervenció és a nemzetközi fegyveres összeütközés között rész-egész viszony van. Hiszen minden humanitárius intervenció nemzetközi fegyveres összeütközés, de fordítva ez már nem igaz.

X/3. A humanitárius intervenció és az önvédelem

A nemzetközi jogban, ahol nincs meg az államokban működő kényszerapparátus, az önvédelem szerepe nagyobb, tartalmi köre tágabb. A már több fejezetben is említett ENSZ Alapokmány 51. Cikke szabályozza az önvédelem jogát:

„A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetében az **egyéni** vagy **kollektív önvédelem** természetes jogát mindaddig, amíg a **Biztonsági Tanács** a nemzetközi béke és biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem tette. A tagok az önvédelem e jogának gyakorlása során foganatosított rendszabályaikat azonnal a Biztonsági Tanács tudomására tartoznak hozni és ezek a rendszabályok semmiképpen sem érintik a Biztonsági Tanácsnak a jelen Alapokmány értelmében fennálló hatáskörét és kötelességét abban a tekintetben, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása végett az általa szükségesnek tartott intézkedéseket bármikor megtegye.”

Az Alapokmány az önvédelem jogát az „Egyesült Nemzetek tagjai” között rendezi és azáltal, hogy „természetes jogról” beszél, **valamennyi állam** számára biztosítani akarja azt. Annak cáfolatára, hogy az önrendelkezési jog és a humanitárius intervenció összemosódik, megállapítható, hogy egy másik állam polgáraival szemben alkalmazott vagy fenyegetően kilátásba helyezett **erőszak** nem tekinthető az **51. cikk** szerinti fegyveres támadásnak.

X/4. A humanitárius intervenció és a békefenntartás

A **békefenntartás** a nemzetközi jog egyik legújabb intézménye. A tény, hogy később jött létre, mint a humanitárius intervenció, még nem jelenti azt, hogy a két intézmény között ne lennének átfedések. A békefenntartás összetett és állandóan változó jelenség, meghatározása nem végezhető el általános érvennyel. A humanitárius intervencióval kapcsolatban megállapítható, hogy az alapvetően **nem békefenntartás**. Tehát nem szinonim fogalmakról van szó. A **humanitárius beavatkozás** egyik fogalmi eleme, hogy a **célállam beleegyezése hiányzik**. Ez teljes ellentéte a békefenntartás fogalmi elemének, miszerint valamennyi konfliktusban érintett fél beleegyezésén kell alapulnia a békefenntartásnak.

X/5. A humanitárius intervenció és a humanitárius segítségnyújtás

A **humanitárius segítségnyújtásnak** több szinonimája is van, és ezek közül egy például a humanitárius intervenció. Emiatt is szükséges a két fogalmat elhatárolni egymástól. A humanitárius segítségnyújtás fogalmát nehéz meghatározni. Jellemzője a célja, vagyis „az emberi szenvedés megelőzése és enyhítése, akárhol is legyen az”. Továbbá jellemzi még, hogy az igény rá különösen fegyveres összeütközések idején jelentkezik, amikor az adott állam nem képes vagy nem akarja az áldozatok számára a létfenntartáshoz szükséges alapvető feltételeket megadni. A humanitárius segítségnyújtás végrehajtására csak az **emberiesség**, a **semlegesség** jegyében, az adott **állam szuverenitásának, területének és nemzeti egységének tiszteletben tartásával** van lehetőség. Ebből következik, hogy az **állam előzetes beleegyezésére mindig szükség van**. A humanitárius intervencióhoz viszonyítva legfőbb különbség az erőszak alkalmazásával kapcsolatban figyelhető meg. A **fegyveres erő a humanitárius intervenció fogalmi eleme**, a humanitárius segítségnyújtás nem feltétlenül tartalmazza az erőszak elemét, a katonai részvétel ebben az esetben csak esetleges. A fegyveres erő jelenléte a segélyezés során nem jelenti azt, hogy a segélyezés intervenció lenne. Ha mégis kétség merülne fel, akkor azt kell vizsgálni, hogy a célállam beleegyezését adta-e. Ha igen, akkor intervenció nem lehet, mert annak a kényszer a jellemzője. A **közös vonás**, hogy **mindkét tevékenység célja az emberi szenvedés enyhítése**, de a problémára adott válasz már eltérő. A **humanitárius segítségnyújtás** ugyanis a **válság tüneteit próbálja enyhíteni**, a **humanitárius intervenció** pedig a **probléma gyökerénél akarja megfojtani a bajt fegyveres erő segítségével**. Az **alanyok** tekintetében merül fel a következő különbség. **Humanitárius intervenciót** csakis a **nemzetközi jog valamely alanya** hajthat végre. A **humanitárius segítségnyújtás alanyai** közé a **nem állami szereplők** is beletartoznak.

X/6. A humanitárius intervenció megindításának jogszerűsége

A hagyományos érvelés szerint a nemzetközi jog jogellenesnek tekinti a humanitárius beavatkozásokat. Az 1945 utáni jogrend az ENSZ Alapokmánya szerint az **erőszak alkalmazásának tilalma elvén** alapul. Az Alapokmány **2. cikk 4. pontja** kimondja:

„A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezésük során más állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.”

E tilalom alól csak két kivétel lehetséges. Az **Alapokmány 51. cikkelye** elismeri az **egyéni** vagy **kollektív jogos önvédelmet**, **VII. fejezete** pedig kimondja, hogy a **Biztonsági Tanács** bizonyos körülmények fennállása esetén:

„légi, tengeri és szárazföldi erők felhasználásával olyan műveleteket fogantatosíthat, amelyeket a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához vagy helyreállításához szükségesnek ítél.”

Ezek alapján bármilyen **beavatkozás** csak a **BT jóváhagyásával** indítható el. Az állandó tagok tényleges vagy kilátásba helyezett vétői gyakran megbénították a döntéshozatalt, emiatt nem működött jól a rendszer. **Három érv**, amely az eddigiekkel szemben esetleg **jogilag** is igazolhatja a humanitárius intervenció intézményét. Először is a humanitárius intervenció **nem ütközik az idézett 2. cikkely 4. pontjába**, mivel sem a célsország területi integritását, sem annak politikai függetlenségét nem érinti, csupán a **szuverenitását sérti meg**. Lehet arra is hivatkozni, hogy mivel az ENSZ Alapokmánya tartalmazza az **emberi jogok** védelmét, azok **megsértése** is ugyanakkora bűn, mint az erőszak alkalmazása tilalmának áthágása. A **VII. cikkellyel** szintén lehet érvelni, hiszen a szóban forgó **humanitárius válságok** súlyosan **veszélyeztethetik a nemzetközi békét és biztonságot**. A BT így jogszerűen dönthet humanitárius intervencióról. Ami viszont spekulációra adhat okot, az a fogalmi elemeknél is említett nagyhatalmi érdekek, nézetek és azok különbségei.

X/7. A humanitárius intervenció gyakorlata

Már a XVII. században, **Grotius** és kortársai kifejtették a humanitárius beavatkozás elméletét. Céljuk az volt, hogy igazolják azokat a beavatkozásokat, melyek azzal a céllal indultak, hogy véget vessenek egy állam saját állampolgáraival szembeni rossz bánásmódjának. A XX. század előtt meglehetősen gyakori volt ez a fajta indoklás. A szakirodalomban a humanitárius intervenció klasszikus példáiként az **1990-es libériai** és az **1999-es koszovói** beavatkozásokat szokták említeni, erősen vitatott azonban például az **1992- 94-es szomáliai**, az **1992-95-ös boszniai** vagy éppen az **1997-99-es Sierra Leone-i** akciók besorolása.

SZOMÁLIA, 1992-1994 (EGY ÁLLAM ELTŰNÉSÉNEK A KÖVETKEZMÉNYEI)

Az ENSZ **szomáliai** beavatkozása **különleges** volt a humanitárius intervenciók történetében. Ennek legfőbb oka, hogy Szomáliában a kilencvenes évek elejétől nem létezett államhatalom. 1950-ig brit közigazgatás alá tartozott egész Szomália. **1960-ban vált függetlenné** az ENSZ közreműködésével. Az ország nemzetközi segélyektől és hitelektől függött. A **klánok** közt nyílt rivalizálás folyt. Az ország első vezetője sem a nemzeti egységet részesítette előnyben, és jó kapcsolatokat épített ki a **Szovjetunióval**. A Szovjetunióknak az 1950-60-as években

kulcsfontosságúak voltak a szomáliai kapcsolatok. 1969-ben a törvényesen megválasztott vezetőt a katonai parancsnok megölette, így **Mahammad Siad Barre** vette át a hatalmat. A diktátor a szovjetekkel való jó kapcsolat jegyében az országában elkezdte terjeszteni a **tudományos szocializmus eszméjét**. A vezető drasztikus lépésekkel próbálta letörni a klánok hatalmát, és szovjet segélyekért cserébe **1974-ben barátsági és segítségnyújtási szerződést** kötött velük. A szovjetek több támaszpontot létesítettek az országban. **Barre** azonban kijátszotta az amerikaiakat a szovjetek ellen. **Egyiptommal** és **Szaúd-Arábiával** szövetkezve felvetette magát az **Arab Ligába**, majd amikor az amerikaiak kivonultak **Etiópiából**, Szomália **1977-ben megtámadta** azt. Amerikai segítség ellenére Szomália **1978-ra vereséget szenvedett**. Barre, a diktátor az USA közvetítésével a **Nemzetközi Valutaalaphoz** fordult segélyekért. Szomália 1981-től így kiegyenlítette a fizetésimérleg hiányát, leértékelt a valutáját, elengedték adósságállományát. **1989-ben** a kommunizmus összeomlásakor a nagyhatalmak kivonultak Afrikából, **Szomáliát magára hagyták** azzal, hogy nem tartja tiszteletben az emberi jogokat. Ugyanezt tette az **EGK** is. Ezzel az államhatalom összeomlott. A szovjet és amerikai fegyverkészletek viszont az országban maradtak, és a kiéleződő belpolitikai konfliktusokban jól jöttek a klánoknak. A Barre-rendszer megbukott. Az **1990-es** évek elejétől Szomália **részeire bomlott**. 1991 elejére a klánok felkelése aláasta az államhatalmat, a diktátor **Nigériába** menekült. A **klánok egymás ellen fordultak**, véres polgárháború kezdődött, a központi hatalom megszűnt létezni. Egy év alatt 300 ezer ember halt meg, és 900 ezer menekült el a szomszédos államokba. Az ENSZ későn cselekedett. Diplomáciai küldöttségének nem egy állam vezetőjével, hanem egyes hadurakkal külön kellett tárgyalnia. Az ENSZ BT megállapította „a helyzet gyors romlása miatti aggodalmát”, valamint az állapotok „nemzetközi békét és biztonságot fenyegető voltát”. A két millió körüli menekült veszélybe sodorta a környező államok stabilitását. A humanitárius segítséghez hozzájutás joga is megalapozta ebben az esetben a nemzetközi fellépést. **1992. március 3-án** a szembenálló felek **tűzszünetet írtak alá**. Ebben engedélyezték a világszervezet képviselőinek **nemzetközi megfigyelő erők küldését** a térségbe. Először előkészítő missziót küldtek oda, és nekiláttak egy, a humanitárius szállítmányok célbajuttatását megkönnyítő terv kidolgozásához. **1992. április 24-én** hozták létre a feladatok ellátására az **UNOSOM I.** nevű kéksisakos egységet, pakisztáni vezetéssel. Ez az erő nem tartozott a humanitárius intervenció fogalmkörébe, az akkori szomáliai kormány kérésére hozták létre őket. Ők hónapok múlva, július elején érkeztek meg az országba, de nyitva volt a lehetőség egy 500 fős egység odaküldésének is. A **BT** fenyegetéseinek **hatására** a klánok hozzájárultak egy megerősített biztonsági erő, térségbe küldéséhez. Ez azonban csak a főváros körül tudta eredményesen kifejteni a tevékenységét. A **helyzet októberben válságossá** vált. Az ország kikötőit lezárták, az egyéb módon érkező segélyeket útonálló fosztogatták, a járműveket eltérítették. A **klánok megtámadták az ENSZ csapatokat**. Az ENSZ főtitkára közölte, hogy az országban nincs kormányzati hatalom, ezért nem lehetséges, hogy

a szokásoknak megfelelően járnak el. A BT 1992. december 3-án határozatában kifejtette a helyzet szokatlanságát, rendkívüliségét, amely azonnali cselekvést kívánt. A határozat meghozatalára számos tagállam és nemzetközi segélyszervezet kérésére került sor. Az első amerikai katonák napokon belül megérkeztek a térségbe. Az United Task Force (UNITAF) a **BT felhatalmazása** alapján létrehozott egyesített erők, a **BT jóváhagyásával alkalmazott erőszakot**, ezért léte jogszerűnek minősült. Mivel részt vettek a nemzeti újjáépítésben is, ezért elmondható, hogy a somáliai belső önrendelkezési jogot is figyelembe vették. Az akció első hónapja az ország déli részén sikeres volt. A klánokat visszaszorították, a segélyek elérték céljukat. A polgárháború ott véget ért. A sikereken felbuzdulva az ENSZ **1993. március 26-án** határozott egy **UNOSOM II.** nevű békefenntartó erő felállításáról. Ezt a VII. fejezet alapján rendelte el, ezért feladatköre nem igazán emlékeztetett a hagyományos békefenntartó erőkére. Be kellett tartassa a tűzszüneti egyezmény pontjait, le kellett fegyverezze a szemben álló erőket, valamint segítenie kellett a humanitárius segélyezést. Azonban az **UNOSOM II. felhatalmazást kapott katonai erő alkalmazására**, ezért az első békekikényszerítő erőnek tekinthető az ENSZ történetében. 1993. június 5-én a klánok közel 80 pakisztáni kéksisakost mészároltak le, vagy sebesítettek meg. Az ENSZ erők többször rajtaütésekben próbálták elfogni a legfőbb vezetőket, majd védőjüket tüztek ki a fejükre. Az amerikaiak 1993 augusztusában és októberében is rajtaütöttek a vezetők rejtékhelyén, de mindkét esetben sikertelenül. Az utóbbi eset nagy sajtóvisszhangot kapott, ezért az USA és más nyugati államok 1994 márciusára kilátásba helyezték erők teljes kivonását. 1994 februárjában a BT is csökkentette az UNOSOM II. létszámát. Addig az ENSZ-csapatok humanitárius intervencióban, ezután humanitárius segítségnyújtásban, és újjáépítésben vettek részt. **1994. március 24-én a szembenálló felek megállapodtak a harcok befejezéséről**, a helyzet fokozatosan normalizálódott. Az utolsó ENSZ egység egy év múlva hagyta el az országot véglegesen. Így Szomáliában **egymás után két** szorosan összekapcsolódó **humanitárius intervenció** ment végbe: **1992 decembere és 1993 májusa között egy többnemzetiségű erő**, míg **1993 májusa és 1994 februárja között az ENSZ** hajtott végre ilyen akciót. A humanitárius válság hasonlít az államkudarchoz, egyes esetekben átfedésben van vele. A jelenség a fenyegetést a nemzetközi biztonságra és stabilitásra azáltal jelenti, hogy egész környezete stabilitását veszélyezteti. A tömeges jogsértések miatt meginduló menekültáradat súlyos következményekhez vezethet az áldozatokat befogadó szomszédos országokban.

További **biztonsági kihívások** is ide kapcsolódnak. Ugyanis az is elmondható, hogy ahol az emberi jogok nem érvényesülnek, sőt azok megsértése a jellemző, ott gyakran virágzik a szervezett bűnözés és a fegyverkereskedelem, vagyis békét és biztonságot veszélyeztető tevékenységek, melyek nem állnak meg az országhatárokon belül, hanem nemzetközi. A humanitárius intervenció hosszú éveken keresztül különböző okok miatt nem válhatott ENSZ-határozattá. E

törekvést, más országok mellett, együttesen támogatta az Európai Unió és az Egyesült Államok. **2005-ben** viszont a világszervezet fontos lépést tett e téren, amikor immár **határozatba foglalta** az úgynevezett **védelmi felelősség elvét**. Ezzel kollektív cselekvést helyez kilátásba a Biztonsági Tanács révén az emberi jogok súlyos megsértése esetén, ha egy állam saját polgárait nem képes e jogsértésektől megvédeni.

DUPress

XI. PREVENTÍV DIPLOMÁCIA ÉS A GLOBALIZÁCIÓ

XI/1. Az egyén és a társadalom biztonsági kérdéseinek fejlődése

Az egyén és a társadalom biztonságát fenyegető tényezők megítélése az emberiség történelme során értelemszerűen koronként változott.

Az **ókorban** és a **középkorban** a legnagyobb veszélyt az **élet elvétele**, illetve az emberi létfeltételek **erőszakos megváltoztatása** jelentette, amellyel szemben csak valamilyen kollektív válasznak volt esélye. Tehát a biztonságot a közösségek, az állam tulajdonának elsődlegesen a földterület fegyveres védelme, a relatíve szűkös létfeltételek más közösségek rovására történő bővítése jelentette. Az **újkorban**, valamint az első **ipari forradalom** korszakában kialakultak azon feltételek, amelyek lehetővé tették az állam által megteremtett, finanszírozott **nagy létszámú haderő** létét. A formálódó nemzetállamok alkotta kapcsolatrendszerben növekvő szerepet kaptak a politikai, gazdasági természetű konfliktusok diplomáciai úton történő megoldásai is. A **II. világháborút követő időszakban**, a bipoláris világ korszakában megkezdődött a **nukleáris** és más **tömegpusztító eszközök tömeges előállítás**a, és ezzel párhuzamosan gyors ütemben **modernizálódtak** a **szemben álló hagyományos katonai erők**. Mindez azon logikára épült, amely a katonai jellegű kihívások, a nemzetközi konfliktusok, válságok megoldása leghatékonyabb eszközének a felhalmozott katonai potenciállal történő fenyegetést tekintette. Ennek következtében a hidegháború időszakában többször realitásnak tűnt a nukleáris háború és a garantált globális megsemmisülés. A **globális méretű szuperhatalmi szembenállás** elősegítette a **nemzetközi terrorizmus** és **bűnözés** – elsődlegesen a fegyver- és kábítószer csempészet – terjedését. A **bipoláris világrend összeomlását követően számos biztonsági kockázati tényező** jelent meg: mint például a **politikai és gazdasági instabilitás** Kelet-Közép és Kelet-Európában, a világ számos részén kiújult **etnikai, nemzeti konfliktusok**, amelyeket területi ellentétek is terheltek, és a **nukleáris eszközök ellenőrzés nélküli elterjedése**.

Érdekességképpen néhány **adat**: Nyolcvankét millió fővel növekedett a Föld lakossága 2008-ban, 2009. január elsején pedig 6 751 643 600 ember élt bolygónkon. A legszegényebb országok produkálják a legnagyobb népességszaporulatot, ahol gyakorlatilag nincsen családtervezés, az emberek túlnyomó többsége nyomorban él, és óriási a nyomás az egyébként is sanyarú helyzetben lévő egészségügyi és oktatási rendszeren. Állapította meg az **Erhard Schreiber** hannoveri vállalkozó által 1991-ben létrehozott német világnépességi alapítvány (DSW) **2008. december 23-án**. Az alapítvány szerint az afrikai népek születéskor várható élettartama mindössze 54 év, szemben a németországi 79-es életkorral. Míg Afrikában ezer kisbaba közül 82 meghal a születéskor, Németországban csak négytel történik ilyen tragédia. Afrikában minden 26. terhes nő belehal a szülésbe, Németországban viszont 19200 eset közül fordul elő egy ilyen eset.

A vázolt problémák, nevezetesen a nemzetközi és nem-nemzetközi **fegyveres összeütközések**, külföldiek túszul ejtése, a lakosság **emberi jogainak semmibe vétele**, a **kisebbségek** fizikai vagy kulturális **megsemmisítése**, **természeti katasztrófák** és más okok **humanitárius problémákat** vagy azok veszélyét idézhetik elő, melyeknél eshetőlegesen határokon áttérjedő hatásokkal is számolni kell. Az **ENSZ Biztonsági Tanácsa 1992. január 31-i csúcstalálkozóján** elfogadott nyilatkozatnak megfelelően felkérte **Boutros Boutros-Ghali** akkori ENSZ-főtitkárt, hogy **készítsen elemzést** és tegyen ajánlásokat, hogy milyen módszerekkel lehet az Alapokmány keretén és intézkedésein belül növelni és hatékonyabbá tenni az ENSZ-nek a **preventív diplomácia**, a **béketeremtés** és a **békefenntartás** terén meglévő képességét.

A jelentés **II. fejezetében** Boutros Boutros-Ghali a fenti három fogalmat az alábbiakban határozza meg:

- A **preventív diplomácia**: olyan tevékenység, amelynek célja, hogy megakadályozza a felek közötti viták keletkezését, megakadályozza, hogy a meglévő viták konfliktusba csapjanak át, és korlátozza a konfliktus („A konfliktus egyet nem értés, ellentét, vita vagy feszültség emberek vagy csoportok között. Ez az állapot vélt vagy valós ellentéteken alapul. A konfliktusok univerzálisak, hiszen minden emberi kapcsolatban, minden kultúrában felfedezhetők.”) továbbterjedését.
- A **béketeremtés** olyan tevékenység, amelynek az a célja, hogy rávegye az ellenséges feleket a megállapodásra elsősorban olyan békés eszközök útján, amelyeket az ENSZ Alapokmányának VI. fejezetében elődeink lefektettek.
- A **békefenntartás** az ENSZ közvetlen beavatkozása a helyszínen, mindezideig az összes érintett fél egyetértésével, rendes körülmények között az ENSZ katonai és/vagy rendőri és gyakran polgári állományának felhasználásával. A békefenntartás olyan eljárás, amely kiszélesíti a lehetőségeket a konfliktus megakadályozása és a béke megteremtése terén. A jelentés a fentiekén kívül még kifejti a **konfliktust követő békeépítésnek** a fogalmát is, mely olyan tevékenység, amelynek az a célja, hogy felismerjék és támogassák azon szervezeteket, amelyek a béke megszilárdítására és megerősítésére törekszenek, egyszóval, hogy **elkerüljék a konfliktus ismételt kiújulását**.

A **preventív diplomácia** tehát a **viták megoldását keresi az erőszak kitörése előtt**, a béketeremtést és békefenntartást azon célból igénylik, hogy megállítsák a konfliktusokat, és megőrizték a békét, ha egyszer már elérték. Amennyiben ezek a lépések sikeresek, úgy megteremtik a konfliktus utáni békeépítés lehetőségét, és így megakadályozhatják az országok és népek közötti erőszak kiújulását. A preventív diplomácia fogalma egy **másik megközelítésben**: „Olyan tevékenység,

amelynek célja, hogy megakadályozza a felek közötti viták keletkezését, illetve azt, hogy a meglévő viták konfliktusba csapjanak át. Lényege, hogy korlátozza a konfliktus továbbterjedését.”

A preventív diplomácia megvalósítható személyesen a **főtitkár** vagy vezető tisztviselők által, **szakosított szervezeteken** és programokon vagy regionális szervezeteken keresztül az **ENSZ-szel együttműködésben**.

XI/2. A preventív diplomácia az intézkedési lehetőségei

a) bizalomépítő intézkedések

A kölcsönös bizalom és a jóhiszeműség nélkülözhetetlen ahhoz, hogy csökkentsük az államok közötti konfliktusok valószínűségét. Számatalan eszköz áll mindazon államok rendelkezésére, amelyek kellő elszántságot tudnak felmutatni, hogy alkalmazzák is őket. Ilyen például a **katonai küldöttségek rendszeres cseréje**, regionális vagy szubregionális kockázat csökkentő központok létrehozása, **megállapodások az információk szabad áramlásáról**, valamint a regionális **fegyverzetcsökkentési megállapodások ellenőrzése**. Boutros Boutros-Ghali jelentésében vállalta (An Agenda for Peace, 1992.), hogy időszakos konzultációkat folytat a bizalomépítő intézkedésekről a potenciális, a jelenlegi vagy múltbeli vitafelekkel, a regionális szervezetekkel, felajánlva mindazt a tanácsadói segítséget, amelyet a Titkárság egyáltalán képes megadni.

b) ténymegállapítás

A megelőző lépéseket a tények megfelelő időbeni és pontos ismeretére szükséges alapoznunk.

- Ezért szükséges a **tényfeltárás** fokozottabb alkalmazása, összhangban az Alapokmánnal. Valamely állam kérését, hogy ENSZ tényfeltáró missziót küldjön ki a területére, indokolatlan halasztás nélkül minden esetben meg kell fontolni.

- Mivel a tagállamok kormányai részletes információkat nyújthatnak a főtitkár részére az érdeklődésre számot tartó kérdésekről, a hatékony preventív diplomácia érdekében **valamennyi tagállam legyen kész a szükséges információk biztosítására**.

- **Hivatalos tényfeltárást a Biztonsági Tanács** vagy a **Közgyűlés** adhat felhatalmazást. Mindkét testület választhatja, hogy közvetlen felhatalmazásával **bizottságot** küld ki, vagy felkérheti a **főtitkárt** a szükséges lépések megtételére, beleértve a különleges megbízott kijelölését is. A további tevékenységhez nélkülözhetetlenül szükséges információ túl, egy ilyen bizottság csak a pusztán jelenlétével is elősegítheti az adott vita megoldását, sőt jelezheti a feleknek, hogy

az ENSZ és különösen a BT felfogása szerint a szóban forgó probléma jelenleg vagy potenciálisan fenyegetést jelent a nemzetközi biztonságra.

- Különleges körülmények között a Biztonsági Tanács összeülhet az **ENSZ székhelyétől távol is**, ahogy azt az Alapokmány is lehetővé teszi: nemcsak abból a célból, hogy **közvetlenül tájékozódjon**, hanem azért is, hogy a világszervezet égisze alatt **befolyást gyakoroljon** az adott helyzetre.

c) korai előrejelzés

Az utóbbi években az ENSZ kifejlesztette a környezeti fenyegetésekkel, a nukleáris balesetek kockázatával, a természeti katasztrófákkal, a népesség tömeges mozgásával és a betegségek elterjedésével kapcsolatos **korai előrejelző rendszerek** értékes hálózatát. Szükség van ezeknek a megoldásoknak olyan módon való erősítésére is, hogy az ezekből a forrásokból származó információkat összevetve a politikai jelzésekkel felbecsülhető, hogy vajon fennáll-e a béke veszélyeztetése és ezek elemzése után kiderül, hogy az ENSZ-nek milyen intézkedéseket kell tennie a helyzet csillapítására. Boutros Boutros-Ghali jelentésében (**An Agenda for Peace 1992.**) javasolta a Biztonsági Tanácsnak, hogy kérje fel a megerősített és átalakított Gazdasági és Szociális Tanácsot, hogy összhangban az Alapokmány **65. cikkelyével**, készítsen jelentéseket azokról a gazdasági és szociális fejleményekről, amelyek – hacsak nem csillapítják azokat – **fenyegethetik a nemzetközi békét és biztonságot**. Ezen kívül kérte a regionális szervezeteket, hogy ha még nem gondoltak az **ENSZ-beli megfigyelői státuszra**, tegyék meg, és megfelelő megállapodásokon keresztül kapcsolódjunk össze a világszervezet biztonsági mechanizmusával.

d) megelőző felvonulás

A megelőző felvonulás az esetek és a módszerek gazdag változatával mehet végbe. Például **nemzeti válság** feltételei között a megelőző felvonulás történhet a **kormány** vagy **valamennyi érintett fél kérésére**, illetve hozzájárulásával. Az **államok közötti viták során** ilyen felvonulás történhet, amikor két ország úgy érzi, hogy az **ENSZ jelenléte** határaik két oldalán kedvét szegheti az ellenségeskedéseknek. Ezen kívül a megelőző felvonulás megtörténhet, amikor egy **ország fenyegetve érzi magát** és megfelelő **ENSZ jelenléte igényel** végig a határ saját oldala mentén.

Az ENSZ-nek továbbra is figyelembe kell vennie a **Közgyűlés** 1991. december 19-i **46/182-es határozatához** csatolt irányelvek egyensúlyát, melyek hangsúlyozzák, hogy a humanitárius segítséget az emberiség, semlegesség és pártatlanság elveivel összhangban kell biztosítani, valamint az államok szuverenitását, területi

integritását és nemzeti egységét – az ENSZ Alapokmányával összhangban – teljes egészében tiszteletben kell tartani.

e) demilitarizált övezetek

A múltban a demilitarizált övezeteket a konfliktus befejezésekor a felek megegyezése alapján hozták létre. Amellett, hogy az ENSZ személyi állomány felvonulása ezekben az övezetekben a békefenntartó műveletek része, önmagában is meg kellene fontolni, hogy mennyiben lehetnek hasznosak ezek az övezetek, mint a **megelőző felvonulás egyik formája**, a határ mindkét oldalán, a **két fél egyetértésével**, mint a **lehetséges hadviselő felek szétválasztásának eszköze**, vagy a határvonal egyik oldalán, azzal a céllal, hogy **megszüntessék a támadás minden ürügyét**. A demilitarizált övezetek szimbolizálhatnák a nemzetközi közösség konfliktust megelőző gondoskodását.

XI/3. Az emberi jogok nemzetközi jogi védelmének alapvető elvei

Az **emberi jogok tiszteletben tartására** vonatkozó nemzetközi jogi kötelezettség lényege a belső végrehajtás, illetve az ehhez társuló, az a fölötti nemzetközi ellenőrzéssel összefüggő eljárási kötelezettségek. Ez utóbbiak közül a legáltalánosabb az, hogy egyetlen állam sem utasíthatja el az emberi jogi kötelezettségeinek megsértésével kapcsolatos bírálatokat arra hivatkozva, hogy az emberi jogok érvényesítése belső joghatósági kérdés, amelybe egy másik állam illetéktelenül avatkozott be. Az **emberi jogok nemzetközi védelmének** egyik alapvető kérdése a belső jogvédelemhez való viszonya. Általánosságban elmondható, hogy az emberi jogok tiszteletben tartására építő belső alkotmányos rendszer nem teszi feleslegessé az emberi jogok regionális, illetve univerzális védelmét. Az **emberi jogok nemzetközi jogi védelmének alapvető elvei** a következők:

- a **nemzetközi védelem kiegészítő jellege** (az emberi jogok védelmének elsődleges terepe az államok belső jogrendszere),
- a **belső jogorvoslatok kimerítése** (a nemzetközi panasz előterjesztése előtt valamennyi rendelkezésre álló és hatékony hazai jogorvoslatot ki kell meríteni),
- a **párhuzamos nemzetközi eljárások elkerülése** (a nemzetközi jogi védelem kiegészítő jellegéből következően egy jogsértés párhuzamos vizsgálata több nemzetközi testület előtt a figyelem és az erőforrások elfecsérlését jelentené),
- a **legjobb védelem elve** (a nemzetközi jogi védelem szintjétől csupán felfelé, azaz az egyén jogainak szélesebb körű biztosítása irányába lehet eltérni. Ha az ENSZ-szintű szabályozás a garantált jogok tekintetében szélesebb, ugyanakkor tartalmában kevésbé kiterjedt, mint mondjuk az

európai, az államnak akkor sincs joga, hogy a különbségre hivatkozással szűkítse a védelmet).

XI/4. A nemzetközi viták rendezése békés eszközökkel

A mai **nemzetközi jog** egyik általánosan **elismert alapelve** értelmében, melyet az **ENSZ Alapokmánya** is rögzít **2. cikkének 3. pontjában**, az államok kötelesek **nemzetközi vitáikat békés eszközökkel**, mindenfajta erőszak kizárásával rendezni. Az államokat csupán a felmerült vita megoldására alkalmazni kívánt **eszköz kiválasztásának joga** illeti meg. A viták békés elintézését szolgáló eszközöket az ENSZ Alapokmánya **33. cikkének 1. bekezdésében** sorolja fel, amikor a következőket mondja: „Minden olyan viszály esetében, amelynek elhúzódása a nemzetközi béke és biztonság fenntartásának veszélyeztetéséhez vezethet, a felek mindenekelőtt **közvetlen tárgyalás, kivizsgálás, közvetítés, békéltetés, választott bírósági vagy bírósági eljárás, regionális szervek vagy megállapodások igénybevétele, vagy általuk választott egyéb békés eszközök** útján tartoznak megoldást keresni” Ez a felsorolás nem taxatív, a felek más eszközökhöz is nyúlhatnak. Így **kimaradt** különösen a 33. cikkből a **jószólálatra**, valamint az **ENSZ közvetítő szerepére** mint további lehetőségekre való utalás. Az **ENSZ Alapokmány VI. fejezete** tartalmazza azokat az intézkedéseket és tevékenységeket, amelyek a világban kialakult **viszályok békés rendezésére** vonatkoznak. A fenti eszközöket **két nagy csoportra** oszthatjuk: az **elsőbe** a **diplomáciai tárgyalások**, a **másikba** pedig a **bírói út igénybevétele**nek lehetőségei tartoznak. Az esetek **túlnyomó többségében** a **diplomáciai út** kerül alkalmazásra, a bírói megoldás csak kivételes jellegű. A **diplomácia fogalmát Gordon Smith** az alábbiak szerint határozta meg **1930-ban**: „A diplomácia a nemzeti érdek előmozdításának művészete a kormányok, a nemzetek és más csoportok között fenntartott információcsere révén. Célja az attitűdök és a magatartás megváltoztatása, mint a megállapodások elérésének és a problémák megoldásának a módja.” A jelenkori nemzetközi rendszer, amelynek keretei között a diplomáciai tevékenység megvalósul, több éve formálódik és **három egymáshoz kapcsolódó és folytatódó forradalom komplex eredményeként** jön létre. Az **első forradalom a katonai-politikai rendszer dinamikájában következett be**: megszűnt a kétpólusú világrend, a **második változást a gazdaságban zajló forradalom váltotta ki**, melyet a liberalizálás, a piacosítás, a magánosítás és a globalizáció ösztönzött. A **harmadik, hasonló léptékű változás az információs forradalom elmélyülésében érhető tetten**: az információ, a tudás mindinkább a hatalom alapfeltételévé válik a nemzetközi szereplők számára, új típusú konfliktusokkal kell megbirkózni.

A konfliktusok egyik kimenete a **terrorizmus**, a másik kimenet – az emberségesebb, a fegyverek nélküli – a **konfliktusok megelőzése és kezelése a diplomácia eszközeivel**.

4/1. A nemzetközi viták békés rendezésének legelterjedtebb és legtermészetesebb eszköze: a felek közvetlen tárgyalása.

A **közvetlen tárgyalás** a **legrugalmasabb eszköz** a tárgyalások sikerének elősegítésére, továbbá **egyéb vitaeldöntő eszközök** igénybevételének **előfeltétele** is lehet. Ezekre a tárgyalásokra jellemző, hogy **nincs meghatározott, rögzített formájuk**, lehetnek írásbeliek, szóbeliek, résztvevőik, azaz a tárgyalófelek lehetnek állam- vagy kormányfők, illetve miniszterek, továbbá az általuk meghatalmazott tisztviselők és diplomaták is. A tárgyalásokat a **felek egyenrangú pozícióban**, mindenfajta **kényszer és fenyegetés nélkül** tartoznak lefolytatni, biztosítani kell továbbá valamennyi fél részvételének lehetőségét. A fentiekből kiténik, hogy a közvetlen tárgyalások lehetnek **két-** vagy **többoldalúak**, s nem feltétlenül irányulnak egy már fennálló vita rendezésére, **céljuk** lehet a **konfliktus-megelőzés**, azaz a **béke és biztonság** fenntartása. Két jellemző példa a közvetlen tárgyalásokra: az egyik **kétoldalú**, a másik **többoldalú** tárgyalás-sorozat volt. A **kétoldalú** tárgyalások a **hidegháború két legnagyobb ellenfele**, az **USA** és a **Szovjetunió** között folytak. A hidegháború négy évtizede számos diplomáciatechnikai újdonságot hozott: meghonosította az úgynevezett **„csúcstalálkozó”** intézményét, melynek során a szembenálló felek **legmagasabb szintű vezetőik** útján tárgyaltak. Így nem volt szükség az állandó megszakításokra abból a célból, hogy megerősítést kérjenek a hazai kormányoktól. Az **első** ilyen típusú találkozóra **1959** szeptemberében került sor **Hruscsov** és **Eisenhower** között, melyet még számos újabb követett. A helyszínnek általában váltva Washingtonban vagy Moszkvában voltak, de nagyobb jelentőségű, a globális biztonságot is befolyásoló találkozók főleg valamely semleges országban (pl.: Svájc) vagy olyan harmadik államban zajlottak, melyet mindkét fél elfogadhatónak tartott (pl.: Izland). A csúcstalálkozók a legtöbb esetben nem hoztak kézzelfogható és hasznosítható eredményt, valamint ritkábban kerültek megrendezésre, mint ahogy a felmerült problémák igényelték volna. Mégis a diplomáciatörténet kétségkívül egyik legtanulságosabb korszaka volt a hidegháború 40 éve, hiszen a mindkét felet egyaránt fenyegető nukleáris háború elkerülésére az egyetlen lehetőség a **viták és konfliktusok diplomáciai rendezése** volt. A **többoldalú** konfliktus-megelőző tárgyalások közül a legjelentősebb (s azóta is egyedülálló) kezdeményezés az **Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ)**. Az **1994.** december 5-6-án tartott csúcstalálkozón, amely **Budapest**en volt az **EBEÉ-t EBESZ-re** (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet) **változtatták** (1995. január 1-én lépett hatályba). Az EBESZ az utóbbi másfél évtizedben számos európai és ázsiai helyi jellegű konfliktus kezelésére küldött ki **missziókat** a következő országokba és régiókba: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Koszovó, Macedónia, Csecsenföld, Ukrajna, Fehéroroszország, Grúzia, Azerbajdzsán, Tádzsikisztán, Üzbegisztán, Kazahsztán, Kirgizisztán és Türkmenisztán. Az EBESZ-missziók, ezekben a térségekben, elsősorban a demokratikus intézményrendszer kiépítését, a jogállamiság kialakítását és az emberi jogok érvényesülését segítik elő. Az EBESZ az egyetlen olyan átfogó európai

szervezet, amely **egységesen** kezeli a **biztonság három**, egymással összefüggő – katonai, gazdasági és humán – dimenzióját, és továbbra is lényeges szerepet játszik:

- a béke és a stabilitás előmozdításában,
- a biztonság együttműködésen keresztül történő megerősítésében,
- a demokrácia és az emberi jogok érvényesítésében.

Az EBESZ különösen a **preventív diplomácia**, a **konfliktus megelőzés**, a **válságkezelés** és a **konfliktust követő helyreállítás** területén aktív.

4/2. A Helsinki folyamat és a Helsinki értekezlet

A **Helsinki folyamat** diplomáciatörténeti jelentősége abban áll, hogy a hidegháború legzordabb éveiben az európai államokat úgy sikerült tárgyalóasztal mellé ültetni, hogy azok nem a már kialakult táborokat, hanem saját nemzeti érdekeiket képviselték a többi féllel szemben. Így az ún. „kisállamok” is szót kaphattak a nagyhatalmak mellett, s felszínre kerülhettek olyan problémák és szempontok is, amelyeket egyébként nem mertek volna felvetni. Az elképzelések szerint az értekezleten **csak konszenzusos** döntés születhetett minden kérdésben. Így nem maradhatott egyetlen résztvevő félben sem sérelem amiatt, hogy a kisebbséget képviselvén az ő szempontjait a többség negligálta. További fontos tényező volt az is, hogy **nem jelöltek ki állandó elnöklő országot** vagy bizottságot, hanem egy **rotációs rendszer** segítségével meghatározott ideig valamennyi résztvevő állam betölthette e felelősségteljes posztot függetlenül az állam nemzetközi politikai súlyától.

A **Helsinki értekezlet** és az utótálatkozók számos technikai érdekességet is hoztak: az egyik ilyen eszköz mára önálló fogalommá vált: a **Helsinki-kosár eszköze**. Az elnevezés arra vezethető vissza, hogy a szervezők a résztvevő felek álláspontját gyűjtötték össze az értekezlet **három témakörében**: - az **európai biztonság**, - **gazdasági, műszaki, környezeti együttműködés**, - **emberi kapcsolatok, kulturális együttműködés**. A vélemények összegyűjtésének legegyszerűbb módját alkalmazva három **hatalmas papírkosarat** állítottak a tárgyalóterem előterébe, melybe minden fél beledobhatta az egyes témákhoz írt álláspontját. Ez a megoldás egyszerű és célravezető volt, s nem lehet elhanyagolni a pszichológiai hatását sem: kötetlenségével, formabontásával sajátos, oldott hangulatot teremtett az egyébként igen feszült légkörben. Szintén a hangulat oldását, az informális tanácskozások preferálását segítette elő az ún. „**coffebreak**” intézménye, azaz a „kávészünet”. Itt nem a szó szerinti fordítás jelentős, hanem a **szünetben sok informális tárgyalás** folyt. A képviselők fel-alá járkáltak a folyosókon, összetalálkoztak, csoportokba verődtek, s így keresték a konszenzus lehetséges elérését, az esetleges módosításokat. Gyakran azonban minden segítség ellenére sem sikerült elérni a konszenzust, mint a második utótálatkozón **Madridban**, ahol a felek **1980**

szeptemberétől 1983 szeptemberéig (3 évig!) tanácskoztak eredménytelenül. A felek ezért megállapodtak, hogy megadott határidőre elkészítik a kompromisszumos megoldást. **Románia** képviselői azonban a határidő letelte előtt két órával még mindig nem csatlakoztak a közös állásponthoz. A **konfliktus elkerülése érdekében** egy rendkívül szellemes megoldáshoz folyamodtak: **megállították az időt**, azaz a **diplomáciai órát**, mely csak másfél hét után, a **kompromisszum eléréseivel indult újra**. A fenti eszközök mind egy-egy apró, de annál fontosabb lépéssel járultak hozzá, hogy a kritikus pontokon a tárgyalások zökkenőmentesen túljussanak, s a béke és biztonság ügye megoldást nyerjen, ahogyan azt az értekezlet életrehívói elképzelték. A Helsink-folyamat ma is él, s aktívan betölti életreklésének célját. Az elsődleges eszköz tehát (s egyben a legcélravezetőbb is), ha az érintettek **közvetlenül egymással tisztázzák** félreértéseiket. A közvetlen tárgyalások azonban nem vezetnek eredményre éles vagy friss vitákban: ilyen esetekben célszerű elfogadni egy harmadik állam közreműködését.

4/3. A jószolgálat és a közvetítés

A **jószolgálat** és a **közvetítés** alatt **harmadik**, a **konfliktusokban** (legalábbis közvetlenül) **nem érintett állam** a **vitába való beavatkozását** értjük, mely a harmadik fél szerepétől függően sokrétű lehet. Mindkét intézmény alkalmazása akkor kerülhet szóba, ha a **vitában álló felek között annyira elmérgesedett a viszony**, hogy nem hajlandóak egymással közvetlen tárgyalást folytatni, vagy a tárgyalások csak még inkább elmélyítették a konfliktust, így eredménytelenül zárultak. Ebben az esetben **önként** vagy **felkérésre** harmadik, a vitában **közvetlenül nem érdekelt állam**, államok csoportja, nemzetközi szervezet felajánlja segítségét, hogy a vitázók ismét vagy végre tárgyalóasztalhoz üljenek. S ezzel a tevékenységgel ki is merül a **jószolgálat: cél a tárgyalás előkészítése**. Ehhez képest **második lépcsőfok a közvetítés**, amely esetben a közvetítő **javaslatokat terjeszt elő** és tanácsaival **próbálja békés útra terelni a tárgyalást**, amelynek ő maga is aktív résztvevője. Közvetítőként jellemzően egy-egy nagyhatalom jelentkezik, amely állam arra törekszik, hogy saját érdekeinek és akaratának megfelelően rendeződjön a viszony, hogy minél több hasznot húzzon belőle. (Ezt látjuk Izrael és a palesztinok esetében, ahol évtizedekre visszamenőleg az USA tölti be a közvetítő szerepét.)

Mind a közvetítés, mint a jószolgálat esetén alapvető kérdés az azt végző **tekintélye**. Ezért gyakran nagyhatalmak, illetve nagy tekintélyű intézmények vállalkoznak erre a feladatra.

Néhány történelmi példa erre vonatkozóan:

- 1973-ban az **indokinai háború** lezárásához vezető tárgyalások francia jószolgálat nyomán indultak meg.

- 1978-ban, **Camp David**-ben az egyiptomi-izraeli békeszerződéshez amerikai közvetítés vezetett el, csakúgy, mint 1995-ben **Dayton**-ban a délszláv háború addigi szakaszának befejezéséhez.
- 2008-ban az **abház** és **déloszét** kérdésben Grúzia és Oroszország között Németország közvetített.
- II. Erzsébet királynő többször közvetített sikerrel egyes **nemzetközösségi államok** vitájában.

A **kivizsgálás** és az **egyeztetés** szintén a viták békés rendezését szolgálják, de a pozícióharc szempontjából ezek **kevésbé fontos** területek. A pozícióharcot azért is említtem, mert a fentebb vázolt eszközök mind jó alapot képeznek egy állam számára, hogy befolyását az adott övezetben kiterjessze vagy megnövelje. Számos érdek húzódhat meg egy-egy diplomáciai akció mögött, vagy éppen a diplomácia köntösébe bújva igyekszik egy-egy állam leplezni **kémkedési, fegyverkezési tevékenységét** (közvetítés alkalmával számos stratégiailag fontos adat válhat ismertté a közvetítő előtt). Éppen ezért amely állam ilyen diplomáciai segítség igénybevételére kényszerül, igencsak megnézi, mely országok jelentkezését fogadja el.

4/4. A konfliktus-kezelés békéltető bizottságok által

Azért előnyösebb egyetlen állam beavatkozásánál, mert **a bizottságban mindkét fél képviselője részt vesz** a harmadik állam képviselőjén kívül. Ezáltal megteremtődik egyfajta **kontroll-helyzet**, amelynek lényege az, hogy a felek képviselői **ellenőrizhetik egymást** és a beavatkozó fél munkáját, így elkerülhetőek az esetleges részrehajlások. Békéltető bizottság felállítását legtöbbször két-vagy többoldalú egyezmények írják elő a részes felek közötti viták rendezésére. A **bizottságok** kijelölése és **hatásköre** ezért igen **változó**: lehet **ténymegállapító, tanácsadó** vagy **közvetítő** szerepe, ám **döntése**, illetve állásfoglalása **nem kötelező** a felekre nézve. Diplomáciai szempontból nézve ezek a bizottságok csupán enyhítik a vitákat, a végleges rendezésre csupán ritkán és külön felhatalmazás esetén irányulnak. Ezen eszköz legfőbb forrása az EBEÉ keretében **1992-ben Stockholmban** létrejött **egyezmény** a kötelező hatáskörű **békéltető bizottságról** és a fakultatív alávétésen alapuló **európai választott bíróságról**. Néhány példa az **1945 utáni gyakorlatból**: - a kambodzsai területi vita kapcsán Franciaország és Thaiföld között (1947), - svájci állampolgárok bizonyos olaszországi adóztatása kapcsán (1956), és – gyakran használták a békéltetés intézményét különböző nemzetközi hitelek visszafizetése kapcsán keletkezett vitákban.

4/5. Konfliktus-kezelés és vitarendezés nemzetközi szervezetek segítségével

Jelenleg számtalan egyetemes hatáskörű és regionális szervezet tevékenykedik a világon, de közülük csak igen kevés rendelkezik akkora nemzetközi elismertséggel és politikai ráható erővel, hogy esetleges konfliktusokat kezelni tudjanak.

Az egyik ilyen szervezet az **ENSZ**, melyet alapítói speciálisan ilyen szerepre szántak: segítse elő az államok békés egymás mellett élését, baráti kapcsolataik fejlődését vitáik békés rendezése útján. Az ENSZ **számos szervén keresztül** képes e szerepét ellátni: a **Közgyűlés**, a „**világforum**”, ahol a részes államok megvitatják a problémákat, s közösen határoznak a békéltetés elveiről: a **Biztonsági Tanács**, mely a legfőbb kompetenciával rendelkezik ezen a területen: akár konkrét intézkedéseket is foganatosíthat egy-egy konfliktus megoldását illetően. Sőt elsőbbség illeti meg bármely más nemzetközi szervezettel szemben a viták békés megoldására tekintettel.

Jelentős **diplomáciai közvetítő szereppel** bír az **ENSZ Főtitkára** is, akit felek is felkérhetnek közvetítésre, de felhatalmazhatja a BT is. (Fontos szerep hárult az ENSZ-re, elsősorban a Főtitkára és a Biztonsági Tanácsra **Afganisztán szovjet megszállása** ügyében **1980-81-ben**. Hosszadalmas missziót teljesített több főtitkár **Cipruson**, ahol a szembenálló **görög** és **török** felek között közvetített, s vele párhuzamosan a BT is határozott lépéseket tett az ellenségeskedések beszüntetésére. **2004-ben** – Ciprus EU-ba való belépése előtt – készült ENSZ közvetítéssel **béketerv**. Ez is újraegyesítette volna a szigetet, nem konföderációt, csak egyfajta föderális államformát határozott volna meg. Ezt a javaslatot azonban a görög oldal elutasította. **2008 őszén** – előtte július 1-én – az ENSZ által közvetített tárgyalásokon **Dimitris Christofias ciprusi görög** és **Mehmet Ali Talat ciprusi török elnök egyetértettek abban**, hogy mindenképpen **egységes államot** és azonos állampolgárságot kell biztosítani minden ciprusi számára. A Ciprus megosztottságára irányuló erőfeszítések azután jutottak **kisebb holtpontra**, miután a sziget törökök lakta északi felében a keményvonalas **Dervis Eroglu** váltotta (**2010. április 18.**) a mérsékelt vonalat képviselő Mehmet Ali Talatot. Törökországnak állna legnagyobb érdekében a helyzet rendezése, ugyanis amíg Törökország nem rendezzi kapcsolatait a görög Ciprusi Köztársasággal és nem nyitja meg kikötőit, repülőtereit a görög ciprióta járművek előtt, addig a muszlim állam **nem számíthat pozitív uniós elbírálásra**.

Az ENSZ Ciprusi Békefenntartó Missziójában (**UNFICYP**) magyar békefenntartók is szolgálnak. Az ENSZ UNFICYP missziója az egyik legrégebbi békefenntartó tevékenység, melyben a Magyar Köztársaság szerepet vállal. A misszió **1964-ben** indult.

A fentiekén kívül a világ még számos országában teljesített jószolgálati és közvetítői küldetést az **ENSZ** és a **Főtitkár**. Az ENSZ nyolcadik főtitkára: **Ban Ki Mun**, akit **2006-ban választottak meg**, már többször is bizonyította diplomáciai rátermettségét. Sikeresen működött együtt a **mianmari** katonai juntával a hurrikán pusztítása után **2008-ban**, valamint Omar Hasszan al-Bashir **szudáni elnököt** is képes volt meggyőzni, hogy az ENSZ és az Afrikai Unió közös békefenntartó csapatát mielőbb a háború sújtotta **Darfúr** régióba helyezték. **2009. január** első felében **közel-keleti körutat** tett az ENSZ Biztonsági Tanács 1860. számú határozatának (tüzszünet) végrehajtása céljából.

E témán belül fontos kiemelni az **Európai Unió** műveleteit is, melyben nagyfokú együttműködést tanúsított az ENSZ-szel. **2003-ban Bosznia-Hercegovinában átvette az EU** az addig **ENSZ irányítás alatt működő műveleteket**, és így január 1-től megindulhatott az **Európai Unió Rendőri Missziója** (European Union Police Mission – EUPM). A misszió feladata volt a helyi rendfenntartó képességek kialakítása, a két entitás rendőri erőinek kiképzése és felügyelete. Szintén Bosznia-Hercegovinában indult el az **EU katonai művelete EUFOR-Althea** néven, melynek során az EU vezette erők (EUFOR) **átvették a NATO vezette SFOR csapatoktól** a katonai békefenntartó erők vezetését. A NATO **2004. június 28-29-i isztambuli csúcán** határoztak arról, hogy a szövetség befejezi a bosznia-hercegovinai SFOR misszióját. Ugyancsak ez év december 2-án vette át az Európai Unió az SFOR feladatait az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1551. számú határozata, valamint az Európai Unió Tanácsának 2004. július 12-i döntése alapján.

A **Berlin Plusz Megállapodás** megszületésével lehetővé vált **2003. márciusában** az első katonai művelet megkezdése a **Macedón Köztársaságban Concordia** névvel. A misszióban 13 EU-s tagállam és 13 nem EU-s NATO –tagállam vett részt. A misszió sikerrel zárult, melynek legfőbb bizonyítéka, hogy folytatásaként már nem katonai misszió következett, hanem **rendőri**, mely 2003. decemberében **EUPOL Proxima** néven indult. Ennek a missziónak a feladata – mely 2003-2005 között valósult meg és 5 magyar tag is részt vett benne – a **szervezett bűnözés elleni harc volt**. Ezt követte **2005-2006-ban** az **EUPAT rendőri misszió** – benne egy magyar résztvevővel – mely a hatékony és professzionális macedón rendőrség megteremtését segítette elő.

2003. május 30-án az ENSZ Biztonsági Tanácsa elfogadta az 1484-es számú határozatát, mely az **ENSZ Alapokmány VII. fejezete** értelmében engedélyezte **egy nemzetközi haderő bevetését a Kongói Demokratikus Köztársaságban**. Ezt követően a főtitkár felkérte az EU-t, hogy küldjön csapatokat a térségbe. Így az **Európai Unió Tanácsa 2003. június 5-én** elfogadott határozata értelmében megindult az Unió első önálló, nem NATO eszközökkel végrehajtott katonai akciója **Artemis** elnevezéssel. Az Artemis katonai missziója hivatalosan **2003. szeptember 1-én véget ért**, de az EUPOL RD Congo (rendőri missziójának) és az EUSEC RD Congo (az EU a biztonsági szektor átalakítását segítő missziójának – köztük két magyar szakértővel -) mandátuma: **2009. június 30-ig szólt**.

Az **Európai Unió Tanácsának 2004. június 28-i** döntése alapján július 16-án megindult az Unió első **teljesen civil válságkezelési művelete Grúziában** (EUJUST Themis), mely **2005-ben zárult** és a grúz központi kormányzat magas rangú tisztviselőinek továbbképzése volt a célja. Két sikeres befejezett művelete volt még az EU-nak: az egyik az **AMM** nevű Megfigyelő Misszió volt **2005-2006-ban Indonéziában**, a másik az EU **AMIS támogató művelete** volt **Szudánban:Darfúrban**. A 2005-2007 között megvalósított művelet az Afrikai

Unió felkérésére indult. Feladata afrikai katonák kiképzése, taktikai-stratégiai szállítások lebonyolítása, rendőri segítség és képzés nyújtása volt. Hazánk két szakértővel vett részt a misszióban.

A **2009. február 18-19-én** Brüsszelben az **Európai Parlament** plenáris ülésén kiemelte, hogy **határozottabb külpolitikára** lenne szüksége az Európai Uniónak. A **2007-es** uniós kül- és biztonságpolitikát **értékelő jelentés** szerint az EU-nak továbbra is:

- az emberi jogok védelmére,
- a béke és biztonság megteremtésére,
- a terrorizmus elleni küzdelemre,
- a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megállítására,
- az éghajlatváltozásra és
- az energiabiztonságra

kell összpontosítania, valamint a grúzai háború bebizonyította, hogy szükség van a **preventív diplomácia továbbfejlesztésére** is megfelelő válságmegelőző eszközökkel, így tervezési kapacitásokkal és megbízható, hosszú távú finanszírozással.

Az **Európai Parlament célkitűzései a globális biztonsági problémák megoldására:**

1. Az EP szerint az EU-nak **új „transzatlanti napirendet”** kell kialakítania az amerikai kormányzattal.
2. Az EP szerint **Koszovó jogállásának megszilárdítása** alapvető fontosságú a nyugat-balkáni helyzet stabilizálásához.
3. **„Bosznia-Hercegovinában** továbbra is egy stabil, békés és többnemzetiségű ország megteremtése az EU célja, amely visszafordíthatatlanul az uniós csatlakozás útján halad” – áll a jelentésben.
4. „Az elmúlt időszak válságai megmutatták, hogy erősebb EU-jelenlétre van szükség az Unió keleti szomszédságában” – vélik az EP képviselők. **Grúziában** a Tanácsnak ragaszkodnia kell a tűzszüneti megállapodás teljes végrehajtásához és biztosítani kell, hogy az EU megfigyelői a konfliktus által érintett összes területet szabadon megközelíthessék.
5. „Az EU-nak a pénzügyi forrásokhoz mérten határozott és látható politikai szerepet kell vállalnia a **Közel-Keleten**, különösen a **Gázai-övezetben**

zajló válság kezelésében.” A Tanácsnak folytatnia kell erőfeszítéseit a tartós tűzszünet elérésére és a tartós béke előmozdítására.

6. Az EU-nak még többet kell tennie a **Kongóban** kitört erőszakhullám megfékezésére, emellett a harcokban részt vevő felektől az öldöklés és a tömeges emberi jogi jogsértések beszüntetését, valamint a **Gomában** és **Nairobi**ban megkezdett béketárgyalások újrafelvételét kéri.
7. Az EP sürgeti az ENSZ Alapokmányának mintájára készülő, euro-latin-amerikai béke- és biztonsági charta tervének mihamarabbi megvalósítását is, amely közös politikai, stratégiai és biztonsági fellépéseket és kezdeményezéseket tenne lehetővé.
8. Az EP szerint „aggasztó a **kínai hatóságok vonakodása** számos emberi jogi jogsértés megoldása és a nép alapjogainak és szabadságjogainak biztosítása terén.”

4/6. Békenagykövetek, békefenntartás

Egyre többen ismerik fel, hogy a tartós béke a fegyverek elhallgatásával még nem jön létre. A legtöbb háborúkat nem a hagyományos értelemben vett csataterén vívjuk meg, hanem önmagunkban, családjainkban és hitünkben. Ezt az elvet képviselte **dr. Sun Myung Moon** is, aki **2005. szeptember 12-én New Yorkban** megalapította az Egyetemes Béke Szövetséget (**UPF**). A kezdeményezés célja az volt, hogy **megújítsa az ENSZ szervezetét**. Az Egyetemes Béke Szövetsége többek között **Békenagykövetek** által végzi munkáját, akik az élet minden területéről képviselik magukat, mint például a politika, a média, a vallás, az egészségügy, oktatás és a civil szféra. **Hazánkban is közel 60 békenagykövetet** neveztek ki az UPF megalakulása óta. Magyar békenagykövet például: Cs. F. Nemes Márta pedagógiai-családpedagógiai szakértő és Jáki Ferenc költő.

Charlize Theron – dél-afrikai születésű filmszínésznő - 2008-ban az ENSZ békenagykövetévé választották. Fő feladatának a nők és a gyerekek elleni erőszak visszaszorítását tartja, gyermekkorában ugyanis saját bőrén tapasztalta meg a **családon belüli erőszak** borzalma: 15 éves korában szemtatúja volt, amikor édesanyja önvédelemből agyonlőtte az apját. „Használnod kell a hangodat és a nyilvánossággal fenntartott speciális kapcsolataidat, hogy jobbá tedd a világot”-mondta az ENSZ főtitkára a beiktatási ünnepségen. Az ENSZ békenagykövetének címét Charlize Theron előtt többek között **George Clooney** és **Michael Douglas** amerikai színészek, **Daniel Barenboim** izraeli karmester, az irodalmi Nobel-díjas **Elie Wiesel**, **Jane Goodall**, világhírű csimpánz-kutató és **Paulo Coelho** brazil író is megkapta.

Az **ENSZ békefenntartói** 1948 óta 63 békefenntartó missziót állítottak fel, több mint 170 regionális konfliktus békés rendezésében vettek részt. A **békefenntartás** manapság több, mint a béke és biztonság fenntartása. A békefenntartók egyre inkább részt vesznek a politikai folyamatok, az igazságszolgáltatási reformok elősegítésében, a rendvédelmi és rendőri erők kiképzésében, a korábban harcban

álló felek lefegyverzésében és az aknamentesítésben. Az ENSZ kiemelkedő ezirányú tevékenységét **2008-ig 11 alkalommal ismerték el Nobel békedíjjal**. A 11 Nobel békedíjat kapták: 1. Ralph Bunche – 1950. (amerikai diplomata és ENSZ főtitkárhelyettes, 2. ENSZ Menekültügyi Főbiztossága – 1954., 3. Dag Hammarskjöld - 1961. (ENSZ főtitkár), 4. ENSZ Gyermekalapja (UNICEF) – 1965., 5. az ENSZ Nemzetközi Munkaügyi Szervezete (ILO) – 1969., 6. ENSZ Menekültügyi Főbiztossága – 1981., 7. az ENSZ Békefenntartó Erői – 1988., 8. az ENSZ és Kofi Annan (ENSZ főtitkár) – 2001., 9. az ENSZ-hez tartozó Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (NAÜ) és annak vezetője: Mohamed el-Baradei – 2005., 10. az ENSZ klímaváltozással foglalkozó kormányközi bizottsága (IPCC) és Al Gore volt amerikai alelnök megosztva – 2007., 11. Martti Ahtisaari (korábbi finn miniszterelnök, az ENSZ-főtitkár koszovói különmegbízottja) – 2008.

Az ENSZ a **2009-es** évet a „**nemzetközi kiengesztelődés évének**” nyilvánította. Döntését a világ válságos állapotára való reakcióként határozta meg az ENSZ nyilatkozata: „számtalan háború, konfliktus nehezíti az emberek együttélését: megerősakolt nők, szolgásonba taszított férfiak, bántalmazott és éhező gyermekek százezrei kiáltanak az igazságosságért, az igazságért és a békéért. Ezért van szükség a kiengesztelődési folyamatok érvényesítésére.”

XII. KÖRNYEZETVÉDELEM A NEMZETKÖZI JOGBAN

XII/1. Fogalmak tisztázása

A környezet fogalma (az Európa Tanács a környezetre veszélyes tevékenységekkel okozott károkkal kapcsolatos polgári jogi felelősségről szóló egyezménye szerint, Lugano, 1993.): „A környezet magában foglalja a természetes erőforrásokat, legyenek azok élők vagy élettelenek, mint amilyen a levegő, a víz, a talaj, a flóra és a fauna és a mindezek közötti kölcsönhatások, valamint idetartoznak mindazok a vagyontárgyak, amelyek a kulturális örökség részeit alkotják, illetve a tájkép meghatározó jellemzői.”

A környezetvédelem fogalma (a környezetvédelem általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény szerint): „ A környezetvédelem olyan tevékenységek és intézkedések összessége, amelyeknek célja a környezet veszélyeztetésének, károsításának, szennyezésének megelőzése, a kialakult károk mérséklése vagy megszüntetése, a károsító tevékenységet megelőző állapot helyreállítása.”

A környezetvédelmi jog, mint a belső jogot és a nemzetközi jogot is átfogó jogi szabályozás arra hivatott, hogy egyrészt megtiltsa és megbüntesse azokat a cselekményeket, amelyek az ember egészségét veszélyeztető módon megváltoztatják a környezeti viszonyokat, másrészt, hogy előírja azokat az intézkedéseket, melyek megelőzik a komolyabb károk bekövetkezését. A jogi környezetvédelem alapvetően a **belső jog** eszközével folyik, vannak azonban olyan környezeti ártalmak, amelyek elhárítása egyetlen egy állam részéről lehetetlenség. Idetartoznak mindazok a környezeti ártalmak, amelyek a **határon túlterjedő jellegűek**, ill. olyan tevékenységek, amelyek nemkívánatos elváltozásokat okoznak nyílt tengeren, világűrben vagy más, mindenki által szabadon használható területen.

A környezetvédelmi jog **tárgya szerint** lehet:

a) **szektorális** (meghatározott környezeti elemet tartalmazó) – **szektorális egyezmény pl.: az 1982-es Montego Bayben** elfogadott **ENSZ Tengerjogi Egyezménye**, melynek értelmében a parti állam kötelessége és felelőssége a tengeri környezet védelme a tenger mindazon részeiben, amely az ő igazgatása vagy kiaknázása alatt áll. A nyílt tengerből ezekbe a területekbe igyekvő vándorfajok védelmére, állományuk megőrzésére a parti államok kötelesek megfelelő halászati és vadászati szabályokat hozni és azok betartását ellenőrizni, a vétkes halászhajókat feltartóztatni.

b) **interszektorális** (bizonyos környezeti ártalmak nem korlátozódnak meghatározott környezeti elemekre (édesvíz, tenger, levegő stb.), hanem fizikai

sajátosságaiknál fogva a **környezet egészét, vagy annak legfontosabb elemeit károsítják vagy veszélyeztetik**, sőt általában rendkívül veszélyes következményekkel járnak. Az ilyen objektíve a környezet egészét veszélyeztető problémák kezelésére egyrészt módszerként használhatják a környezetveszélyeztetés forrásának korlátok közé szorítását (bizonyos tevékenységek betiltásától a környezeti hatásvizsgálatig és a balesetek következményeinek enyhítéséig), másrészt a káros következmények globális felszámolására irányuló törekvéseket. - **Interszektorális egyezmény pl.: az 1989. évi bázei egyezmény a veszélyes hulladékok országhatárokat átlépő szállításának ellenőrzéséről és ártalmatlanításáról.**

XII/2. A nemzetközi környezetvédelmi jog története és forrásai

a) A környezet terhelése az **ipari forradalom** idején kezdődött meg, de a környezetvédelem nemzetközi szabályozására irányuló törekvések a **XX. század** fejlődésének termékei. Az egyezmények kezdetben inkább **természetvédelmi célúak** voltak (1911-ben például a fókák védelméről, 1946-ban a bálnavadászat szabályozásáról, 1950-ben a madarak védelméről születtek egyezmények).

Az 50-es évektől kezdődően a figyelem egyre inkább a **vízvédelem területére** koncentrálódott (pl.: Egyezmény a nyílt tengerekről), majd fokozatosan kiterjedt azokra a területekre (olajszennyezés, sugárszennyezés), amelyek ténylegesen vagy potenciálisan **környezeti katasztrófákat** okozhatnak vagy már okoztak is.

Az egyes részterületeken kötött egyezmények nagymértékben járultak hozzá azon elv megszilárdulásához, amely a nemzetközi környezetvédelem **alapelvévé** vált: egyik államnak sincs joga arra, hogy területét olyan módon használja, vagy olyan használatra adjon engedélyt, amelynek révén más állam területén vagy az ott lévő tulajdonokban kárt okozzon (a **Trail Smelter**-eset (a kanadai oldalon található kohók füstje szennyezte USA területét) – 1941. március 11. – és a **Lanoux-tó eset** (Franciaország vs. Spanyolország: a vízszennyezés, ill. a víz jellemzőinek megváltoztatása sértheti az érintett állam érdekeit és erre igényt is alapíthat)– 1956. november 19. – választottbírósi döntései).

Az így kialakult precedensek adták az első környezetvédelmi korszak jogi alapozását és a **nemzetközi szokásjog** környezetjogi kezdő lépéseit.

A környezetvédelem nemzetközi jogi anyagában kiemelkedő jelentőségű és mintegy alapvető fordulópontnak számít az **1972-es, ENSZ** égisze alatt megrendezett **Stockholmi Környezetvédelmi Világkonferencia**. A stockholmi konferenciát számos egyezmény, konferencia követte, melyek ismertetését – kiemelkedő fontosságukra való tekintettel - egy külön pontban tárgyaljuk és a nemzetközi környezetvédelmi jog történetét is ettől az időponttól folytatjuk.

b) A nemzetközi környezetvédelmi jog forrásai:

- a Nemzetközi Bíróság Statútuma 38. cikke szerinti jogforrások,
- a nemzetközi környezetvédelmi jogra jellemző jogforrások:
  - a szerződések joga,
  - a szokásjog és
  - a nemzetközi szervezetek döntései és a konferenciák határozatai (soft law).

A környezetvédelmi **szerződések** lényegi tartalmának meghatározása során alapvetően **három technikát** alkalmaznak:

- az **engedélyezés**,
- a **listakészítés** (pl.: fekete-fehér lista a megengedett, ill. meg nem engedett tevékenységekről),
- a **határértékek megállapítása** (**minőségi határérték**: a megengedhető maximális szennyezési szint, **kibocsátási határérték**: melyet az adott szennyezőforrás kibocsáthat, **eljárási határérték**: a helyhez kötött létesítmények megfelelő jellemzőinek meghatározása, **termékekre vonatkozó határérték**: az egyes tételek fizikai vagy kémiai összetételének a meghatározása).

A **szokásjogra** lásd a fenti két példát!

A **nemzetközi szervezetek és konferenciák határozatainak** kisebb része **jogilag kötelező** erejű: **három szervezetnek** van ilyen határozathozatali joga: az **ENSZ Biztonsági Tanácsnak**, az **OECD-nek** és az **Európai Unió-nak**.

A **nemzetközi szervezetek és konferenciák nem kötelező** erejű határozatait tartalmuk szerint **három kategóriába** soroljuk: **közvetlen ajánlások** (a tevékenységek bizonyos körének végrehajtására), **akcióprogramok** (egy adott időszak feladatainak a meghatározása), és **elvekről szóló nyilatkozatok** (iránymutatások az államok tevékenységére vonatkozóan).

XII/3. A nemzetközi környezetvédelmi jog elvei

- 1. A kárért való állami felelősség elve:** a történeti részben ismertetett elv szerint, mely a **stockholmi nyilatkozat 21. alapelve**, az államoknak szuverén joguk van természeti erőforrásaik felett, de kötelezettségük van arra nézve, hogy a joghatóságuk vagy felügyeletük alatti tevékenységek nem okozhatnak kárt más állam környezetében. A fenti két példán kívül: **Korfu-szoros ügy** (Egyesült Királyság vs. Albánia 1949.): minden állam

kötelessége, hogy „ne engedje tudatosan olyan cselekményekre használni a területét, amelyek ellentétesek más államok jogaival.”

2. **Az együttműködés elve:** számos helyen előfordul: **stockholmi nyilatkozat 24. alapelv, riói nyilatkozat 27. alapelv.** Az együttműködés célja, hogy „... hatékonyan ellenőrzése alatt tartsa, megelőzze, csökkentse és megszüntesse a káros környezeti hatásokat...”.
3. **A tájékoztatás kötelezettségének az elve:** az államok kötelesek nyomban tájékoztatni a várhatóan érintett államokat minden olyan helyzetről vagy eseményről, amely a környezetben kárt okozhat, és a továbbiakban is el kell látni ezen államot a szükséges információval.
4. **A segítségnyújtás elve:** e téren még nem teljesen tiszta a jogi helyzet, de az államok nagy része elfogadja azt a kötelezettséget, mely szerint segítséget kell nyújtani egy környezeti veszélyhelyzetbe jutott államnak.
5. **A hatásvizsgálat elve:** a legfontosabb dokumentum e téren az ENSZ EGB által megfogalmazott és **1991. február 25-én Espooban** elfogadott egyezménye. Az egyezmény 1. melléklete tartalmazza azoknak a tevékenységeknek a listáját, melyeknél határokon túli hatás miatt környezeti hatásvizsgálatra van szükség.
6. **A konzultáció elve:** az érintett állam kérelmére a potenciális szennyező el kell, hogy fogadja az általa rendelkezésre bocsátott információk megvitatását, és a potenciálisan károsuló állam a projekttel kapcsolatban kifejezheti álláspontját.
7. **A nem helyi lakosok egyenlő hozzáféréseinek elve:** ha egy állam joghatósága vagy felügyelete alá tartozó területen folytatott tevékenységek más állam környezetének károsodásához vagy ennek veszélyéhez vezetnek, ez utóbbi lakosai, akiket e veszély érint, a környezeti kárt előidéző állam közigazgatási vagy bírói eljárásában ezen állam lakosaival azonos jogkörrel léphetnek fel. A nem lakosok környezeti károk miatt elszenvedett károsodása esetére járó **kártérítési igényének joga** az egyenlő hozzáférés leginkább elfogadott elve.
8. **A diszkrimináció tilalmának az elve:** az állam nem tehet különbséget saját törvényhozásában a környezeti kár forrásai szerint oly módon, hogy a csupán határokon túli hatású tevékenységekre alkalmaz kevésbé szigorú elvárásokat.
9. **A környezet megőrzése kötelezettségének elve:** minden államnak kötelezettsége, hogy megőrizze a környezetet és annak természeti erőforrásait.
10. **Az elővigyázatosság elve:** a **riói konferencia nyilatkozata 15. alapelv-ként** kimondja: ”A környezet védelme céljából az államoknak - lehetőségeik szerint – széles körben kell alkalmazniuk az elővigyázatos megközelítést. Ha komoly és visszafordíthatatlan kár fenyeget, a teljes

tudományos bizonyosság hiánya nem szolgálhat indokul a környezetromlást megakadályozó költséghatékony intézkedések elhalasztására.”

- 11. A környezetállapot figyelemmel kísérésének elve:** logikus elvárás, hogy a megóvás intézkedéseit nem lehet megtenni, a káros hatásokat felmérni anélkül, hogy az érintett környezet állapotát ne ismernénk.
- 12. A társadalom tájékoztatásának és bevonásának elve: a riói konferencia nyilatkozatának 10. alapelve** kimondja: „A környezeti ügyeket – a megfelelő szinteken – a legjobban az összes érdekelt állampolgár részvételével lehet megoldani. Nemzeti szinten minden egyénnek biztosítani kell a megfelelő hozzáférést a környezetre vonatkozó információkhoz, amelyekkel a közhivatalok és a hatóságok rendelkeznek....Hatékony hozzáférést kell biztosítani a bírósági és igazgatási eljárásokhoz, beleértve a helyreállítást és a kártérítést is.”

XII/4. A nemzetközi szervezetek szerepe a környezetvédelemben

a) Az ENSZ-nek és szakosított intézményeinek környezetvédelmi tevékenysége

- 1972-ben a stockholmi konferencia ajánlását követően hozták létre az ENSZ **Környezetvédelmi Programját (UNEP)**, amely valójában katalizátorszerepet tölt be („az ENSZ környezetvédelmi lelkiismerete”). Javasolja és kidolgozza a programokat, de azok végrehajtása az ENSZ egész szervezetének és más szervezeteknek a feladata. Az UNEP főbb **eredményei: a globális környezeti megfigyelőrendszer (GEMS) létesítése, a környezeti információs rendszer (INFOTERRA), ill. a potenciálisan toxikus vegyi anyagok regisztere (IRPTC) létrehozása.** Érdekesség, hogy az ENSZ **2009-et a gorillák nemzetközi évének** nyilvánította, hogy nagyobb védelmet biztosítson az ember egyik legközelebbi, kihalófélben lévő rokonának. Őket is védi az UNEP keretében **1979-ben** elfogadott Egyezmény a vándorló és vadon élő állatfajok védelméről. **Az ENSZ további környezetvédelmi tevékenységét lásd a konferenciánál!**
- Az **UNESCO két világméretű egyezményt** dolgozott ki: **1971-ben a Ramsari Egyezményt** a nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyekről, ill. **1972-ben a Világ kulturális és természeti örökségének konvencióját.**
- A **Nemzetközi Atomenergia Ügynökségnek (IAEA)** jelentős szerepe van a radioaktív sugárzási szennyezés csökkentésében. Ez a szervezet kezdeményezte pl. a **csernobili katasztrófa** után **1986-ban** létrejött két egyezményt a nukleáris balesetek korai jelzéséről és az ilyen balesetek esetére nyújtandó segítségről.
- A **Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (IMO)** dolgozta ki a legtöbb környezetvédelemmel kapcsolatos egyezmény tervezetét. A

legfontosabbak: az **1954-es**, a **tengerek olajszennyezésének megelőzéséről szóló egyezmény**, az **1972-es londoni egyezmény a hulladék-elhelyezéssel kapcsolatos tengerszennyezés megelőzéséről**, ill. az **1973-as egyezmény a hajókról származó szennyezés megelőzéséről (MARPOL)**.

- A **Nemzetközi Polgári Repülésügyi Szervezet (ICAO)** a repülőgépek zaj és gázkibocsátásával foglalkozik.
- Az **Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezet (FAO)** is sokrétű nemzetközi környezetvédelmi tevékenység központja, ő adta ki pl. a **Talajvédelmi Világkartát. 2008. november 18-22.** között tartották **Rómában** a FAO Konferencia **Rendkívüli 35. ülészakát**. A konferencia legfontosabb napirendje az „**Azonnali Akció Terv**” megvitatása és az erre vonatkozó **határozat** elfogadása volt, mely a jó előkészítés eredményeként konszenzussal került elfogadásra. A határozat fő gondolata az ún. „**növekedéssel járó reform**” (reform with growth).
- A **Meteorológiai Világszervezet (WMO)** a levegőszennyezés és az ózónpajzs ritkulására vonatkozóan állandó megfigyelést végez, mely egyébként az olyan káros légköri események megelőzését is vizsgálja, mint a tornádók, hurrikánok vagy a jégeső.
- Az **Egészségügyi Világszervezet (WHO)** újabban eddigi általános közegészségügyi feladatai mellett mindjobban foglalkozik a környezetegészségügy kérdéseivel, így erre nézve akcióprogramokat és ajánlásokat dolgoz ki.

b) Regionális nemzetközi szervezetek környezetvédelmi tevékenysége

- Az **Európa Tanács** egyik fő környezetvédelmi érdeklődése a **természetvédelem**. A legfontosabb jogintézmény e körből az **1979-es Berni Egyezmény az európai vadon élő fajok és élőhelyeik védelméről**. Szennyezéssel foglalkozó egyezmények pl.: az **Európai Vízügyi Charta (1968)**, a **Légszennyezés ellenőrzésének alapelvei (1968)** stb.

- Az **Európai Unió: közösségi szintű környezetvédelmi politika** létrehozásáról az állam- és kormányfők először **1972-ben**, egy **Párizsban** tartott **csúcstalálkozón** döntöttek, melynek következtében elkezdődött a közös környezetvédelmi szabályok kidolgozása, közös környezetvédelmi **cselekvési programok** elindítása (az első 1973-ban, a második 1977-ben).

Az **Egységes Európai Okmány (1987. január 1-én lépett hatályba** és az **egységes piac** megvalósítását tűzte ki célul) volt az, amely a Római Szerződést kiegészítette környezetvédelemre vonatkozó cikkelyekkel, és ezzel a Szerződésekben is intézményesült a **közös környezetvédelmi politika**.

A közösségi környezetvédelmi politika Szerződésben meghatározott **céljai** jelenleg a következők:- a környezet minőségének megőrzése, védelme és javítása, - a természeti erőforrások ésszerű, körültekintő felhasználása, - az emberi egészség védelme, - a környezeti problémák elkerülése érdekében a nemzetközi intézkedések ösztönzése.

A környezetvédelmi politika a következő **alapelvekre** épül: - a magas szintű környezetvédelem elve, - az elővigyázatosság elve, - a megelőzés elve, - a „szennyező fizet” elve, - az integrálás alapelve, - a szubszidiaritás elve, és – a partnerség elve.

Az EU környezetvédelmet szabályozó tevékenysége a környezeti ártalmak minden **specifikus fajtájára** kiterjed. Így a veszélyes, mérgező vagy radioaktív hulladék kezelésére, elhelyezésére a Tanács már **1975-ben** irányelvet adott ki, melyet 1991-ben módosított. **1978-ban** egy másik irányelv meghatározta, hogy melyek azok a mérgező vagy veszélyes anyagok, melyek szállítását az Unió megtiltotta a Karib-tengeri, az afrikai és a Csendes-óceáni államokba.

A **2001-2010** közötti időszak környezetvédelmi politikáját és a megvalósítandó célokat a **hatodik cselekvési program** határozza meg. Kiemelt területei: **éghajlatváltozás, természeti és biológiai sokféleség megőrzése, környezet- és egészségvédelem, fenntartható erőforrás-használat és hulladékgazdálkodás.**

Az EU **jelentős összegeket** különít el a környezetvédelmi célok megvalósítására. **1992-ben** jött létre a **LIFE PROGRAM**, mely társfinanszírozás keretében támogatta a környezetvédelmi tevékenységeket az EU-ban. A Bizottság javaslatára a **2007-2013** közötti időszakban indult el a **LIFE+ PROGRAM**, amely elődjéhez képest több mint kétszer annyi pénzből (2,14 milliárd euróból) gazdálkodhat.

2008. október 7-én az Európai Parlament Költségvetési Bizottsága a 2009-es környezetvédelmi programokról szavazott. A környezetvédelem területén az elfogadott **három új uniós kísérleti program** (pilot projects) közül **kettő magyar vonatkozású**, míg a szintén a környezetvédelem területén elfogadott **két új uniós előkészítő programból** (preparatory actions) az **egyik szintén magyar.**

A három magyar project:

1. az egészségre, a környezetre, a közlekedésre és az éghajlatváltozásra vonatkozó átfogó kutatás, mely 9 országban valósulna meg a szentendrei székhelyű REC irányításával.

2. megelőzés fejlesztése az Európai sivatagosodás megállításában (erózió megelőzése, a talaj termőképességének növelése stb).

3. A Kárpát-medence éghajlat-vizsgálata. A Magyar Meteorológiai Intézet által javasolt 8 országot érintő projekt egyszerre újszerű és hiánypótló. Keretében közös és nemzeti éghajlat-változási és meteorológiai térképek és adatbázisok készülnek majd.

- A **Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD)** elsőként definiálta a szennyezés fogalmát és a határokon túlterjedő szennyezésekre vonatkozó alapkövetelményeket (pl.: az **1979-es genfi egyezmény** a határokon túlhaladó levegőszennyezésről szó szerint átveszi az OECD meghatározását). Egyik legújabb dokumentuma a **2001 májusában** elfogadott **Környezetvédelmi stratégia a XXI. század első évtizedére**, amelynek a sokat emlegetett fenntartható fejlődés áll a középpontjában.

Az OECD az első környezetvédelmi jelentést 2000-ben adta ki Magyarországról. A második jelentés **2008. októberében** készült el. A jelentés eredményként könyveli el a környezeti demokrácia erősödését a **zöld ombudsman** intézményének létrehozásával. A **levegőminőség** tekintetében a jelentés megállapítja, hogy 1998 óta jelentősen csökkent a légszennyező anyagok kibocsátása, a széndioxid-kibocsátás pedig az EU átlaga alatt marad. A **vízgazdálkodással** kapcsolatban a jelentés megállapítja, hogy nőtt a szennyvízelvezetés a népesség arányában, a nagy tavak vízminősége javult az elmúlt években, de felhívja a figyelmet az ivóvízminőség javító program felgyorsításának szükségességére. A **biológiai sokféleség megőrzésével** kapcsolatban a jelentés további kapacitásnövelést tart szükségesnek a nemzeti parkoknál, többek között a tiltott vadászat és az illegális fakivágások megakadályozására.

- A **Nemzetközi Kereskedelmi és Vámügyi Együttműködés (GATT) 1971-ben** megalakította a **Környezetvédelmi Intézmények és Nemzetközi Kereskedelem Munkabizottságát**. E bizottság egészen 1991-ig csak passzív szerepet töltött be, de ekkor napirendjére tűzte a nemzetközi környezetvédelmi együttműködés kereskedelmi vonatkozásainak elemzését. A GATT különös figyelmet fordít a kereskedelmi korlátok enyhítésére és arra, hogy a környezeti szabályok ne vezessenek diszkriminációhoz.

- Az **Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (NAFTA)** a környezeti érdekek és a fenntartható fejlődés gondolatát alapeszmeként tartja szem előtt Kanada, Mexikó és az USA között. A NAFTA keretében született meg az első olyan kiegészítő egyezmény, amely egy alapvetően kereskedelmi megállapodás környezetvédelmi szempontjait állapítja meg és a környezetvédelmi együttműködésre külön bizottságot hozott létre. **Barack Obama** is **programjában**

(választási) szorgalmazta a szabadkereskedelmi megállapodások környezetvédelmi és munkaügyi záradékkal történő kiegészítését, különös tekintettel a NAFTA-ra.

c) Nem-kormányzati szervezetek a környezetvédelemben

Az ezredfordulóra egyre nagyobb szerephez jutottak a nem-kormányzati szervezetek (**NGO-k**) a környezetvédelemben, olykor több eredményt elérve, mint a nemzetközi szervezetek. Bár nem rendelkeznek olyan jogi és gazdasági eszközökkel, mint pl. az EU vagy az ENSZ, mégis kiemelkedő a tevékenységük.

Az ICSU

A **Tudomány Nemzetközi Tanácsát 1930-ben** alapították Tudományos Uniók Nemzetközi Tanácsa néven, az 1998-as névváltoztatás mellett azonban meghagyták a szervezet ICSU mozaikszavát. Az ICSU a világ tudományos szervezeteinek együttműködését próbálja elősegíteni. Tagjai egyrészt nemzeti tagok (pl. tudományos akadémiák), másrészt tudományos uniók, melyek egy-egy tudományterület szerint szerveződnek (pl. biológia)- a nemzeti tagok száma kb. háromszorosa a másik típus számának.

Az ICSU együttműködik a kormányközi szervezetekkel, részt vesz tudományos kutatásokban, globális kutatóprogramokban. Az ICSU a tudomány minden egyes ágazatával kíván foglalkozni, eszerint alakítja ki szervezetrendszerét is. Bizottságai közül kettő kifejezetten környezetvédelmi jellegű: a **Környezeti Problémák Tudományos Bizottsága (SCOPE)** és a **Környezeti Tanácsadó Bizottság (ACE)**.

A SCOPE a környezeti problémák elemzésével, technológiai és eljárási kérdések vizsgálatával foglalkozik, megfigyeléseit a tudományos szervezetek és a nemzeti kormányok is felhasználhatják. Az ACE által gyűjtött adatok elsősorban az ICSU vezető szervének, a Végrehajtó Testületnek szólnak.

Az ICSU további érdeme a **Nemzetközi Geoszféra - Bioszféra Program** kidolgozása, mely 1986-ban indult, fő célja a Földet, mint rendszert befolyásoló biológiai, kémiai, fizikai folyamatok teljes feltérképezése és leírása. A vizsgálat a Föld minden rétegére, területére kiterjed a mélytengerektől a különböző ökoszisztémákon át az atmoszféráig.

IUCN

A **Nemzetközi Természetvédelmi Uniót 1948-ban** alapították, ma a Természetvédelmi Világszövetség címet is használják (WCU). A szervezet tagjai kormányközi szervezetek és NGO-k is lehetnek, amely manapság már több mint 960 taggal büszkélkedhet. Mivel egy országból több szervezet is képviseltetheti magát, Magyarországról a környezetvédelemért felelős minisztérium mellett három természetvédelmi szervezet is a tagok között van.

Az IUCN figyelmét főként a **veszélyeztetett növény- és állatfajok megmentésére**, a nemzeti parkok és egyéb védett területek létrehozására és az

előbbiekhöz szükséges információk gyűjtésére és elemzésére fordítja, különösképpen az erdős területek és vizes élőhelyek, valamint a biológiai sokféleség érdekeit szem előtt tartva.

WWF

A nem-kormányzati szervezetek közül alighanem a **Természetvédelmi Világalap** a leghíresebb, mivel ez is a legkiterjedtebb természetvédelmi szervezet a világon, mely ma már száz országban bír képvisellel. A WWF **három fő** célkitűzése a **biológiai sokféleség megőrzése**, a **környezeti szennyezések csökkentése** és a **természeti erőforrások** hosszútávon **fenntartható használatának elősegítése**. A WWF több területre csoportosította a globális problémákat: az első terület az erdők megőrzésének kérdése, ezen a ponton szoros az együttműködés az IUCN-nel.

A második terület, amellyel a WWF foglalkozik az édesvízi vízkészletek problémája, mely magában foglalja az édesvízi ökoszisztéma és maga a víz védelmét.

Az édesvizekhez közel álló kategóriát képeznek a tengerek, óceánok és a partmenti zónák, különös tekintettel a szennyezésekre és a vízi élőhelyekre.

A WWF talán legfontosabb prioritása a veszélyeztetett fajok védelme, mely során egyrészt ezen állatok és növények konkrét védelme, a túlvadászás elleni küzdelem valósul meg, másrészt az élővilág megfigyelése és leírása áll.

A toxikus anyagok elleni harc szintén fontos érdeme a szervezetnek, ezen terület magában foglalja az új, veszélytelen anyagok kifejlesztését és a veszélyes anyagok használatának csökkentését.

A WWF rendszeres vizsgálatokat folytat az ökológiai lábnyom mérésére, tehát arra hogy egy adott embernek az életviteléhez mennyi térre van szüksége, ideértve az általa elfogyasztott táplálék, az elhasznált energia stb. megtermeléséhez szükséges földterületet. A felsoroltakon kívül a WWF szerepe a klímaváltozás elleni küzdelemben is jelentős.

GREENPEACE

A WWF mellett a Greenpeace a másik világhírű környezetvédelmi és természetvédelmi szervezet, melyet **1971-ben** alapítottak Vancouverben, a mai központja Amszterdamban található. **Legfőbb eszköze a nyílt kampány**, mely nem egyszer a hatóságokkal való összetűzéseket vezet, bár a Greenpeace-aktivisták az erőszakmentességet tartják szem előtt. A Greenpeace legtöbbször a globális felmelegedés, a génmanipuláció, a trópusi esőerdők pusztítása, a tengerek szennyezése vagy a fosszilis tüzelőanyagok ellen emeli fel hangját, eszközeit pedig általában a híradásokban láthatjuk, mely az aktivisták önmaguk hídhoz való láncolásától a plakátokon át a nyílt meztelenkedésig terjednek (utóbbit pl. a szörmebundák elleni akció során „vetették be”).

A Greenpeace tagjai önkéntes aktivisták, költségvetése kizárólag az adományokból tevődik össze, támogatást semmilyen államtól, párttól vagy szervezettől nem fogad el, biztosítva a totális függetlenséget. Jelenleg 41 országban tart fenn irodát, melyek az adott állam helyi törvényeinek megfelelő, jogi személyiséggel rendelkező non-profit szervezetként működnek.

Mindezek ellenére a Greenpeace igencsak eredményesnek mondható: a nemzetközi bálnavadászati tilalom a szervezet hatására lépett életbe 1986-ban, leállították az amerikai tengeri atomkísérleteket, a veszélyes hulladékok tengerbe való szüllesztéséről világszintű tilalom lépett életbe 1993-ban, több országban szigorítottak a környezetvédelmi törvényen és több multinacionális cég vállalta, hogy „zöldebb” termékeket készít, vagyis szem előtt tartja a környezetvédelmi követelményeket (persze egy bizonyos szintig).

Az előbb felsoroltakon kívül persze rengeteg szervezet jött létre környezetvédelmi céllal, melyek nem kifejezetten globális szervezetek, sokszor csak egy adott térséget érintő probléma kapcsán vagy csak egy speciális tevékenységi körre fókuszálnak.

XII/5. A nemzetközi környezetvédelmi jog történetének folytatása az 1972-es stockholmi konferenciától

1. A Stockholmi Környezetvédelmi Világkonferencia (1972.)

- a) A konferencián a résztvevők elfogadtak egy **nyilatkozatot (26 alapelvet tartalmaz) az emberi környezetről.**

A nyilatkozat 1. számú elve így fogalmaz: „Az embernek alapvető joga van a szabadságra, az egyenlőségre és a megfelelő életfeltételekre egy olyan környezetben, amelynek minősége biztosítja számára azt, hogy méltóságban és jólétben éljen.”

Néhány alapelv példálózó jelleggel még a nyilatkozatból:

- az államok kötelesek együttműködni a nemzetközi környezetvédelmi jog kifejlesztésében, és felelősek a környezet szennyezéséért (**kiemelkedően fontos elv!**),
- a nemzetközi felelősség intézménye alkalmazható legyen a környezetszennyezés terén is,
- a világ természeti erőforrásai alatt nem csupán az olajat és az ásványi kincseket kell érteni, hanem a levegőt, a vizet, a talajt, a növényeket és az állatokat, valamint a természetes ökoszisztémákat is,
- az energiaforrások megfelelő használata,
- a hulladékok környezetre káros tárolásának, ill. elégetésének tilalma,
- a tengerszennyezés elleni küzdelem fontossága,
- az állat- és növényvilág védelme,

- a tudományos kutatások szabadsága.
- b) **Akcióprogram (109 javaslatból áll)** kidolgozása,
- c) **Az UNEP létrehozása.**

2. Stockholmtól Rióig (1972-1992.)

- **az UNESCO által kezdeményezett párizsi egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről (1972.)**

A „**kulturális örökség**” felvételi kritériumai az egyezmény értelmében:

- műemlékek (pl.: a spanyolországi Altamira-barlang vagy az indiai Khadzsuraho 22 épen maradt temploma),
- épületcsoportok vagy épületek (pl.: Velence, Indiában: a Tadzs Mahal),
- kiemelkedő jelentőségű építmények (pl.:a kínai Nagy Fal, a gizehi piramisok).

A „**természeti örökség**” az egyezmény értelmében a következőket jelenti:

- olyan természeti képződmény, vagy azok csoportja, melyeknek kivételes, univerzális értéke van esztétikai vagy tudományos szempontból (pl.: Grand Canyon, Niagara vízesés),
- kihalástól fenyegetett növények és állatok élőhelye (pl.: Indonéziában a Komodó Park, amely a sárkánygyíkok (varánuszok) egyetlen élőhelye,
- a fajok fennmaradása, a tudomány vagy természeti szépség szempontjából kivételes, univerzális értékű területek (pl.:Zaire-ban a Virunga Nemzeti Park, ahol a hegyi gorilla él).

Magyarország világörökségei:

- Budapest Duna-parti létképe, a Budai Várnegyed, az Andrássy út és történelmi környezete,
- Hollókő vára és az ófalu,
- Az Aggteleki- karszt,
- A Pannonhalmi Bencés Főapátság,
- A Hortobágyi Nemzeti Park,
- Pécsi ókeresztény sírkamrák,
- Fertő/Neusiedlersee kultúrtáj,
- A tokaji történelmi borvidék.

- **az ENSZ Közgyűlése által elfogadott „A Természet Világkartája” című határozat (1982.)**

„Az emberiség része a természetnek és élete a természeti rendszerek zavartalan működésétől függ, melyek az energiának és a táplálkozási anyagoknak a forrásai.” Ebben az a felismerés jut kifejezésre, hogy mivel az **emberiség is része a flórának és a faunának, azaz az élővilágnak, ennek pusztulását az emberiség nem élhetné túl.**

- **az ENSZ Közgyűlés határozatára megalakult a Környezet és Fejlődés Világbizottsága (Brundtland Bizottság) (1984.),** melynek elnökéül Gro Harlem Brundtland asszonyt, Norvégia akkori miniszterelnökét kérték fel. A Világbizottság négy évig működött, és **1987-ben** fogadta el a **Közös Jövők (Our Common Future)** című jelentést, mely kifejezetten tartalmazza a **fenntartható fejlődés elvét:** „ A fenntartható fejlődés a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől.”

A Brundtland Bizottság jelentésének főbb megállapításai egy olyan fejlődési modellt vázoltak fel, amely a mennyiségi növekedést és a minőségi fejlődést egyaránt tartalmazza, s kimondja, hogy a gazdaság csak a környezet megőrzésével növekedhet. A fenntartható fejlődés **három alappillére, a környezet – gazdaság – társadalom** egymással összefügg, a döntéseknél mindháromat figyelembe kell venni.

- **A sztratoszferikus ózonréteg védelméről szóló bécsi egyezmény (1985.), az UNEP keretében. (Magyarországon a 31/1990. (II.16.) MT rendelet hirdette ki.)**

Az egyezmény célja, hogy az ózonréteget érő káros hatásokat kiküszöbölje, ill. a lehető legnagyobb mértékben csökkentse. A szerződő felek kötelezettsége, hogy megfelelő védőintézkedéseket tegyenek mindazon emberi tevékenységek és anyagok

tekintetében, amelyek módosítják vagy módosíthatják az ózontakarót.

Szervezeti felépítés: Felek Konferenciája, Titkárság.

1987-ben Montrealban elfogadtak egy **kiegészítő jegyzőkönyvet** azon anyagok és gyártási eljárások tilalmáról, ill. gyártásuk fokozatos csökkentéséről, melyek károsíthatják az ózonréteget.

- **A veszélyes hulladékok szállítását és elhelyezését szabályozó bázeli egyezmény (1989.) (Magyarországon a 101/1996. (VII.12.) Kormány rendelet hirdette ki.)**

Az egyezmény értelmében a veszélyes hulladékot főszabályként **ott kell elhelyezni, ahol keletkezett.** Szállítani csak az **UNEP 1987. évi kairói irányelveinek** megfelelően lehet, azaz csak olyan országba, ahol **megfelelően kezelt létesítményben** helyezik el.

A főbb szabályok:

- a szállításnak veszélytelen körülmények között kell történnie,
- tilos az illegális szállítás és kereskedelem, ezt a felek büntetőjogilag kötelesek üldözni,
- a határon túli szállítás csak akkor engedhető meg, ha az exportáló állam nem tudja a veszélyes hulladékot saját területén elhelyezni, illetve az importáló állam a veszélyes anyagot átalakítja és felhasználja,
- egyáltalán nem lehet veszélyes hulladékot olyan országokba, vagy olyan országokból szállítani, amelyek nem részesei az egyezménynek,
- a szállítás csak írásos igazolással lehetséges és ha nem sikerül az export, úgy 90 nap után vissza kell vinni a keletkezési helyre,
- az egyezményben részes államok a veszélyes hulladékok országhatárokon túli **illegális** szállítását **bűncselekménynek** minősítik.

Szervezeti felépítés: Részesek Konferenciája, Titkárság.

- **Egyezmény az országhatárokon áttérjedő környezeti hatások vizsgálatáról (1991.) (Magyarországon a 148/1999. (X.13.) Kormány rendelet hirdette ki.)**

Környezeti hatásvizsgálat: egy tervezett tevékenység által a környezetre gyakorolt valószínű hatást értékelő nemzeti eljárás.

Az egyezmény értelmében minden, a környezetre hatást gyakorló tevékenység engedélyköteles.

- **Egyezmény az ipari balesetek országhatáron túli hatásairól (1992.) (Magyarországon a 128/2001. (VII.13. Kormány rendelet hirdette ki.)**

A Helsinkiben született egyezmény előírásai szerint az ipartelepeken bekövetkező és országhatárokat átlépő balesetek esetén alkalmazandóak, hatálya azonban nem terjed ki a nukleáris és a katonai létesítményekben bekövetkezett balesetekre.

3. A Riói Konferencia (1992.)

Az ENSZ **1992-ben Rio de Janeiróban** megrendezett **Környezet és Fejlődés Világkonferenciája** előkészítéskor a „**Közös Jövők**” megállapításait vették alapul. Ezen a konferencián már Magyarország is jelen volt (a magyar delegációt Keresztes K. Sándor akkori környezetvédelmi miniszter vezette).

A Riói Konferencián a következő **főbb dokumentumokat** fogadták el:

- **Riói Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről**

27 elvet fogalmazott meg, melyek közül a **fontosabbak** a következők:

- a „szennyező fizet” elve,
- államhatárokat átlépő katasztrófák esetén értesítési kötelezettség,
- háború idején is be kell tartani a környezetvédelmi szabályokat,
- a környezeti vitákat - lehetőség szerint – békésen kell elrendezni,
- a társadalom tájékoztatása és a döntésekben való részvétel követelménye,
- elővigyázatosság és megelőzés elve,
- a környezeti hatásvizsgálat kötelezettsége,
- mielőbb ki kell fejleszteni a környezetszennyezés esetén alkalmazható

- nemzetközi felelősség intézményét és a kártérítési szabályokat,
- a fenntartható fejlődés elve.
  - **AGENDA 21 akcióprogram („Feladatok a XXI. századra”)**

Ez a dokumentum egy több száz oldalas ajánlás-gyűjtemény, mely **40 fejezetből** áll. Ezek az ajánlások jogilag nem kötelezőek.

- **Nyilatkozat az erdőkről („Jogilag nem kötelező hivatalos állásfoglalás egy globális közmegegyezés alapelveiről a világ minden típusú erdejével való gazdálkodásról, megőrzésről és a fenntartható fejlődésről”).**
- **A biológiai sokféleségről szóló egyezmény (Magyarországon az 1995. évi LXXXI. törvénnyel hirdették ki.)**

A biológiai sokféleség védelme **kétféleképpen** valósulhat meg:

- **in situ védelem:** a biológiai sokféleség fenntartása oly módon, hogy a fajokat azok természetes környezetében kell megőrizni, illetve magukat a természetes élőhelyeket is védeni kell.
- **ex situ védelem:** a biológiai sokféleség komponenseinek természetes élőhelyeiken kívüli megőrzése. Ez kiegészítő jellegű az in situ védelem mellett. Ide tartozik tipikusan a veszélyeztetett fajok rehabilitációja és visszatelepítése természetes élőhelyükre.

Az egyezmény keretében **2000-ben** elfogadták a **cartagenai jegyzőkönyvet** a biológiai biztonságról.

Szervezeti felépítése: Felek Konferenciája, Titkárság, Kiegészítő Testület.

- **Az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye (Magyarországon az 1995. évi LXXXII. törvénnyel hirdették ki.)**

A Keretegyezmény 1994-ben lépett érvénybe és valamennyi ENSZ tagállam (az USA is) csatlakozott hozzá. A Keretegyezmény kinyilvánította, hogy cselekedni kell az éghajlatváltozás növekvő kockázata miatt, azonban nem adott jogilag kötelező érvényű irányadó számokat és határidőket az egyes országoknak.

Ezen hiányosságok miatt sok bírálat érte a tagállamokat, közöttük az iparilag legfejlettebbeket. Ezek hatására öt évvel később **1997-ben Kiotóban** találkoztak a szakértők, ahol részleges megállapodás született (Kiotói Jegyzőkönyv részletesen lásd később!).

Szervezeti felépítése: Felek Konferenciája, Titkárság, Kiegészítő Testület.

4. A Riói Konferencia utáni fontosabb események

- Évente egyszer a részes felek konferenciát tartanak: **COP (Conference of Participants) és a konferencia sorszáma**, melyen az adott évben tartott előkészítő tárgyalások javaslatait vitatják meg, fogadják vagy nem fogadják el. A klímátárgyalásokat az ENSZ Környezetvédelmi Programján belül működő, az éghajlatváltozási keretegyezményért felelős titkárság szervezi. A tárgyalásokon a Rióban elfogadott keretegyezmény, majd a későbbiekben a kiotói jegyzőkönyv céljai megvalósulásának technikai, jogi kereteit igyekeznek meghatározni, pontosítani, hogy a gyakorlatban is érvényesülhessen.

Természetesen az elfogadott határozatok a részes felekre nézve **kötelező érvényűek**, így minden országnak elemi érdeke, hogy érdemben, szakértőkkel képviseltesse magát a tárgyalásokon.

Az **első** konferenciát **1995-ben Berlinben** tartották (**COP-1**), ahol Helmut Kohl még azt mondta: „Rióban elfogadtuk, hogy az üvegház-hatású gázok kibocsátását 2000-ig az 1990-es szintre szorítjuk vissza” – de ez, azóta tudjuk, nem sikerült.

A részes felek **második** konferenciájára **1996-ban Genfben (COP-2)** került sor, s bár itt is sok kérdés maradt megoldatlan, Berlinhez képest történtek előrelépések.

- Az ENSZ Közgyűlés Rendkívüli Ülésszaka (vagy **RiÓ+5**) **1997-ben New Yorkban** áttekintette a Riói Konferencián elfogadott feladatokat. Az ENSZ Közgyűlés elismerte, hogy a riói ajánlások jelentős részét nem sikerült megvalósítani. A továbblépéshez új akcióprogramot nem dolgoztak ki, hanem az AGENDA-21 dokumentumot tekintették változatlanul a további cselekvések alapjának.

- **1997-ben Kiotóban** a harmadik konferencián (**COP-3**) elkészült a **Kiotói Jegyzőkönyv**, melyben a 2008 és 2012 közötti időszakra az üvegház-gázok (főleg széndioxid és metán) kibocsátásának az 1990-es szinthez képest 5 %-os csökkentését határozták el. A jegyzőkönyvben megfogalmazott **végző cél** az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésén keresztül a **felmelegedés megfékezése**, s így az abból potenciálisan bekövetkező környezeti károk, katasztrófák kockázatának csökkentése.

A jegyzőkönyv lehetővé teszi az üvegházhatású gázok kibocsátási jogával való **kereskedelmet**, melyet az úgynevezett kiotói rugalmassági mechanizmusok címszó alatt tárgyal:

- **együttes végrehajtás** (lényege: hogy egy konkrét emisszió-csökkentő beruházás – projekt – nyomán előállt és auditált kibocsátás-csökkentést a beruházó – általában fejlett ország – és a

kedvezményezett ország – általában átalakuló gazdaságú ország – valamilyen kialakult arányban megosztja. Ily módon a kedvezményezett ország a beruházásért az elért környezeti haszon egy részével fizet, azaz ez esetben az elért kibocsátás-csökkentés áruba bocsátásáról van szó),

- **tiszta fejlesztési mechanizmus** (a részes államok a fejlődő országokban olyan előnyös fejlesztéseket hajtsanak végre, melyek az üvegházhatású gázok emissziójának csökkenésével járnak. Az együttműködés itt is mind a két fél számára előnyös: a beruházó kibocsátási joghoz jut, a fejlődő országban pedig a fenntartható fejlődést szolgáló gazdasági beruházás történik),
- **szennyezési (emissziós) jogok nemzetközi kereskedelme** (a széndioxid-kibocsátási kvóták kereskedelmét jelenti).

Hatályba lépése: 2005. február 16. (lásd a kronológiában a részleteket!)

- **1998-ban Buenos Airesben** a soron következő konferencián (**COP-4**) a Kiotóban felvetett emisszió - kereskedelemről szolt a legtöbb vita, de megegyezés nem született. Csak egy **Akciótervet** sikerült létrehozni, amelyben az elkövetkezendő évre vonatkozó tárgyalási javaslatokat rögzítették.

- **1999-ben a Bonnban** tartott konferencia (**COP-5**) foglalkozott a fejlesztési alaphól származó kis szigetállamoknak nyújtott segélyekkel és az olajtermelő országoknak adott kompenzációval.

- **A 2000-ben Hágában** tartott konferencián (**COP-6**) a fő cél a következő volt: meg kell menteni a kiotói egyezményt, a „vonakodó” államokat meg kell győzni a „radikálisabb” emisszió csökkentés önkéntes vállalásának elfogadásáról.

Az ENSZ **2000-ben** kiadta a **Millenniumi Nyilatkozatot**, amelyben az emberiség fejlődésének 2015-ig elérendő céljait sorolták fel. **Környezeti célok:** meg kell valósítani a kiotói jegyzőkönyv céljait, vigyázni kell a természetes erdők összterületére, fejleszteni és teljesíteni kell a WHO irányelvein alapuló országos szabványokat a levegő minőségére vonatkozóan. A talaj eróziójának mértékét felére kell csökkenteni és véget kell vetni a vízkészletek túlzott kimerítésének. A nyilatkozat tartalmaz még **gazdasági célokat** is (pl.: az anyagráfördítés 4-10-szeres csökkentésére kell ösztönözni az ipari országokat).

- **2001-ben Bonnban** (nevezik **COP 6,5-nek** is) négy nagyobb témával foglalkoztak: a környezetszennyezési jogok kereskedelme és más piaci mechanizmusok szabályai, a CO2 kibocsátásának csökkentését célzó projektekre adható hitelek, a fejlődő államok segítségének módja a klímaváltozás ellenei

harcban és olyan mechanizmusok támogatása, amelyek a kiotói jegyzőkönyv teljesülését segítik elő.

- A szintén **2001-ben Marrakesben** tartott konferencián (**COP-7**) elfogadták a Bonnból elhatározott mechanizmusok (emisszió-kereskedelelem, tiszta fejlesztési mechanizmus CDM, és az együttes végrehajtás) egyenlő kezelését. Elfogadták azt a bonni elvet, hogy minden államnak fel kell állítania nemzeti emisszió figyelő rendszerét. Marrakes szerint a kiotói jegyzőkönyv életbe lépéséhez **55** ratifikációra van szükség, a fejlett országok **55 %-nak** képviseltetnie kell magát a ratifikáló országok között. Ez azt jelentette, hogy az USA nélkül legalább az EU, Japán és Oroszország ratifikálása volt szükséges. Lényeges momentum volt a 2000-ben történt elnökváltás az USA-ban: Bill Clinton - egyik utolsó rendelkezéseként - ugyan aláírta a jegyzőkönyvet, de az már nem került a szenátus elé. Az örökébe lépő George Bush elzárkózott az egyezményben való részvételtől.

- **2002. Johannesburg Fenntartható Fejlődés Csúcskonferencia**

A konferenciát számos előtárgyalás előzte meg, hiszen a „riói” konferencia óta 10 év telt el, tehát aktuálissá vált az ott előkerült környezeti problémák újratárgyalása. A helyszín kiválasztásában fontos szerepet játszott, hogy olyan kontinensen kerüljön lebonyolításra az esemény, ahol az országok számos problémával küzdenek és amelyeknek a megvitatása a találkozón fontos lehet. Így lett a Dél-Afrikai Köztársaság (Johannesburg) a konferencia székhelye, mely súlyos problémákkal küzd (pl.: az AIDS rohamos terjedése).

A konferencián elfogadott két fontos dokumentum:

- **Johannesburgi Nyilatkozat a fenntartható fejlődésről (32 pontban)** és
- **Végrehajtási Terv (153 pontban).**

Eredmények:

- a Riói elvek megerősítése és a régebbi vállalások teljesítésének a szorgalmazása,
- kimondták, hogy a fenntartható fejlődés nem a környezet - és természetvédők belügye, hanem az egész emberiség jövőjéről szól,
- a környezeti és gazdasági tényezők mellett megjelentek a szociális tényezők is.

A konferencia néhány fontos célkitűzése:

- 2015-re felére kell csökkenteni azoknak a számát, akik még nem jutottak egészséges ivóvízhez,
- megegyezés az energiahordozókhoz való minél szélesebb hozzájárásról,
- 2015-ig újra kell szaporítani a túlhalálszat miatt kipusztulással fenyegetett halfajokat,
- 2020-ra az emberi egészségre és a természetre nem ártalmas módszerekkel kell a vegyi anyagokat előállítani,
- a gyógyszergyártók szabadalmi nem akadályozhatják meg a szegény országokat abban, hogy akár nem szabadalmazott gyógyszerekkel is enyhítsék a rázoruló bajait,
- 2010-ig mérsékelni kell a kihalófélben lévő állat- és növényfajok kipusztulásának folyamatát,
- támogatni kell a fejlődő országok számára juttatott segélyek növekedését.

- **2002.** decemberében tartották **Új-Delhi**-ben a **COP-8** konferenciát.

A konferencián elfogadták az **Új-Delhi Munkaprogramot**, amely meghatározta a lehetséges nemzeti és nemzetközi tevékenységeket (technológiai transzfer, kapacitásfejlesztés), szorgalmazta az információterjesztést és cserét és támogatta az együttműködési hálózatok kiépítését. Fontos eleme a programnak, hogy felismerte a nem kormányzati és a kormányközi szervezetek fontos szerepét, és bátorította ezeket akciók szervezésére.

- **2003.** december 12-én **Milánó**-ban (**COP-9**) gyűlt össze 188 részes állam több mint 5000 képviselője - köztük 95 miniszterrel -, hogy végül elfogadjanak két tucat határozatot és kiszélesítsék az üvegház hatású gázok kibocsátásának csökkentésére szolgáló javaslatok körét. A konferencia résztvevői újra egyetértettek abban, hogy a klímaváltozás a legégetőbb probléma a Földön, és azt is megerősítették, hogy a Kiotói Jegyzőkönyv már hozott változásokat, legalábbis ami a gondolkodásmódot illeti a klímával, energiafelhasználással és a befektetéssel kapcsolatban. Valójában a nagy remény, amely ebben az évben lázban tartotta a résztvevőket – nevezetesen, hogy Oroszország ratifikálásával végre életbe léphet a Kiotói jegyzőkönyv – már hónapokkal a konferencia előtt elveszett.

- **2004.** december 6-17-én rendezték meg **Buenos Aires**-ben a tizedik klímakonferenciát (**COP-10**). A konferencia fő célja az volt, hogy intézkedéseket dolgozzon ki a katasztrofális méretű éghajlatváltozás elkerülésére, illetve a Kiotói Jegyzőkönyv utáni (2012-től kezdődő) időszakra. A konferencia kiemelt témája volt annak a kérdésnek az eldöntése, hogy hogyan lehetne rábírní az USA-t a 2005. február 16-án életbe lépő Kiotói Jegyzőkönyvhöz való csatlakozásra. Fontos adatok is igazolják ennek a kérdésnek a szükségességét: az USA a világ népességének 5

%-át tudhatja magáénak, miközben a globális üvegházhatású gáz kibocsátás 25 %-áért felelős. Sajnos ez a kezdeményezés eredménytelenül zárult.

- **2005. február 16-án** - az Egyesült Államok nélkül - **életbe lépett a Kiotói Jegyzőkönyv**. Ha a klímavédelmi gondolat rövid történetét megvizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy az **üvegházhatás** elnevezés **Jean-Baptiste Fourier** francia matematikus nevéhez fűződik, aki hőtani jelenségeket vizsgálva 1824-ben megállapította, hogy a Föld légköre egy edényt lefedő üveglaphoz hasonlóan viselkedik: a bejövő fényt átengedi, a kimenő hő egy részét visszatartja. 1896-ban **Svante Arrhenius** – későbbi Nobel-díjas svéd kémikus – arra a megállapításra jutott, hogy az emberi tevékenység által a légkörbe juttatott szén-dioxid melegíti a földfelszínt. Az ipar rohamos fejlődése következtében a légkörbe juttatott szén-monoxid mennyisége a XX. század folyamán nagyságrendi növekedést mutatott. A fenti konferenciák sora is jelzi, hogy nagyon fontos állomás a környezetvédelemben a Jegyzőkönyv aláírása, hiszen a mai napig tart a politikai küzdelem a jegyzőkönyvet támogató és ellenző érdekcsoportok között. Az országok parlamentjeinek ratifikálnia kellett az egyezményt, és be kellett építeniük annak előírásait és elvárásait a saját jogrendjükbe.

A megállapodás csak akkor léphetett életbe, ha a csatlakozó országok összes kibocsátása eléri a **káros gázok összes kibocsátásának 55 százalékát**. A szabályozás életbe léptetésének élharcosai az EU tagországai lettek. Az EU a szén-dioxid-kibocsátás **8 %-os** csökkentését vállalta és a világ legtöbb állama csatlakozott az egyezményhez. Azonban az 55 %-os arányt éveken keresztül nem sikerült elérni. Ennek oka az volt, hogy a két legnagyobb szennyező – az USA és Oroszország – , amelyek együtt az 1990-ben kibocsátott összes szén-dioxid több mint **45 %-ért** voltak felelősek, végül a korábbi ígéretek ellenére sem fogadták el az előírt értékeket. Oroszország a maga 17 %-ot meghaladó arányával sokáig nem fogadta el a Jegyzőkönyvet, de **2004. őszén** – hosszas tárgyalásokat követően – sikerült megnyerni a támogatását, és ezzel az utolsó akadály is elhárult a Kiotói Jegyzőkönyv életbe lépése előtt.

A nemzetközi klímátárgyalások két fő irányban folynak: az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény (lásd fentebb!), illetve a Kiotói Jegyzőkönyv keretein belül.

Magyarország 2002. augusztusában csatlakozott hivatalosan a Jegyzőkönyvhöz és **6 %-os** csökkentést vállalt. Az **EU 2012-ig 8 %-os** célt vállalt, 2003-ig ebből 5 %-ot sikerült teljesítenie. Nemrégiben a tagállamok **2020-ra** egy ambiciózus, **20 %-os** célt fogadtak el.

A Kiotói Jegyzőkönyv **2012-ig** érvényes, utána remélhetőleg egy új egyezmény fogja felváltani.

- **2005.** november 28. és december 10. között zajlott **Montreal**-ban a következő konferencia (**COP-11**), valamint ebben az évben került sor először a **Kiotói Jegyzőkönyv Részleges Felelősek ülésére** is ezen a helyszínen és időpontban. (**MOP-1**). Ez utóbbin azok az országok képviselték magukat teljes jogkörrel, amelyek aláírták és a jogrendjükbe is beiktatták a Kiotói Jegyzőkönyvet. Ennek megfelelően az USA, valamint Ausztrália csak megfigyelőként vehetett részt azokon a tárgyalásokon, amelyeken végül az Oroszországnak köszönhető maratoni huzavona után elfogadták a **Montreali Akciótervet (MAP)**. A MAP keretében a kiotói országok már a 2013-2017-ig tartó, úgynevezett második kötelezettségvállalási időszakban teljesítendő üvegházhatású gáz kibocsátásra vonatkozó csökkentési céljaikat vázolták fel.
- A soron következő éves klímakonferenciát (**COP-12**) és a (**MOP-2**) ülést **2006-ban Nairobi**-ban rendezték meg. A helyszín kiválasztását most az motiválta, hogy a Kenyát több éve sújtó súlyos aszályok miatt mintegy hárommillió lakos szorul folyamatos élelmiszersegélyre. „Afrikának szembe kell néznie az éghajlatváltozás legvadabb hatásaival: a hőmérséklet emelkedésével megsemmisülhet a mezőgazdaság és a turizmus, mely a Kenyát a szegénységből kivezető út két legfontosabb pillére” – mondta beszédében Kenya elnöke, Mwai Kibaki.
- A konferencián előzetes célul tűzték ki a Kiotói Jegyzőkönyvben lefektetett értékeken túlmenő, új szén-dioxid-kibocsátási egyezmény kidolgozását.
- Javaslat született arra, hogy a globális hőmérsékletnövekedést egy maximális 1,8 fokok érték alatt kellene tartani, azaz hogy soha ne mehessen a jövőben efölé a felmelegedés mértéke.
- Célul tűzték ki a Kiotói Jegyzőkönyv lehetőség szerinti kiterjesztését a fejlődő országokra is, életre hívták a **Nairobi Munkacsoportot**, amely a fejlődő országok részvételét hivatott segíteni a kiotói folyamatban.
- **Kofi Annan** az ENSZ leköszönő főtitkára globális szén-dioxid-adó bevezetését sürgette, szerinte ezzel valamelyest csökkenthető lenne a klímaváltozás „igazságtalansága”, nevezetesen az, hogy a legkisebb kibocsátók szenvednek leginkább a felmelegedés hatásaitól.
- Több botrányos jelenetre is sor került a konferencián. Környezetvédők Kanadának ítélték a „Napjaink fossziliája” nevű kevéssé megtisztelő díjat. (A díjat azok az országok kapják, amelyek legfőbb akadályozói a globális felmelegedés elleni küzdelemnek). George Bush-t pedig az „Évszázad fossziliája” díjjal illették.

- Az indonéziai **Bali szigetén** rendezték meg **2007.** december 3. és 15. között a soros klímakonferenciát (**COP-13**) és a Kiotói Jegyzőkönyv Részös feleinek következő ülését (**MOP-3**). A konferencián megközelítőleg 190 állam – köztük Magyarország – vett részt. Mint tudjuk a Kiotói Jegyzőkönyv egyik nagy problémája, hogy a legnagyobb CO₂-kibocsátók (USA, Kína, India, Ausztrália) nem írták alá, bár Ausztrália új kormányfője, **Kevin Rudd** a konferencia (és egyben kormányfői tevékenysége) első napján hivatalosan is bejelentette, hogy Ausztrália aláírja a Jegyzőkönyvet, és tevékenyen részt vesz a klímaváltozás elleni küzdelemben.

A konferencián az államok elfogadtak egy terv(ezet)et: **Bali Roadmap**, azaz **Bali Útiter** címen, amelynek értelmében 2008 tavaszáig (Poznani konferencia) az aláírók tárgyalásokat kezdenek egy 2009-re tervezett (a Kiotói jegyzőkönyvet felváltó) **globális klímavédelmi egyezmény**, azaz egy konkrét jogokat és kötelezettségeket tartalmazó nemzetközi egyezmény létrehozásáról (Koppenhágai konferencia).

Számos állam és a környezetvédelemmel foglalkozó NGO-k nagy része (főként a Greenpeace) azért kifogásolta a nagy nehezen „tető alá hozott” megegyezést, a **jogilag nem kötelező zárónyilatkozat**-ot, mert abból az USA nyomására kimaradtak az üvegház-hatású gázok kibocsátás-csökkentésére utaló konkrét, rövid-illetve középtávra vonatkozó számok.

A zárónyilatkozat lábjegyzetben utalt az ENSZ kormányközi klímaváltozási testületének = **Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)** azon, kötelező erővel nem rendelkező ajánlásaira, amelyek a fejlett ipari országoktól az 1990-es szintjeikhez képest 10-30 %-os csökkentést várnak el 2020-ra, míg a fejlődő államoktól sokkal enyhébb erőfeszítéseket kívánnak meg anélkül, hogy a kibocsátás-csökkentési mennyiséget számszerűen meghatároznák. Az IPCC ajánlása szerint a **fejlett államoknak 2020-ig 20-40 %-os**, míg **2050-re minden államnak** a 2000-es kibocsátási szintjének **50 %-os csökkentését** kellene végrehajtania.

A Bali konferencia tehát „tárgyalás volt a tárgyalásért”, az államok a zárónyilatkozatban megegyeztek a következő 2 év menetrendjéről, amely egy folyamatos, szakértői szintű tárgyalássorozatból, valamint két tervezett ENSZ-csúcstalálkozóból (Poznan és Koppenhága) áll.

A Klímacsúcs idején vehette át **Al Gore**, az USA volt alelnöke, ill. az ENSZ Éghajlatváltozási Kormányközi Testülete (IPCC) a **Béke Nobel-díjat**, amelyet a környezetvédelemben – a globális éghajlatváltozás megismerésével és a sürgős teendőkre való felhívással – tett erőfeszítéseikért ítéltek oda.

2008. áprilisában Budapesten tartotta ülését az ENSZ **Éghajlatváltozási Kormányközi Testülete (IPCC)**. **Dr. Rajendra Pachauri** az IPCC elnöke és **Faragó Tibor** a testület magyar nemzeti bizottságának vezetője az alábbiakban összegezték az ülés eredményeit:

- a vízzel kapcsolatos különjelentés mellett, a megújuló energiaforrásokról is készül egy különjelentés (megvizsgálják az alkalmazási lehetőségeket és az energiatakarékosság lehetőségeit).

- a Nobel-békedíjjal járó összeget (kb. 262 millió forintot) a klímaváltozással kapcsolatos ismeretek terjesztésére és a fejlődő országok támogatására fordítják.

- **Poznan** volt a helyszíne a következő **2008-as** (december 1 és 12 között) klímaváltozási konferenciának (**COP-14**) és a Kiotói Jegyzőkönyv Részleges Felelős Negyedik Ülését is itt tartották (**MOP-4**).

A **WHO** is vitát rendezett a konferencián annak érdekében, hogy felhívja a figyelmet az egészségre, mint a klímaváltozás egyik elhanyagolt befolyásolt tényezőre és a klímaváltozás egészségi rizikóira.

- A konferencia sajnálatos ténye, hogy a kibocsátás-csökkentéssel kapcsolatban a 2007-es Bali klímátárgyalás zárószövege egy az egyben került bele a poznani szövegbe (így tehát az ott leírt csökkentési százalékok továbbra is ajánlás jellegűek a fejlett országoknak).
- A konferencián megtervezték a 2009-es év munkamenetét, valamint megoldás született arra is, hogy a kiotói jegyzőkönyv keretén belül működő **Alkalmazkodási Alapot** miként használhatják fel a fejlődő országok, (az Alap létrehozásáról a Bali szigetén tartott klímakonferencián döntöttek).
- Az Európai Bizottság környezetvédelemért felelős biztosának, **Sztavrosz Dimasz**-nak a véleménye szerint a poznani klímakonferencia fontos állomása volt a koppenhágai klímacsúcs felé vezető útnak, ahol a világnak egy új klímavédelmi megállapodást kellett volna aláírnia a 2012 utáni időszak teendőivel kapcsolatban.

A poznani klímatalálkozóval egy időben tárgyaltak Brüsszelben az **Európai Unió klíma- és energiaügyi csomagjáról**. A megállapodás szerint az EU egyoldalúan vállalja, hogy 2020-ra 20 %-kal csökkenti károsanyag-kibocsátását. A legfrissebb kutatási eredmények szerint ahhoz, hogy a katasztrofális mértékű melegekedést elkerüljük, a fejlett országok mindegyikének 30 %-os károsanyag kibocsátás-

csökkentést kell vállalnia 2020-ig. Ha a nemzetközi partnerek maguk is elfogadnak hasonló vállalásokat, az Unió akár a 30 %-os csökkentést is vállalná.

2009 decemberében a Dániában, **Koppenhágában** tartott klímacsúcson (**COP-15**) elfogadott egyezmény két pozitívuma: 1. a felmelegedés mértéke két Celsius-fok alá, vagyis az iparosodás előtti szintre csökkenjen, 2. 2020-tól évi 100 milliárd dollárral segítik a fejlődő országokat a klímaváltozás hatásaihoz való alkalmazkodásban. Kína és Indonézia üdvözölte a konferencia eredményeit.

A klímacsúcsot azzal a **céllal** kezdeményezték két évvel ezelőtt Bali szigetén, hogy megszülessen a 2012–2020 közti időszak **globális klímaszabályozása**.

2009. júniusában a németországi **Bonnban** mutatták be a vezető civilszervezetek klímaváltozást kutató szakértői azt a jegyzőkönyv-tervezetet, amely az év végi Koppenhágai Klímacsúcson létrejövő új, nemzetközi megállapodáshoz kívánt volna alapot nyújtani.

A világ vezető civilszervezeteinek közel egy évig tartott a 160 oldalas **Koppenhágai jegyzőkönyv** elkészítése, amely amellet, hogy minden jogi követelménynek megfelelt, maradéktalanul tartalmazta azokat az elemeket, amelyek egy igazságos és ambiciózus megegyezés megkötéséhez szükségesek, annak érdekében, hogy a klímaváltozást még az épp elfogadható tartományon belül tudjuk tartani.

A Klímakonferencián, Koppenhágában a tárgyalások december 7-i kezdetén két szakpolitikai dokumentumról indultak az egyeztetések. Egyrészt egy **új, az 1997-ben aláírt kiotói jegyzőkönyvet felváltó új egyezményről**, amelyhez a kiotói dokumentumot nem ratifikáló USA is csatlakozna. A másik a **kiotói jegyzőkönyvet ratifikáló országok eddigi eredményeit tekintette át, és a megmaradt szén-dioxid-kibocsátási kvótáik beszámításáról szolt volna**.

A **Bella Center** konferencia-központba szervezett, eredetileg 12 naposra tervezett konferencia a vártnál jóval szerényebb eredménnyel zárult.

A 193 delegáció egy új nemzetközi szerződés elfogadása helyett mindössze tudomásul vett egy kevés konkrétumot tartalmazó, két és fél oldalas politikai nyilatkozatot.

A tárgyalásokat mindvégig beárnyékolták a **fejlett és a szegény világ közti óriási eltérések**.

A **fejlődő országok** szerint a konferenciát házigazdaként elnöklő dán kormány számos, az ő igényeiket háttérbe szorító szövegtervezettel hozakodott elő. Ezek amellet, hogy nem kényszerítették szennyezésük érdemi csökkentésére a legnagyobb kibocsátókat (Kína, USA, Oroszország, India, EU), figyelmen kívül hagyták a klímaváltozást leginkább megszenvedő szegény államok igényeit.

A Koppenhágai Egyezmény (Copenhagen Accord):

- Az egyezmény az első olyan ENSZ-dokumentum, amelyben valamennyi ország elismeri annak szükségességét, hogy az éghajlatváltozás mértékét a kritikus **2 fokos szint alatt** tartsák.

- Az egyezmény továbbá azt is tartalmazza például, hogy a **fejlett államok milyen mértékben támogatnák** anyagi és technológiai eszközökkel a **fejlődő államokat** "klímabarát" gazdasági fejlődésük érdekében.

- Az **egyetértés hiányából** adódóan, minden konferencián résztvevő állam számára kötelező a kibocsátás-csökkentés határainak, valamint az éghajlatvédelmi intézkedések jellegének megfogalmazása és jelentése az ENSZ felé, 2010 decemberéig. A cél, hogy a konferencia folytatásaként szolgáló **COP-16-ra, amelyre Mexikóban** kerül sor, az országok már kész tervekkel érkezzenek, így segítve a jogi érvényű megállapodás mihamarabbi létrejöttét.

Jo Leinen az EP környezetvédelmi bizottságának elnöke azt mondta, hogy „az **aktuális mexikói klímakonferenciáig** jelentős fejlődést kell elérnünk a klímavédelmi intézkedések minőségében. Az EU-nak egyoldalú döntést kell hoznia a 30 %-os csökkentési célról, hogy visszaszerezze vezető szerepét és új dinamikához juttassa globális partnereit.”

A koppenhágai ENSZ klímakonferencia mellett rendeztek egy másik találkozót is a városban: **Christiania** szabad városa rendezte a „**Climate Bottom Meeting**” nevű találkozót, mely alulról, a közösségek szintjén vizsgálta a klímaváltozást és korunk más kihívásait. Christiania Koppenhága egyik városnegyede, egy korábbi katonai terület. A 34 hektáros elhagyatott laktanyát 1971-ben házfoglalók vették birtokba, és egy sajátos közösségi öngazgatást vezettek be. A dán kormány úgy döntött, hogy Christiania fennmaradhat, így a közösség a mai napig létezik. A városnegyed úgy néz ki, mint egy állandósult Sziget fesztivál, öreg hippik, sár, bódék, szabadság mindenfelé.

Christiania lakóinak felfogásához illeszkedik a Climate Bottom Meeting gondolata, ne a vezetők döntsenek a közösségek sorsáról, hanem maguk a közösségek. A világ minden tájáról meghívott előadók (eszkimók, amazóniai őslakosok) itt nem vezetők, hanem egyszerű emberek, akik itt arról meséltek, hogy érinti az ő közösségüket az éghajlatváltozás.

A rendezvény egy hatalmas cirkuszi sátorban folyt, amit fával fűtöttek, így az esemény karbon semleges volt. A találkozó keretében minden nap jelképesen eltemettek valamit.

Nemzetközi Klímátárgyalások Bonnban (2010. április 9-11.)

A koppenhágai klímacsúcs után **Bonnban** került sor április 9-11. között az újabb tárgyalási fordulóra, s ezúttal még arról is nehéz volt megállapodni, hogy ebben az évben mikor és hány tárgyalási forduló legyen, s azokon mi legyen a további tárgyalások alapja.

Az **Európai Unió** tagállamai újra sürgették, hogy a tárgyalások konstruktív módon folytatódjanak, és ezek során többek között a koppenhágai megegyezés pontjait is vegyék figyelembe - akár anélkül, hogy kifejezetten hivatkozni kellene erre a megegyezésre.

Az **USA és több más fejlett állam** (Japán, Ausztrália stb.) viszont határozottan ragaszkodik ahhoz, hogy a további tárgyalásokhoz a koppenhágai megegyezést megnevezetten és teljes egészében alapvető útmutatónak kell tekinteni és ennek alapján el kell várni például azt is, hogy minden fejlődő állam azonosuljon ezzel a dokumentummal.

Bolíviai csúcstalálkozó (2010. április 22.)

A dél-amerikai ország a **Földanya istennő napját ünnepelte április 22-én**, s e napon ért véget Bolíviában a klímaváltozással kapcsolatos csúcstalálkozó Woodstockja.

A találkozóknak a témán kívül nem sok köze volt az ENSZ keretében szervezett nemzetközi csúcstalálkozó-sorozathoz.

A Bolíviában szervezett tanácskozás teljes címe: **A világ népeinek konferenciája a klímaváltozásról és a Földanya jogairól.**

A tanácskozást Bolívia harmadik legnagyobb városa, Cochabamba mellett tartották.

Célja, hogy a nem kormányzati szervezeteket, mozgalmakat, az egyes földrészek öslakosainak szervezeteit, a fejlődő országok kormányait és általában a világ legszegényebbjeinek képviselőit összefogják, hogy együtt gyakoroljanak nyomást a fejlett országokra.

A tudósok, aktivisták, és hollywoodi sztárok mellett 90 ország kormánya küldte el megfigyelőit az eseményre.

A szervező Bolívia elnöke, **Evo Morales** "teljes kudarcnak" ítélte meg a koppenhágai tanácskozást. Álláspontja szerint az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának 80%-áért a fejlett országok felelősek, de a következmények túlnyomórészt a fejlődőeket érintik.

A dél-amerikai ország elnöke **új jogi charta** elfogadását szeretné az ENSZ-en belül, amely a **környezetszennyezéssel foglalkozna**, és előkészített egy **akciótervet**, melynek célja egy **nemzetközi klímajogi bíróság** felállítása.

A dél-amerikai ország egyike volt annak a hét államnak, amely **nem írta alá a Koppenhágában összehozott megegyezést**, mert előnytelennek találta a fejlődő országok szempontjából.

A bolíviai nyomásgyakorlás eszköze az a tervezett **népszavazás** is, melynek keretében Morales kétmilliárd embert szeretne megkérdezni a klímaváltozás elleni fellépés módzatairól. Ennek hírért április 22-én, a Föld napján jelentette be Bolívia elnöke.

Az **ENSZ Közgyűlés április 22-ét** – Morales javaslatára – a **Földanya napjának** nyilvánította.

- A mexikó-i **Cancún**-ban kezdődött el - a jegyzet lezárásakor nyitották meg - a **2010. évi klímacsúcs (COP-16)**, amely **november 29-től, december 10-ig** fog tartani.

Mivel a jelenleg zajló konferencia eredményeit még nem tudjuk, a **célokat** lehet csak megfogalmazni:

- erőteljes a politikai akarat arra vonatkozóan, hogy sikerüljön megkötni a megállapodást a **2012-ben lejáró, első kiotói periódus** végéig,
- jelentős előrelépés az új klíma-csomag kialakításában, így legalább **két kulcstéma** végleges rögzítése az alábbiak közül: **REDD** (az erdőirtásból és az erdőpusztulásból származó kibocsátások csökkentése), **adaptáció, finanszírozás, technológia, átláthatóság, alacsony szénkibocsátású operatív akciótervek,**
- egy 2012-ig kidolgozandó, jogilag is kötelező megállapodást megalapozó stabil alap kialakítása (**cancúni eredmények**).

Több szakember attól tart, hogy nem valószínű, hogy Cancúnban sikerül végleges megoldásra jutni az egyes elemek tekintetében, annak ellenére, hogy a házigazda Mexikó a különféle kérdések egy csomagban történő kezelését és így egy átfogóbb megállapodás kialakítását igyekszik szorgalmazni. Az egyes elemek közül néhánynak az elfogadása fontos lépés lenne a dél-afrikai, 2011-es klímacsúcs (COP-17) előkészítésében, amely tartalmazhatna egy megállapodást a folyamat (a megfelelő globális megállapodás eléréséhez vezető út) jogi struktúrájára vonatkozóan. Mindazonáltal továbbra is az a legvalószínűbb, hogy a Rio+20 (a Riói egyezmény után 20 évvel megrendezésre kerülő Föld Csúcs), azaz 2012 előtt nem várható végleges megállapodás.

XII/6. Várható jövőképek

A környezetvédelmi **nemzetközi egyezmények** száma igencsak **megnőtt** az ezredfordulóra, hatékonyságuk önmagukban azonban nem elegendő. A legnagyobb nehézséget az okozza, hogy egyik államot sem lehet kötelezni egy nemzetközi egyezmény aláírására, a legnagyobb szennyezők pedig valahogy mindig kimaradnak a jelentősnek mondható szerződések aláírásából (pl. Kína és USA a Kiotói Jegyzőkönyv esetén).

A környezetvédelem és a gazdasági szempontokból eredő **konfliktusok** így még jobban **kiéleződnek**: a gazdasági versenyben egy állam gyengíthet környezetvédelmi korlátozásain, csak azért, hogy előnyösebb mutatókat produkáljon.

A gazdasági helyzet mellett az **erőforrások további csökkenése/kimerülése** tovább fokozza az ellentéteket: az **élelmiszerhiány** és az **egészséges ivóvíz hiánya** fegyveres konfliktusokhoz vezet, a **túlnépesedés elleni születésszabályozás** pedig szintén károsan alakítja egy ország népesedési folyamatait. A nemzetközi és az állami fellépés azonban csak az egyik oldala az eredményes környezetvédelemnek. A másik oldalon maga az egész emberiség áll: egy teljes, **globális szemléletváltásra** lenne szükség. A kérdés, hogy ez miképpen valósulhat meg.

Az emberek környezettudatos magatartását többféleképpen lehet alakítani. A legkézenfekvőbb megoldás: a **szabályozás** (tehát a környezetszennyező tevékenységek tiltása, határértékek megállapítása stb.). A baj az, hogy minden szabály kijátszható, ráadásul sok környezetszennyező tevékenység nehezen mérhető és bizonyítható. A másik megoldás lehetne a **gazdasági előnyök kapcsolása a környezetbarát technikák, módszerek alkalmazásához**, például adókedvezményekkel, környezetbarát terméktanúsítvány adásával stb.

A **hírességek** szerepe is kiemelkedően fontos a környezetvédelemben (Al Gore, Leonardo di Caprio), mert manapság a társadalom jelentős része a tévé által közvetített értékrendet, divatot, gondolkodást követi.

Rajtuk kívül azonban sok-sok ezer ember próbálta a társadalom figyelmét felhívni a cselekvés szükségességére irodalmi tevékenységével, zöld nézetei hangoztatásával vagy konkrét cselekvésekben megnyilvánuló példamutatással. Egyre több **non-profit szervezet** alakul a világban a környezetvédelem terén, egyre gyakrabban szerveznek segélykoncerteket vagy hasonló rendezvényeket, egyre többen választják a **környezetbarát megoldásokat**, hibrid-autókat vesznek és napkollektorokat szerelnek házaikra, geotermikus energiával fűtenek, és még sorolhatnám.

A probléma az a környezetbarát megoldásokkal, hogy általában többre kerülnek, mint a hagyományos technikák, így főként a gazdagabbak tehetik meg, hogy ilyen módszereket használjanak. Persze a környezet óvásához nem feltétlenül pénzre van szükség, hanem sokkal inkább figyelmességre és mentalitásbeli változásokra.

A klímaváltozás hatással van a **sarki jégömegek olvadására**, és vannak olyan országok, ahol az **óriási szmogon** a napsugarak sem tudnak átjutni (pl.: Hong-Kong). Minden embernek joga van az egészséges környezethez, éppen ezért a klímaváltozás minden negatív hatása és következménye ellen **nemzetközi összefogásra van szükség**. A globális világ nagyon nehéz tárgyalások elé néz, és nehezen látható előre, hogy a következő egy-két év során miként érhető el az új átfogó és hatékony klímapolitikai megállapodások létrehozása és azok hatálybalépése 2013-ra.

XIII. A MULTIKULTURALITÁS, AZ EMBERI JOGOK ÉS A GLOBALIZÁCIÓ KAPCSOLATA

XIII/1. A multikulturalitás és a globalizáció

A globalizálódó világban minden nemzet arra törekszik, hogy megőrizze nemzeti kultúráját, sajátosságait, nemzeti értékeit. Az emberi méltóságnak alapvető feltétele az, hogy az ember azonos legyen önmagával. Az önmegvalósítás legmegfelelőbb eszköze az **anyanyelv**, amelynek segítségével egy közösség történelmi tapasztalatainak, szemléletformáinak birtokába jut az ember. A nemzetépítés elengedhetetlen feltétele a **nemzeti identitás** megalkotása, melynek fontos „építőelemei” a nyelven kívül a **kulturális hagyományok**, az értékek, a vallás, a történelem közös tapasztalata és a meghatározott földrajzi helyzet.

Korunk társadalmi **plurális** vagy **multikulturális** társadalmak. Ezen társadalmakon belül több kulturális, etnikai és vallási csoport él együtt, melyek egyazon politikai és gazdasági rendszer részét alkotják, miközben jelentősen különböznek egymástól. Ezen társadalmak kialakulása a **második világháború után** vált világméretű folyamattá, melynek háttérében a **gyarmatbirodalmak felbomlása**, a fejlett és a **kevésbé fejlett államok** politikai, gazdasági **ellentétei** és a **migrációs folyamatok felerősödése** húzódik.

A multikulturális közösségekben a **hagyományok** olyan eszközökként szolgálnak, amelyek megkülönböztető identitást teremtenek, megalkotják és kifejezik egy személy vagy csoport lényegét. A hagyomány egyesíti a lakóhelyükről elűzött közösségeket, és jelentős különbségeket teremt a konszolidált városi tömegekben belül. Ezek a folyamatok megjelenítik az identitásformálásra való törekvéseket egy olyan világban, ahol a gazdaság, a technika és az információáramlás megváltoztatja a lokális és a globális világ kapcsolatait.

1/1. A vezérlőmű három szervezete

A **multikulturális társadalom** jelensége szorosan összekapcsolódik az utóbbi másfél-két évtized egyik legvitatottabb problémájával a **globalizációval**, mely a nyolcvanas évek második felében vált a gazdasági és politikai elemzések egyik kulcsfogalmává. Egyre több tanulmány foglalkozott a **multinacionális vállalatok** kialakulásával, az információs rendszerek bővülésével. A folyamat a kilencvenes években rohamosan terjedt, és mára a „multik” kezében óriási vagyonok halmozódtak fel. A legnagyobb forgalom az anyavállalat és a különböző országokba kihelyezett leányvállalatai között zajlik le. A **vezérlőmű három szervezet** kezében van. Ezekből kettő az 1944. július 1-től 22-ig tartott Bretton Woods-i Konferencián megkötött egyezmények alapján jött létre, melyen a vezető szerep az USA és Nagy-Britannia küldöttségeinek jutott. Ezek: 1. a **Nemzetközi**

Valutalap (IMF, International Monetary Found), amelynek egy állandó nemzetközi szervezetként az lett a feladata, hogy szabályozza a valuták közti átváltási arányokat és nyújtson segítséget a fizetési nehézségekkel küzdő országoknak.

2. a **Világbank** (World Bank Group), amelyet 1945. december 27-én alapítottak. A Világbank egyik fő oszlopa az **IBRD** (International Bank for Reconstruction and Development), melynek feladata hosszú távú kölcsönök nyújtása a béke stabilitása és a legszegényebb országok fejlesztése érdekében. 3. a **Kereskedelmi Világszervezet** (WTO, World Trade Organization), mely 1995. január 1-én jött létre multilaterális kereskedelmi szervezetként. Célja: a nemzetközi kereskedelem liberalizációja.

1/2. Gazdasági Világforum

A fenti három „vezérlő-szerkezetten” kívül kiemelkedő szerepe van a minden évben **Svájcban, Davosban** ülésező **Gazdasági Világforumnak** (WEF = World Economic Forum), amely egy privát szervezet és a világ kb. 2000 leghatalmasabb vállalatát fogja össze. Az első davosi szimpózium 1971-ben volt még „kicsiben”, a tanácskozás 1987 óta viseli a Világgazdasági Fórum elnevezést. Alapítóját – **Schwab professzort** – II. Erzsébet lovaggá ütötte. A német születésű közgazdász, Klaus Schwab a genfi egyetem üzleti menedzsmentet oktató professzora volt, amikor 1971-ben informális találkozóra hívta meg Európa üzleti vezetőit Davosba, hogy megvitassák, az európai gazdaság miképpen tud lépést tartani az USA-val. 1974-től politikusok is résztvevői a fórumnak és 1976 óta a világ ezer vezető vállalata szponzorálja. A fórum állandó mottója: **„Tegyük jobbá a világot!”** A **2008. január 23-27-én** tartott találkozón a gazdasági bizonytalanság volt a fő téma. Az amerikai külügyminiszter (Condoleeza Rice) kijelentése, miszerint az amerikai gazdaság továbbra is a világgazdasági növekedés fontos motorja marad (hála Bush elnök 150 milliárd dolláros gazdaságélénkítő csomagjának), nem oszlatta el a kételyeket. Dominique Strauss-Kahn – a Nemzetközi Valutaalap (IMF) vezérigazgatója - „komoly és világméretű” választ sürgetett: bankártól szokatlan módon javasolta, hogy a világ mértékadó kormányai állítsák a költségvetési politikát a gazdasági növekedés szolgálatába, és ne csak a pénzügyi eszközökre összpontosítsanak. További fontos téma volt még a klímaváltozás, a béke és a szegénység kérdése. Az ENSZ által meghirdetett humanitárius célokról nemcsak Ban Ki Mun főtitkár és Gordon Brown brit miniszterelnök beszélt, hanem több amerikai nagyvállalat képviselője felhívásban csatlakozott a közpolitika hatékonyságát elősegítő együttműködéshez. **Bill Gates**, a Microsoft alapító-tulajdonosa bejelentette, hogy 306 millió dollárt adományoz az afrikai és ázsiai szegények megsegítésére, elsősorban az úgynevezett zöld mezőgazdasági technológiák támogatásával.

A **2010. januárban** megtartott Világgazdasági Fórumon felszólalt **Dominique Strauss-Kahn**, a **Nemzetközi Valutaalap (IMF)** vezérigazgatója és arra

figyelmeztette a találkozói résztvevőit, hogy a **költségvetési stabilitás** lesz az egyik legfőbb probléma a világgazdaság számára az elkövetkezendő években. „Ezzel a problémával még 5-6 vagy 7 évig szembesülni fogunk, attól függően, hogy mely országról van szó” jelentette ki a pénzügyi szakember. Az **Európai Unióban** több országnak is **hatalmas költségvetési hiánnyal** kell szembenéznie a következő években, miután rengeteg pénzt költöttek különféle mentőcsomagokra és ösztönző programokra.

1/3. Kereskedelmi együttműködések, szakmai szervezetek, NGO-k

A kereskedelem liberalizációja előmozdításában fontos szerepe van egyes regionális **kereskedelmi együttműködéseknek** – mint az **Európai Unió**, az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodás (**NAFTA** = North American Free Trade Agreement) és az Ázsiai-csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés (**APEC** = Asia-Pacific Economic Cooperation).

Sajátos szerepük van a globalizáció intézményrendszerén belül a nemzetközi **szakmai szervezeteknek**, amelyek egy-egy szakterület működésében, szakmai, etikai és szervezeti kérdésekben nemcsak eszmecsereket folytatnak, hanem normameghatározó szerepet is betöltenek. (pl.: a **Beszerezési Világszövetség**).

A koordináció alakításának fontos eleme a civil szféra intézményeinek (az **NGO-knak**) a megjelenése. Ezek általában a multinacionális cégekkel és a politikai állammal elégedetlenek. (pl.: környezetvédők, érdekvédők, értelmiségi csoportok stb.) Híres demonstrációik: Seattle-ben a WTO 1999. decemberi tanácskozásának elkezdését akadályozták meg, Davosban a világgazdasági fórumot, Svájcban az EU találkozót zavarták meg globalizációellenes tüntetők. (Európában megemlíthetők még megmozdulások Prágában, Nizzában, Göteborgban, Milánóban, Firenzében és Nápolyban.)

1/4. Fair Trade Mozgalom

A nem-kormányzati, civil szervezetektől erednek a méltányos kereskedelem (**Fair Trade Mozgalom**) kezdeményezései. Az első valóban „fair” kereskedelemmel foglalkozó szervezetek az 1980-as években jelentek meg, ugyanis az addigi alternatív kereskedők szükségét érezték annak, hogy tevékenységükkel hangot adjanak politikai és gazdasági értékrendjüknek. A Fair Trade keretében a kereskedők és helyi termelők méltányos együttműködésük zálogaként hosszú távú szerződéseket kötnek, melyekben a következő **célokat** fektetik le:

- a termelők biztos jövedelmének és jólétének növekedése,
- hosszú távú kereskedelmi kapcsolatok fenntartása,

- hátrányos helyzetű termelők (pl.: nők és benszülöttek) fejlődési esélyeinek növelése,
- védekezés a gyermekek kizsákmányolása ellen,
- a fogyasztók tudatosságának növelése a nemzetközi kereskedelem kistermelőket sújtó káros következményeiről, hogy vásárlóerejüket jó célok érdekében használhassák,
- az emberi jogok védelmezése a társadalmi igazságosság, a gazdasági biztonság,
- valamint a környezetbarát tevékenységek előmozdításával.

A kereskedelmi tevékenységek mellett az **EU-ban** az elmúlt évek során egyre nőtt a politikai aktivitás a **fair trade ügyében**. **1994.** januárjában az **Európai Parlament** elfogadott egy **határozatot** az „**Észak-Dél méltányos és együttműködő kereskedelmének előmozdítása érdekében**”. Ezzel kívánta felhívni az európai közösségi kezdeményezéseket, hogy támogassák a méltányos kereskedelmet, és pénzügyi ösztönzőket is felajánlott e célra. Ezután egy sor további intézkedés következett: **1994**-ben a Bizottság kiadott egy dokumentumot az **Alternatív Kereskedelemről**, majd **1996**-ban a Gazdasági és Szociális Bizottság formált véleményt az „**Európai fair trade címkéző mozgalommal**” kapcsolatban, amely üdvözölte a méltányos kereskedelmet jelölő védjegyezési kezdeményezéseket, majd felkérte a Bizottságot, hogy alakítson ki költségvetési keretet e tevékenységek támogatására. Ezt a kérést megismételték a **Fair Trade riportban**, amelyet az Európai Parlament **1998-ban** elfogadott. A Fair Trade mozgalmak a harmadik világ jellegzetes exporttermékeit forgalmazzák, főleg kávé, teát, cukrot, mézet, kakaót, kézműves termékeket és banánt (mely kiemelt termékcsoporthoz képez az EU fair trade támogatási szisztémájában). **1999-ben** a nemzetközi Fair Trade szervezeteket tömörítő ernyőszerződés (**FINE**) taggyűlésén fogalmazták meg a **méltányos kereskedelem fogalmát**, amely kereskedelmi partnerséget jelent, és a hátrányos helyzetű termelők számára hivatott a fenntartható fejlődést előmozdítani elsősorban jobb kereskedelmi feltételek biztosításával, valamint a fejlett országokban folyó szemléletformáló kampányokkal.

Magyarországon 2005 óta él a mozgalom, az első magyarországi **világbolt** létrehozásával párhuzamosan megalakult a **Be Fair! Alapítvány** is, amely céljával tüzte ki a fejlődő országok gazdasági és szociális felemelkedésének segítését.

XIII/2. A világvárosok szerepe a multikulturalizmus világában

Ha a globalizáció folyamatát akár a pénzintézetek meghatározó szerepe, akár a kereskedelem fontosabb aspektusai szempontjából vizsgáljuk, megállapítható, hogy a bankok, illetve a kereskedelmi központok javarészt **nagyvárosokban** (világvárosokban) találhatóak.

Erdősi Ferenc érdekes kísérlete szerint – mely a globalizáció és a világvárosok kapcsolatát elemzi – **több aspektusa** van annak, hogy mitől lesz egy város világváros. Ezek a következők:

1. az **innovációs színvonalnak a kérdése** (új innovációk elterjedése). Két szempontból vizsgálták: az elsőbe olyan termékek vagy folyamatok tartoznak, amelyek az egész világon újnak számítanak. A második kategória azokat a cégeket, szektorokat tartalmazza, amelyek a nemzet (az ország) számára jelentenek újat.

2. Fejlett infrastruktúrát feltételező, **világra szóló** (vallási, kulturális és sport) **rendezvények**

a) Tömegesen és rendszeresen látogatott **vallási központok**, „szent városok”, amelyek – Róma kivételével – nem hagyományos értelemben vett világvárosok (pl.: gazdasági kisugárzásuk gyenge). Ilyen: Benaresz (Varanaszi) a hindu vallás szent helye, Mekka: a mohamedán világból érkezők imahelye, Jeruzsálem, Lourdes (Franciaország) és Santiago de Compostella (Spanyolország) főként a keresztények zarándokhelye. Róma a katolikus vallás központja azért különbözik a fenti vallási központoktól, mert nemcsak az egyházi szerepköre teszi világvárossá, hanem infrastrukturális fejlesztési programjai erősen reagálnak a vendégek, látogatók mobilitási/kommunikációs igényeire is.

b) **Olimpiák és világbajnokságok színterei**, melyeknél fontos a jó infrastrukturális adottság. Az olimpiai játékok kb. egy hónapig folynak, de városfejlesztő hatásuk hosszú évekig érvényesül az egész várost szolgáló kommunikációs infrastruktúrák révén. (Pl.: az 1964. évi Tokiói Olimpiára épültek a világ első nagysebességű vasútjai (Shinkansen). A legnagyobb tömegeket megmozgató labdarúgó-világbajnokságok rendezői inkább országok, de a fővárosoknak ebben az esetben is nagy szerepük van.

c) A **világméretű kulturális rendezvények, filmfesztiválok** esetében egyik meghatározó tényező, hogy például híres együttesek, énekesek mely városok koncerttermeit választják fellépésük színhelyéül (pl.: Madonna), illetve a híres operaelőadások, koncertek színhelyeit – ugyan ettől szűkebb rétegben – kik látogatják: Milánó, Bécs.

3. Meghatározó lehet a **modern felhőkarcolók száma** és az **irodák bérleti díja** is. A világ legdrágább iroda helyszíneinek rangsora 2010-es adatok szerint (az első

három hely): az **első** helyen **Tokió** áll 1441 euró/négyzetméter/év irodabérleti költséggel, **második London West End városrésze** 1220 euró/nm/év bérleti költséggel, **harmadik Hong Kong** 1207 euró/nm/év bérleti költséggel.

2/1. Globális városok

Az elemzést többfajta szempont szerint lehetni folytatni, mégis a fejezet egyik legfontosabb kérdésköre a **globális városok** ismertetése. Globális város az a néhány, egészen kiemelkedő jelentőségű, vezető pozícióban lévő világváros, amely **gazdasági szempontból a világgazdaság igazi irányító - döntési központja**, és amely legnagyobb mértékben tud hatni a gazdaságtól a médiumokon át a kultúráig mindenben tetten érhető globális folyamatokra.

A globális városok ellentmondásokat is hordoznak, hiszen a központokban dolgozó, „álompozíciókért hajtó” lakásra, megfelelő egzisztenciára vágyó emberek mellett, megjelennek a lepusztult infrastruktúrával, rendkívül konfliktusterhes etnikumokkal rendelkező esélytelen alsó osztályok. Az új „elitek” végnélküli, monoton tevékenységét jól ábrázolja **Robert Musil** osztrák író és természettudós, aki „**A tulajdonságok nélküli ember**” című regényében kialakítja a szuperamerikai-forma város „társadalmi kényszerképzetét”: „ahol stopperórával kezükben sietnek-nyugosznak mindenek. Ég és föld egyetlen hangyaboly, forgalmi utak szelik át különböző szintjeit. Magasvasutak, földi vasutak, földalatti vasutak, csőpostázott emberszállítmányok, gépkocsisorok száguldanak vízszintes irányban, és gyorsfelvonók pumpálják a tömeget függőleges irányban, egyik forgalmi szintről a másikra, a közlekedési csomópontokon mozgó szerkezetből ugrunk mozgó szerkezetbe, ritmusuk két tovamennydörgő sebesség közé szinkópát, szünetet, húsz másodpercnyi szakadékat ékel, s egy másodpercnyi gondolkodási időt sem hagyva beszív és elragad, mi pedig e ritmus mindenhatóságainak intervallumaiban váltunk egymással pár sietős szót. Kérdések, feleletek gépalkatrészként illeszkednek, mindenki pontosan meghatározott feladatokat végez csupán, a foglalkozási ágak meghatározott helyeken csoportosulnak, futtában eszünk, a szórakozási lehetőségek más városrészben koncentrálnak, s megint másutt állnak a toronyépületek, ahol feleség, család, gramofon és lélek vár ránk.”

A globális városok egyik legfontosabb - minden más várostól megkülönböztető – egyedisége az **egész Földre kiterjedő pénzügyi központ** szerepük, mely kiemeli, kiválasztottá teszi őket a többi város közül. A világvárosok globális pénzügyi központokká való nyilvánításának kérdésével foglalkozó szakemberek a városok meglehetősen különböző csoportját nevezték meg. **Short-Kim-Kuus-Wells (1996)** munkájából kiderül, hogy a szerzők szélsőséges esetekben 2, illetve 11 várost tekintenek e szuperkategóriába tartozónak. Közös bennük, hogy New Yorkot és Londont valamennyi, Tokiót pedig egy kivételével valamennyi tartalmazza, de fele Párizst is.

A **Foreign Policy** című neves amerikai magazin által **2010. szeptemberében** közölt, szakértők segítségével összeállított **10-es listája** a következő: 1. New York, 2. London, 3. Tokió, 4. Párizs, 5. Hong-Kong, 6. Chicago, 7. Los Angeles, 8. Szingapúr, 9. Sidney és 10. Szöul.

A **világvárosi** (global city) **sorrend** megállapításánál nem főként a jelentős lélekszám **dominált**, hanem inkább az, hogy **milyen jelentős pénzügyi és gazdasági központok**, politikai csoportok, repülőterek, kikötők működnek, és mennyire erős a **kreatív ipar**. Szempont volt, hogy a városhatárokon túl mekkora területre van **gazdasági, kulturális vagy politikai hatással** az adott város. Lényeges volt a kulturális intézmények száma és elismertsége.

XIII/3. A globalizáció, a fenntartható fejlődés és az emberi jogok

3/1. A globalizáció és a fenntartható fejlődés

Mint az eddigi fejtegetéseimből kiderül a **globalizáció** sokoldalú jelenség és elsősorban a gazdasági-társadalmi jelenségek világméretűvé válását jelenti, amelynek következtében ezek a problémák nemzetközi jellegűvé válnak. Az a felismerés, hogy a globalizáció egyes negatív hatásait nemzetközi szinten kell kezelni, vezetett el a **fenntartható fejlődés** fogalmának az előtérbe kerüléséhez. Akkor vált a nemzetközi kapcsolatok meghatározó fogalmává, amikor az ENSZ Közgyűlése által létrehozott Környezet és Fejlődés Világbizottsága **1987-ben „Közös jövőnk”** című jelentésében felvázolta egy olyan korszaknak a lehetőségét, amely a gazdasági növekedéssel párhuzamosan megőrzi a természeti erőforrásokat és megoldást hoz a szegénység felszámolására. A **fenntartható fejlődés**, melynek fontos része: az emberi jogok biztosítása, **három alappilléren nyugszik**: a **szociális**, a **gazdasági** és a **környezeti** szempontokon. A fenntartható fejlődés alapelvei között a **szubszidiaritás** követelménye is szerepel. A globalizáció erősödésével a döntéshozatal az állampolgárok számára egyre bonyolultabb és átláthatatlanabb. A szubszidiaritás elve ezzel szemben azt jelenti, hogy a **döntéseknek vissza kell kerülnie a helyi közösségekhez**, az emberekhez. Ezzel megnőhet a szabadságérzetük, de a felelősségvállalásuk is. A döntési folyamat az egyre nagyobb közösségi struktúrák felé haladó érdekegyeztetésen alapul, amely biztosítja a fenntartható fejlődés különböző tényezőinek, a különböző gazdasági, környezeti és társadalmi érdekeknek a figyelembe vételét és összehangolását.

3/2. A globalizáció és az emberi jogok

A globalizáció hatására egyre **bővül a nemzetközi jog szabályozási köre** és az államok egyre több olyan kérdésben lépnek fel közösen, amelyek eddig kifejezetten a kizárólagos belügyeikbe tartoztak – mint például az **emberi jogok** tiszteletben tartása. A szabad kereskedelem térhódítása miatt a globalizációnak az emberi jogokra gyakorolt hatását a gazdasági folyamatok oldaláról kell elsősorban

vizsgálni, figyelembe véve azt a fontos tényt, hogy az **emberi jogok is meghatározó hatást gyakorolnak a globalizációra.**

Az **emberi jogok elismerésének követelménye** a feudalizmus önkényével szemben a **polgári forradalmak jelszavaként** merült fel. A XVI. és XVII. században a nagy földrajzi felfedezések nyomán meginduló **ipari fejlődés** és az ezzel párhuzamosan kialakuló intenzív nemzetközi kereskedelem olyan alapvető változásokat eredményezett, amelynek alapján új megfogalmazásra került az emberi egyenlőség és szabadság-élmény. Az emberi jogok első pontos alkotmányos kifejezése **„Az ember és polgár jogainak deklarációja”** volt (1789), amelyet a polgári forradalom győzelme után szavazott meg a francia alkotmányozó nemzetgyűlés. Az emberi jogok védelmének nemzetközi jogi szabályozása a második világháború után a nemzetközi béke és biztonság fenntartásával összefüggésben került előtérbe. Az emberi jogok nemzetközi biztosításának gondolatát az **ENSZ Alapokmányának** szerkesztői beépítették az Alapokmányba. Így többek között az **1.cikkének 3. pontja** szerint az Egyesült Nemzetek célja, hogy „...az emberi jogok és alapvető szabadságok mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletben tartásának előmozdítása és támogatása révén nemzetközi együttműködést létesítsen.” Mivel az ENSZ Alapokmánya nem állapította meg pontosan az emberi jogok tartalmát, ezért annak pontos meghatározására fogadta el az ENSZ Közgyűlése **1948-ban az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát. 1966-ban** került sor az alapvető emberi jogoknak nemzetközi egyezményekben való meghatározására. Ekkor fogadta el az ENSZ Közgyűlése a **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát** és a **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát**. Mindkét egyezségokmányban az államok kötelezik magukat, hogy a jogok tekintetében kizárnak mindenfajta diszkriminációt. Ezen jogok mellett (melyeket első és második generációs jogoknak hívunk), a nemzetközi jogban legújabbban megjelentek a harmadik generációs jogok (más elnevezéssel szolidaritási jogok), melyeket sokan a „globalizáció kihívásaira adott emberi jogi válaszoknak” tekintenek (ide sorolhatók pl.: a környezetvédelemhez való jog, a békéhez való jog stb.).

Ha az **emberi jogokat az egyetemesség szempontjából** vizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg, hogy a **normaalkotás és a megvalósítás egyetemessége elválik** egymástól: az egyetemesség igaz a normaalkotásban (az ENSZ keretében), de nem érvényesül az emberi jogok érvényesülése, tiszteletben tartása terén. A világ egyik pontján sem biztosíthatók maradéktalanul az emberi jogok úgy, ha máshol tömegesek a jogsértések (pl. a menekülthullámok okozta feszültségek során a származási országokban elkövetett jogsértéseket a fogadó országokban társadalmi feszültségek követik, pl.: idegengyűlölő megnyilvánulások). Az **egyetemesség** tehát olyan **alapvető értékeket hordoz**, amelyek minden ember számára fontosak és nélkülözhetetlenek (ilyenek: az emberi méltóság, a diszkrimináció tilalma és a tolerancia).

Kondorosi Ferenc nézetét osztom abban a megállapításában, hogy az **emberi jogok teljeskörű biztosításához szükséges egy megfelelő gazdasági háttér**, hiszen a jogok biztosítása anyagi ráfordítást igényel. Ezért **ha a globalizáció pozitív hatással van a gazdaságra**, a gazdasági növekedés **erősíti a demokratikus jogok** iránti társadalmi igényt. Az emberi jogok maradéktalan biztosítása pedig erősíti a politikai stabilitást, amely növelheti a gazdasági szereplők befektetési kedvét és a gazdaság növekedéséhez vezethet. Az emberi jogok ilyen összefüggései ellenére a gazdasági és szociális jogokat általában nem tekintik pozitív hatásúnak a gazdaságra nézve, mert növelik a közterheket, a munkaerő költségét, ezáltal csökkentve a hatékonyságot és a versenyképességet.

Az emberi jogi szervek közül az ENSZ Alapokmánya értelmében létrehozott szervek gyakran tűzik napirendjükre a **globalizáció különböző kérdéseinek** megvitatását. Érdemes itt megemlíteni, hogy az **ENSZ Emberi Jogokat Előmozdító és Védelmező Albizottsága**, valamint a **Kisebbségek Elleni Diszkriminációt Megelőző és Kisebbségeket Védelmező Albizottsága** egyaránt **határozatot** fogadott el az emberi jogok és a globalizáció összefüggéseiről – az előbbi a kereskedelem liberalizációjáról és annak az emberi jogokra gyakorolt hatásáról (1999/30.határozat), az utóbbi pedig az emberi jogokról mint a kereskedelem, beruházás és pénzügyi politika elsődleges céljáról (1998/12.határozat).

3/3. „Global Compact” Program és az ILO

A multinacionális vagy transznacionális vállalatok tevékenységének megfelelő emberi jogi keretek közé szorítása érdekében az **ENSZ Főtitkára 1999-ben** meghirdette a **„Global Compact”** elnevezésű programot, amely megerősített keretet biztosít a nemzetközi üzleti világ és az ENSZ közötti együttműködéshez, s a vállalati szektort közvetlenül bevonja az ENSZ emberi jogi okmányaiban foglalt normák megvalósításába. A Global Compact keretében a vállalatok olyan üzletpolitikát és magatartási kódexet alakítanak ki, amelyek **figyelembe veszik a nemzetközi emberi jogi és munkajogi követelményeket** alkalmazottaik munkafeltételeinek biztosításakor és ezt beszállítóiktól is ugyan úgy elvárják.

A munkajogi kérdésekhez kapcsolódva fontos megemlíteni a **Nemzetközi Munkaügyi Szervezetet** (ILO = International Labour Organization), mely az ENSZ szakosított intézménye és amellyel, hogy igyekszik megfelelni a globalizáció kihívásainak is, a korábban jellemző érdekvédelmi tevékenységével párhuzamosan aktívan részt vesz a foglalkoztatást elősegítő nemzetközi gazdaságpolitikák kialakításában és a teljes foglalkoztatás céljainak megvalósításában. Ez irányú tevékenysége során **együttműködik a Bretton Woods-i pénzügyekkel** (elsősorban az IMF-el és a Világbankkal) és erőfeszítéseket tesz arra, hogy a globalizáció negatív hatásai mérséklődjenek. Fő célja az, hogy a globalizáció által létrejövő többlethaszon egy részét a dolgozók munkakörülményeinek javítására és

biztonságosabbá tételére lehessen fordítani, ott ahol erre a legnagyobb szükség van: a fejlődő országokban. Az **ILO 87.** Konferenciáján egyhangúlag elfogadott Egyezmény azonnali és hatékony intézkedéseket sürgetett a **gyermekmunka** szélsőséges formáinak **betiltása** és kiküszöbölése érdekében, még hozzá nemcsak szavakkal, hanem tettekkel, politikai és jogi eszközökkel. Ahogy az ILO vezérigazgatója, **Juan Somavia** fogalmazott: „**Stop it now!**” Az ILO becslése szerint csak a fejlődő országokban mintegy 250 millió, 5-14 év közötti gyermek dolgozik. Ezeknek mintegy fele teljes munkaidőben, míg a többi iskola mellett dolgozik. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a gyerekek mintegy 70 %-a veszélyes munkakört tölt be.

3/4. Az ENSZ főtitkár 2005. márciusi jelentése

Az ENSZ főtitkára **2005 márciusában** jelentést terjesztett a Közgyűlés elé az elkövetkező globális kihívásokról és az azok kezelése érdekében szükséges szervezeti reformokra vonatkozó javaslatairól. A főtitkár a fejlődés, a biztonság és az emberi jogok, másképpen **három szabadság**:

- a) a nélkülözéstől mentesség (freedom from want)
- b) a félelemtől mentesség (freedom from fear) és
- c) a méltóságteljes élet szabadsága (freedom to live in dignity)

szempontjából csoportosítva tárta fel a legsürgetőbb globális problémákat. A legfontosabb feladatként az **emberi jogok védelmének egyetemes szintű megerősítése került előtérbe**. Az ENSZ főtitkár javaslatában **szervezeti átalakítást** is sürgetett, mely szerint a Biztonsági Tanács összetételét a reprezentativitás és a legitimitás erősítése figyelembe vételével meg kell változtatni, ki kell bővíteni, erősíteni kell a Gazdasági és Szociális Tanács koordinációs szerepét a nemzetközi gazdasági döntéshozatali folyamatban, a fejlesztési együttműködésben és a civil társadalom szervezeteivel való kapcsolattartásban. A Gyámügyi Tanács helyett pedig egy új Emberi Jogi Tanácsot kell létrehozni vagy az ENSZ egyik főszerveként, vagy a Közgyűlés kiegészítő szerveként. Ez a tanács az Emberi Jogok Bizottságához képest egy kisebb állandó testület lenne, melynek tagjait a Közgyűlés kétharmados többséggel választaná meg meghatározott időre. Hosszas tárgyalások eredményeként a **2006. március 15-én** elfogadott Közgyűlési határozattal (60/251.sz.) létrejött az **ENSZ Emberi Jogi Tanácsa** (UN Human Rights Council). A Tanács feladata valamennyi emberi jog és alapvető szabadságjog tiszteletben tartásának az elősegítése. Emberi jogsértésekkel foglalkozik – beleértve a tömeges és szisztematikus jogsértéseket is –, és azokkal kapcsolatban ajánlásokat fogad el. Egyenlőre az ENSZ Közgyűlésének alárendelten működik, státuszát a Közgyűlés öt éven belül felülvizsgálja. A Tanács **47 tagú testület** (a méltányos földrajzi megoszlás elve

alapján: az afrikai csoport 13, az ázsiai csoport 13, a kelet-európai csoport 6, a latin-amerikai csoport 8, a nyugat-európai csoport 7 helyet kapott), melynek **tagjait a Közgyűlés választja** kétharmados többséggel. Az Emberi Jogi Tanács első ülészakára 2006. június 19-30. között került sor. Az ülészakon elsősorban a Tanács jövőbeni munkamódszereinek, új feladatainak kidolgozására rendelkezésre álló egy éves időszak keretei kerültek elfogadásra. Ebben az időszakban az EJT feladataként szerepelt, hogy **áttekintse** és racionalizálja az országspecifikus kérdésekkel foglalkozó **különleges eljárások rendszerét**, valamint létrehozza a valamennyi ország emberi jogi teljesítményének vizsgálatát célzó új eljárást (universal periodic review).

3/5. A globális képzés

Egyre gyorsabban terjed Európában a **globális képzés** (global education = GE) fogalma, hiszen a globalizálódó világban, globális és kritikus szemléletmódra van szükség. A GE fogalma az ENSZ **1992-es** Rio de Janeiro-i Környezet és fejlődés világkonferenciáján fogalmazódott meg, és bár sok kritika éri, mégis gyorsan terjed Európában. **A globális képzés a következőket foglalja magában:**

- a nemzetközi fejlesztéshez kapcsolódó képzést (development education, DE),
- a fenntarthatóságra nevelést és a környezeti nevelést,
- az emberi jogok képzését,
- a békére és kölcsönös megértésre nevelést,
- az interkulturális / multikulturális nevelést és
- a demokráciára /állampolgárságra nevelés globális dimenzióját.

Az **Európa Tanács** egyik határozata is támogatja a GE-t és lisszaboni székhelyű Észak-Dél Központja egy **3 éves program** megvalósításával segítette elő, hogy a visegrádi országokban is koordinálják és finanszírozzák a globális nevelést. A nemzetközi fejlesztéssel és segélyezéssel foglalkozó civil szervezetek (**NGDO** = Non-governmental Development Organisation) az EU minden országában platformokat alkotnak, s ezek összeurópai szövetsége a **CONCORD**, (székhelye: Brüsszel, a magyar tagszervezete: a HAND Szövetség).

XIII/4. A kultúra a globalizációs folyamatok rendszerében

Eddig a globalizációt gazdasági aspektusból vizsgáltam és elemeztem viszonyulását az emberi jogokhoz. Amennyiben el akarunk jutni a multikulturalitás vizsgálatához, el kell helyeznünk a kultúrát a globalizációs folyamatok rendszerében. A tisztán gazdasági elemzés szűk körű, hiszen ez a meghatározás a kultúrát a piac összetevőjeként szemléli. Minthogy pedig a globalizmus ideológiája szerint a piaci törvények határoznak meg mindent, ezeknek kell irányítaniuk a kultúrát is. Ebből pedig egy új értékítélet kialakulása következik. A kultúrát kétféle módon értelmezhetjük:

- a) az **angolszász** vagy **amerikai** felfogás szerint egy műalkotás akkor jó, ha piaci értéke van, azaz megvásárolják,
- b) az **európai** elemzés szerint a műalkotás az emberi elme szüleménye, a tehetség produktuma, tehát a piaci szerep itt másodlagos.

A globalizáció az angolszász változatot eredményezi és a tömegkultúra termékeinek uralmát, mely mesés hasznot hoz a monopóliumoknak.

A globalizáció eltérő reakciókat vált ki az emberekből. Féltik a nemzeti kultúrájukat az internet könyörtelen gépi világtól, de az új kommunikációs helyzet lehetőséget ad a mai ember számára, hogy tágítsa a horizontját, **új kultúrákat** ismerjen meg.

Bizonyos jelenségek arra utalnak, hogy a globalizáció jelenségével szoros kölcsönhatásban uniformizálódnak az emberi szükségletek. Kialakulóban van egy olyan általános, az emberi élet elemeire vonatkozó konszenzus, amely globálisan érvényesül. Hihetünk abban, mert optimisták vagyunk, hogy erre ráépülnek a helyi **(nemzeti) kultúrák**, s feloldhatják a dögunalmas uniformizálódást.

Azt nem várhatjuk a XXI. században, hogy az asszonyok újra énekelni fognak majd a fonóban, de azt igen, hogy a **társadalom igényévé** válik a **múlt hagyományainak, értékeinek az ápolása** és a felnövekvő nemzedéknek továbbadása. A **tiszta forrás** megőrzése nagyon fontos, ahogy **Csoóri Sándor** is megírta: „A tiszta forrás Bartók értelmezésében nem más, mint az emberi természet mélyén rejtőző evidenciák neve: a mindenséget érzékelő ösztönöké, a vizek neve, a fák neve, a szélé, a harmaté, a tiszta örömök és fájdalmak neve. A mindenkiben közös, de elfojtott emberi értékek neve.”

A **kultúra** minden társadalom, minden nép **legnagyobb kincse**, a kultúra az **emberi lét formája**. Csak rugalmas és gazdag nemzeti kultúrának van esélye a fennmaradásra, be kell töltenie azt a fontos szerepet, amelyet saját hazája, Európa és a világ vár el tőle.

A globalizáció új formáinak egyik legfeltűnőbb jelensége a **marginális csoportok** felbukkanásának reprezentatív szerepe. Ez a folyamat egyidejűleg **új etnikumok, új vallások** és olyan közösségek megjelenését jelenti, amelyek korábban kiszorultak a kulturális reprezentációból. A globalizációval szembeni egyik lehetséges ellenreakció a marginális és lokális jelenségek kulturális jelentőségének növelése. Ez leggyakrabban a saját, hivatalosan nem létező, **szájhagyomány útján** megőrzött és továbbadott történelem életre keltésével történik.

4/1. Világjelentés a kultúráról

Az UNESCO 1998-ban kiadott egy 526 oldalas „**Világjelentést a kultúráról**.” A hét részből álló jelentésben több szerző véleménye, írása figyelemreméltó. **J.M.Johan Rao** amerikai tudós szerint eddig a nyugati kultúra határozta meg a

világ fejlődését, de mára már kialakult a világpiac, s ennek következtében **erősödni** fognak **más kultúrák** hatásai is.

E. Jelin argentin szociológus a városok és a kultúra kapcsolatát vizsgálja. Elemzésének az a lényege, hogy 1994-ben a világ lakosságának 44,8 %-a élt városokban, ma ez az arány 60 % fölött van.

Jelin ismerteti a migráció jelentkezését, szól a **multikulturális jelenségekről**, és mivel a városi lakosság fele minden öt évben büntény áldozata lesz, javasolja az állam, a gazdaság és a társadalom összefogását ennek kiküszöbölésére.

A jelentés **IV. fejezetében A. van der Staasay** holland társadalomtudós **rámutat** az egyetemes etika problémájára és ezen belül a **kulturális értékekre**, amelyeket a közvélemény új értékeknek fogad el. Vizsgálja a demokráciával szembeni egyetértést és a kritikus magatartást, a másokban bizás kérdését. Pesszimizmus és optimizmus vonatkozásában Magyarországot inkább a pesszimista országok közé sorolja (a megkérdezettek 59 %-a a mainál bizonytalanabbnak tartja a jövőt).

Az **V. fejezet** szól a **kultúra fogalmáról**, idézve az egyik szerzőt **T. Mc. Kinsley** meghatározását: „részvétel és együttműködés egy kollektivitáson belül egy megegyezésem érték- és normarendszer alapján.” Kinsley az emberi jóléthez méri a fejlődés jelzőszámait és e tekintetben a politikai jogokat veszi alapul.

A **VI fejezet** tartalmazza azt , hogy **támogatni kell** a **lokális**, a **nemzeti** és az **internacionális kultúrákat** és ehhez meg kell teremteni a szükséges intézményeket és eszközöket. Kiemeli a városok szerepét a világ multikulturális fejlődésében.

A jelentés is **hangsúlyozza** a kultúrának a **mindennapos valóságát**, a **multikulturalitást**, melyet a kulturális sokszínűség „keltett életre”. Eljött az igény egy olyan igazi multikulturális intézményrendszer létrehozására, amely a tolerancia és az interkulturális párbeszéd megvalósításához vezethet, melyhez természetesen a soknemzetiségű államok jelentik a megoldást.

4/2. A multikulturalizmus és a multikulturális társadalom

A **multikulturalizmus fogalma**: egyazon társadalomban élő, több kultúrájú népcsoportok békés együttélése. A kultúrák közötti interakció, a kultúrák egymásra hatása, a szocializáció és a nevelés pedig az interkulturalizmust jelenti.

A **multikulturális társadalom** jelensége szintén összekapcsolódik a globalizációs tendenciákkal, melynek háttérében ott áll az elmúlt két évszázad felgyorsult technikai-gazdasági-műszaki fejlődése. A XXI. század a multikulturalitás felerősödésének a korszaka, mely a gyarmatbirodalmak felbomlásával vette kezdetét és Európában a II. világháború utáni politikai, gazdasági problémák és

megélhetési nehézségek, valamint a migrációs folyamatok erősítették meg aktualitását.

A multikulturalizmus **tiszteletet és kölcsönös függőséget** feltételez, mely minden politikai és társadalmi rendszer végső mércéje lehet.

4/3. Multikulturalizmus Kanadában

A multikulturalizmus programjának első hivatalos megnyilvánulását **Kanadában** regisztrálták **1971-ben**, amikor a kulturális sokféleséget politikai prioritásként az állam **kötelező feladatai** között hirdették meg, majd követték példáját és szemléletmódját az **USA** és **Ausztrália**, **Európában** pedig **Nagy-Britannia**, az **akkor Német Szövetségi Köztársaság** és **Svájc**. A fogalmat többen **angolszász eredetűnek** tekintik, nemcsak azért, mert a koncepció az angolszász világban fogant meg és innen terjedt el, illetve a multikulturalizmus égisze alá rendelhető viták legjelentősebb képviselői mind az angolszász világ valamely országából származnak, hanem azért mert ez a vita a liberális-demokrácia alapeszméjén nyugszik: az egyén szabadságán, a politikai közösséghez tartozásán és a kulturális identitáshoz fűződő viszonyán. Visszatérve **Kanada** példájához, ahol külön minisztérium foglalkozik azzal, hogy a multikulturalizmus eszményét minél szélesebb körben terjesszék, nagyon fontos, hogy **nem lehet** senkit, semmilyen szempontból **diszkriminálni** bőre színe, vallása vagy származása miatt, sőt joga van állami támogatásra, hogy hagyományos kultúráját, vallását önmaga, családja és közössége számára méltó módon fenntarthassa. Sőt Kanada nagy hangsúlyt fektet a kanadai állam létrejötte előtti őslakos népesség jogára saját önkormányzatához és saját földjéhez. **2000. április** óta felállították az ottawai szövetségi parlament által megszavazott **Nunavutot**, egy **új autonóm tartományt**, amely Kanada hatalmas északi hómezőit foglalja magában és amely az eszkimók, vagy az ő nyelvükön, az **inuitok őshazája**. A „Mi Földünk” (az inuit eredeti fordítása) tartomány egyúttal inuit önkormányzat is, tehát a vezetőktől az összes tartományi alkalmazottig saját soraikból származnak a köztisztviselők, és az inuit is hivatalos nyelv lett. Nincs olyan gyarmatosító utódállam a Földön, amely a meghódítottak földjét visszaadta volna és ilyen mértékű egyenjogúságot adott volna.

Kanada kohéziója a **sokféleség** minél nagyobb vállalásán és **tiszteletben tartásán** múlik. Röviden: a kanadai olyan, aki valahonnan máshonnan jött, és tiszteletben tartja a hozzá képest máshonnan jöttet. Ezen koncepcióhoz igazítják tevékenységüket, amelyet **három alapelv** köré csoportosíthatunk: a sokféleség tisztelete, a transzkulturális életutak elfogadása és a mindenkor többirányú opciók lehetősége. Nagyon érdekes az irodalmi élet szereplőinek az összetétele is: szinte mind velejéig multikulturalista és nagy vívmánynak számít, hogy nemcsak a különböző bevándorlók leszármazottai szólnak meg irodalmi alkotásokkal, hanem az őslakos indián népesség is saját hangjára talált Thomas King – íróban, Lee Maracle – költőben és Tomson Highway – drámaíróban.

4/4. Multikulturalizmus Svájcban

Az egyik európai példa szemléltetésére azért érdekes a **svájci modell**, mert **Flavio Cotti** Svájc olasz anyanyelvű külügyminisztere **1991-ben** Denis de Rougement (francia nyelven író, svájci író) **híres 10 parancsolatát** egyetlen szócserével (Svájc – Európa) a **teljes Európára** nézve használhatóvá és megszívlelendővé formálta. A 10 parancsolat (mely manapság is nagyon aktuális):

1. Járjátok be az országot! Ismerjétek meg hazánkat, Svájcot (azaz Európát)!
2. Legyünk kíváncsiak arra, ami elválaszt egymástól (vagyis arra, ami Európában mindig is a különbségek egyensúlya volt)!
3. Éljük többnyelvűségünk lehetőségeivel (azaz Európában az élő, kultúrát hordozó idegennyelv-tanulással és gyakorlással)!
4. Becsüljük meg társadalmi-állami összetartozásunkat (vagyis az európaiságot)!
5. Intenzívebb cserét (fedezzük fel és gyakoroljuk egymás megismerésének lehetőségeit egész Európában)!
6. Tanuljuk egymás nyelvét (a nyelvek ismerete egyéni útlevelünk a jövő Európájába)!
7. Támogatnunk kell a kisebbségeket (Kezeljék úgy az EU-ban a kisebbségeket, mint Svájcban a rétorománokat)!
8. Becsüljük meg kapcsolatunkat – mint kultúránk forrásait - Németországgal, Franciaországgal és Olaszországgal, anélkül, hogy eközben feladnánk önállóságunkat (Európa népeinek kölcsönös megértése)!
9. A többnyelvűség nyílt vállalása és bátor ápolása (Európában is szorgalmazni kell egymás nyelvének kölcsönös és magas szintű elsajátítását, mint ezt Svájc a nemzeti nyelvek tanításával teszi)!
10. Töltsön el örömmel, hogy ehhez a kulturális sokrétűséghez tartozunk (ugyanaz a mondat illik Európára is)!

4/5. Multikulturális nevelés

A fenti példák elvezetnek bennünket a **multikulturális nevelés** fogalmához, mely olyan oktatáspolitikai stratégia és pedagógiai eszköztár, melynek célja a **sokkultúrájú társadalmak népességének integrálása**. A multikulturális nevelés **alapját** az emberi és állampolgári jogok jelentik, melyben a fejlett országok deklarálják az **esélyegyenlőséget**, az egyenlő oktatáshoz való jogot, a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, valamint kimondják, hogy a kisebbségeket is ugyanazok a jogok illetik meg, mint a többség tagjait, kultúrájuk őrzése, átörökítése, egyetemes emberi jog.

A multikulturális nevelés **irodalma** olyan **bőséges** és szerteágazó, hogy az eligazodás megkönnyítésére **Banks** a multikulturális nevelés egyik kiemelkedő

amerikai szakírója **tipológiát** hozott létre, amelyben ezen nevelés **öt legfontosabb dimenzióját** különbözteti meg:

a) **tartalmi integráció** (a pedagógus a tanítási folyamatban példákat, adatokat, információkat nyújt a különböző kultúrákról és csoportokról, a tantervben megjelennek az adott országban élő kisebbségek hagyományai, történelme),

b) **tudáskonstrukciók** (tudósok elképzelései, vizsgálatai arról, hogy a tanár hogyan segítse a különböző etnikai csoportba, kultúrkörbe tartozó diákok megértési, feldolgozási folyamatát a tanulás során),

c) az **előítéletek csökkentése** (célja a demokratikusabb értékek és viszonyulás kifejlesztése minden egyes tanulóban),

d) az **esélyegyenlőség** pedagógiája (ha a pedagógus azért használ különböző célzott technikákat, módszereket az iskolai osztályban, mert ezzel a különböző rasszokból, etnikai, társadalmi csoportból származó tanulók iskolai eredményességét szeretné növelni),

e) az **iskola kultúrájával, szervezetével foglalkozó elképzelések** (az iskola kultúrájának felépítése, újragondolása, beleértve az intézmény légkörét, fizikai környezetét, a tanárok és a dolgozók elvárásait, a tanítás stílusát, a címkézés elkerülését, a megfelelő tankönyvek kiválasztását).

A **multikulturalitás** és az **interkulturalitás** fogalmát ugyan többen szinonimaként kezelik, az oktatási gyakorlat azonban kimutatta, hogy különböző az érvényességi területük. A multikulturalitás egyszerűen csak a ténnyel számol, hogy a mai világban kulturális változatosság létezik. Az **interkulturális nevelés** megjelenése **igazolja**, hogy a társadalom tudatosítja a multikulturális sajátosságait. Noha az interkulturális nevelés a bevándorlók gyermekeinek a befogadására született meg, azóta jóval túllépte e terület határait. Az interkulturális elkötelezettség az **egyenlő oktatási esélyre** és a különböző társadalmi-kulturális **csoportok közötti méltányosságra épít**, célja a nevelésen keresztül érvényesíteni a létező kulturális sokféleséget oly módon, hogy ez ne jelentse a többségi kultúra elhanyagolását, vagy az iskola igény szintjének csökkenését.

4/6. Multikulturalitás az EU-ban

A **többsnyelvűség** és a **nyelvi sokszínűség** kérdése – mely a multikulturalitás /interkulturalitás fontos összetevője - állandóan napirenden van az Európai Unió Bizottságaiban. Az Európai Közösségek Bizottsága **közleményt** fogalmazott meg **2005-ben** „Új keretstratégia a többsnyelvűség ösztönzésére” címmel. Az egyén tisztelete, a más kultúrák iránti nyitottság, a tolerancia és a mások elfogadása mellett a **nyelvi sokféleség az Európai Unió alapvető értéke**, ennek jegyében **2002. márciusában** az EU Barcelonában üléselő állam- és kormányfői **legalább**

két idegen nyelv egészen korai életkorban kezdődő tanulását tűzték ki célul. A Bizottság **hosszú távú célkitűzése** az egyéni többnyelvűség mértékének fokozása, hogy **valamennyi polgár anyanyelvén kívül legalább két nyelven gyakorlati készségekkel** rendelkezzen. A Bizottság arra is felhívja a figyelmet, hogy egy **2008-as** Eurobarometer-felmérés szerint az EU polgárainak fele állítja azt, hogy anyanyelvén kívül legalább egy másik nyelven is tud társalogni. Az arányok országok és társadalmi csoportok szerint változnak: a luxemburgiak 99%-a, a lettek és máltaiak 93%-a, a litvánok 90%-a tud anyanyelvén kívül legalább egy másik nyelven is, míg Magyarországon (71%), az Egyesült Királyságban (70%), Spanyolországban, Olaszországban és Portugáliában (64% mindegyik esetében) a jelentős többség csak az anyanyelvén tud. A Bizottság arra is rámutat, hogy milyen eszközökkel segíti a Közösség a nyelvi sokféleség ösztönzését:

- támogatások nyújtása 1990:**LINGUA**-program, **Socrates** és **Leonardo da Vinci**-programok,

- **2007-től** végrehajtásra javasolt **új programok** (Kultúra 2007, Cselekvő ifjúság és az Élethosszig tartó tanulás),

- Emellett a Közösség biztosítja a fő pénzügyi támogatást a Kevésbé Használt Nyelvek Európai Irodája és az Európában kevésbé használt nyelveket kutató egyetemeket összefogó **Mercator-hálózatok** számára.

Az **Európai Parlament** és a **Tanács** a kultúrák közötti párbeszéd folyamatának előmozdítására hozta meg 1983/2006/EK határozatát, amely a **2008. évet** a **Kultúrák Közötti Párbeszéd Európai Évének** nyilvánította. Az ötlet **Ján Figel**-től a kultúráért felelős európai bizottsági biztostól származik, aki azzal indokolta javaslatát, hogy a kulturális párbeszéd segíthet a magán-, a társadalmi és a polgári élet alapvető értékeinek átadásában. Ezek: a szolidaritás, a tolerancia, a demokrácia és a kulturális sokféleség megértése.

Az **Európai Bizottság** kezdeményezésére létrehozták az **Értelmiségiek csoportját**, akik a kultúrák közötti párbeszédhez készítettek **javaslatokat 2007** júniusában, októberében és decemberében három ülésorozatot szerveztek. Ezt a jelentést **Amin Maalouf** állította össze, amelyet a csoport tagjainak gondolatai ihlettek és tükrözi vitáik tartalmát.

„Hálás feladat”(Hogyan erősíti Európát a nyelvi sokszínűség) címmel. Az egyik legérdekesebb javaslatuk az, hogy az általuk ajánlott irány két pillérre támaszkodjon:

- A) az EU népei közötti kétoldalú kapcsolatoknak elsősorban az adott két nép nyelvén kellene folynia, és nem egy harmadik nyelven. Ez azzal járna, hogy az Unió minden országában minden európai nyelvet beszélne egy kompetens és erősen motivált, jelentős létszámú csoport.

- B) Ahhoz, hogy a nyelvet beszélők e csoportjai létrejöhessenek, az EU-nak népszerűsíteni kellene a **második anyanyelv** fogalmát. Ez azt jelenti, hogy minden európai szabadon választhatna egy nyelvet, amelyik nem a nemzeti hovatartozása szerinti nyelv, de nem is az, amelyet a nemzetközi kommunikációban használ.

A választáskor tisztán **meg kellene különböztetni a nemzetközi kommunikáció nyelvét** (a legtöbben az angolt választanák) és a **második anyanyelvet** (amely tekintetében a választás virtuálisan korlátlan lenne). A **legfontosabb indoka** ennek a javaslatnak az lenne, hogy **minden európai nyelvnek meglenne a maga kiváltságos helye** az európai partnerekkel folytatott kétoldalú kapcsolatokban, egyiket sem ítélnék kihalásra, és egyik sem alacsonyodna helyi nyelvjárássá. A **bevándorlók esetében** a második anyanyelvnek a **letelepedés szerinti ország nyelvének** kellene lenni, azzal, hogy Európa országai megértsék: fontos, hogy a bevándorlók leszármazottai megőrizzék anyanyelvüket. Igazságos és hasznos lenne, ha maguk az európaiak is vállalkoznának a bevándorlók nyelvének az elsajátítására. A csoport által javasolt megközelítés előnye, hogy mindenki maga hozhatja meg a döntést a második anyanyelvről, minden ország, város, vállalkozás, oktatási intézmény tehet ilyen irányú kezdeményezést.

A csoport megállapította, hogy a **nyelvi sokszínűség** bölcs és kreatív kezelése ténylegesen **ösztönzi az európai integrációt**, előmozdítja az európai polgárság szellemét és az Unióhoz tartozás érzését, jelentősen hozzájárulhat a kultúrák közötti párbeszédhez, illetve azok harmonikus együttműködéséhez úgy a világ többi részével, mint a saját társadalmaink keretén belül.

Európai Kulturális Fővárosa Program

A programot a **Kulturális Miniszterek Tanácsa** indította el **1985-ben**, mely akkor még az Európai Kulturális Városa nevet viselte. Az akció keretében nagy hangsúlyt kell fektetni a **kultúrák sokszínűségére** és különbözőségére, valamint a kultúrák kölcsönös megismerésére. A programot a **Maastrichti Szerződés** emelte kormányközi szintről közösségi szintre, így annak működési rendjében immár az Európai Parlament és az Európai Bizottság is meghatározó szerepet kapott. 1999-ben a programot **Európai Kulturális Fővárosa** névre keresztelték át. **2005-től** egy rotációs rendszer alapján kapják meg a városok ezt a rangot, mely a jelölő tagállamok által felállított sorrend meghatározásán alapul. Fontos, hogy a tagállamban választott városnak a pályázatot, az esemény megrendezése előtt **négy évvel** be kell nyújtania. A program **célja** kezdetben csak az volt, hogy elősegítse az **európai kultúrák egymással való megismertetését**. Később bővült az **alkotómunka támogatásával**, az **európai kultúrák és a világ más kultúrái közötti párbeszéd** ösztönzésével, valamint a városban rejlő **történelmi örökségnek**, az **építészeti alkotások** feltárásának és a **városi életminőség** javításának a vizsgálatával. **2010-ben három város** kapta meg e rangot, **Isztambul** és **Essen** mellett **Pécs** is, így mindhárom városban megkezdődtek az egy éven át

tartó kulturális rendezvénysorozatok. **Pécsett** hatalmas beruházások valósultak meg. Például a **Pécsi Konferencia- és Koncertközpont**, amely hazánk egyik legmodernebb létesítménye, illetve a **Zsolnay Kulturális Negyed**, amely a program egyik legjelentősebb fejlesztése. A számos beruházás jótékony hatása a munkaerő piacon is érezhető, főként annak eredményeként, hogy a Dél-Dunántúli Regionális Munkaügyi Központtal együttműködve az **Új munkahelyek a sikerért** elnevezésű – 1,5 milliárd Ft összegű – program keretében több mint 150 ember jutott álláshoz.

DUPress

XIV. A KISEBBSÉGEK KIALAKULÁSA ÉS VÉDELME

XIV/1. A kisebbség, mint gyűjtőfogalom, kisebbség- többség viszonya

A kisebbségek definíciójára **Capotorti** adott választ: „Kisebbség az a csoport, amely számát tekintve kisebb, mint az állam lakosságának többi része, nincs domináns helyzetben, és amelynek tagjai olyan etnikai, vallási vagy nyelvi sajátosságokkal rendelkeznek, amelyek megkülönböztetik őket a lakosság többi részeinek sajátosságaitól és összeköti őket a kultúrájuk, hagyományaik, vallásuk és nyelvük megőrzésére irányuló szolidaritás érzése.” Többen többféle módon definiálták a kisebbségeket és arra, hogy szükség van-e egyáltalán gyűjtőfogalomra az **ENSZ kisebbségvédelmi deklarációja** adta meg a választ, amelyet végül is definíció nélkül fogadtak el. Hasonlóan a **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 27. cikkelye** szintén nem használta a kisebbség fogalmát. Az, hogy nincs fogalom, a tényállás nélküliséget is magában hordozza, melyre a legjobb példa **Franciaország**, ahol a francia alkotmánybíróság, a **korzikai autonómia** ügyében, azzal az érveléssel élt, hogy a nép az nem más, mint egyének összessége. A **kisebbségeket** - Jászi Oszkár megállapításából következően - **kétféle** megközelítésből lehet és kell jellemezni. Az egyik oldal a többség, vagyis az uralkodó nemzetiség, mely oldaláról a törekvés mindig az **asszimilációra** irányul, az egységes nemzetállam ideológiájának eszközével. A másik oldal az **alávetett kisebbség**, melynek leggyakoribb célja az **önálló nemzetiségi egyéniség megőrzése**, illetve a régi állam vagy egy teljesen új és független állam keretein belül történő érvényesülés. A kisebbségi létforma egy nagyon sajátos életforma, hiszen a kisebbségek nagyon sokszor szenvednek attól a tudattól, hogy ők a kisebbséghez tartoznak a társadalmon belül. Ez a frusztráció több elemből is táplálkozhat. Ilyen elem lehet a **dicső múlt**, az **uralmi többséggel szembeni kisebbségi státusz**, továbbá ilyen elem lehet a **nyelvhasználat visszaszorulása** a családi életbe. A frusztráció kiegészül politikai, demográfiai, nyelvi, kulturális, gazdasági, társadalmi elemekkel, melynek eredményeképp a kisebbségben élő egyén elidegenedik a többségi társadalomtól. Ez a frusztráció a többség oldaláról is jelen van, így a társadalmon belül a kisebbség és a többség nagyon sok esetben elidegenedik egymástól.

XIV/2. Kisebbségi jogviszony, kisebbségi jogok csoportosítása

A **kisebbségi jogviszony** nem más, mint a kisebbség és többség egymással szembeni jogainak és kötelezettségeinek összessége. A kisebbségi jogviszony elemei közé tartozik a kisebbségi jogviszony alanya, tartalma és tárgya. Két alany minden esetben van: a **többség**, illetve az azt képviselő államhatalom, valamint második elemként a **kisebbség**. Sok esetben és számos megközelítésből vita van az alany meghatározásának szempontjából. A kérdés abban a körben merül fel, hogy a kisebbségek, **egyéni jogokkal** rendelkező személyekként vagy **kollektív jogokkal**

rendelkező csoportokként vesznek részt a jogviszonyban. A büntetőjog ezt a problémát kitűnően megoldotta, hiszen, ha a népiertás és az emberölés tényállását összehasonlítjuk, megkapjuk az alanyok definiálása közötti különbségeket. A népiertás büntetjének a legfőbb jellemzője a kollektív sértettek, valamely etnikai csoport az elszennvedője a gyilkosságoknak. Az emberölés esetében, ide nem értve a minősített esetet, egy sértettről van szó minden esetben, az egyénről, függetlenül attól, hogy esetleg ez az egyén valamely kisebbséghez tartozónak vallja magát. Vannak eredendően kollektív jogok, mint a sztrájkjog, vagy a népek önrendelkezéshez való joga. A többség képviselőjeként fellépő államhatalom számára mindig veszélyt jelent a területén élő kisebbségek, a területi egység megbontására irányuló mindennemű cselekedet, törekvés. Ez a veszély az államban élő kisebbségek lélekszámával egyenes arányban növekszik. Az elszakadás a modern államok körében nem bevált gyakorlat, valamint az elszakadás legtöbbször erőszak útján megy végbe. Számos esetben a megoldást az **autonómia** jelentette. A kisebbségvédelem kapcsán fontos megemlíteni, hogy a kollektív kisebbségi jogok elismerése nélkül, nem részesíthető védelemben az egyéni kisebbségi jog sem. A rész és egész viszonyából kiindulva, a rész nem értelmezhető az egész nélkül és fordítva sem. A rész és egész viszony megjelenik az egyes államok kisebbségekhez való viszonyában is, hiszen azok az államok, amelyek csak egyéni kisebbségi jogokat ismernek el, kisebbséghez tartozó személyekről tesznek említést. A **Velencei Bizottság** egy összefoglalójában az európai államokat helyezte vizsgálat alá, abból a szempontból, hogy mely államok jogalkotása maradt meg az egyéni felfogás mellett. Meglepő, hogy számos nyugat-európai állam szerepel ezen a listán, köztük Belgium, Hollandia, Franciaország és az Egyesült Királyság is. A kisebbségi **jogviszony tárgya** az alanyok által végzett cselekmények összessége, mint például a tartózkodás. A **kisebbségi jogviszony tartalma** a jogok és kötelezettségek összessége. A kisebbségek jogai közé tartozik a teljesség igénye nélkül, az **anyanyelv használatának joga**, amely az **oktatáshoz való jogon** belül is érvényesül, a **kultúrához való jog**, **egyenlő bánásmóddhoz való jog**, az **önrendelkezéshez való jog**. A kötelezettségek egyrészt az állampolgárságukhoz kötődő kötelezettségek, mint például a közteherviselés, a jogrend tiszteletben tartása. A kötelezettségek másik csoportja kisebbségi mivoltukhoz kapcsolódik, ezek igazán nem kézzel fogható kötelezettségek, ellentétben az állampolgársághoz kapcsolódó kötelezettségekkel. Ilyen kötelezettség a lojalitás, a hűség, a tisztelet az állam, a többség iránt.

A kisebbségi jogoknak két csoportja van. Az egyik az **„alapvető kisebbségi jogok”**, a másik a **„kiegyenlítési jogok”**. Az előbbihez tartoznak: - jog a léthez; - jog az identitáshoz; - jog a hazához; - jog a szimbólumokhoz; - jog a megkülönböztetés nélküli bánásmóddhoz és a különleges védelemhez; - jog a nemzetközi védelemhez; - jog az önrendelkezéshez. Az utóbbihoz tartoznak: - jog az anyanyelv használatához; - jog a vallásszabadsághoz; - jog az anyanyelvi oktatáshoz; - jog az akadálytalan kapcsolattartáshoz; - jog a tájékoztatáshoz; - jog a

saját szervezetekhez és köztisztviseléséhez; - jog a politikai képviselőhöz; - jog az autonómiához; - jog a pozitív diszkriminációhoz. A **kiegyenlítési jogok** célja, funkciója az, hogy azokat az **egyenlőtlenségeket egyenlítsék ki**, melyek a **kisebbség** és a **többség** között vannak.

Az első csoportban szereplő a **megkülönböztetés nélküli bánásmódot** vizsgálva, megállapítható, hogy ez a jog nem más, mint a **diszkrimináció tilalma**, és az esélyegyenlőség követelménye. Ezt a jogot az Európai Unió viszonylatában mutatom be. Az Unióban élő **európai állampolgárok** számára biztosított egyik alapjog a diszkrimináció tilalma. Az **EK Szerződés 12. cikkelye** tiltja a nemzeti alapon történő megkülönböztetést. Az **Amszterdami Szerződés 13. cikkelye** kiterjeszti ezt a megfogalmazást és nevesíti a nem, a faj, az etnikai eredet, vallás, hit, fogyatékoság, kor vagy szexuális irányultság alapján történő diszkrimináció tilalmát. A **Lisszaboni stratégiában** is megfogalmazásra került, hogy a gazdasági és a társadalmi kohézió egyik legfőbb akadálya a hátrányos megkülönböztetés, a diszkrimináció. Az EU az **egyenlő bánásmód** és az **egyenlő esélyek** politikáját különválasztja. A jogegyenlőség biztosítására **három módszert** fogalmaz meg: a **diszkrimináció tilalma**, az **egyenlő esélyek megteremtése** és a **pozitív megkülönböztetés**. Ezen a ponton **kapcsolódik össze a két csoport**, hiszen a **kiegyenlítési jogok** közé tartozik a **pozitív diszkriminációhoz való jog**. A pozitív diszkrimináció, a másféle bánásmód, a különleges előnyök biztosítása a hátrányos helyzetűek számára. Amennyiben az állam a kisebbség és a többség között azonos eljárást alkalmaz, nem valósul meg a jogegyenlőség, ugyanis a kisebbség speciális helyzetéből adódóan, szükségleteinek különbözősége okán, az egyébként azonos bánásmód tényleges egyenlőtlenséghez vezet.

XIV/3. A klasszikus kisebbségvédelem időszaka

Az 1945 előtti időszakban a kisebbségek védelme a **Nemzetek Szövetsége** égisze alatt valósult meg. A **Népszövetség** ideje alatt a kisebbségvédelem körébe tartozó nemzetközi jogi szerződések, rendelkezések **bilaterális** és **multilaterális** jellegűek voltak. A **Népszövetség** közreműködésével létrejött joganyagban, bizonyos szempontok alapján, három kategóriát, osztályt lehet felfedezni. Az első osztályba tartoznak az **általános szerződések**, melyek két további, kisebbségi szerződések és békeszerződések vonatkozó fejezetei alosztályba sorolhatóak. A második osztályba a **speciális, kisebbség védelme érdekében létrejött szerződések** tartoznak, míg a harmadik kategóriát a **kisebbségi deklarációk** alkotják.

Az **első osztályon belül** a **kisebbségi szerződések**, az első világháború után, a szövetséges és társult hatalmak, illetve a területileg megnövekedett vagy új államok között jöttek létre, erre példa a Lengyelországgal, Csehszlovákiával, a Szerb- Horvát- Szlovén Állammal, Romániával, Görögországgal, Örményországgal kötött **békeszerződések**, melyek értelemszerűen később kerültek a Nemzetek Szövetsége védelme alá. A békeszerződések a **szövetséges hatalmak**

és a háborút elvesztő **központi hatalmak** között jöttek létre. A Népszövetség védelme alá kerültek a következő békeszerződések: **Ausztriával Saint-Germain Laye**-ban, 1919-ben aláírt békeszerződés 62-69. cikkei. Bulgáriával **Neuilly**-ben, 1919-ben aláírt békeszerződés 49-57. cikkei. Mindkettő, közel egy év után került a Nemzetek Szövetsége védelme alá. Magyarországgal **Trianonban**, 1920. június 4-én aláírt békeszerződés 54-60. cikkei, melyek 1921. július 30-tól kerültek védelem alá. Törökországgal **Lausanne**-ban, 1923-ban aláírt békeszerződés 37-45. cikkei, melyek közel egy év után kerültek a Nemzetek Szövetségének védelme alá. A **háborúban vesztes államok garanciát kaptak**, hogy a tőlük elcsatolt területeken élő **kisebbségek védelmében**, az új vagy megnövekedett területű államok, nemzetközi szerződésben foglalt **kötelezettségeket vállalnak**. Ezen garanciáknak a célja az volt, hogy azok az államok, akiktől területeket csatoltak el, hivatkozhatnak ezekre a klauzulákra és panasszal fordulhassanak a Nemzetek Szövetségéhez. A probléma az volt, hogy a Nemzetek Szövetsége nem vett részt félként ezekben a szerződésekben. A **második osztályba tartozó** speciális szerződésekben **két állam** vett részt. Eme szerződések egy része a Nemzetek Szövetsége garanciája alá került, a többi pedig kiegészítő funkciót töltött be a béke- és kisebbségi szerződések nemzetközi jogi kisebbségvédelmi rendszerében. A két világháború közötti időszakot, a kisebbségvédelem klasszikus korának tekinthetjük. A garanciális szerződések körében a **Felső-Szilézia** és az **Aland-szigetekre** vonatkozó megállapodás született, míg a garanciától független szerződések körébe többek között említést érdemel a **Danzig** szabad város és **Lengyelország** közti egyezmény, melyben Danzig a lengyel kisebbségi szerződés rendelkezéseinek alkalmazását vállalta a kisebbségeivel szemben. A **harmadik osztályba** tartozó kisebbségi deklarációk: az **albán, litván, lett, észt, iraki**. Ezen deklarációknak a **célja** az volt, hogy a Nemzetek Szövetsége ezeknek a deklarációknak a meglétét kívánta meg ahhoz, hogy a kérdéses államok - felvételük esetére - a **kisebbségek védelmére megfelelő intézkedéseket** tegyenek. A fentebb említett jogforrások eredetileg **belső jogi szabályozás** tárgyát képező jogviszonyokra vonatkoztak egy állam és a kisebbségei közötti relációban. Nem ritka, hogy **egy állam önként korlátozza** saját szuverenitását abban az esetben, amikor az általa vállalt nemzetközi szerződésben meghatározott kötelezettségek igénylik. A nemzetközi szerződések nagy része kölcsönösen alapít jogokat és keletkeztet kötelezettségeket a szerződő felek számára, ezzel szemben a tételes kisebbségi jog forrásai között eltérés fedezhető fel. A kisebbségi szerződések, békeszerződések megfelelő cikkei, illetve a deklarációk a szerződésben részt vevő **államok egyoldalú kötelezettség-vállalását** tartalmazták, míg a másik oldalon lévő fél, a **szövetséges hatalmak, semmilyen kötelezettséget nem vállaltak**. Ezáltal **nem kötelezik** magukat a területükön élő **kisebbségek védelmére**. A kisebbségi szerződések **kivételeként** említhető a felső-sziléziai **német-lengyel**, a **cseh-osztrák**, a **lengyel-cseh**, a **jugoszláv-román**, és a **bolgár-görög egyezmény**, hiszen ezekben a szerződésekben **kölcsönös kötelezettség-vállalását** találunk a felek **saját kisebbségeire** vonatkozóan. A kisebbségi szerződések területi hatálya,

fő szabály szerint, az adott állam területein élő és a békeszerződés következtében a korábbi államterülethez csatolt, ezeken a területeken élő kisebbségekre vonatkozik. A **Nemzetek Szövetségének Közgyűlése 1922-ben** kinyilatkozta, hogy azok **az államok**, amelyeket **nem köt semmilyen kisebbségvédelmi szerződés**, oly módon legyenek **toleránsak** a területükön élő kisebbségekkel, mintha kisebbségvédelmi szerződés vonatkozna rájuk. A kisebbségi szerződések tartalma nagy részben megegyezik. A kisebbségi szerződések nagyobb részben, a lengyel kisebbségi szerződés rendelkezésein alapultak. A **lengyel kisebbségi szerződés mintaként** szolgált a többi hasonló szerződés, illetve a békeszerződések és deklarációk megfogalmazásakor. A lengyel kisebbségi szerződés egyik leglényegesebb cikke a **12. cikk**, amely az **alaki kisebbségi jog** rendelkezéseit tartalmazta. Az alaki rendelkezések a Nemzetek Szövetsége eljárásának keretszabályait tartalmazták. A cikkből kirajzolódik a két világháború közti **kisebbségvédelem eljárási joga**. A kisebbségi rendelkezések utolsó cikke rögzítette azt, hogy az adott anyagi kisebbségi jog rendelkezései **nemzetközi jelentőségűek** és adott esetben a Nemzetek Szövetsége garanciája, illetve védelme alatt állnak-e. A garanciát mindig a Népszövetség vállalta magára. A Népszövetség Tanácsa minden egyes szerződést egyenként fogadott el és külön határozattal kapcsol hozzá garanciát. A békeszerződések kisebbségvédelmi anyagi joga maradéktalanul garanciális jogokká vált. A korábban említett **lengyel kisebbségi szerződés**, elsőként **1920. februárjában**, a **Nemzetek Szövetsége Tanácsának** második ülészakán garanciális védelembe került. A garanciális határozat szövege rövid, azon kívül, hogy megismétli – a lengyel szerződés esetében a 12. cikket – az anyagi kisebbségi jog odavágó rendelkezését, annyit kapcsol hozzá, hogy azok **nemzetközi ügynek** minősülnek és a szervezet garanciája alatt állnak. Az alaki kisebbségi jog alapját a korábban említett kisebbségi szerződések utolsó szakasza tartalmazta: „[...] hozzájárul ahhoz, hogy amennyiben a fenti cikkek rendelkezései olyan személyeket érintenek, akik faji, vallási, vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezek a rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a Nemzetek Szövetségének védelme alatt fognak állni. Ezek a rendelkezések a **Nemzetek Szövetségének Tanácsa** többségének hozzájárulása nélkül nem változtathatók meg. A Tanácsban képviselt **Szövetséges és Társult Hatalmak** kölcsönösen kötelezték magukat arra, hogy nem tagadják meg hozzájárulásukat az említett cikkeknek egyetlen oly módosításától sem, amelyet a Nemzetek Szövetsége Tanácsának többsége megfelelő formában elfogadott. [...]”

A **kisebbségek nem voltak alanyai** a nemzetközi jognak, hiszen az őket megillető kisebbségi jogokat azok az államok vállalták, amelyek tényleges nemzetközi jogi jogalanyisággal rendelkeztek. A kisebbségek **kedvezményezettjei** voltak a nemzetközi jogi jogviszonynak. **Perképeséggel** az előzőekből következően szintén **nem rendelkeztek**, nem érvényesíthettek jogot, és nem kérhettek védelmet a Tanácstól, az általuk előadott problémák informálisak voltak, mely esetében a Tanács védelmi eljárást kezdeményezhetett. Az eljárásban félként kizárólag tanácsstag vehetett részt, ezen képviselőt **terjedelme kizárólag a kisebbségek érdekképviselőtéig**

terjedhetett ki. Panaszok elbírálása esetén a politikai megfontolások is nagy szerepet játszottak. A korábban említettek szerint a Népszövetség **tanácsi határozatok** formájában teljesítette az általa vállalt védelmet. A Tanács **Tommaso Tittoni** olasz diplomatát kérte fel, hogy **rapporteurként** terjesszen elő megoldást arra vonatkozóan, hogy a Nemzetek Szövetsége milyen keretek között valósítsa meg a **garanciális védelmet** az egyes szerződések vonatkozásában. A **Tittoni jelentést**, a Tanács **1920. október 22-én Brüsszelben egyhangúlag elfogadta**. A jelentés az alábbi elemekből állt:

A Nemzetek Szövetségének kötelessége, hogy **ellenőrizze** a kisebbségekre vonatkozó szerződések végrehajtását és ezzel összefüggésben a Tanács kötelessége **bármely rendelkezés végrehajtásának megtagadása**, vagy más egyéb jogsértés esetén fellépni. Az egyes rendelkezések megszegése esetén a Tanács tagjainak **kötelessége a veszély jelzése**.

Az állandó ellenőrzés követelményének sem a Tanács, sem a Titkárság, illetve annak kisebbségi ügyosztálya sem felelt meg. A **Tittoni-javaslat előírta**, hogy a **kisebbségi panaszoknak** el kell jutniuk az eljárás megindítására jogosult **tanácstagokhoz**. Ez úgy valósult meg, hogy a **Főtitkárnak** a kérelmet minden hozzáfűzés nélkül, a lehető legrövidebb időn belül **minden tanácstaggal** közölni kellett. A beadványokhoz nagy számban másolatokat csatoltak. A Tanácsban képviselt minden állam követelhetette a tanácsülés sürgős összehívását, amennyiben a kisebbségeknek bármilyen elnyomását tapasztalta. A jelentéshez kapcsolódóan egy **belga képviselő** felvetette annak lehetőségét, hogy egy **háromtagú bizottságot** hozzon létre a Tanács a tanácstagok köréből, amely jogosult lenne a beadványok vizsgálatára. Emellett a hármas bizottságok tagjai a fentebb említett tanácsi tagságuk jogán is eljárhattak a panaszok intézésében. A bizottságba nem tartozó tanácstagok a közvélemény nyomatékos kérésére léphettek fel a kisebbségi jogok védelme mellett. Az említett **belga indítványt a Tanács határozatával elfogadta**. A hármas bizottság ad hoc jellegéből adódóan számos vitát váltott ki. 1925 végére a Nemzetek Szövetségének égisze alatt zajló kisebbségvédelem alaki joga kialakult.

XIV/4. Az ENSZ és a kisebbségvédelem

A **második világháború után** a győztes hatalmak azon az állásponton voltak, hogy az **emberi jogok egyetemes szintű védelme** a kisebbségek számára is megfelelő biztosítékot jelent. A második világháborút lezáró békeszerződések, ellentétben az első világháborút lezáró békeszerződésekkel, **nem tartalmaztak** kisebbségekre vonatkozó rendelkezéseket. Ez alól az **1947. évi olasz békeszerződés** jelent kivételt, amelyben a **dél-tiroli német nemzeti kisebbségekre** vonatkozó rendelkezéseket találunk. Az ENSZ működésének első éveiben is elfogadtak kötelező jelleggel bíró nemzetközi dokumentumokat, melyek az emberi jogok védelmének keretei között a **kisebbségekkel szembeni nyílt fellépés** formáit

tiltották. A **népirtás büntettének megelőzéséről és szankcionálásáról szóló 1948-ban elfogadott és 1951-ben hatályba lépett egyezményben a népirtás, mint büntett tilalmát** fogalmazták meg, melynek értelmében valamely **nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport, mint olyan teljes vagy részleges megsemmisítésére irányuló szándékkal történő elkövetést tiltották.** Az egyezmény második cikkében nevesíti a **büntetőjogi tényállást** és annak elemeit, melyek a következők: csoport tagjainak megölése, súlyos testi vagy lelki sérelem okozása; a csoportra olyan életfeltételek, körülmények ráerőszakolása, melyek célja a csoport teljes vagy részleges fizikai elpusztulása; és minden olyan intézkedés, amely az adott csoporton belül születések megakadályozására, illetve a csoport kiskorú tagjainak más csoporthoz történő áttétele. Az egyezmény szerint a **népirtás** olyan súlyos jogsértés, amely egyéni elkövetés esetében is büntetendő, üldözendő. Ez a jogi fordulat **speciális**, ugyanis egy **nemzetközi jogi dokumentum a nemzetközi jog alanyaira** ró felelősséget, melyek általában az **államok végrehajtó hatalmai**, de ebben az esetben az **egyéni elkövetőre is felelősséget alapít.** A felelősségre vonás a demokratikus jogállamok hatóságai előtt történik, amennyiben az állami hatóság követné el, egy másik állami szerv szankcionálná a jogsértést. Az egyezményben találunk olyan utalásokat, amelyek felvetik annak lehetőségét, hogy a népirtással vád alá helyezett személyeket nemzetközi bíróság elé állítsák. Ezen bíróság **2002. április 11-én** jött létre, miután a hatvanadik állam is ratifikálta a **római statútumot.** **1960-ban az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete Közgyűlésének 11. ülészakán Párizsban egyezményt** fogadtak el az **oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni** küzdelemről. Ezen egyezmény első cikke definiálta a megkülönböztetést, melynek értelmében minden nemű fajon, bőrszínen, nemen, nyelven, valláson, politikai vagy más egyéb meggyőződésen, nemzetiségen vagy társadalmi származáson alapuló minden olyan különbségtételt, korlátozást vagy kedvezést ért, melynek célja vagy következménye az oktatás terén történő egyenlő elbánás megszüntetése vagy akadályozása. Az egyezmény **fokozott** jelentőséget tulajdonít az **emberi jogok és az alapvető szabadságjogok** tiszteletben tartásának, melynek eszközeként az oktatást jelöli meg. Az **oktatásban felléphető diszkriminációt** akként definiálja, hogy valamely személynek vagy csoportnak alacsonyabb színvonalú oktatásban történő részvételre korlátozása vagy külön oktatási rendszerek vagy intézetek létesítése, illetve fenntartása ezen egyezmény rendelkezéseibe ütközik. Az egyezmény ezen cikke nem vonatkozik a **nemzeti kisebbségek** tagjainak arra a **jogára**, mely a **saját oktatási** tevékenység **folytatására irányul**, melynek eszközeként **iskolákat létesíthetnek**, illetve **fenntarthatnak saját nyelvük használatának megőrzése érdekében**, az illető állam oktatási politikájától függetlenül. Ezen **ötödik cikkben** foglalt rendelkezéseket a nemzeti szuverenitás megsértése nélkül lehet megvalósítani, illetve amennyiben az adott állam oktatási politikája nem teszi lehetővé a kisebbségek fentebb említett jogosultságának megvalósítását a kisebbségi nyelv tanítását sem köteles megengedni. Ez a cikk az **államok számára** a fentebb említettek megvalósítására **nem ír elő kötelezettséget**, a kisebbségi oktatás

feltételeinek megteremtése, ha a nemzeti szuverenitással összeegyeztethető és az állam oktatáspolitikája lehetővé teszi, a **kisebbség tagjaira hárul. 1965-ben** megszületett a **faji megkülönböztetés valamennyi formájáról szóló egyezmény**, amely **1969-ben lépett hatályba**. Első cikkében a fentiekben említett egyezményekhez hasonlóan a **különbségtétel szabályait** fekteti le. A megkülönböztetésen olyan magatartást ért, melynek célja vagy eredménye politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális téren, vagy a közélet bármely más területén az emberi jogok és bármely más szabadságjogok elismerésének, egyenrangú élvezetének vagy gyakorlásának megsemmisítése vagy csorbítása. Ezen egyezmény keretében az **államok kötelezettséget** vállaltak arra, hogy saját jogukban **bűncselekménynek nyilvánítják** az egyezmény szabályozási tárgyát képező **faji alapon történő bármilyen megkülönböztetést**, beleértve a bűncselekmény előkészületét, támogatását. Eme garanciális normák betartása nem minden esetben valósul meg. A **7. cikkben** az oktatás, nevelés, kultúra területén megjelenő **faji megkülönböztetés** elleni intézkedéseket találunk. A nemzetközi jogi dokumentumban megfogalmazott kötelezettségek végrehajtásának ellenőrzésére létrehozták a **Bizottság a Faji Megkülönböztetés Megszüntetéséért (CERD)** nevű testületet, melynek 18 különböző állampolgárságú tagját titkos szavazással négy évre választják. A Bizottság feladat- és hatáskörében az államok által benyújtott, az egyezményeken alapuló jelentéseket vizsgálja meg. Az egyezményben foglalt kötelezettségek teljesítésére tett intézkedéseket az államok az előbb említett **jelentésben** foglalják össze. A Bizottság a tevékenységéről a főtitkáron keresztül évente jelentést tesz a közgyűlésnek, továbbá ajánlásokat tehet. A Bizottság hatáskörébe tartozik az egyéni panaszok elbírálása is, ha azt az érintett állam külön nyilatkozattal elfogadja. A Bizottság napjainkig a legtöbb esetben a romákat érő negatív bánásmódot kifogásolta.

Az **1966-ban** elfogadott és 1976-ban hatályba lépett **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya** értelmében, a dokumentumban nevesített jogokat fajra, nemre, nyelvre, vallásra, politikai, vagy bármely más identitásra tekintet nélkül biztosítani kell. Ebben az okmányban meghatározott gazdasági, szociális, kulturális jogok, többek között fontosak lehetnek olyan **kisebbségeknek**, amelyek az európai társadalmakban kisebbségben vannak, többnyire a társadalom periferiáin élnek. Az Egyezségokmány olyan **alapjogokat** nevesít, mint a munkához való jog, egészséghez való jog, szociális biztonsághoz való jog, valamint további mai értelemben alapjogoknak tekintendő normákat tartalmaz. Ezek második generációs emberi jogok, nem alanyi jogok, ebből következően nem peresíthetőek. Az előbbiekből következően az **államok fokozatos teljesítésre vállaltak kötelezettséget**.

Szintén **1966-ban** fogadták el és 1976-ban lépett hatályba a **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya**. Az egyezmény **27. cikkében** a **kisebbségeket támogató** nemzetközi jogi szabályozás található. A **26. cikkben** foglalt **diszkrimináció tilalmán túllépve az államokban élő bármilyen**

kisebbségek azon **jogait** tartalmazta, melyek **saját kultúrájukat, vallásukat, vagy anyanyelv használatukat**, illetve más kisebbséghez tartozó személyekkel történő kapcsolatukat szabályozza. Az e cikkben szereplő etnikai, nyelvi, vallási jelzők használata célzatosan arra irányult, hogy ne a nemzeti, nemzetiségi jelző kerüljön be a megújuló nemzetközi jogi szabályozásba, mivel azt közelállónak érezték a nemzet fogalmához, és mint köztudott, a nemzeteket, vagy népeket a nemzetközi jog értelmében megilleti az önrendelkezés joga. Ebben a cikkben jelent meg a **kisebbségi jog az egyetemes nemzetközi jog szintjén**, hiszen ezt a dokumentumot **nem követték** más egyetemes szintű, jogi kötelező erővel is rendelkező dokumentumok. E rendelkezés **személyhez kötött jogként** kezeli a **kisebbségi jogot**, ugyanakkor a **kisebbségi közösséget is elismeri**. Ennek ellenére ezen cikk sem ad a kisebbségi közösségnek jogokat, hanem közösséghez tartozó személyek egyéni és együttes jogáról beszél. Első generációs emberi jogi okmányként pozitív kötelezettségeket nem fogalmaz meg, az államok kötelezettségét a kisebbségek joggyakorlásának tūrésében fogalmazza meg.

1992-ben került megalkotásra a következő kisebbségi jogokkal foglalkozó ENSZ dokumentum, a „**Nyilatkozat a nemzeti, vagy etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól**”, melyet az ENSZ Közgyűlés fogadott el a 47/135. számú határozatával. A deklaráció a nemzetközi közösség **első próbálkozása** volt a tekintetben, hogy **önálló** dokumentumban nyilvánítsa ki a kisebbségi jogok védelmének szükségességét. A deklaráció **összeköti az emberi jogok védelmét a kisebbségek védelmével** és felhívja a figyelmet a kisebbségvédelem fontosságára. Javasolja a kisebbségekhez tartozó személyeknek az élet valamennyi területén való részvételét, saját szervezetek létesítéséhez való jogának elismerését. Tartalmazza a **pozitív diszkrimináció elvét**, akként, hogy úgy fogalmaz, hogy a benne foglalt jogokat teljeskörűen kell biztosítani. A Nyilatkozat **2. cikkének 3. pontja** említi a kisebbségekhez tartozó személyek **autonómiához való jogát**. Ezt a jogot a nemzeti jogszabályokkal összeegyeztethetően kell megvalósítani abból a célból, hogy az adott **kisebbség részt vegyen** azokban a **regionális szintű döntésekben**, amelyek **rá vonatkoznak**, illetve arra a területre, amelyen él. A dokumentum **érdemének** a pozitív állami szerepvállalásra utaló kitételeket tekintik, melyek értelmében a közhatalomnak bizonyos területeken a kisebbségek védelme érdekében be kell avatkozni. A Nyilatkozat kapcsán említést érdemel az ENSZ **kisebbségi munkacsoportjának** tevékenysége, mely nem tekinthető ellenőrző testületnek, mégis feladata a dokumentum sorsának nyomon követése, valamint a nemzeti, regionális, vagy univerzális szinten elért eredmények és problémák figyelemmel kísérése. Napjainkban ez az egyetlen olyan az ENSZ égisze alatt működő testület, melynek kizárólagos szerepe a kisebbségi jogok érvényesülésének vizsgálata.

Az eddig tárgyalt, a kisebbségek védelmét támogató, nemzetközi dokumentumok jelentősége talán abban a felismerésben rejlik, hogy az univerzális nemzetközi jogban elfogadottá vált az a nézet, mely szerint a kisebbségeket érintő kérdésekkel

a nemzetközi szinten foglalkozni kell. Ennek ellenére hiányoznak a konkrét kötelezettségvállalások és a kikényszerítéshez szükséges hatékony végrehajtási rendszer.

XIV/5. Az európai kisebbségvédelem

Az európai kisebbségvédelem, a **regionális szinten** megvalósítható kisebbségvédelem egyik példjaként említhető. A kisebbségvédelem regionális szinten akkor tehető hatékonyabbá, ha az adott régió államainak nézőpontjai, felfogása és érdekei nagyobb mértékben fedik egymást, mint univerzális szinten. Európa államai között is léteznek olyanok, amelyek felfogásában, a többséghez képest, lényeges eltérések fedezhetők fel. A következőkben az **Európa Tanács** munkáját a **Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját**, a **Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményt**, valamint az **Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet**, majd az **Európai Unió** kisebbségvédelmi rendelkezéseit ismertetem.

Az **Európa Tanács** alapelvei között találjuk az emberi jogok, a demokrácia, és a jogállamiság eszméit.

A kisebbségek vonatkozásában a **Római Egyezmény 14.**, úgynevezett **anti-diszkriminációs cikkelye**, amely kizárólag az egyezményhez kapcsolódik, így az államok körében felmerült diszkriminációval, melyek az adott állam jogszabályaival, illetve jogalkalmazásával kapcsolatban merülnek fel, nem lehet a Bírósághoz fordulni. **2000-ben** az EJEE 50. évfordulóján megalkotásra került a **12. Kiegészítő Jegyzőkönyv**, mely a **diszkriminációról** szól.

A kisebbségvédelem szempontjából legjelentősebb **két** alapidokumentumnak, a **Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája** és a **Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény** tekinthető. A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának kidolgozása a 80-as években kezdődött el a **Helyi és Regionális Hatóságok Kongresszusának** keretén belül. A **Parlament** **Közgyűlés** 1988-ban megerősítette, de a **Miniszteri Bizottság** egy szervezetet állított fel a végleges állásfoglalás és szövegváltozat kidolgozására. Ez volt az **Európai Regionális és Kisebbségi Nyelvek ad hoc Bizottsága** (CAHLR). A CAHLR **1992. november 5-én fejezte be munkáját** és a Chartát első körben **11 tagállam** képviselői írták alá. A Charta az 5. ratifikációt követően **1998. március 1-én hatályba lépett**. A dokumentum nem tartalmaz klasszikus kisebbségi jogokat, nem a nyelvi kisebbségeket, hanem a **regionális és kisebbségi nyelveket részesíti védelemben**. A Charta **első része általános rendelkezéseket tartalmaz**, a második részhez sem lehet fenntartást fűzni, mivel a dokumentum általános része. A harmadik, **különös rész** a tagállamok által **alternatív kötelezettségvállalásokat** tartalmaz. Ez az alternatíva annyit jelent, hogy **minden cikk három-öt opciót** tartalmaz, és az államok vállalásaikat a területükön élő kisebbségek igényeinek

megfelelően alakíthatják. **Minden államnak legkevesebb 35 pontot kell elvállalnia**, ebből hármat-hármat az oktatásügy és a kulturális tevékenységekről szóló 8-as és 12-es cikkekből, valamint egyet-egyet a 9, 10, 11 és 13-as cikkekből. A kötelezettségvállalások az adott állam által meghatározott **speciális nyelvi zónán** belül érvényesek. Emellett létezik a területhez nem köthető nyelvek opciója, melynek kidolgozását elsősorban a roma nyelvek, és a jiddis területi szórtága indokolja. Ha az állam nem határoz meg speciális nyelvi zónát a vállalások megtételekor, akkor a kötelezettség az ország egész területére érvényes. Ez valósult meg Magyarország esetében is. A Charta a hivatalos nyelvekre nem vonatkozik. Ezen momentum miatt kisebbségi helyzetben lévő hivatalos nyelvek, mint például a gael- ra vagy a réto román- ra sem terjed ki a Charta. Ezért Írország a mai napig nem írta alá a dokumentumot. A **Charta ellenőrző funkciója egyéni panaszok vizsgálatát nem teszi lehetővé**. Az államoknak **jelentéstételi** kötelezettségük van, melyet a Szakértő Bizottság ellenőriz. A testület a tagállamok egy-egy képviselőjéből áll. A tagállamoknak az első jelentést a ratifikáció után **egy**, azt követően pedig **háromévenként** kell az ellenőrző testülethez benyújtani. Ezek a jelentések nyilvánosak, viszont a Bizottság figyelmét csak a jelentéstevő államban bejegyzett testületek hívhatják fel bizonyos problémákra. Ez a korlátozás a nemzetközi nem kormányközi szervezeteket zárta ki az államok ellenőrzéséből. A Bizottság jelentését a Miniszteri Bizottsághoz továbbítja, mely elfogadja az állam számára az Európa Tanács ajánlásait.

A Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény létrehozásáról az **1993-as Bécsi Európa Tanács** csúcsterkekezletén döntöttek, miután a **12. Kiegészítő Jegyzőkönyv** nem került elfogadásra. A Kiegészítő Jegyzőkönyv szövegét felhasználták, de a jegyzőkönyvhöz képest változásként kikerült belőle az **autonómiához való jog**, viszont előrelépés történt a **pozitív diszkrimináció** területén. A keretegyezmény **1998. február 1-én lépett hatályba** a 12. ratifikációt követően. Első cikkében kijelenti, hogy a kisebbségi kérdés a nemzetközi együttműködés keretébe tartozik. A hármas cikk a szabad identitásválasztás jogát tartalmazza. A negyedik cikk állami kötelezettséggé tette a kisebbségek pozitív diszkriminációját. A részes államok jelentéseiket hivatalosan a **Főtitkárnak**, gyakorlatilag az ezeket vizsgáló **Tanácsadó Bizottságnak** címezik, melynek működését a **Miniszteri Bizottság** határozata szabályozza. Az első ország **jelentést**, a ratifikációt követő **egy** éven belül, majd a többi **ötévente** kell benyújtani, de a Miniszteri Bizottság bármikor kérhet ad hoc jelleggel jelentést. A jelentések nyilvánosak, az egyes országokkal kapcsolatos ajánlások elfogadását a Miniszteri Bizottságnak a Tanácsadó Bizottság javasolja. Ez utóbbi szerv maximum 18 fős független szakértőkből áll, tagjait a tagállamok jelöltjei közül a Miniszteri Bizottság választja. Mandátumuk négy évre szól.

Az **Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ)** legkiterjedtebb **kisebbségi jogokat** tartalmazó egyezménye, az **1990-ben** elfogadott **Koppenhágai**

Dokumentum, mely az **EBEÉ 1990 júniusában tartott konferenciájának záróokmánya volt**. Ezen záróokmány **4. fejezete** tartalmazza a **deklarált kisebbségi jogokat**, kiemelkedő a **32. cikke**, mely elismeri a **szubjektív identitásválasztás jogát**, továbbá a **40. cikke** mely a **romák sajátos problémáit** érinti. A Koppenhágai Dokumentum előírásainak betartása gyakran, mint nemzetközi jogi kötelezettségvállalás jelenik meg a kétoldalú szerződésekben. Az EBESZ igazi jelentőségét a **Kisebbségi Jogok Főbiztosa** adja, melyet az **1992. július 10-én** elfogadott Második Helsink-i Dokumentum hozott létre. A Főbiztos nem jogi kontrollszerv, hanem politikai intézmény, hatásköre a döntéshozók figyelmének, az esetleges veszélyhelyzetre való felhívására, preventív diplomáciára, illetve az azonnali lépésekre terjed ki. Hatáskörének egyik fontos eleme még az úgynevezett **korai előrejelzés**, amely akkor van napirenden, **ha komoly esélye van egy konfliktus kirobbanásának**. Ilyenkor a Főbiztos értesítése nyomán az ügy azonnal az EBESZ napirendjére kerül. Sürgősségi eljárás esetén az érintett államok 48 órán belül konzultálnak a kérdéstről. Panaszokat nem lehet hozzá benyújtani, viszont bármilyen forrásból szerezhet információt. A mandátumot először **1993-2001-ig Max van Der Stoel** holland diplomata töltötte be, **2001-től őt** követte, a svéd **Rolf Ekéus**, majd **2007. júliusában** a volt norvég külügyminisztert **Knud Vollebaeket** nevezték ki erre a pozícióra. Az EBESZ esetében ki kell emelni, a tevékenysége alatt megvalósuló, kisebbségi jogok szakembereinek **1991-es genfi konferenciáját**. A legnagyobb jelentősége a Főbiztos hágai irodája mellett működő **Interetnikai Kapcsolatok Alapítványa** által kidolgozott három ajánlásnak van: az 1996-os, nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló **„Hágai Ajánlások”**, a nemzeti kisebbségek nyelvi jogairól szóló 1998-as **„Oslói Ajánlások”**, és az 1999-ben elfogadott **„Lundi Ajánlások”** a nemzeti kisebbségek hatékony részvételéről a közéletben.

Az **Európai Unió** kisebbségvédelmét vizsgálva, az **1999-ben** hatályba lépett **Amszterdami Szerződés 13. cikke**. értelmében a Tanács a Bizottság javaslata és az Európai Parlamenttel való konzultáció után, egyhangúlag, olyan intézkedéseket foganatosíthat, melyek a fajra, vagy etnikai hovatartozásra, vallásra alapított mindenfajta megkülönböztetés elleni küzdelem érdekében szükségesek. A nyolcvanas évektől kezdődően az **emberi jogok** nemzetközi védelmének szükségessége egyre erőteljesebben megjelent az Unió tagállamainak külpolitikájában és **2000-re a nizzai csúcson** eljutott az **Alapvető Jogok Chartájának**, mint az Európai Unió saját emberi jogi dokumentumának, az elfogadásáig. Az emberi jogok védelmének alapkérdéseiben - mint a közös külpolitika része - tehát az Unió államainak sikerült közös álláspontot kialakítani. A kisebbségi jogok védelmének területén nem beszélhetünk ilyen látványos fejlődésről. Az egyes tagállamok a saját területükön élő kisebbségeket eltérő bánásmódban részesítették és részesítik, a kisebbségeknek tehát egymástól is eltérő jogokat biztosítanak. Olyan nagy az eltérés az egyes tagállamok között, hogy még a kisebbségek létezését se ismerik el azonos módon. Például **Franciaország**, aki

folyamatosan **tagadja**, hogy területén kisebbségek élnének, és ezen tény bizonyítékként, fenntartást fűzött a **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának** 27. cikkelyéhez. Miközben területén jelentős számú breton és elzász-lotaringiai és korzikai közösség él. Franciaország kisebbségpolitikáját ma is a nemzettudata határozza meg, mely a történelem folyamán kialakult és beleépült a társadalomba. A kisebbségi jogokat kizárólag és szigorúan az egyéni alapvető emberi jogokból vezeti le. A francia álláspont nem pusztán azért vitatható, mert megkérdőjelezi a Franciaország területén élő kisebbségek identitását, létét, jövőjét, hanem elsősorban azért mert – Franciaország tekintélyének, politikai súlyának köszönhetően - nagymértékben meghatározza az Európai Unió kisebbségi politikáját is. A közelmúltban csatlakozó **Románia** álláspontja számos aspektusból hasonló a franciával. A kisebbségek jogait az alapvető emberi jogokból vezetik le, ami azt is jelenti, hogy **nincs önálló nemzetközi kisebbségvédelmi koncepció**. Az alapvető emberi jogokból származtatott kisebbségi jogok tartalma is szűkösebb. Nem terjed ki például a kiegyenlítési jogok mindegyikére.

Az **Európai Unió**n belül markánsan megjelenik és az uniós kisebbségvédelem kialakulására bénítóan hat a politika, ugyanakkor a tagállamok részéről van egyfajta politikai igény a kisebbségvédelemre. Az Európai Unió tagállamai többnyire – néhány kivételtől eltekintve, mint például a **dél-tiroli németek kisebbségi jogai** -, **belügynek** tekintették a kisebbségi kérdést, a kisebbségi jogokat. Ezzel szemben elvárták a **2004-ben** csatlakozott **tíz** tagállamtól, hogy megfelelő kisebbségvédelemmel – mint a politikai stabilitás egyik záloga-rendelkezzenek. Az **Európai Parlament** lényegében politikai intézmény, közvetlen jogalkotói jogosítvánnyal nem rendelkezik. Ennek ellenére tekintélye, szerepe jelentős és folyamatosan növekszik. Az Európai Parlament az **1981-es állásfoglalásában** felszólította a tagállamok országos, regionális és helyi szervezeteit, hogy **biztosítsák a regionális nyelvek és kultúrák oktatásának lehetőségét** az óvodától az egyetemig, biztosítsanak lehetőséget a regionális nyelvek használatának a helyi rádiókban és televíziókban, és tegyék lehetővé, hogy a hivatalos ügyintézésben, valamint a bírósági eljárásokban mindenki az **anyanyelvét** használhassa. A Parlament ajánlásában javasolta azt is, hogy a területfejlesztési alapokból részesüljenek támogatásban a **regionális népi kultúrák** is. Az „**Arfé-állásfoglalást**” **1983. február 11-én** fogadta el az Európai Parlament. Ebben felkérte a Európai Unió Bizottságát, tegyen lépéseket a **kisebbségi és regionális nyelvek használatának bővítésére**. A Parlament abból a tényből indult ki, hogy az Unióban legalább 30 millió olyan állampolgár él, akinek az anyanyelve valamilyen regionális, illetve kisebbségi nyelv. **Willy Kujpers** (flamand képviselő) tervezete alapján az Unió Parlamentje **1987-ben** elfogadta az úgynevezett **Kujpers-állásfoglalást**. Ebben újabb javaslatot tett a regionális és kisebbségi nyelvek használatának kiterjesztésére a tömegtájékoztatási eszközökben, a gazdasági, kulturális és társadalmi élet minden területén. Az állásfoglalás külön **érdekessége**, hogy **ajánlotta a regionális és kisebbségi nyelvek szerinti**

vezetéknevek és helységnevek elismerését és használatát. Kiemelte, hogy intézkedések szükségesek a regionális és kisebbségi nyelvek használata érdekében a postai szolgáltatásban, a termékmegnevezések és fogyasztói tájékoztatás, valamint az utcanév táblák és közúti jelzőtáblák és egyéb közérdekű jelzések tekintetében. Ajánlásainak **finanszírozására egymillió ECU-t** javasolt. Nagyon jól jellemzi a kisebbségvédelem Uniós állapotát, illetve az Európai Parlament súlyát az e kérdésben az **1994-ben** elfogadott, úgynevezett **Killilea-jelentés** (Killilea író képviselő jelentése) alapján elfogadott ajánlás. Ebben az ajánlásban ismételten megerősítették az **Arfé-ajánlásban** kifejtett elveket és rámutattak, hogy a tagállamoknak konkrét intézkedésekkel kell végre fellépniük a **nyelvi kisebbségeik** védelmében, megteremtve a nyelvek megőrzésének és fejlesztésének minimális feltételeit. Az Európai Unió állam- és kormányfői **1993-ban, Koppenhágában** kinyilvánították az EU fogadókészségét a jelentős kisebbséggel rendelkező közép- és kelet-európai országok felé. A keleti bővítést egy **három kritériumrendszerhez** kötötték:

- **politikai kritériumokhoz:** a csatlakozó országoknak megbízhatóan működő demokratikus intézményrendszerrel kell rendelkezniük, amely biztosítja az emberi és kisebbségi jogok tiszteletben tartását és a jogállamiság követelményeinek érvényre juttatását,

- **gazdasági kritériumhoz:** a csatlakozó országnak működő piacgazdasággal kell rendelkeznie, amely képes megfelelni az egységes piac versenykihívásainak,

- **jogi, intézményi és adminisztratív kritériumokhoz:** a csatlakozni kívánó országnak képesnek kell lennie a közösségi joganyag átvételére, a közösségi intézményekkel történő együttműködésre, valamint a közösségi joganyag alkalmazására, általában a közös politika megvalósítására.

A **koppenhágai kritériumokkal** az Európai Unió a kettős mérce alkalmazásának tökéletes példáját statuálta. Olyan elvárásokat támasztott a csatlakozni kívánó államokkal szemben, amelyekkel maga az Unió se rendelkezett, illetve rendelkezik.

XIV/6. A kisebbségek és az anyaország közötti kapcsolat

A nemzetünk történelmére visszatekintvén, megfigyelhetjük, hogy milyen nagy szerepe volt hazánknak a környező országok történelmében, sajnos mára, hogy úgy mondjuk, nemzetközi megítélése egyre rosszabb. Szerepe lehet-e ebben a **nacionalizmusnak**? Nagy kérdés. Fontos áttekintenünk a nacionalizmust, mint jelenséget. A nacionalizmus a XIX. században jelent meg a **nemzetállam** létrejöttéért harcoló politikai erők fő eszmerendszereként. Természetesen a nacionalista eszme célja nemcsak egy széttagolt nemzet egyesítése lehet. Gondoljunk például azon szélsőséges csoportokra, melyek egy adott országból, államból ki akarnak szakadni. A fentebb említett forma, mely a nemzetállam

létrehozására törekszik, az úgynevezett **egyesítő nacionalizmus**, az utóbbi (és itt példaként említhetjük a Spanyolországtól mindenáron elszakadni akaró baszkokat) az úgynevezett **szeparatista nacionalizmus**. A nacionalizmussal, mint jelenséggel nagyon sokan foglalkoztak már. Az is bizonyos, hogy egy ország, egy állam nemzetközi megítélésében nagyban szerepet játszhat, hogy milyen a belpolitikai helyzete. Az **irredentizmus** a nacionalizmushoz kapcsolódó fogalom, szemlélet. **Stéphane Pierré Caps** (a nancy-i egyetem jogász professzora) könyvében is találkozhatunk az irredentizmus fogalmával. Ezen fogalom olasz eredetű, és eredetileg **1870.** után az **Osztrák – Magyar Monarchia** birtokában maradt területekre – **Isztria, Dalmácia, Trentino** – irányuló **visszakövetelő mozgalmakat** jelölte. Tágabb értelemben a kifejezés alatt azt értjük – írja Caps - amikor az **anyaország** úgyszólván **jogot formál a szomszéd államhoz tartozó területekre**, mégpedig azon az alapon, hogy ott az anyaországban mérvadó értékekkel azonos értéket sajátjának valló népesség él. A közép – európai régióban megnyilvánuló irredentizmus **két formában** jelentkezett, mégpedig Caps szerint attól függően, hogy az irredenta (a „követelő”) állam **milyen politikai erőt** jelenít meg, illetve, hogy a **követelt területek és lakosságuk** milyen helyzetben van: létezik egyfajta **jogi**, illetve létezik egy **katonai** megközelítés. A „puhább”, **jogi megközelítés** általában csak a lakosságot veszi alapul, csak azzal foglalkozik (legalábbis hivatalosan) és nincs területi követelése. A **katonai megközelítésben** a lakosság és a földrajzi terület összekapcsolódik és az irredenta fél egy nemzetállam területi és nemzeti egységesítését követeli. Az **irredentizmus jogi megnyilvánulása is kétfajta lehet**, amint azt Caps könyvében leírja: egyrészt a **figyelemmel kísérés jogáról** van itt szó, amikor is a határvonalak kijelölése után egy államnak már nem áll jogában fellépni a „Nagy Nemzet” újjászületése érdekében. Ezen helyzetben már nem marad más hátra a számára, mint békés eszközökkel megpróbálni megőrizni a megosztott nemzet közös identitását anélkül, hogy akár a szomszéd állam fenyegetve érezné magát. Ebben a helyzetben jó néhány állam jogi eszközökhöz nyúl, hogy a határain kívül került nemzetet ne hagyja „veszni”, de közben ne sértse a szomszéd állam szuverenitását. **Stéphane Pierré Caps** könyvében Magyarországot hozta példaként, hogy hazánk is eképp cselekedett, amikor legutóbbi Alkotmányában, a határain kívülre került „gyermekei” sorsának figyelemmel kísérését a **jog lehető legmagasabb szintjén** biztosította. (Az Alkotmány **6. cikke** kimondja, hogy: „ a Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.”) Az irredentizmus **másik**, egyben **legszélsőségesebb** formáját képviseli a „**másik kizárása**”. Ennél a cél a **területi egység helyreállítása**, illetve az, hogy az egy nemzethez tartozó nép minden egyes tagja egy és ugyanazon állam területén élhesse életét. Ezt a fajta tökéletes egybeesést **csak erőszakkal** lehet megvalósítani – írja Stephané Pierré – Caps. A szerző művében foglalkozik a nemzetközi jog szerepével és ennek tulajdonítja a nemzeti kisebbség jelenségének kialakulását. Azt írja, hogy az első világháborút lezáró politikai, illetve diplomáciai rendezés után kezdett arra koncentrálni a

nemzetközi jog, hogy azon polgárok védelmével foglalkozzon, akik kizorultak az anyaországukból.

DUPress

XV. NEMZETKÖZI MENEKÜLTJOG, MIGRÁCIÓ ÉS MENEDÉKJOG A MAGYAR ÉS AZ UNIÓS JOGBAN

XV/1. A menekültügy nemzetközi történetéből

- **Ókor:** a mezopotámiai, a perzsa, az egyiptomi, a görög és a római birodalmak hódító hadjáratainak a hatására különféle népcsoportok kerestek menedéket más tájakon.
- **Középkor:** menekülésszerű népmozgások a vallásháborúk, az inkvizíció, a reformáció és az ellenreformáció hatására, valamint a járványok (pestis, kolera) miatt.
- Az **I. világháború** közvetlen és közvetett hatására emberek milliói hagyták el hazájukat és kerestek menedéket más országokban (Oroszországból és a kelet-európai országokból menekültek a biztonságot és megélhetést nyújtó nyugati országokba).
- Ezek a jelenségek vezettek a **menekültügyi jogintézmények és szervezetek** létrehozásához.

1921 őszén a Nemzetek Szövetsége a menekültek ügyeinek intézésére létrehozta a **Nemzetközi Menekültügyi Hivatalt**, amelynek elnökévé **Fridtjof Nansent** választották meg, aki 1922-ben **Nobel békedíjat** is kapott. A Nemzetközi Menekültügyi Hivatal feladatának azt tekintette, hogy a **menekülteket hazájukba való visszatérésre** bírja rá, de ez sok esetben nem sikerült vagy nem volt lehetséges. Nansen 1930-ban elhunyt, a hivatal ezután „Nansen Hivatal” néven működött. A menekültek egyébként bárhova utazhattak, részükre a Hivatal úti okmányokat adott ki, ez volt az úgynevezett **Nansen-útlevél** (A Népszövetség adatai szerint 1926-ban 9,6 millió menekültet tartottak számon).

- A **II. világháborús** pusztítások utáni erőteljes népmozgások nyomán az **ENSZ** fontosnak tartotta a kérdés intézményes szabályozását. Így jött létre **1943-ban** az Egyesült Nemzetek Segélyezési és Rehabilitációs Igazgatósága, az **UNRRA** (United Nations Relief and Rehabilitation Administration). Az UNRRA egyértelmű feladata a háború sújtotta területek segélyezése és az **újjáépítés** volt, valamint a **menekültek hazatelepítése**, ha valóban haza akartak térni. A Kelet és a Nyugat közötti ideológiai különbséget az jelentette, hogy az USA sokszor túl erőszakosnak tekintette a hazatelepítéseket. A vita olyannyira központivá vált, hogy az ENSZ BT is napirendjére tűzte a kérdést.

1947-ben az USA úgy döntött, hogy megvonja az anyagi támogatást a szervezettől, így új szervezetet kellett létrehozni, amely a Nemzetközi Menekültügyi Szervezet, **IRO** (International Refugee Organisation) nevet viselte. **1949-ben** pedig az **ENSZ Közgyűlése** külön szervet hozott létre az arab-izraeli háborúk palesztin menekültjeinek a segélyezésére: Közel-keleti Palesztin Menekülteket Segítő Ügynökség, **UNRWA** (United Nations Relief

and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East) néven, mely a menekülttáborok fenntartása mellett azokban iskolákat is szervezett.

- A menekültek jogi helyzetét az ENSZ kezdeményezésére **1951-ben** egy **általános egyezmény** rendezték és ezzel párhuzamosan létrehozták a **Menekültügyi Főbiztosság, UNHCR** (United Nations High Commissioner for Refugees) intézményét.

Az UNHCR működéséhez **jogi keretet** a későbbiekben bemutatásra kerülő **1951. évi genfi egyezmény** és ennek **1967. évi jegyzőkönyve** adja meg. Az UNHCR egyik **fő feladata**, hogy **segítsen a kormányoknak tartós megoldásokat** találni a menekültek számára. Az évek során a szervezet számos más, a menekültekéhez hasonló helyzetben lévő csoporttal kapcsolatban vállalt kötelezettséget, melyek eredeti mandátumában nem szerepeltek. Így vált például a **hontalan személyek** helyzetének nyomon követéséért felelős **ENSZ hivatallá (1974)**. A legutóbbi időben fontos szerepet játszik a belső menekültekről gondoskodó ENSZ-szervezetek összehangolt segélyakcióiban. Az UNHCR igyekszik tartós megoldásokat találni a menekültek helyzetére, hozzásegítve őket, hogy visszatérjenek a hazájukba, amennyiben a körülmények ezt megengedik, vagy elősegítve a befogadó országban történő integrálódásukat, illetve valamely harmadik országba történő áttelepülésüket.

Jelenleg az **UNHCR a világ egyik legnagyobb humanitárius szervezete**, amely 111 országban 278 irodát (Budapesten is van irodája 1989 óta) tart fenn, mintegy 6200 alkalmazottal. Több mint fél évszázados munkája során 50 milliónál több embernek nyújtott segítséget, s ezzel **kétszer is** (1954-ben és 1981-ben) kiérdemelte a **Nobel-békedíjat**. Az UNHCR központja **Genfben** van, főbiztosát az ENSZ Közgyűlése választja meg a főtisztár jelölése alapján.

Az UNHCR **2006. júniusában 10 pontból álló cselekvési tervet** (A menekültvédelem és a vegyes migráció tíz pontos cselekvési terve az Európai Unió keleti és délkeleti határai mentén fekvő országok számára) adott ki. A terv a menekültek helyzetének megoldására használt olyan eszköz, amely az együttműködésre építő megközelítés fontosságát hangsúlyozza és regionális megközelítést sürget a tranzitországok, a célországok és a származási országok között. Mivel a terv kapcsán több kérdés is felmerült, ezért az UNHCR **2007. januárjában** kiadta a tíz pontos cselekvési terv **felülvizsgált** változatát.

XV/2. A migráció és a menedékjog

A **migráció** az emberi történelem folyamán mindenkor jelenlévő **népmozgalom**, amelynek során **egy csoportok** eredeti hazájukból ki- és egy másik területre bevándorolva, **átmenetileg** vagy **véglegesen települési területet változtatnak**. A folyamat magában foglalja az eredeti és a bevándorló népesség közötti kapcsolatok

alakulását, a bevándorlás hatásait a két közösség belső életére, a migrációval kapcsolatos politikai és igazgatási feladatok ellátását.

A **munkaerő-migráció** mellett a globális vándorlás másik lényeges tényezője a **kényszermigráció**. A háborúk és a politikai üldözések mellett a fejlődő világra kényszerített egyenlőtlen versenyszabályok, a balvégű fejlesztési projektekkel tönkretett gazdaságok, az ökológiai katasztrófába sodort területek szaporodása növeli a kényszermigrációt.

A tömeges bevándorlással együtt járhat **illegális migrációs** és **emberkereskedelmi hálózatok** megjelenése. A szervezett bűnözés egyik legjövödelmezőbb területe az **embercsempészet** és az azzal összefonódó emberkereskedelem.

Az **1989-ben** létrejött **Nemzetközi Migrációs Szervezet**, az **IOM** (International Organization for Migration) nemzetközi szervezetként a gazdasági migránsok sorsának rendezése mellett jelentős munkát fejt ki az emberkereskedelem visszaszorítása és az áldozatok védelme érdekében.

Az **IOM World Migration Report 2008. című jelentéséből** is kiderül, hogy napjainkban több mint 200 millió nemzetközi migráns él világszerte, két és félszer több, mint 1965-ben. A szervezet jelentése szerint a munkaerő rendelkezésre állásában jelenleg tapasztalható egyenlőtlenségek várhatóan tovább nőnek. A demográfiai folyamatokból látható, hogy a munkaképes korú lakosság száma csak **Afrikában a 2005-ös 408 millióról 2050-re 1,12 milliárdra** emelkedik, valamint **2030-ra Kína és India adja majd a világ munkaerejének 40 százalékát**. A jelentés szerint az államoknak olyan tervezett, rugalmas és átlátható munkaerő migrációs politikát kell folytatniuk, amely lehetővé teszi sajátos munkaerő- és képesség-igényeik kielégítését.

A migráció fajtái:

- 1. - kényszerített:** általában egy válsághelyzet következménye (természeti katasztrófa, háborús helyzet, belső vagy külső konfliktus),
  - **spontán** (önkéntes): munkavállalási, tanulási, rokonlátogatási, egyéb személyes céllal.
- 2. - legális:** megfelelő úti okmányokkal vándorolnak egyik országból a másikba,
  - **illegális:** embercsempészet, szökés, átszökés formájában lépnek be.
- 3. - belső/külső:** az országon belüli vagy kívüli vándorlás (pl.: a Szovjetunió idején nem volt belső migráció, nem lehetett költözködni).

Menedékjogi kérelem: az eljárás csak **kérelem** alapján indítható, hivatalból nem. Feltétele: a kérelmező az adott ország területén tartózkodik: **területi menedékjog**. (pl.: a Magyarországon tartózkodó vietnámi menekültek). **Diplomáciai menedékjog:** az állam diplomáciai képviselőinek helyiségeibe fogadja be az üldözötteket (pl.: Mindszenty József Magyarország hercegprímása az 1956-os forradalom idején az USA nagykövetségére menekült).

XV/3. Nemzetközi dokumentumok a menekültjogra vonatkozóan

a) Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948): az ENSZ keretében elfogadott emberi jogi katalógus, amely **nem bír kötelező erővel**. A Nyilatkozat **14. cikke** szól kifejezetten a menedékről:

„1. Minden személynek joga van az üldözés elől más országban menedéket keresni és a más ország nyújtotta menedéket élvezni.

2. Erre a jogra nem lehet hivatkozni közönséges bűncselekmény miatti, kellőképpen megalapozott üldözés, sem pedig az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel ellentétes tevékenység esetében.”

b) Egyezmény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód ellen (1984): a menekültek szempontjából különösen jelentős a **3. cikk**, amely a kiutasítás, kitoloncolás és a kiadatás végrehajtásáról rendelkezik:

„1. Egyetlen részes állam sem utasít ki, küld vissza vagy ad ki valakit egy másik olyan államnak, ahol nyomós oknál fogva tartani lehet attól a veszélytől, hogy az illető személyt megkínózzák.”

c) Egyezmény a gyermek jogairól (1989): az egyezmény **22. cikke** szól kifejezetten a menekült gyermekekről:

„1. Az egyezményben részes államok megteszik a megfelelő intézkedéseket, hogy a gyermek, aki akár egymagában, akár apjával és anyjával vagy bármely más személlyel együtt az erre vonatkozó nemzetközi vagy hazai szabályok és eljárások értelmében menekült helyzetének elismerését kéri vagy menekültnek tekintendő, megkapja az egyezményben és más emberi jogokkal kapcsolatos vagy humanitárius jellegű egyéb nemzetközi okmányokban, amelyekben az említett államok részesek, elismert jogok élvezetéhez szükséges védelmet és humanitárius támogatást.”

A 2. pont tartalmazza a részes államok azon kötelezettségét, hogy az ENSZ-el és a vele együttműködő egyéb kormányközi szervezetekkel összhangban elő kell segíteni „hogy bármely menekült gyermek szüleit vagy más családtagjait felkutassák a családtagokhoz szükséges adatok megszerzése céljából.”

XV/4. Fogalmak, menekült definíciók a Genfi Egyezményben

Az **1951. évi menekültügyi egyezmény (Genfi Egyezmény)** – a **magyar jogban** az **1989. évi 15. tvr.** hirdette ki -: magán viselte a kor és a földrajzi önzés logikáját: az 1951. január 1. előtti európai népmozgásokkal kapcsolta össze a menekülté minősítés intézményrendszerét, fakultatív módon téve lehetővé, hogy ugyanezt a nem európai népmozgások esetében is alkalmazzák a részes államok. Az egyezményhez kapcsolódó **1967. évi jegyzőkönyv** részes államai pedig az előbbi időbeli korláttól függetlenül kötelezték magukat az egyezmény alkalmazására.

A genfi egyezmény szerint **menekült**: aki faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni.

4/1. A genfi egyezmény és az 1967. évi jegyzőkönyv elemzése:

- **menekült** csak az lehet, aki a **saját országán kívül tartózkodik** (de a fenyegetés nem csak a származási országában fenyegetheti a kérelmezőt és a félelemre okot adó körülmény távozása után is bekövetkezhet),

- a **jól megalapozott félelem**: „ésszerű lehetőség áll fenn arra, hogy üldözni fogják”.(két oldala van: **objektív tényező**: az adott állam vallási, kulturális stb. állapota, **szubjektív tényező**: az illető tűréshatára),

- **üldözés**: nem csupán súlyos **fizikai** sérelem, hanem **lelki** is, esetleg mindkettő. Ki az üldöző? Nem szükséges, hogy az állam (kormány) üldözze, nem állami szereplő is üldözheti (ilyenkor felmerül a kérdés:mi az állam szerepe? Miért tűri? Képtelen megakadályozni?),

- az **üldözés okai**:

a) **faji megkülönböztetés**: minden megkülönböztetés, ami faj, szín, nemzetiség stb. miatt van,

b) **nemzetiség**: jelenthet állampolgárságot, de egy kisebbséghez való tartozást is,

c) **vallás**: nemcsak a vallásosság, a vallástalanság is lehet az üldözés alapja,

d) **politikai nézetek**: nem feltétlenül kell politikai tevékenységet kifejteni, üldözhetik neki tulajdonított nézetek miatt is,

e) **meghatározott társadalmi csoporthoz tartozás:** homoszexualitás, az egy gyermekes családmódel Kínában stb.

4/2. Alapelvek a genfi egyezményben

Non refoulement elve: egyetlen szerződő állam sem utasítja ki vagy küldi vissza semmilyen módon a menekültet olyan területek határára, ahol **élete** vagy **szabadsága** faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai nézetei miatt lenne **veszélyeztetve**.

A rendelkezésből folyó kedvezményt nem igényelheti az a menekült, akiről alaposan feltehető, hogy veszélyezteti annak az országnak a biztonságát, amelynek területén van, vagy aki, mivel különösen súlyos bűncselekményért jogerősen elítélték, veszélyt jelent az illető ország lakosságára nézve.

A család egységének az elve: ha a család egyik tagja menekült, akkor a **menekült státuszt ki kell terjeszteni** legalább a család legközvetlenebb körére (házastárs, kiskorú gyermek). A nemzeti jog ennél többet is adhat.

A diszkrimináció tilalmának elve: **nem szabad** a menekülők között **indokolatlan különbséget tenni**. A menekültügy nem lehet haszonelvű. Vannak kizáró okok (pl.: háborús bűntett), de nem lehet annak alapján kizárni, hogy pl.: beteg vagy más etnikumhoz tartozik.

4/3. Kizárási és megszűnési klauzulák

A genfi egyezmény tartalmaz **kizárási** és **megszűnési klauzulákat** is, amelyek taxatív jelleggel vannak felsorolva:

A) Kizárás az egyezmény alkalmazásából: az egyezmény rendelkezései nem alkalmazhatók az olyan személyre, akiről alapos okkal feltételezhető, hogy

- **béke elleni, háborús-,** vagy **emberiség elleni,** az ilyen bűncselekményekről rendelkező nemzetközi okmányokban meghatározott **bűncselekményt** követett el,

- a menedéket nyújtó országon kívül, az országba menekültként történő befogadását megelőzően **súlyos, nem politikai bűncselekményt** követett el,

- az **Egyesült Nemzetek céljaiba** és **elveibe ütköző cselekményekben** bűnös.

B) A menekült státusz megszűnése: megszűnik az egyezmény alkalmazhatósága az **olyan személy esetén,** aki:

- önkéntesen **ismét igénybe** vette az **állampolgársága szerinti ország** védelmét,

- **elvesztett állampolgárságát önkéntesen visszaszerezte,**

- **új állampolgárságot szerzett** és élvezi az új állampolgársága szerinti ország védelmét,

- **önkéntesen visszatelepül abba az országba, amelyet elhagyott,** vagy amelyen kívül tartózkodott az üldözéstől való félelmében,

- **már nem utasíthatja el állampolgársága szerinti országa védelmének igénybevételét,** mivel megszűntek azok a körülmények, amelyek alapján őt menekültként elismerték.

4/4. A genfi egyezmény fogalma + két „többletet” tartalmazó egyezmény

A genfi egyezmény fogalom meghatározásához kapcsolódik még két regionális dokumentumban megfogalmazott meghatározás, amelyek az alábbi „többletet” kapcsolják a genfi fogalomhoz:

- 1969. Addis Abeba-i Egyezmény (Afrikai egyezmény):

Genfi fogalom + „aki kénytelen elhagyni szokásos tartózkodási helyét, hogy származási vagy állampolgársági országán kívül keressen menedéket (refuge) a származási vagy állampolgársági országa egy részében vagy egészében érvényesülő külső agresszió, megszállás, idegen uralom vagy a közrendet súlyosan megzavaró események miatt”.

- **1984. Cartagenai Nyilatkozat (Latin-Amerikában alkalmazzák.** Nem nemzetközi szerződés, de a gyakorlatban követik!)

Genfi fogalom+ „magába foglalja a menekültek között azokat, akik elmenekültek országukból, mert életüket, biztonságukat vagy szabadságukat az általánossá vált erőszak, idegen agresszió, belső viszály, az emberi jogok tömeges megsértése vagy a közrendet súlyosan megzavaró körülmények fenyegették.”

4/5. EU irányelvekben szereplő fontos fogalmak

a) átmeneti védelem (2001/55/EK irányelv): „akiknek el kell hagyniuk származási országukat, ill. régiójukat, ill. evakuálták őket...és akik az adott országban fennálló helyzet miatt nem képesek biztonságos és tartós feltételek mellett visszatérni, ...különösen olyan személyek akik: - fegyveres konfliktus vagy feltartóztathatatlan erőszak térségéből menekültek el, - ki vannak téve emberi jogaik rendszeres vagy általános megsértése komoly kockázatának, ill. ennek áldozatai.”

b) a menedékkérők befogadása minimumszabályainak megállapításáról (2003/9/EK irányelv): célja, hogy méltó életszínvonalat, ill. a valamennyi tagállamban hasonló megélhetési feltételeket biztosítsanak az eljárás során a menedékkérőknek, és a menedékkérők fogadására vonatkozó feltételek összehangolása révén csökkentsék az eltérő befogadási feltételek miatti másodlagos migrációt (így szabályokat tartalmaz pl.: a tájékoztatásra, mozgásszabadságra, család egységére stb.). Fontos, hogy míg a „kvalifikációs irányelv” a már elismert menekültekre, addig ez az irányelv a folyamatban lévő eljárásokban érintett személyekre vonatkozik.

c) kiegészítő védelem (2004/83/EK irányelv, „kvalifikációs irányelv”): kiegészítő védelemre jogosult személy harmadik ország olyan állampolgára, illetve olyan hontalan személy, aki nem minősül menekültnek, de akivel kapcsolatban megalapozott okokból azt kell feltételezni, hogy származási országába, illetve hontalan személy esetében a korábbi szokásos tartózkodási helye szerinti országba való visszatérése esetén a 15. cikk szerinti súlyos sérelem (halálbüntetés kiszabása vagy végrehajtása, kínzás vagy embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés alkalmazása, nemzetközi vagy belső fegyveres konfliktushelyzetekben felmerülő megkülönböztetés nélküli erőszak következtében polgári személy életének vagy sértetlenségének súlyos és egyedi fenyegetettsége) elszenvedése tényleges veszélyének lenne kitéve,...és nem tudja vagy az ilyen veszélytől való félelmében nem kívánja ezen ország védelmét igénybe venni.

XV/5. Menedékjog az Európai Unióban

A fenti három irányelven kívül az EU több dokumentumában foglalkozik a menekültüggyel.

Az EU-ban a **menekültkérdés** és a **bevándorlási politika** fontos problémát és kihívást jelent. Egy olyan térség létrejött, amelyen belül az emberek szabadon, a határokon át is ellenőrzés nélkül mozoghatnak, szükségessé teszi, hogy a külső határok védelmének megerősítése mellett, egységesítsék a térségen belül a menekültügyi és bevándorlási politikát is.

Az **Amszterdami Szerződés** lefelőremutatóbb rendelkezései a bel- és igazságügyi együttműködéshez kapcsolódtak, amelyek szándékait az **1999. őszi Tamperei Európai Tanácsi ülés** konkretizálta.

Az úgynevezett **Tamperei Program** (1999-2004) végrehajtása keretében elfogadott **főbb jogi aktusok**:

- **családegyesítés**: 2003/86/EK irányelv a családegyesítés alapfeltétele a migránsok társadalmi integrációjának,

- a **huzamosabb idejű tartózkodás**: 2003/109/EK irányelv az Unióban huzamosabb idejű tartózkodási engedéllyel rendelkezők jogállásáról szól,
- **diákok**: 2004/114/EK irányelv lehetővé teszi a harmadik országból származó diákok számára az Unió területén a tanulást, szakmai gyakorlaton és csereprogramban való részvételt,
- **kutatók**: 2005/71/EK irányelv lehetővé teszi harmadik ország kutatói számára könnyített eljárással az európai kutatási programokba való bekapcsolódást, valamint támogatja a tudósok visszatérését hazájukba.

Öt évvel a Tamperei Program után szükségessé vált egy új „menetrend” kidolgozása. **2004. novemberében** e célból fogadta el az **Európai Tanács a Hágai Program** nevet viselő dokumentumot, amely **öt évre tíz prioritást** határozott meg. Legfontosabb új eleme az úgynevezett **irányított migráció** (managed migration) volt. A program megfogalmazta, hogy a legális migráció jótékony hatással lehet a tudásalapú társadalom megteremtésére, ehhez azonban szükséges – többek között - a közös vízümpolitika továbbfejlesztése, távlati cél közös vízumirodák létrehozása. A **hatékony vízümpolitika** érvényesülését a **Vízuminformációs Rendszer (VIS)** hivatott elősegíteni, amelynek **célja** a tagállamok között a vízumokkal kapcsolatos adatok és információk továbbítása és a vízumkérelmek elbírálásának elősegítése. A Hágai Program **hatékony kitoloncolási és hazatelepítési programja** mellett, hangsúlyt fektet az EU-ban **jogszerűen tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok integrációjának** elősegítésére is. A **Szolidaritás és migrációs folyamatok** elnevezésű keretprogram **négy pénzügyi eszközt** határozott meg a tagállami programok finanszírozásához: az **Európai Integrációs Alapot**, az **Európai Menekültügyi Alapot**, az **Európai Visszatérési Alapot** és az **Európai Külső Határok Alapot**.

A közös menedékjogi politika alapjait a **Dublini Egyezmény** fektette le **1990-ben**, majd **1991-ben** a szakminiszterek döntöttek az **EURODAC** rendszer felállításáról. Az **EURODAC Rendelet 2000. decemberében** lépett életbe, majd **2003-ban** a Dublini Egyezmény helyébe lépő „**Dublin II**” rendelet pontosította a menedékjogi kérelmek elbírálásáért felelős tagállam meghatározására vonatkozó európai szintű együttműködés részleteit. Az **EURODAC** egy **olyan ujjlenyomatokat tároló európai adatbázis**, amely **kizárólag a menedékjogi kérelmet benyújtók azonosítására** szolgál. Minden 14 éven felüli személytől, aki menedékkérelmet nyújt be az Európai Unióban vagy azon kívül, az eljárás részeként ujjlenyomatot vesznek.

A **2003. január 15-e óta** működő automatikus ujjlenyomat-azonosító az első ilyen rendszer az EU-ban. Dánia kivételével az összes uniós tagállam felsorakozott mögötte, sőt az EURODAC rendelet végrehajtása mellett elkötelezte magát két nem EU-tag ország is: Norvégia és Izland. Az EURODAC **segít a menedékjogi eljárás felgyorsításában**, mivel a valódi menekülteket egyenesen abba az országba irányítja, ahol kérelmüket elbírálják. A rendszer ugyanakkor **megakadályozza**, hogy a kérelmező **egy másik európai tagállamban próbálkozhasson**, miután

kérelmét az egyik tagállam már elutasította, ill. hogy a menedékkérők párhuzamos kérelmekkel terheljék a hatóságot.

2008. júniusában az Európai Bizottság elfogadta a „Közös európai bevándorláspolitikai elvek, fellépések és eszközök” című közleményt, valamint a „Menekültügy – Az Unió országaiban biztosított védelem összehangolt megközelítése” című politikai tervet.

A közleményben szereplő **10 közös alapelv** a bevándorláspolitikai széles spektrumát öleli fel és a következő fejezetekbe csoportosíthatók:

a) Jólét és bevándorlás:

1. világos szabályok és egyenlő feltételek,
2. a szakképzettség és a szükségletek összehangolása,
3. a sikeres bevándorlás kulcsa az integráció.

b) Szolidaritás és bevándorlás:

4. átláthatóság, bizalom és együttműködés,
5. a rendelkezésre álló eszközök hatékony és koherens felhasználása,
6. partnerség harmadik országokkal.

c) Biztonság és bevándorlás:

7. Európa érdekeit szolgáló vízumpolitika,
8. integrált határigazgatás,
9. az illegális bevándorlás elleni küzdelem fokozása és zéró tolerancia az emberkereskedelemmel szemben,
10. fenntartható és hatékony kiutasítási politika.

A **politikai terv** azokat az **intézkedéseket** sorolja fel, amelyeket a **Bizottság** a **közös európai menekültügyi rendszer (CEAS)** teljessé tétele érdekében kíván javasolni. A Közös Európai Menekültügyi Rendszer kialakításának első szakasza a menekültügyi eljárási irányelv (2005/85/EK) hatálybalépésével lezárult. A második

szakasz célját: a közös menekültügyi eljárás, valamint a menedékkjogot nyert, illetve a kiegészítő védelemben részesült személyek számára egységes jogállás létrehozását a fent ismertetett Hágai Program tartalmazta. A terv emellett, hogy a védelemre vonatkozó standardok uniós definíciójának javítását javasolja a meglévő jogi eszközök révén, a gyakorlati együttműködési tevékenységek koordinálására **Európai Menekültügyi Támogató Hivatal (EMTH)** létrehozását is elhatározta, melynek felállításáról az Európai Bizottság 2009. február 18-án tett javaslatot. A Hivatal 2010. november 26-án a máltai Vallettában tartotta első igazgatósági ülését, ahol Rob Visser urat választotta meg első ügyvezető igazgatójának.

Az EMTH támogatást nyújt majd a tagállamoknak abban, hogy menekültügyi politikájukat koherensebbé tegyék, emellett műszaki és operatív támogatást nyújt a „fokozott terhelésnek” kitett tagállamoknak (amelyekhez különösen nagy számú menedékkjog iránti kérelem érkezik). **Menekültügyi szakértői csoportok** bevetése révén, ezáltal némileg csökkentve az érintett országok menekültügyi rendszereire nehezedő nyomást. A szervezet emellett hozzájárul a **közös európai menekültügyi rendszer** létrehozásához, a bevált módszerekkel kapcsolatos információk összegyűjtése és cseréje, az EU menekültügyi helyzetéről szóló **éves jelentés** elkészítése, valamint az uniós menekültügyi eszközök bevezetésére vonatkozó műszaki dokumentumok (**iránymutatások, kézikönyvek**) elfogadása révén.

Az **Európai Bizottság 2008. december 3-án** elfogadta a közös európai menekültügyi rendszer **három hatályos jogi aktusának módosítására** irányuló javaslatokat. E jogi aktusok a következők:

- a menedékkérőkre vonatkozó befogadási feltételekről szóló irányelv,
- a menedékkérelmek elbírálásáért felelős tagállamok meghatározásáról szóló dublini rendelet,
- az EURODAC-rendelet.

E módosítások jelentik az első konkrét bizottsági javaslatokat, amelyek a menekültügyről szóló politikai terv és az Európai Bevándorlási és Menekültügyi Paktum végrehajtására irányulnak. **Céljük, hogy méltányos és egyenlő elbánást biztosítsanak valamennyi menedékkérő számára** – függetlenül attól, hogy az EU területén hol nyújtották be a menedékkérelmet -, valamint, hogy javítsák az EU menekültügyi rendszerének hatékonyságát.

XV/6. A menedékkjog magyar szabályozása

A menekültekre vonatkozó magyar politika **négy stádiumra** osztható:

1. (1989-1991): a **Romániából** érkező, nagyrészt magyar menekülőket érintette. Ebben a szakaszban a menekültek befogadása volt a fő cél, függetlenül attól, hogy kaptak-e formális menekült státuszt (amelyre csak 1989 októbere után volt lehetőség) vagy sem.

2. (1991-1995): a **szerb-horvát**, illetve a **boszniai háború** miatt a Magyarországra érkező menekülők ideiglenes (**menedékes**) státuszt kaptak a maradás jogával, de a munkavállalás, integrálódás lehetősége nélkül. A hatóságok visszatérésüket vagy továbbvándorlásukat feltételezték.

3. (1996-2004): ebben az időszakban az EU-hoz való csatlakozás reális eséllyé vált. Elfogadásra került az első törvény a menedékjogról (1997. évi CXXXIX. törvény). A Genfi Egyezményhez fűzött fenntartás feloldásával (1998. március 1-től) a területi korlátozások megszűntek és a magyar hatóságok feladatává tette a nem európai menekülők ügyében való eljárást is.

4. (2004-): a **csatlakozással** kezdődött, a közösségi vívmányok legfontosabb elemeinek az átültetése a **2008. január 1-én** hatályba lépett szabályozásban (2007. évi LXXX. tv. A menedékjogról és a 301/2007. (XI.9.) Korm. rendelet a törvény végrehajtásáról) megtörtént, melyet több törvénnyel együtt, módosított a **2010. november 22-én** elfogadott **egyes migrációs tárgyú törvények jogharmonizációs célú módosításáról szóló törvény**.

6/1. A magyar anyagi jogi szabályozás

- a) A magyar Alkotmány 65. §-a tartalmazza a **menekültekre** vonatkozó szabályozás alapjait. Eszerint: „A Magyar Köztársaság törvényben meghatározott feltételek szerint – ha sem származási országuk, sem más ország a védelmet nem biztosítja – menedékjogot nyújt azoknak a nem magyar állampolgároknak, akiket hazájukban, illetve a szokásos tartózkodási helyük szerinti országban faji, nemzeti hovatartozásuk, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozásuk, vallási, illetőleg politikai meggyőződésük miatt üldöznek, vagy üldözéstől való félelmük megalapozott.”
- b) A **menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. tv. (Met.)** szerint **menekült**: aki igazolja vagy valószínűsíti, hogy rá nézve a Genfi Egyezményben foglalt üldözéstől való félelem megalapozott az abban jelölt öt ok valamelyike miatt, s amennyiben hazáján kívül tartózkodik. Az üldözéstől való megalapozott félelem alapulhat olyan eseményeken is, amelyek azt követően következtek be, hogy a külföldi a származási országát elhagyta, vagy a külföldi olyan tevékenységén, amelyet a származási országa elhagyását követően fejtett ki.

A törvény szerint a Magyar Köztársaság menedékesként ideiglenes védelemben részesíti azt a külföldit, aki a Magyar Köztársaság területére tömegesen menekülők olyan csoportjába tartozik, amelyet az Európai Unió Tanácsa a 2001/55/EK irányelv szerint ideiglenes védelemre jogosultként elismer, vagy az Országgyűlés ideiglenes védelemre jogosultként ismert el, mivel a csoportba tartozó személyek hazájukból fegyveres konfliktus, polgárháború vagy etnikai összecsapás, ill. az emberi jogok általános, módszeres vagy durva megsértése – így különösen kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód – miatt elmenekülni kényszerültek. Az ideiglenes védelem időtartama: egy év.

A törvény új védelmi kategóriája: az oltalmazott = EU kvalifikációs irányelv (kiegészítő védelem): nem felel meg a menekültkénti elismerés feltételeinek, de fennáll annak a veszélye, hogy származási országába történő visszatérése esetén őt súlyos sérelem (halálbüntetéssel fenyegetés, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés alkalmazása, a polgári személy életének vagy testi épségének súlyos fenyegetettsége, amely nemzetközi vagy belső fegyveres konfliktus során alkalmazott megkülönböztetés nélküli erőszak következménye) érné, és nem tudja vagy e veszélytől való félelmében nem kívánja a származási országa védelmét igénybe venni. Az oltalmazottak jogállását legalább öt évente felül kell vizsgálni, hogy a hatóság megítélje továbbra is veszélyeztetve lenne-e hazatérése esetén, vagy a körülmények megváltozásával megszűnt a fenyegetettség.

c) A befogadott kategória is szerepelt a menedékjogról szóló 1997. évi CXXXIX. törvényben. A törvény 2001. évi módosítása szerint (2001. évi XXXVIII. törvény) ez a kategória átkerült az idegenrendészeti törvénybe (a külföldiek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2001. évi XXXIX. törvény).

d) A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal különböző ellátásokkal és támogatásokkal járul hozzá a befogadottak, valamint az emberkereskedelem áldozataivá vált harmadik országbeli állampolgárok alapvető létfenntartási feltételeinek megteremtéséhez. Ezen ellátások és támogatások megítélésének szabályait a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény – Harmtv. - (mely hatályon kívül helyezte a 2001. évi XXXIX. törvényt és a helyébe lépett) végrehajtásáról szóló 114/2007. évi (V.24.) Kormányrendelet szabályozza.

A 2007. évi II. törvény szerint: **befogadott:** aki állampolgársága – hontalan esetén a szokásos tartózkodási helye – szerinti országban átmenetileg azért nem küldhető vissza, mert ott halálbüntetésnek, kínzásnak, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek lenne kitéve, és nincs olyan biztonságos harmadik ország, amely befogadja, de nem jogosult sem menekültkénti vagy hontalankénti elismerésre, sem ideiglenes vagy kiegészítő védelemre.

e) **2010. november 22-én** tárgyalta az Országgyűlés a **T/1320. számú törvényjavaslatot az egyes migrációs tárgyú törvények jogharmonizációs célú módosításáról** és ezen a napon el is fogadta. Mivel a kézirat leadásának határideje nem tette lehetővé a Magyar Közlönyben megjelenő törvény részletes elemzését, ezért csak a törvényjavaslat általános és részletes indokolása szerint ismertetem a törvény főbb paramétereit. A törvény **célja**: a jogharmonizációs teendők végrehajtása az **alábbi dokumentumok** vonatkozásában:

- a harmadik országok illegálisan tartózkodó állampolgárainak visszatérésével kapcsolatban a tagállamokban használt közös normákról és eljárásokról szóló, 2008. december 16-i 2008/115/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv (**Visszatérési Irányelv**),

- a Közösségi Vízumkódex létrehozásáról szóló, 2009. július 13-i 810/2009/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet (**Vízumkódex**), a vízum elutasítása, visszavonása és megsemmisítése vonatkozásában biztosított jogorvoslat tekintetében,

- a harmadik országok állampolgárai tartózkodási engedélye egységes formátumának megállapításáról szóló 1030/2002/EK rendelet módosításáról szóló, 2008. április 18-i 380/2008 EK európai parlamenti és tanácsi rendelet (**Biometrikus tartózkodási engedély rendelet**),

- a migrációra és a nemzetközi védelemre vonatkozó közösségi statisztikákról, valamint a külföldi állampolgárságú munkavállalókra vonatkozó statisztikák összeállításáról szóló 311/76/EGK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló 2007. július 11-i 862/2007/EK rendelet (**Statisztikai rendelet**).

A törvény az EU jognak való megfelelés mellett, **javítja a magyar migrációs joganyag koherenciáját, növelve ezzel a jogbiztonságot**, hatékonyabbá teszi az illegális migráció, illetve a migrációs indíttatású **visszaélések** (menedékjoggal, családegyesítési joggal való visszaélés, érdekházasságok) **elleni küzdelmet**. A törvény a jogharmonizációs kötelezettség teljesítése mellett a jogalkalmazói gyakorlatban felmerült **problémák megoldását is** célozza, elvégzi a szükséges dereguláris feladatokat, továbbá egyes korábban nem teljeskörűen átültetett uniós jogszabályokkal kapcsolatos kiegészítéseket, tükrözve ezzel a tagállami gyakorlathoz való közeledést (A törvény által érintett törvények például: a Harmtv. a Met.).

Az **Európai Bizottság 2009. május 20-án** határozatot fogadott el a harmadik országok állampolgárai **tartózkodási engedélye egységes formátumára** vonatkozó műszaki előírások módosításáról. A bizottsági határozat a harmadik országok állampolgárai számára **egységes, biometrikus azonosítókat** tartalmazó okmányok kiállítását teszi kötelezővé. A határozat alapján **2011. május 20-ig** be

kell vezetni az elektronikus tároló elemet (chip) is tartalmazó **plasztikkártyát**, amely tartalmazza a kártyabirtokos ICAO szerint felvételezett digitális **arcképét** és a kártyatulajdonos digitalizált **ujjnyomatának** képét is.

6/2. A magyar eljárásjogi szabályozás

A 2007. LXXX. tv. (Met) egyik legfontosabb **újítása: 1. Előzetes vizsgálati eljárás** („dublini eljárás” + elfogadhatóság): az előzetes vizsgálati eljárás során a **menekültügyi hatóság megvizsgálja**, hogy **fennállnak-e** az egy harmadik ország állampolgára által a **tagállamok egyikében** benyújtott menedékjog iránti **kérelem** megvizsgálásáért felelős tagállam meghatározására vonatkozó feltételek és az eljárási szabályok megállapításáról szóló dublini rendeletek (343/2003/EK tanácsi rendelet és 1560/2003/EK bizottsági rendelet) alkalmazásának feltétele.

Ha a menekültügyi hatóság **megállapítja**, hogy a kérelem megvizsgálásáért felelős tagállam meghatározására és a kérelmező átadás-átvételére irányuló eljárás (**dublini eljárás**) lefolytatásának **van helye**, a dublini eljárás befejezéséig az előzetes vizsgálati eljárást **felfüggeszti**.

Ha a dublini eljárás során **megkeresett tagállam** a kérelmező átvételére és a kérelem vizsgálatára **köteles**, a menekültügyi hatóság a kérelmező **átadásáról végzéssel dönt**. Az átadásról rendelkező végzéssel szemben **bírósági felülvizsgálatnak** van helye. (a végzés közlésétől számított 3 napon belül a menekültügyi hatóságnál kell benyújtani). A felülvizsgálati kérelemről a **Fővárosi Bíróság** – a felülvizsgálati kérelem beérkezésétől **nyolc napon belül** – nem peres eljárásban, a rendelkezésre álló iratok alapján dönt.

Ha ugyanaz a kérelmező azt követően nyújt be kérelmet, hogy **két korábbi kérelme** tárgyában jogerős elutasító, ill. megszüntető döntés született és a menekültügyi hatóság a visszaküldés tilalmának fennállását nem állapította meg, a kérelem benyújtásának **nincs halasztó hatálya**:

- az ország-elhagyási kötelezettség teljesítésére,
- az ország-elhagyási kötelezettség nem teljesítése esetén a kiutasítás végrehajtására,
- a külföldi kiadatási eljárásban történő átadására.

Ha a dublini eljárás a kérelmező **átadásával zárul**, az **előzetes vizsgálati eljárást** a kérelmező átadásának időpontjában **meg kell szüntetni**. Ha a kérelmezőt és a kérelem vizsgálatát a megkeresett tagállam nem veszi át, az előzetes vizsgálati eljárást folytatni kell.

Ha a dublini rendeletek alkalmazásának feltételei nem állnak fenn, a menekültügyi hatóság dönt a kérelem elfogadhatósága kérdésében.

Elfogadhatatlan a kérelem, ha

- a kérelmező az EU valamely tagállamának állampolgára,
- a kérelmezőt más tagállam menekültként ismerte el,
- a kérelmezőt valamely harmadik ország menekültként ismerte el, feltéve, hogy ez a védelem a kérelem elbírálásakor is fennáll, és a szóban forgó harmadik ország a kérelmezőt visszafogadja,
- a jogerős elutasító döntést követően ugyanaz a személy azonos ténybeli alapon nyújt be kérelmet.

Ha a menekültügyi hatóság a kérelem elfogadhatóságát állapítja meg, a kérelmet **érdemi eljárásra** utalja.

Az **érdemi eljárás („1+1”)**: az érdemi eljárást az érdemi eljárásra utaló **végzés meghozatalától számított 60 napon belül** kell lefolytatni. Az érdemi eljárásban a **Nemzetbiztonsági Hivatal** szakhatósági eljárást folytat le (megvizsgálja, hogy a kérelmező jelent-e nemzetbiztonsági kockázatot), melynek ügyintézési határideje: **45 nap.**

A menekültügyi hatóság a kérelemnek helyt adó határozat közlésével egyidejűleg a menekültként vagy oltalmazottként elismert külföldit **írásban tájékoztatja** a jogairól és kötelezettségeiről.

Ha a menekültügyi hatóság megállapítja a **kérelem alaptalanságát**, a kérelmet **elutasítja.**

A kérelmet **elutasító határozattal** szemben **bírósági felülvizsgálatnak** van helye. A keresetlevelet a határozat közlésétől számított **15 napon belül** kell benyújtani a menekültügyi hatóságnál. A keresetről a **Fővárosi Bíróság** – a keresetlevél beérkezésétől számított **hatvan napon belül** – peres eljárásban dönt. A bírósági eljárásban – fő szabály szerint – a kérelmező személyes meghallgatása kötelező.

Az **egyes migrációs tárgyú törvények jogharmonizációs célú módosításáról szóló törvény (2010.)** az **Eljárási Irányelv** szerint változtatja meg a Met. eddigi gyakorlatát (eddig a Met. szerint a tagállamban maradás joga két eljárás jogerős befejezéséig tartott – 2-3 évig) és a visszaélések megelőzése érdekében **rövidebb időt** tesz lehetővé. A gyakorlati tapasztalatok egyértelműen alátámasztják, hogy a menedékjogi eljárások **jelentős mértékű elhúzódásának** oka az, hogy a felülvizsgálati kérelmek tárgyában **kizárólagos illetékességgel** eljáró **Fővárosi Bíróság** a **jogszályban megállapított határidőt** (60 nap) lényegesen (4-6 hónappal) **túllépi**. A Pp. Szabályainak módosításával megszünteti a kizárólagos illetékességet és a felülvizsgálati kérelmek elbírálását a felperes belföldi lakóhelye,

ennek hiányában tartózkodási helye, ezek együttes hiánya esetén pedig szálláshelye szerint illetékes **Ítéltábla székhelye szerinti megyei bíróságok** – Fővárosi Ítéltábla esetén a Fővárosi Bíróság – **feladatkörébe utalja**. Ezzel várhatóan a **törvényes határidő betartása** lehetővé válik, amely egyben jelentős költségvetési **megtakarítást** eredményez.

6/3. A menekültügyi eljárás története a régi szabályok rendszerében

- „1+2” **rendszer**: a kérelmet elutasító határozat kézhezvételétől számított **öt napon** belül **felülvizsgálati kérelmet** benyújtani a **Fővárosi Bírósághoz**, melynek végzése ellen a kézhezvételtől számított 15 napon belül a Legfelsőbb Bírósághoz lehetett fellebbezni.

- „2+1” **rendszer**: mivel a felülvizsgálati kérelmek nagy száma eljárási szabályok megsértése miatt történt, az új szabályozás ennek a kiküszöbölésére és a bíróságok ügyei felszaporodásának megfékezésére a „házon belüli” megoldást választotta: a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal - **BÁH** (szervezeti felépítését lásd később!) **területi szerve** elutasító határozata ellen a **BÁH központi szervéhez** lehetett fordulni jogorvoslatért (a határozat kézhezvételétől számított 15 napon belül lehetett benyújtani a menekültügyi hatóságnál).Ezután következett a bírósági eljárás: a közléstől számított **15 napon** belül **felülvizsgálati kérelmet** lehetett benyújtani a **Fővárosi Bíróságnál** (kizárólagos illetékesség), amely 15 napon belül nem peres eljárásban döntött (a határozatot meg is változtathatta).

- „1+1” **rendszer** (az 1997. évi CXXXIX. tv. szerint):- hasonlóan a fent említett jelenleg hatályos szabályozáshoz – az érdemi határozatot a menekültügyi hatóságnak a kérelem benyújtásától számított **60 napon** belül kellett meghozni (mely határidőt a menekültügyi hatóság vezetője további 30 nappal meghosszabbíthatta – az új törvényben ez a lehetőség nincs!). A **Nemzetbiztonsági Hivatal** 45 napon belüli szakhatósági eljárásának lefolytatása ugyanaz, mint a hatályos törvényben. Az érdemi határozat elutasítása ellen ugyanúgy **felülvizsgálati kérelmet** lehetett benyújtani a **Fővárosi Bírósághoz** a határozat közlésétől számított **15 napon belül**, de itt a határidő eltérő a hatályos törvénytől: ugyanis a bíróságnak a keresetlevél beérkezésétől számított **30 napon** belül kellett peres eljárásban döntenet.(Fő szabály szerint a tárgyaláson a külföldit személyesen is meg kellett hallgatni –ahogy ez a hatályos törvényben is szerepel!).

6/4. A BÁH szervezeti és működési rendje

A menekültügyi hatóság jogszabályban meghatározott feladatait a **Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (BÁH)** látja el. A BÁH-ot **2000. január 1-i** hatállyal a Menekültügyi és Migrációs Hivatal jogutódjaként **hozta létre a kormány**. A **BÁH szervezeti és működési rendjének meghatározásáról** a belügyminiszter és a

közigazgatási és igazságügyi miniszter **9/2010. (IX.29.) BM-KIM együttes utasítása** szól. A Hivatal **székhelye: Budapest**, szervezete központi és területi szervekből, valamint befogadó állomásokból áll.

A Hivatalt a **főigazgató** vezeti (jelenleg: Dr. Végh Zsuzsanna).

A BÁH **feladat- és hatásköre:**

A **Hivatal:**

- ellátja a **magyar állampolgárságról** szóló jogszabályokban hatáskörébe utalt feladatokat, valamint előkészíti a közigazgatási és igazságügyi miniszter, valamint a belügyminiszter feladatkörébe tartozó állampolgársági döntéseket,
- ellátja a jogszabályokban a hatáskörébe utalt **hazai anyakönyvezéssel** kapcsolatos feladatokat,
- ellátja a **szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról** szóló törvényben meghatározott feladatokat,
- idegenrendészeti hatóságként ellátja a jogszabályokban a hatáskörébe utalt **idegenrendészeti feladatokat**,
- **központi vízumhatóságként** kapcsolatot tart más schengeni államok központi hatóságaival, a SIS-jelzésekkel összefüggésben megkereséssel él a nemzeti SIRENE iroda felé és reagál a SIRENE iroda megkereséseire,
- **menekültügyi hatóságként** ellátja a jogszabályokban hatáskörébe utalt menekültügyi feladatokat,
- **útlevélhatóságként** ellátja a bevándorolt, letelepedett jogállású személy és a hontalan úti okmányával kapcsolatos hatósági feladatokat, a menekültként elismert személyek kétnyelvű úti okmányával, az oltalmazottként elismert személyek úti okmányával, továbbá a menedékesek úti okmányával összefüggő hatósági feladatokat,
- ellátja az **országinformáció szolgáltatásért** felelős szerv (országinformációs központ) jogszabályban meghatározott feladatait,
- végrehajtja a **migrációs tárgyú nemzetközi szerződésekből adódó feladatokat**, felügyeli és koordinálja a visszafogadási egyezmények végrehajtását, engedélyezi a hatósági kísérettel történő átszállításokat,
- **kapcsolatot tart a migrációs kérdésekkel foglalkozó nemzetközi szervezetekkel.**

A Hivatalnak **hét területi szerve** van, melyből a mi régiókat érinti: az **Észak-Alföldi Regionális Igazgatóság, Debrecen székhellyel** (illetékességi területe: Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok megye).

A **BÁH adatai** szerint **2007-ben** a Magyarországon menekült státuszért folyamodók száma **61,8%-kal** (2117-ről 3425-re) **nőtt** 2006-hoz képest.

A menedékkérők **legnépesebb csoportja**: Szerbia-Montenegróból érkezett (26,6%), Vietnám (25,2%), Kína (12,2%), Irak (4%), Grúzia (3,8%).

238 személy részesült nemzetközi védelemben, ebből **169 menekült státuszt** kapott, **69 kiegészítő védelemben** részesült.

XVI. A VILÁG SÚLYOS PROBLÉMÁI

XVI/1. A klímaváltozás

Jelen fejezet témája szoros összefüggésben van a **fenntartható fejlődés** kérdéskörével, hiszen a meggondolatlan nyersanyag-felhasználás és korlátok nélküli károsanyag-kibocsátás, amellet, hogy veszélyezteti a jövő generációinak megélhetését, globális felmelegedéshez vezet. Ez az általános világszintű **éghajlatváltozás** olyan jelenségeket vált ki, melyekkel szemben az emberiség nem képes védekezni, csak a hatásait képes mérsékelni. Napjainkban egyre súlyosabb természeti katasztrófákkal találkozhatunk, melyek a felborult éghajlati viszonyok következményei. A korábbi évtizedekkel összehasonlítva gyakoribbak az árvizek, a tornádók és a szélsőséges szárazságok. Ezen extrém időjárási jelenségek mind a klímaváltozás jelei. Gondoljunk csak a nemrég pusztított **Cathrina hurrikánra**, mely a szennyezőanyag-kibocsátásban világelső **Egyesült Államokat** sújtotta, vagy **Dél-Kelet Ázsia** egyre nagyobb gondokat okozó esőzéseire. Akár hazánk esetében is megfigyelhetjük az éghajlatváltozás negatív jeleit. Egyre gyakoribbak az esőzések okozta árvizek és a szélviharok. Az időjárás megváltozása a mezőgazdasági termelésnek is jelentős károkat okoz, mely az országok gazdaságaira is negatív hatással van. Az **emberi jogokat** vizsgálva elmondhatjuk, hogy az utóbbi évtizedek emberi jogi témájú nemzetközi egyezményei sorra deklaráltak olyan **harmadik generációs jogokat**, mint az **egészséghez** vagy az ezzel összefüggő **egészséges környezethez való jog**. Ezen jogokat több fejlett állam is beemelte alkotmányába, jelezve, hogy kész ezeket garantálni állampolgárainak. Az ellentmondás abból adódik, hogy egy állam gazdasági teljesítménye, mely a szociális jogok garantálásának alapja, nagyon könnyen az egészséges környezet rovására mehet. Hatalmas felelőssége van még a klímaváltozásban a **multinacionális vállalatoknak**, hiszen nagyon gyakran előfordul, hogy olyan szegényebb országokba telepítik termelő egységeiket, melyekben kevésbé szigorúak a környezetvédelmi előírások, így költséget takarítanak meg. Ezzel az eljárással azonban anyaországuknak is károkat okoznak, mivel az említett hatások nem ismernek országhatárokat, előbb vagy utóbb minden területre negatívan fognak hatni. A klímaváltozás elleni küzdelemben a leghatékonyabb eszköz a **megújuló energiaforrások** elterjesztése, mivel használatuk során nem keletkeznek káros anyagok, ilyenek a szél, a nap vagy vízenergia. A másik lehetséges perspektíva az **atomenergia** fokozottabb igénybevétele, melyet kutatók a legtisztább energiaforrásnak tekintenek, de a nem körültekintő használata olyan tragédiát okozhat, mint az **1986-os csernobili atomkatasztrófa**. Mivel Földünk klímarendszere minden területre kihatással van, egy állam sem engedheti meg, hogy ne vegyen tudomást a mértéktelen szennyezés következményeiről. Jelentősebb javulás környezetünkben csak a foszillis energiahordozók kimerülése után várható, mivel akkor már csak a megújuló energiaforrások jelentik az egyetlen alternatívát az ipari termelésben.

XVI/2. A vízhiány, mint nemzetközi jogi probléma

Ha szemügyre vesszük az emberiség történelme során lejátszódó háborúkat, nemzetközi konfliktusokat azt láthatjuk, hogy ezek fő motivációs tényezője a területszerzés vagy valamilyen ideológia elterjesztése volt, a jövőben azonban a **vízért való küzdelem** veheti át a főszerepet. A népesség növekedése és a környezetszennyezés miatt már napjainkban is egyre több államnak okoz gondot a lakosság ellátása megfelelő minőségű és mennyiségű ivóvízzel. Bolygónk vízkészletének csak **3,5 százalék**a édesvíz és ennek is csak kis része hozzáférhető, hiszen döntő többségben jég formájában fordul elő. Az elmúlt néhány évtizedben egyre gyakrabban vált a víz feletti rendelkezési jog feszültségek forrásává, főként azokon a területeken, amelyekben már ősidők óta gondot okoz a nem megfelelő mennyiségű édesvíz. A következőkben ezen fő feszültségóccokat ismertetem.

2/1. A Közel-Kelet

A közel-keleti térségben az édesvizek birtoklásának kérdése összefonódik az **arab-izraeli konfliktussal**. Miután Izrael 1948-ban kikiáltotta függetlenségét a környező arab államok támadást intéztek ellene, mely harcok központi eleme volt a **Jordán folyó** forrásának birtoklása. A háború Izraeli győzelemmel zárult, de a Jordán folyó vízkészleteinek jelentős része Szíria és Jordánia fennhatósága alatt maradt. A következő jelentős összetűzést **1967-ben** az úgynevezett **hatnapos háború** jelentette, melynek eredményeként Izrael tovább erősítette pozícióit vízellátási téren is. A zsidó állam Szíriát előnytelen helyzetbe tudta kényszeríteni, amely immár nem volt képes veszélyeztetni Izrael vízellátását, megszerezte a Jordán és a Baniasz folyók feletti fennhatóságot és a Golán-fennsík megszállásával ellenőrzése alá vonta a Jarmuk folyót. Napjainkban is feszültséget képez a vízhiány ezen államok között, melyet a palesztinok gyors népességnövekedése csak tetézni fog.

2/2. A Nílus térsége

A Nílus mentén elterülő államok, elsősorban **Egyiptom** legnagyobb problémája, hogy a rendkívül alacsony csapadékszint mellett hiányoznak az egyéb vízforrások is, így csak a Nílus tartja életben ezen országok lakosságát. Egyiptom már többször hangot adott azon álláspontjának, hogyha kell fegyveresen is elérni, hogy elegendő mennyiségű víz érkezzon a **Níluson** Egyiptom területére. A konfliktus lehetőségét fokozza a folyó mentén elterülő országokban jelenlévő éhezés, mely arra ösztönzi a kormányokat, hogy egyre inkább igénybe vegyék a Nílus adta lehetőségeket és bővítsék az öntözéses gazdálkodás kereteit.

2/3. Délkelet-Ázsia

Ebben a térségben él a **világ lakosságának közel fele** és itt a **legmagasabb** a **népességnövekedés**. A folyóvizek birtoklásáért szemben áll egymással **Kína** és

India, India és Banglades, valamint **Kína az Indokínai Fél-sziget** államaival. A gondot fokozza az itt található **folyóvizek szennyezettsége** és a gazdasági érdekek elsődlegessége.

A jövő víz körüli háborúinak az említett térségekben is azok között az államok között van a legnagyobb esélye, ahol egyik állam a **folyó forrásánál fekszik** és pozícióját **érdekérvényesítésre** is felhasználja, a másik pedig a **folyó alsó** folyásánál található és nincs más vízszerzési lehetősége, így kész katonai erővel is kielégíteni vízigényét. A XX. században a gazdasági hatalom elsődleges jelképe a **kőolaj** volt, mely szerepet a XXI. században jó eséllyel át fogja venni az **édesvíz**. Az **északi államok** – melyeknek jelenleg még nincsenek ilyen jellegű gondjaik – sem tekinthetnek el ezen problémától, mivel az **egyre szárazabb területekről** a szomjazó lakosság kénytelen lesz **új hazát** keresni magának, mely fellendítheti az **illegális migráció** jelenségét.

XVI/3. A szegénység kialakulásának okai

Szegénységről beszélhetünk **abszolút** és **relatív** értelemben. **Abszolút szegénység** esetében az ember nem képes fedezni alapvető létszükségleteit, napjainkban azon embereket soroljuk ebbe a kategóriába, akiknek kevesebb, mint napi egy dollárból kell megélniük. **Relatív szegénységről** pedig akkor beszélünk, ha bizonyos csoport szűkösebb körülmények között él, mint közvetlen környezete. A szegénység okozta egyik legjelentősebb probléma az **éhezés**, mely jelenség szoros összefüggésben áll a **népességnövekedés túlzott mértékével**. A földünkön majdnem **egymilliárd** ember nem jut megfelelő mennyiségű vagy minőségű táplálékhoz, amelynek következtében éheznek az emberek. **Caroline Thomas** megalkotta az éhezés magyarázatának két irányzatát:

1. **társadalom-centrikus magyarázat**, melynek lényege, hogy a megtermelt élelmiszermennyiség hogyan oszlik el,
2. **ortodox irányzat**, mely szerint a túlnépesedéssel hozható összefüggésbe az éhezés.

A népességnövekedés mellett az **egyenlőtlen népességeloszlás** is problémát okoz. A növekedés **felét hét déli ország** lakossága adja, melyek a következők: **Indonézia, Kína, India, Pakisztán, Nigéria, Brazília és Banglades**. Az aránytalan demográfiai robbanás oka az, hogy Dél országai **agrártársadalmak**. Az agrártársadalom jellemzője a magas halálozási arány és a magas születések száma. A nyugatról átvett egészségügyi módszerek csökkentették a halálozás magas számán, de a hagyományok még mindig sok gyermek vállalását támogatják, így a születések száma változatlanul magas.

Amarty Sen nevéhez kötődik a **szegénység** és **éhezés** magyarázatának alternatív változata, mely szerint nem az az oka az éhezésnek, hogy nincs elegendő élelmiszer, hanem az, hogy **nem mindenki jut** kellő mértékben **hozzá**. Elméletét tovább fejlesztette **S. George és J. Benett** és **hat tényezőt** sorolt fel, melyek alapján eldönthető, hogy ki milyen mértékben jut a számára szükséges mennyiségű élelmiszerhez. Ezen **tényezők** a következők:

1. az adott ország politikai rendszerének a javak megoszlásával kapcsolatos nézete,
2. az, hogy a személy Északhoz vagy Délhez tartozik,
3. vidéki vagy városi lakos,
4. a vizsgált személy társadalmi osztálya,
5. neme,
6. és kora.

Az **ENSZ Közgyűlése 1992-ben a szegénység elleni küzdelem világnapjává** nyilvánította **október 17-ét**. A világnap elsősorban azért fontos, mert felhívja a figyelmet a **szegények problémájára**. Döbbenetes az a tény, hogy az éhezés és az alultápláltság **több mint 800 millió** embert érint. A fejlődő országokban az éhezés és a szélsőséges szegénység a mai legsúlyosabb problémák egyike, és a népességnövekedés miatt a szélsőségesen szegények száma egyre csak nőtt az utóbbi időben. Kutatások azt mutatják, hogy a **világ lakosságának** a XXI. században **több mint a fele**, kevesebb, mint **napi két dollárból** él. A nyomorszínt, vagyis ettől a napi két dollártól kevesebb jövedelemmel rendelkezők száma körülbelül **1,2 milliárd** fő. A szegénység növekedésének szintén oka a növekvő **munkanélküliség** is. A szegénység miatt lényegesen rosszabbak az emberek egészségügyi és higiéniai viszonyai, kiszolgáltatottakká válhatnak a természeti csapásoknak. A szegénység nemcsak a jelen, hanem a jövő generációit is érinti. A világon naponta **27-30 ezer gyermek hal** meg a szegénység miatt. Ezen halálozások az alultápláltság, az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés hiányából keletkeznek. A világon élő gyermekek több mint egynegyede, és a fejlődő országokban élők közel 40 %-a **abszolút nyomorban** él. Az éhezés lehet akut, vagy ideiglenes jellegű, amelyet pl. háborúk okozhatnak. Az éhezők többsége azonban hosszú távú élelmiszerhiánytól szenved. Az **ENSZ 2000-ben a Milleneumi Csúcstalálkozón** kitűzött **nyolc fejlesztési célt**, amelyek közt **első helyen** szerepelt a **szegénység és éhezés arányának a felére csökkentése**, ezt **2015-re** kell megvalósítaniuk a tagállamoknak. A szegénységgel szintén szoros összefüggésben áll a különböző **fertőző betegségek** elterjedése. Az alapvető higiéniai feltételek hiányában a világon több millióan vannak kitéve ezen betegségek következményeinek.

A **fejlett nyugati országok** egyre inkább kezdik felismerni felelősségüket ezen emberek sorsa iránt és juttatnak segítyeket az elmaradott

országoknak. Ezt a jelenséget azonban elsősorban nem az a felismerés vezeti, hogy a gyarmatosítás miatt hatalmas gazdasági és társadalmi károkat szenvedtek ezek az országok, hanem az éhezés és a betegségek elől menekülő migránsok útkereséséről van szó, akik a fejlett államokban próbálnak új életet kezdeni, terhelve ezzel azok szociális ellátórendszerét.

DUPress

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM, JOGSZABÁLYOK

19 05 01. Jогcímcsoport – *Együttműködés a tagsággal nem rendelkező ipari országokkal*, http://eurlex.europa.eu/budget/data/PEL12007_VOL4/HU/nmc-titleN188CA/nmc-chapterN19181/articles/index.html (letöltés ideje: 2009.11.02.)

1955. évi 16. törvényerejű rendelet a népirtás büntetének megelőzése és megbüntetése tárgyában az 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

1964. évi 11. törvényerejű rendelet az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni küzdelemről szóló egyezmény kihirdetéséről.

1961. évi Bécsi egyezmény a diplomáciai kapcsolatokról

1963. évi Bécsi egyezmény a konzuli kapcsolatokról

1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és az etnikai kisebbségek jogairól

A 72/2001. (XI.7.) országgyűlési határozat a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának megerősítéséről.

A Független Újságíró Szövetség: *Az összefogás hídja: mi ennél sokkal jobbak vagyunk* (tanulmány). Budapest, 2007.

A globális környezet gazdaságon kívüli tényezőinek középtávú előrejelzése A globális gazdaság új intézményi struktúrája felé? A multilaterális együttműködés a XXI században, http://www.vki.hu/kulcapcs/uj_intezmenyi_strukturaja.pdf (letöltés ideje: 2010.11.03.)

A globalizáció és az értékláncok kialakulása
<http://www.mfor.hu/cikkek/17797.html>, (letöltés ideje: 2010.10.12.)

A háború fajtái,
<http://www.eduport.hu/cikk.php?id=11421&PHPSESSID=2d3a60d027897c1a09>
(letöltés ideje: 2010.10.25.)

A NATO szerepvállalása Afganisztánban és a magyar PRT, Külügyi Szemle 6. évf. 2007/1. sz. 95-121. o.

A Tanács 2008. szeptember 15-i következtetései (13030/08 sz. tanácsi dokumentum)

A Tanács 2008/450/KKBP együttes fellépése az Európai Uniónak a Grúziában/Dél-Osztétiában végrehajtandó konfliktusrendező folyamathoz történő további hozzájárulásáról

A Tanács éves jelentése az Európai Parlamentnek a KKBP fő szempontjairól és alapvető választásairól, 2008.

A Világbank elnöke nem is úgy gondolta....,
<http://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/a-vilagbank-elnoke-nem-is-ugy-gondolta-332978> (letöltés ideje: 2010.11.06.)

Almási Miklós: *Az Internet meg a többiek.*, Korunk, Harmadik évfolyam XI/4 2000. április

Az EU csatlakozási folyamat nyomon követése: Kisebbségek védelme; Open Society Institute, 2001. 39. o.

Az EU Közös kül- és biztonságpolitikája:
http://euvonal.hu/index.php?op=kozossegi_politikak&id=8 (letöltés ideje: 2010.10.23.)

Az Európai Közösségek Bizottsága Közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, a Gazdasági és szociális Bizottságnak. Brüsszel, COM(2005) 596 2005.11.22., http://ec.europa.eu/education/languages/archive/doc/com596_hu.pdf (letöltés ideje: 2010.10.03.)

Az ukrán nacionalizmus forrásai,
http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2004_01/cikk.php?id=1051, (letöltés ideje: 2009.11.14.)

Bagi József: *Az Oroszország biztonságpolitikáját meghatározó tényezők*, Európai Tükör, Budapest, 2009. 10. szám 76-93.o.

Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.

Balázs Péter: *Az Európai Unió külpolitikája és a magyar-EU- kapcsolatok fejlődése*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2003.

Balogh András - Rostoványi Zsolt - Búr Gábor - Anderele Ádám: *Nemzet és nacionalizmus, Ázsia, Afrika, Latin-Amerika*, Korona Kiadó, Budapest, 2002.

Bayer József és Lévai Imre: *Globalizációs trendek*, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2003.

„Biztonságosabb Európa egy jobb világban” - Európai Biztonsági Stratégia, 2003.http://www.google.hu/#hl=hu&source=hp&biw=1276&bih=748&q=%E2%80%9EBiztons%C3%A1gosabb+Eur%C3%B3pa+egy+jobb+vil%C3%A1gban%E2%80%9D++Eur%C3%B3pai+Biztons%C3%A1gi+Strat%C3%A9gia%2C+2003.&aq=f&aqi=&aql=&oq=&gs_rfai=&fp=9d630de90e0265ff (letöltés ideje: 2010.10.26.)

Bokorné Szegő Hanna: *Nemzetközi jog*, Aula, Budapest, 2003.

Bokorné Szegő Hanna: *A kelet-közép európai régió egyes államaiban végbement szétválasztási folyamatok hatása a nemzetközi szerződésekre*, Állam- és jogtudomány: 35/1. szám, 1993. A Magyar Tudományos Akadémia Állam- és jogtudományi Intézetének Folyóirata, Főszerkesztő: Lamm Vanda, 1014. Budapest, Országház u. 30.

Boutros Boutros-Ghali: *Békeprogram Preventív diplomácia, béketeremtés és békefenntartás*, A jelentés eredeti címe: *An Agenda for Peace*, United Nations, New York, 1992. Office of Conference Services Department of Administration and Management Department of Public Information

Bowker, John: *A világ vallásai - A nagy hitrendszerek bemutatása*, Gabo Kiadó, Budapest, 2005.

Böszörményi Jenő: *Az ENSZ Kisebbségi Munkacsoportja*, Acta Humana, 44-45. szám, 30-43. o.

Bragyova András - Kovács Péter - Lamm Vanda (szerk.): *Nemzetközi szerződések válogatott gyűjteménye*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1996.

Chikán Attila: *A gazdaság globalizációja és a civilizációk különbözősége*, Magyar Tudomány, 2002/6., 730.-737.o.

Cléon W. Skousen: *A Leleplezett Kapitalista*, Canadian Intelligence Publications, 2009.

Copin Albancelli (1908): „*Le Pouvoir occulte contre la France*” („A titkos hatalom Franciaország ellen”)

Czirják József: *A kultúra hegeli értelmezésének aktualitása*, In.: Gazdaság és vagy kultúra szerk.: Karikó Sándor, Gondolat Kiadó, Budapest, 2006.

Csáki György - Farkas Péter: *A globalizáció és hatásai*, Európai válaszok, Napvilág Kiadó, 2008.

Csath Magdolna: *Globalizációs végjáték*, Kairosz Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008.

Csicsmann László, *Az indiai külpolitika útkeresése a poszt-bipoláris korszakban*
<http://www.grotius.hu/doc/pub/ICWLOU/csicsmann%201%C3%A1szl%C3%B3%20az%20indiai%20k%C3%BCIpolitika%20%C3%BAtkeres%C3%A9se.pdf>
(letöltés ideje: 2009.11.01.)

Csontos László – Király Júlia – László Géza: *Elfajzott-e a pénzügyi rendszer?*
<http://beszelo.c3.hu/97/07/4.htm> (letöltés ideje: 2010.11.02.)

Csoóri Sándor: *Tenger és diólevél*. In: Nomád napló. Magvető, Budapest, 1978.

Csúszik a globális bankreform, 2010. október 25.
http://index.hu/gazdasag/vilag/2010/10/25/csuszik_a_globalis_bankreform/
(letöltés ideje: 2010.11.10.)

Daniel Estulin: *Összeesküvés*, Alexandra Kiadó, Budapest, 2008.

Daubner Katalin: *Kultúra és fenntartható gazdasági fejlődés*, In.: Gazdaság és vagy kultúra szerk.: Karikó Sándor, Gondolat Kiadó, Budapest, 2006.

Deák Péter: *A biztonságpolitika kihívásai*, Uj Mandátum-ZSKF, Budapest, 2005.

Diplomáciai etikett és protokoll,
http://zskflnk.uw.hu/nk/Diplom_etikett&protokoll.pdf (letöltés ideje: 2009.10. 09.)

Dunay Pál - Kardos Gábor - Kende Tamás - Nagy Boldizsár (szerk.): *Nemzetközi jogi szerződések és dokumentumok*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.

Ecsedy Ildikó: *Kína az ezredforduló végén*, in.: História, Budapest, 1999/9.-10.

Egedy Gergely: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*, Hvg Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2007.

Egyeztetett bankreformot sürget az IMF, 2010. 01. 30.
<http://www.origo.hu/uzletinegyed/hirek/20100130-davos-vilaggazdasagi-forum-egyeztetett-reformot-surget-az-imf.html> (letöltés ideje: 2010.10. 28.)

Elmar Altvater - Birgit Mahnkopf: *A globalizáció határai*, Eszmélet folyóirat
<http://eszmelet.freeweb.hu/33/altvater33.html> (letöltés ideje: 2010.11. 02.)

Elstartolt az új menekültügyi hivatal, Brüsszel, 2010. november 26.
<http://www.bruinfo.hu/cikk/20101126-elstartolt-az-uj-menekultugyi-hivatal.html>
(letöltés ideje: 2010.10. 20.)

Endrey Antal: *A disznófejű nagyúr*, Hódmezővásárhely, 1996.,
<http://mek.niif.hu/01500/01558/01558.htm> (letöltés ideje: 2010.11.15.)

Erdősi Ferenc: *Globalizáció és a világvárosok által uralt tér II.*, Tér és társadalom XVII. évf. 2003/3.1-16.o.

Erdősi Ferenc: *Vertikális és horizontális városnövekedés közlekedési, környezeti és gazdasági dilemmái*, 2002. – Kovarszki A. – László M. – Tóth J. (szerk.) *Múlt, jelen, jövő. – A településügy térben és időben. Tiszteletkötet Kőszegfalvi György professzor úr 70. születésnapjára. – Pécsi Tudományegyetem TTK Földrajzi Intézet, Pécs 110-116. o.*

Ermacora, Felix: *Südtirol und das Vaterland Österreich* (Wien-München, 1984.)
97; 426-428. o.

Euroatlanti Biztonságpolitika Forrásgyűjtemény CD, Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület, Budapest, 2006.
http://www.playhold.com/www.ckke.hu/img/euroatlanti_biztonsagpolitika_CD.pdf
(letöltés ideje: 2010.10.20.)

European Commission, *The Situation of Roma in larged European Union and United Nation Development Program (UNDP)*
<http://www.euroinfo.hu/europaszerver> (letöltés ideje: 2010.10. 20.)

Európa kiszorul a világvárosok versenyéből, 2010. szeptember 27.,
http://index.hu/kulfold/2010/09/27/europa_kiszorul_a_vilagvarosok_versenyebol/
(letöltés ideje: 2010.11.02.)

Fábián Ádám: *A terrorizmus elleni küzdelem és az emberi jogok védelme közötti egyensúly az Európai Unióban*

http://biztpol.corvinuembassy.com/download/hatteranyagok/39/Terrorizmus-Emberi_jogok-_Europai_Unio-Fabian_adam.doc (letöltés ideje: 2010.10.28.)

Fábián Gyula - Ötvös Patrícia: *Kisebbségi jog*, KOMP-PRESS Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2003., I. kötet, III-IV. rész

Farkas Attila: *A sajtószabadság problémája Kant politikai filozófiájában*

<http://kellek.adatbank.transindex.ro/pdf/24/003FarkasAttila.pdf> (letöltés ideje: 2009.11.02.)

Finna Henrietta: *A globalizáció egyik meghatározó gazdasági kihívása: A globalizáció hatása a hazai és a nemzetközi társadalmi-gazdasági folyamatokra*, BME Doktori Iskola, Budapest, 2004.

Fischer Ferenc: *A két pólusú világ 1945-1989*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005.

Frank Tímea - Sulyok Gábor: *A diplomáciai és a konzuli kapcsolatok joga*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2002.

Gál Gyula: *A dél-tiroli kérdés*, Kisebbségi Adattár IV., Teleki László Alapítvány Könyvtára, Budapest, 1995.

Geertz Clifford: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Századvég Kiadó, Budapest, 1994.

Gesztesi Gyula: *A titkos diplomácia műhelyéből. Az orosz-angol tengeri egyezmény*. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00232/06997.htm> (letöltés ideje: 2009.11.02.)

Gothárd Péter - Kiss András: *Az Európai Unió közös biztonság- és védelempolitikája*, <http://publikon.hu/htmls/tanulmanyok.html?ID=24&essayID=304> (letöltés ideje: 2010.11. 21.)

Grüll Tibor: *A globális kultúra négy arca*, Hetek 1998. 09. 12. (II/36) <http://epa.oszk.hu/00800/00804/00030/2444.html> (letöltés ideje: 2010.10.03.)

David Rieff, Roy Gutman: *Háborús bűnök*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2002.

Gyulai Iván: *A fenntarthatóság értelmezése és megvalósításának feltételei*, eVilág, 2004./3. 8-12.o.

Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok, A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007.

Halász Iván: *A romák jogi helyzete Szlovákiában és Csehországban*, In merre visz az út, kézirat, Budapest, 2002., 20. o.

Hall, Stuart: *The Local and the Global: Globalization and Ethnicity*. In: Anthony D.King (ed.): *Culture, Globalization and the World-System. Contemporary Conditions for the Representation of Identity*. Huondsmills – Basingstoke – Hampshire – London: MacMillan Education LTD. 1991.19-39.

Hargitai József: *A diplomáciai és konzuli kapcsolatok joga*, Aula kiadó, Budapest, 2005.

Hargitai József: *Nemzetközi jog a gyakorlatban*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008.

Határozottabb uniós külpolitikát akar az EP

http://www.europarl.europa.eu/news/expert/infopress_page/031-49775-047-02-08-903-20090218IPR49774-16-02-2009-2009-false/default_hu.htm (letöltés ideje: 2010.11.04.)

Havasi Zoltán: *A terrorizmus és a jog*,

<http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/havasi.pdf> (letöltés ideje: 2010.09.10.)

Heller Ágnes: *A politika Isten halála után*. In.: *Életképes-e a modernitás? Latin betűk*, Debrecen, 1997.

Huber Szebasztián: *Terrorizmus Európában a XX. század második felében*.

Biztonságpolitika és terrorizmus, 2002. január.

<http://iroga.hu/biztonsagpolitika/Huber.htm> (letöltés ideje: 2010.08.20.)

Huntington Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2008.

ILO adopts Convention banning worst forms of child labour and starts a campaign for its ratification, New Convention outlaws child slavery, sexual exploitation and

hazardous work, including forced recruitment of children for use in armed conflict.
Press Release: Index Thursday 17 June 1999, ILO/99/22.

In larger freedom: towards development, security and human rights for all. Report of the Secretary General. Doc. A/59/2005.

Joó Rudolf: *Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1988.

Kalligram, Pozsony, 1995. I. 33-34. o. Tandori Dezső fordítása

Kánya Andrea: *A biológiai fegyverek már a spájzban vannak, a bioterrorizmus története* <http://www.honvedelem.hu/cikk/0/17075/bioterrorizmus.html>, (letöltés ideje: 2009.11.06.)

Kardos Gábor: *Emberi Jogok egy új korszak határán*, T-Twins Kiadó, Budapest, 1995.

Kardosné Kaponyi Erzsébet: *A terrorizmus elleni küzdelem és az emberi jogok tiszteletben tartásának kettős követelménye*, Acta Humana, Budapest, 2006. 17. évf 3-4. o.

Kecskeméti József: *A szegények atombombája* <http://www.honvedelem.hu/cikk/0/11830/> (letöltés ideje: 2008.07.04.)

Kende Tamás (szerk.): *Nemzetközi jogi szemelvények és dokumentumok*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

Kende Tamás - Szűcs Tamás (szerk.): *Európai Közjog és politika*, Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

Két tárgyalás Sztambulban - Diplomácia és diplomaták a 16.század elején <http://www.tankonyvtar.hu/tortenelem/ket-targyalas-080904-3> (letöltés ideje: 2009.10.10.)

Kicsindi Edina: *A „Nagy Összezapás” – vita kultúráról és civilizációról Samuel P. Huntington nyomában*, Öt kontinens, Budapest, 2004, I. évfolyam 1. Szám

Kincses László: *Diplomáciatörténet*, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2005.

Kis J. László: *Német külpolitika és az iraki válság – változás a folytonosság útján?*, Külügyi Szemle, Budapest, 2007. 2-3. szám

Kis-Benedek József: *A nemzetközi terrorizmus sajátosságai*, Európai Tükör, Budapest, 2009. 7-8. szám, 123-130.

Kiss Ádám: „*A nacionalista politika megjutalmazása*” – aggódnak a magyarországi szerbek, http://www.hirszerzo.hu/cikk.a_nacionalista_politika_megutalmazasa_-_aggodnak_a_magyarorszagi_szerbek_.61230.html (letöltés ideje: 2009.11.20.)

Kiss Endre: *A globalizáció társadalomfilozófiájához*, Jegyzet, 2000. <http://www.pointernet.pds.hu/kissendre/globalizacio/20070701183445309000000932.html> (letöltés ideje: 2010.09.20.)

Kondorosi Ferenc: *A fenntartható fejlődés és az emberi jogok*, Jogtudományi Közlöny, 2006/6., 199-207.o.

Kondorosi Ferenc: *A világ végveszélyben? A nemzetközi jog új kérdései*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008.

Kondorosi Ferenc kormánybiztos, egyetemi tanár előadása az Élelmiszerlánc – Terrorizmus megelőzés, felkészülés, cselekvés című szakmai-tudományos konferencián www.meh.hu/misc/letoltheto/antiterrorizmus2.doc (letöltés ideje: 2010.10. 21.)

Kovács Péter: *Az európai kisebbségvédelem a 90-es években*, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 1995.

Kovács Péter: *Nemzetközi Jog és Kisebbségvédelem*, Osiris Kiadó, Budapest, 1996.

Kovács Sándor: *Interkulturális oktatás-nevelés* (szócikk). In Báthory Zoltán-Falus Iván (főszerk.): *Pedagógiai lexikon II. kötet* Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997.

Köpeczi Béla: *Kitekintés Az UNESCO a világ kultúrájáról*, Magyar Tudomány, 1999/6. http://epa.oszk.hu/00700/00775/00006/1999_06_12b.html (letöltés ideje: 2010.11.05.)

Kövér Ágnes: *Esélyegyenlőség a Közoktatásban*, Jogklinika és Street Law Oktatási és Kutatási Alapítvány, Budapest, 2006., 4-8.o.

Közigazgatási szakvizsga, Kül- és biztonságpolitikai ágazat, Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest, 2002.

Lakatos István: *Az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának 61. ülészsaka*. Acta Humana, 2005/4. 94.-117.o.

Lantos János: *Reális veszély a háború*, 2010. 08. 17.,
<http://kitartas.mozgalom.org/tallozo/realis-veszely-haboru> (letöltés ideje: 2010.10.26.)

Lantos János: *Senkinek nem érdeke a háború*, 2010. 11. 25.
<http://kitartas.mozgalom.org/friss-hirek/senkinek-nem-erdeke-haboru> (letöltés ideje: 2010.10.26.)

Lovas Zsuzsa - Herczog Mária: *Mediáció avagy a fájdalommentes konfliktuskezelés*, Múzsák Kiadó, Budapest, 1999.

Magyar ENSZ Társaság Szakosított intézmények és más szervezetek
http://www.menszt.hu/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/az_ensz_szervezete/szakosított_intezmenyek_es_mas_szervezetek (letöltés ideje: 2010.11.29)

Magyarország a világban,
<http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/CN/hu/Magyarorszagrol/> (letöltés ideje: 2009.11.01.)

Majtényi Balázs: *Merre visz az út?*, Lucidus Kiadó, Budapest, 2003.

Majzik Lászlóné: *Interkulturális nevelés és multikulturális társadalom*, Új Pedagógiai Szemle, 1993/6.

Márkus György: *A kultúra: egy fogalom keletkezése és tartalma*, Kultúra és modernitás, T-Twins Kiadó, Budapest, 1992.

Marschalkó Lajos (1958): *Világhódítók*, <http://www.freepress-freespeech.com/holhome/tormay/vilagh0.htm> (letöltés ideje: 2010.11.16.)

Mavi Viktor: *Szolidaritási jogok vagy az emberi jogok harmadik nemzedéke?*
Állam- és Jogtudomány, 1987-1988. 1-2. 151-173.o.

Megállapodás az Európai Külügyi Szolgálat létrehozásáról,
<http://www.consilium.europa.eu/showFocus.aspx?lang=HU&focusID=468> (letöltés ideje: 2010.09.28.)

Menyhárt Zsolt: *Nemzeti érdekek és azok képviselése az Európai Unió 2011-es soros magyar elnöksége során,* Horváth Boldizsár Gyakornoki Program pályázati anyaga

Mérföldkő lesz a mexikói klímacsúcs? 2010. nov. 27.
http://greenfo.hu/hirek/hirek_item.php?hir=26070 (letöltés ideje: 2010.11.28.)

Mueller, John: *Eltűnnek a háborúk?* Külügyi Szemle, Budapest 2007. 1. sz. 202-205.o. fordította: Füstli- Molnár Zsuzsa

Múlt-kor történelmi portál –*Hírek- Sok ellenzője van az örmény-török megbékélésnek*
http://multkor.hu/20091012_sok_ellenzoje_van_az_ormenytorok_megbekelesnek
(letöltés ideje: 2009.10.30.)

Münkler, Henfried: *Háborúban vagyunk? Terroristák, partizánok és a háború új formái,* Politikatudományi Szemle, Budapest, 2004. 3. sz. 59-69.o. fordította: Szabó Márton

N. Rózsa Erzsébet: *A nukleáris fejlesztések új hullámai az arab világban,* MTI-Tanulmányok, Budapest, 2008., 19. sz.

Nagy Angelika: *Kultúra és diplomácia I.n.: Kultúra- Művészet- Társadalom a globalizálódó világban,* Szeged, 2007.

Németh János - Hargitai József (főszerk.): *A Beneš dekrétumok és a jog,* Magyar Jog, HVG-ORAC Kiadó, Budapest 2002/8., 457-464. o.

Nesta H. Webster (1924): *Titkos Társaságok és Felforgató Mozgalmak,* Eredeti kiadás: Boswell Publishing Company, Ltd. 10 Essex Street, London XE "London", W.C.2 1924

Nicola Girasoli: *A nemzeti kisebbségek fogalmáról,* Akadémia Kiadó, Budapest, 1995.

Nguyen Quoc Dinh - Patrick Daillier - Alain Pellet - Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Nyílt Társadalmi Intézet: *Az EU csatlakozási folyamat nyomon követése: Kisebbségek védelme*, Open Society Institute, 2001. 39. o.

Nyilvános diplomácia, GROTIUS – Tudományos Folyóirat
<http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=MJWHVT> (letöltés ideje: 2009.10.29.)

Ódor László: *Svájc mint multikulturális modell?*
http://www.korunk.org/2002_7/odorl.htm (letöltés ideje: 2010.11.08.)

Pádár Éva: *Mit jelent a nemzeti közigazgatás számára a 2011-es sors EU-elnökségre történő felkészülés?*, Közigazgatási Szemle, Budapest 2007., 1. szám 117.-118.o.

Palánki Tibor: *Globalizáció és civilizációk*, Magyar Tudomány, Budapest, 2002/6. szám. 814.o.

Parliamentary Assembly Resolution 1318. január 30. 2003. 20.§ XII.

Permanent Court of International Justice, Advisory Opinion on the Greco-Bulgarian Communities /Állandó Nemzetközi Bíróság. A görög-bolgár közösségek ügyében adott tanácsadói vélemény/P.C.I.J. Reports (B/7, 1930.) 33.o.

Pintér Sándor: T/1320. számú törvényjavaslat egyes migrációs tárgyú törvények jagharmonizációs célú módosításáról, Budapest 2010. október.
<http://www.parlament.hu/irom39/01320/01320.pdf> (letöltés ideje: 2010.11.22.)

Póczik Szilveszter: *A nemzetközi terrorizmus fontosabb összetevőiről*, Magyar Tudomány 2005/10 1269. o. <http://www.matud.iif.hu/05okt/12.html> (letöltés ideje: 2010.10.30.)

Rácz András: *Biztonsági kockázatok az Unió keleti határvidékén*, Európai Tükör, Budapest, 2009. 6. szám, 88-97.o.

Rada Péter: *Törökország európai uniós csatlakozásának biztonsági aspektusai* Külügyi Szemle, Budapest, 2007., 4. szám 3.o.-42.o.

Remek Éva: *Biztonságunk a globalizáció árnyékában*, Európai Tükör, Budapest, 2009. 3. szám, 81-91.o.

Remek Éva: *Gondolatok a Lisszaboni Szerződésről. Előterben a biztonságpolitika,* Európai Tükör, Budapest, 2009. 11. szám, 63-73.o.

Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet – Közép – és Délkelet – Európában a 19. és 20. században,* Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

Rostoványi Zsolt: *A fundamentalizmus illúziója.* In: Világosság, Aula Kiadó, Budapest, 1980.

Rostoványi Zsolt: *Vallások, kultúrák, értékrendek,* Acta Humana, Budapest, 2000., 39-40. szám 16.o.-33.o.

Sándor Klára: *Globalizáció, regionalitás és nyelv,* Előadásként elhangzott Az Internet ismeretfilozófiája és gyakorlata c. konferencián, Kecskemét, 2001. október 27.

Shaw, Malcolm N.: *Nemzetközi jog.* Complex Kiadó, Budapest, 2008.

Short, I.R.-Kim, Y.-Kuus, M.-Wells, H. (1996) *The Dirty Little Secret of World Cities Research. Data Problems in Comparative Analysis.* – International Journal of Urban and Regional Research. 3. 697-717. o.

Simai Mihály: *A rendszerváltás, az állam és a globális változások MTA,* Budapest, 1997, pp. 49-76.

Smith, Gordon S.: „*Reinventing Diplomacy: A Virtual Necessity,*” Paper presented at the International Studies Association Conference, Virtual Diplomacy: Revolution in Diplomatic Affairs (18 February 1999), <http://www.usip.org/oc/vd/vdr/gsmithISA99.html> (letöltés ideje: 2010.10.21.)

Stéphane Pierré – Caps: *Soknemzetiségű világunk,* Kossuth Kiadó, Budapest, 1997.

Sütő András: *Csillag a máglyán.* In Sütő A.: *Színművek,* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989.

Szalayné Sándor Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században,* Gondolat Kiadó, Budapest, 2003.

Szentes Tamás (2007): *Globalizáció: áldás vagy átok? Globalizációs trendek.* Tanulmányok.. MTA Politikatudományi Intézete, Budapest. 13-59. o.

Szergej A. Nyíl: *Cion bölcseinek jegyzőkönyvei*. Szergej A. Nyíl 1901-ben kiadott orosz nyelvű fordítása nyomán., HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 1999.

Szigeti L. László: *A többoldalú identitás emancipációja – Gondolatok egy kanadista konferencia margójára*, Lettre, 2000 ősz, 39.sz

Szijj Dóra: *Az „új” háborúk hozadéka: gyerekkatonaság modernkori formái*, <http://neb.kezek.hu/letoltes.php?letolt=191> (letöltés ideje: 2010.11.01.)

Szücs Lászlóné Siska Katalin (Szemesi Sándorral társszerzőként): *A nemzetközi jog története*, Kossuth Egyetemi Kiadó, első kiadás: 2003., második kiadás: 2006.

Szücs Lászlóné Siska Katalin: *A diplomácia mint a nemzetközi konfliktusok megelőzésének és kezelésének eszköze*, Collectio Juris Dup, Debrecen, 2002.

Szücs Lászlóné Siska Katalin: *Multikulturalitás és globalizáció I.* 2008. Debrecen, Nemzetközi Konferencia szervezése és előadás (*A multikulturalitás, az emberi jogok és a globalizáció kapcsolata*), szerk., (Kocsis Andrással és P. Szabó Bélával társszerkesztőként) a fenti című konferencia-kiadványnál.

Szücs Lászlóné Siska Katalin: *Multikulturalitás és globalizáció II.* 2009. Debrecen, Nemzetközi Konferencia szervezése és előadás (*Preventív diplomácia és a globalizáció*). Szerk., (Kocsis Andrással és P. Szabó Bélával társszerkesztőként) a fenti című konferencia-kiadványnál.

Tálas Péter: *A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára*, Budapest, 2007. január 5-6. o.

Takács Judit: *Ötéves az európai biztonsági stratégia*, <http://neb.kezek.hu/letoltes.php?letolt=247>

Tanulmányok a háborúról, in: *Múltunk* (politikatörténeti folyóirat), XLIX. évfolyam, 4.sz., Budapest, 2004., 289.o.

Thomas Buergenthal: *Nemzetközi emberi jogok*, Helikon Kiadó, Budapest, 2001.

Torgyik Judit: *Multikulturális társadalom, multikulturális nevelés*, nyomán: Banks, J.A. (2003) <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2004-04-ta-Torgyik-Multikulturalis> (letöltés ideje: 2010.11.11.)

Történet: Korunk kihívása

http://www.fairtradecenter.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=5&Itemid=33 (letöltés ideje: 2010.11.20.)

Ulrich Beck: *Mi a globalizáció?*, Belverede, Szeged, 2005.

United Nations Global Counter-Terrorism Strategy: A/RES/60/288.

<http://www.un.org/terrorism/strategy-counter-terrorism.shtml> (letöltés ideje: 2010.11.10.)

Utasítások jogi iránymutatások, HIVATALOS ÉRTESTŐ 81. szám, Budapest 2010. szeptember 29., szerda, <http://kozlony.magyarorszag.hu/pdf/7999> (letöltés ideje: 2010.11.06.)

Vadai Ágnes (szerk.): *Terrorizmus, a nemzeti és nemzetközi biztonságot érintő kihívás*, BKE NKT 1999.

Varga Csaba: *Kultúra és kultúrák az Európai Unióban*, Jogtudományi Közlöny, Budapest LXIV. Évfolyam 2009. 3. Szám

Vitányi Iván: *A civilizáció és a kultúra paradigmái*, Magyar Tudomány, 2002/6. szám 720.o.

Vizi Balázs: *Az Európai Unió és a kisebbségek jogai*, Kisebbségkutatás 2001/2 szám 281.-287.o.

Vereséget szenvedett az USA a G20-csúcson,

<http://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/vereseget-szenvedett-az-usa-a-g20-csucscon-333091> (letöltés ideje: 2010.11.22.)

We the Peoples. United Nations in the 21st Century. United Nations. Report of the Secretary General. New York. 2000. P.19

Zöllner, Erich: *Ausztria története*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998.